

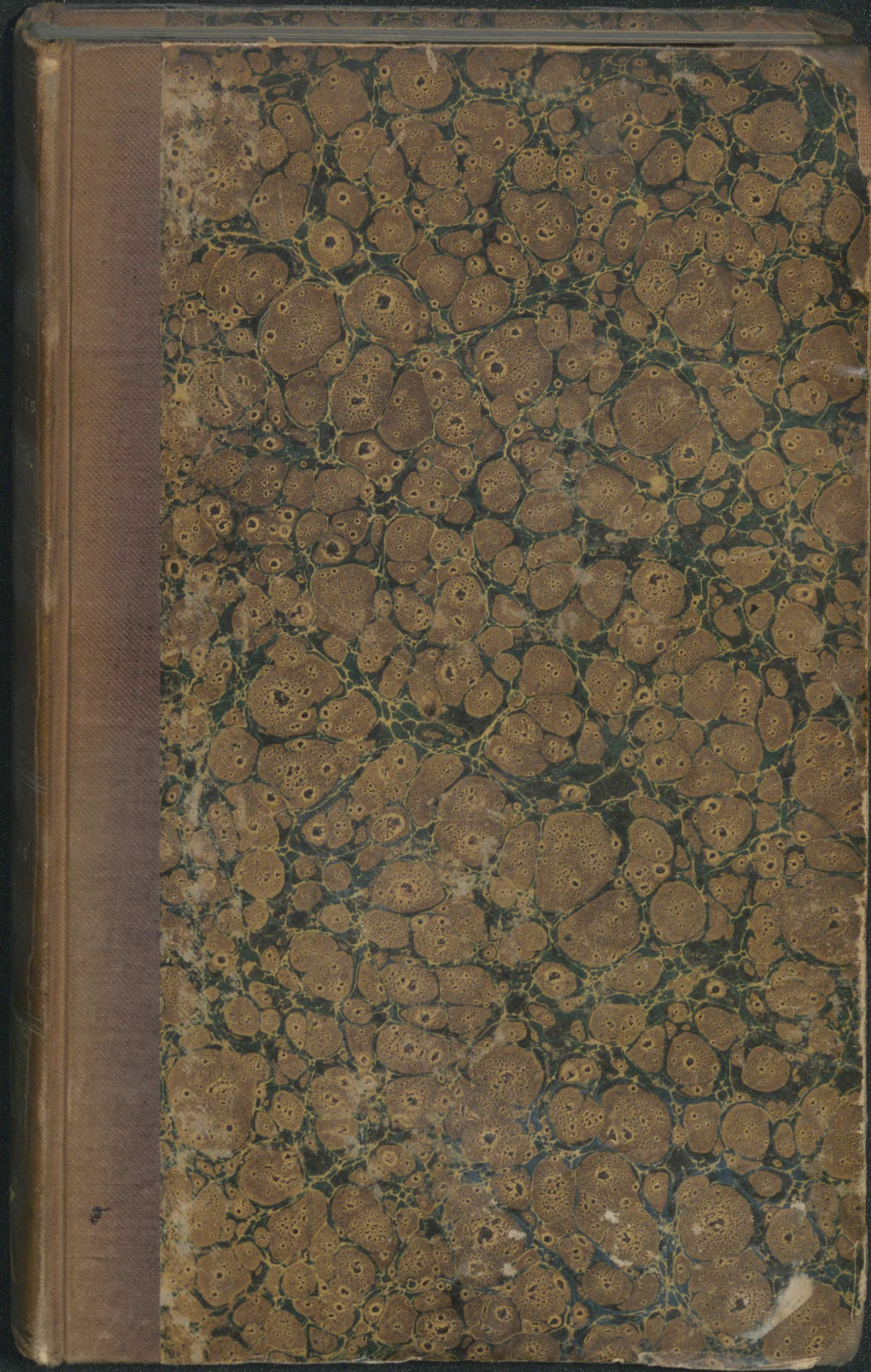
Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

Chas. H. H.

215

21 (100)

21

T B 908 (489) Bid

1839.

Bd. 13.

13. 1 1/2

84 1 13.

Bidrag

til

Kundskab om de danske Provindsers
nærværende Tilstand

i

oekonomisk Henseende.

Foranstaltet, efter Kongelig Befaling, ved Landhusholdningssekskabet.

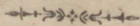
Trettende Stykke,

Præstoe Amt.

Ved

D. D. Lütken.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

1839.

1871

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

1871

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1871

Præstøe Amt.

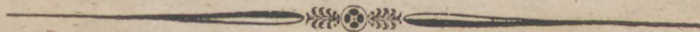
Beskrevet

efter

Opfordring fra det kongl. Landhuusholdnings-Selskab

af

O. D. Lütken,
Sognepræst i Mehrn.

Kjöbenhavn, 1839.

Trykt hos Directeur **Jens Høstrup Schulz,**
Kongelig og Universitets-Bogtrykker.

Indhold.

	Side
Prolog eller Epilog	1.
Almindelig Udsigt over Præstøe Amt	7.
Dets Grændser, Inddeling, Størrelse, S. 8. Arealets Indhold, 9. Hartkorn, 10. Taxationen til Bankhæftelsen, Brandassurance-Summen, Hartkornets Fordeling, 11. Største samlede Eiendomme, 12. Kornudførsel, 14. Folkemængde, 17. Mortalitetforhold, 21. Beboernes Charakter, 23. Aaninger, 25. Levemaade, 28. Byrder, 32. Klædebragt, 35. Forlystelser, 38.	
1. Jordernes Beskaffenhed	42.
Amtets Vandstiel, 42. Høieste Punkter, 43. Jordsmon og Underlag paa Møen, 43. Baarse og Hammer Herreder, 48. Tybjerg Herred, 52. Skadeligt Vand sammentrædes, 56. Bjeverskov Herred, 57. Stevns herred, 59. Svølg sammentrædes, 62. Stevns Klint, 63. Om en Havn der, 64. Kridt og Kridtsten, 65.	
2. Kilder, Indseer, udtørrede Moser	66.
Paa Møen, 67. Baarse og Hammer Herreder, 68. Mehren Kalob, 69. Barremosen, 71. Tybjerg Herred, 72. Torpe Kanal, 73. Houbye Kilde, 74. Nashede og Maglebye Kilder, 75.	
3. Klimatet	76.
Formedelfst Søens Næthed, mildt og fugtigt, S. 77, og blæsende, 78. Det almindeligste Veir i Havets 12 Maanedre, 79. Sammenligning mellem en mild Vinter (1824) og en streng Vinter (1838). Storm i Høst, 88.	
4. Udskiftningen	91.
Guldført paa Møen og i Baarse og Hammer Herreder, saavel som i Bjeverskov og Tybjerg Herreder, S. 92. Norre Mehren udskiftet 2 Gange, 93. Færøe endnu i Fælledskab, 94. Udskiftningens gavnlige Indflydelse paa Siorsløv Gods, 96. Udparcellering blandt Selveiere, 98. Huusmandsplot til 1 Hest, 100. Folkemængden omflytted mere end den forøges ved Udparcelleringer, 102.	

	Side.
5. Den almindeligste Dyrkningsmaade	103.
Paa Møen, S. 104. Baarse og Hammer Herreder, 111.	
Tybjerg Herred, 118. Farve, 119. Bjeverskov, 120. Stevns-herred, 121.	
6. Sommerstaldfodring	121.
Forskjellige Meninger om samme, S. 122. Mæglingsforsøg, 124.	
7. Mergling og Tanggjødsle	125.
To Perioder for Merglingen her, S. 126. Tang som Gødningemiddel, 131. Patentgødning, 132.	
8. Stude bruges ikke til Markarbejde	133.
Grunden hertil, S. 133.	
9. Agerdyrkningsredskaberne	135.
Baade Hjulplove og Svingplove bruges, S. 135. Svingplove fortrinlige til dyb, Hjulplove derimod til grund Pløining, 136. Bøta i Pløvsagen, 137. Det mærkelige Paradox om Ploven uden Langjern, 138. Svingplovens Fremgang, 141. Udsalgsteder, hvor Svingplove kunne faaes, fremme deres Brug, 141. Nogle gode Egenskaber hos Hjulploven, 143. Harven, 144. Erstirpatoren, 146. Jordflussen, 146. Spader, 147. Scarrificatoren 149.	
10. Kaa Jorders Opdyrkning	150.
11. Omsorgen for Saaesæd	153.
Almindelige Midler til at faae reent Sædekorn, S. 154. Rug, som er høstet grøn, og derefter er ført hastig i Låden, bør ei bruges til Sæd, 155.	
12. Mindre almindelige Sædearter	156.
Polst Hvede, S. 157. Nederlandst Hvede, 157. Saale Hvede, 158. Engelsk Byg, 158. Sværdhavre, 158. Runkelroer, 159. Rohans Kartofler, 160. Hestebønner, 160. Rapsæd, 161. Hør, 163. Hamp, Kommen, Sennep, Tobak, 164.	
13. Kornets Sygdomme	164.
Rust, S. 165. Bøta om dens Aarsager 168, o. fl. Brand, 172. Meeldroier, 175. Sort Rust paa Rapsæd, 176. Wrters Udartning, 177. Jordlopper, 178. Snegle, 179.	
14. Regler for Sædens Modenhed før den bør høstes	179.
Stemmer herom, S. 180. Hovedregel, 181.	
15. Kornvarernes Beskaffenhed, Rensning og Tørring	185.
Rensmaskiner, S. 186. Tørre-Indretning, 186 og 187.	
16. Udsædningssteder	190.

Stege, S. 191. Udførsel derfra, 192; dens Skibe, 194. Stege Havns Forbedring, 195. Bøgestrømsløbet, 196. Steges Forder, 197. Er Agerbrug gavnligt eller skadeligt for Kjøbstadborgere? 199. Steges Folkemængde, 200. Skatter og Byrder, 201. Consul Hages Korntørnings-Indretning, 203.

Præsts Kjøbstad, 203. Beliggenhed, 204. Skibsbro, 205. Skibe, 205. Udførsel, 206. Korntørre-Indretning 210.

Kallehauge Færgegaard, 212. Garverie ved Lillien-
dal, 213.

Storehedinge, 215. Projekteret Havn ved Nodvig Skandse, 217. Kystfart med store Baade fra Stevns, 218. Kjøbmandshandel i Farve, 220. Farve Strand, Steenpladsen der, 221. Kjøge Havns Forbedring, 222.

Nestved, 224. Udførsel derfra; Byens Ret til at fiske paa Fjorden, 225. Skatter og Byrder, 227. Fattigvæsnets Klædefabrik, 227. Havnepengenes Nedsættelse, 228.

Bordingborg, 229. esprit de Waldemar, 230. Fortinetet Kjøkkentoi af Jernplader, 230. Hulemose Papiirmølle, 231. Næringsdrivende Borgere i Bordingborg og Nyeraad, 232. Udførsel derfra, Skatter og Byrder, 233.

17. Kvre, Stræben efter Markfred 234.

Kværets væsentligste Herligheder, S. 235. Kamp for Markfred, 236. Ufred af vilde Dyr, 237.

18. Ovægavlens Tilstand 239.

Kvæernes Antal paa forskjellige Bøndergaarde, 240. Malteføder fordeeltigere her end Fedeqvæg, 244. Sammenligning mellem Udbyttet af at producere Smør og af at frembringe Schweitzerost, 247.

19. Hesteavl 249.

20. Faareavl 256.

21. Havedyrkning 260.

22. Skove og Tørvemoser 266.

Skovarealet i hele Amtet, S. 266. De private Eieres Skovareal med Bemærkninger om Skovenes Tilstand, 267—284. Amtets største Skoveiere, 284; største sammenhængende Skovstrækninger, 285. Tørvemoser, 286. Pileplantninger, 288.

23. Svanssliden 289.

Den Skik at give Dyendet Lønningsklæder holder Svanssliden i Live; men holder den paa et lavere Standpunkt, S. 290. Kan Svansslid ingenlunde betale sig? 295. Vin-

terastens-Sysler, 297. Baggende Bæfelyst hos Bondestanden, 297.	Side.
24. Afdøde Landeiendoms-Besiddere, som have virket i videre Kreds	298.
Greve H. G. Moltke, S. 299. Greve J. G. Moltkes Legat til Agerdyrkings og Huusflids Fremme paa Bregentved, 301. Dronning Anna Sophies Stiftelse og flere Legater, 306.	
Statsraad Christian Vindentrone, 307. Kammerherre Stampe, 309. Amtmand Greve Danneffeld, 309. — Grunde hvorfor ingen nu levende Agerdyrker nævnes som udmærket, 310.	
25. Oeconomiske Selskaber	311.
26. Eiendommenes Pris, Folkeløn, Vinælingsveie	313.
Priser paa Eiendomme, S. 314—315. Folkeløn, 320. Vinælingsveie, 322. Kjøngs Fabrik, 325. Holmegaards Glasværk, 330. Færre Ralkbrud, 333. Sildefiskeriet ved Stevns, 336.	
27. Hvilke Dele af Landbruget fortjene især at anbefales	339.
28. Særegenheder til Efterfølgelse eller Advarsel	344.
Til Efterfølgelse: Bøndernes Hestemøller paa Møen, S. 345. Møens 4 mærkelige Møngler, 345. Hovedgaarde som drives uden Høverie, 347; deriblandt Holmegaard, 348.	
Til Advarsel: Mangel paa Markfred, 348. Bogtning i Brakmarken, 348. Altfor tidlige Egteskaber, 349. Fælledskabet i Færre, 349. Foraarsauktioner med Credit til Mortensdag, 350. Collision mellem Fattigcommissionernes Pligt, at skaffe Almisselemmer Huuslye, og Godseiernes Ret, at forbyde Fæstere at modtage Indsiddere.	
29. Hvad ansees i Almindelighed at kunne gavne Egnen med Hensyn til dens Localitet?	352.
Gydsjellandske Idiotismer	361.
Slutning	365.

Trykfeil.

- Side 129, 4de Linie f. o. undgroftet, læs udgroftet.
 — 137, 27de L. f. o. sam, I. som.
 — 172, 4de L. f. n. luxriere, I. luxuriere.
 — 176, 8de L. f. n. Simina, I. Semina.
 — 195, 17de L. f. o. Kunde, I. Kunne.
 — 262, 7de L. f. n. een, I. en.
 — 273, 10de L. f. n. Halvdelen Baarse, I. Halvdelen i Baarse.
 — 313, 314 og 315. Saa ofte som der paa disse Sider ved Kjob sluttede for Aaret 1813 staaer Rbd. (Rigsbankdaler), maa det rettes til Rdlr. (Rigsdaler).

Prolog eller Epilog.

Idet jeg staaer i Begreb med at nedlægge Pennen og at slutte et Arbejde, der har medtaget mere Tid, end man efter dets Omfang skulde formode, er det naturligt, at det Spørgsmaal bliver levende hos mig, om den Tid, som dertil er medgaaet, maa ansees at være vel anvendt, og om Landhuusholdningselskabet har Grund til at fortsætte med Udgivelsen af Amtsbeskrivelser eller ikke. — Sytten Aar ere nu forløbne siden Selskabet begyndte paa dette Foretagende, og i en Tid, der ideligt higer efter Nytt, kunde det synes voveligt, at vedblive saa længe med en fortsat Virksomhed i samme Retning, da det vel kan være at vente, at Mange uden videre Undersøgelse ville ansee det hele Foretagende for at have overlevet sig selv. — I en Tidsalder da saa mange andre Spørgsmaal ere bragte paa Bane, der tilbringe sig det læsende Publicums Opmærksomhed i høi Grad, tildeels fordi de berøre de forskjellige Borgeres Rettigheder og indbyrdes Forhold, eller sætte Videnskaberne og de egennyttige Følelser i Bevægelse — da der tales og skrives saa meget om hele Stænders og større eller mindre Samfunds Rettigheder, om Bankernes Status og Staternes Finantser, kan en Undersøgelse af den Maade, paa hvilken Bonden dyrker sin Jord omkring i Landets forskjellige Egne, eller Vink om Forbedringer som hist og her kunde stee i Agerbruget, ikke vente at finde megen Deeltagelse. — Var det da ikke bedre at anvende sine Fritimer paa Undersøgelser, der falde i den moderne Smag, paa politiske Grandfkninger som Tidens Aand kræver? — Maaskee for dem, som sole Kald dertil.

Men dette Kald kan ikke være Alle givet. — Der tales og skrives ei blot i Danmark, men i en stor Deel af Europa i denne Retning; men det forekommer mig, at den hele Gjæring hidtil ikke har ført til noget Resultat, enten fordi man ikke har tydeliggjort sig den Grundvold, hvorpaa man vil opbygge sin politiske statsøconomiske Bygning, eller fordi man bærer tilbage for de Følger, hvortil Principernes stadige og consequente Gjennemførelse maa lede. — Da Principet om Formuens Fællesskab, som Saint Simonisterne fremstillede, ikke kunde bestaae i en Tid, der higer saa meget efter Eiendom og raffinerede Nydelser, og vel neppe nogensinde lod sig gennemføre af Andre end dem, der for Alvor vilde aflægge og holde de 3 forrige Munkeløfter (*paupertas, castitas et obedientia*), synes det egentligt kun at være 2 Principer, der for Niebliffet allevegne stride om Herredømmet. 1) Uindskrænket Næringsfrihed er Løsenet for det ene Princip's Tilhængere, de Liberale, 2) Bevaring af alle arvede og lovligt erhvervede Rettigheder, er Løsenet for det modsatte Princip's Benner, de Conservative. Men det er neppe alle den uindskrænkede Næringsfriheds Benner klart, at deres Princip's consequente Anvendelse maa lede til Affkæffelse af Agerlove, maa tillade at tage saa høie Renter, som man kan faae, maa tillade Tiggerie, Hazardspil, Lotterier, Krohold overalt og af alle, Sidsden paa egen Haand o. s. v., Sammenkjøb af alle Landets Grundeiendomme af enkelte Rigmænd, og Udstrykning og Udlejning af Jorderne i Alenvis til vilkaarlige Priser, at det maa affkæffe enhver tvungen Fattigforsørgelse, men ogsaa gjøre det til Pligt og Nødvendighed for Enhver, der ikke kan forsørge sig selv, og for hvem heller ingen Anden vil sørge, at sulte eller fryse ihjel. — De Conservatives Princip har derimod ogsaa Consequenter, som neppe ere alle dets Benner tydelige. Det maa indrømme Staten et Formynderskab over alle Individer, vedligeholde Laugsvæsen, Kjøbstadprivilegier, Agerlove, Hovetielove o. s. v.; men det maa tillige paatage sig Garantie for at Ingen skal lide Nød, og altsaa etablere ei alene et tvungent Fattigvæsen; men en formelig Forsørgelse for Enhver, som trænger dertil. — Om der lader sig udfinde noget juste milieu mellem disse Principer veed jeg ikke; men det forekommer mig at der allerede vilde være

meget vundet, naar Principerne selv og deres Consequenter bleve ret klare i alle Hoveder. Man fik da idetmindste en Ende paa denne Principernes babyloniske Forvirring, som nu gjenlyder over hele Europa i Stændersale og Dagblade. Man fik da ikke saa ofte det ynkværdige Syn for Die af Folk, som ere conservative, naar Talen er om deres egne Rettigheder; men liberale, naar Talen er om Andres; man maatte da ikke saa ofte smile ved at høre den samme Mund, der prædikede uindfranket Næringsfrihed mod Næstens Privilegier, paakalde Lovens hele Balde for at beskyarme sine egne.

Da Resultaterne af denne Principernes Sammenblanding, af al denne Dispute om Rettigheder og Friheder, hidtil ikke ere meget gladelige, bør vistnok ingen Mand fortænkes i, at han ikke tager levende Deel deri. Skulde vi oprette en aldeles nye Stat, danne et Borgersamfund *ex integro* af idel friske Elementer, da maatte ikke alene de rigtigste Grundprinciper søges; men et heelt nyt derpaa bygget System maatte opføres, og Formerne i denne nye Stat agtes at være af yderste Vigtighed. — Men vor Opgave er en ganske anden. Vi skulle ikke af nye Materialier opføre et nyt Huus, hvor Beboerne kunne have det saa comfortable som muligt; men vi skulle vedligeholde et gammelt, saa at det kan beskytte sine Beboere mod Uveir og Storm, og søge at gjøre dem bekendte med dets gode Egenskaber, at de kunne leve tilfredse og befinde sig vel derinde. — De fleste af os ville da vist nok gavne vore Medborgere ligesaa meget, om det kunde lykkes os at give dem Vink om Forbedringer i deres egen Næringsvei, som ved at lære dem Grundsætningerne, hvor efter Stater bør styres. — Enhver Plet Jord, som kan bringes til at frembringe 2 Aln istedetfor 1, ethvert heldigt Forsøg paa at fravinde Jorden og Havet flere Rigdomme, fortjener vor Opmærksomhed og Deeltagelse. — Det kan vel heller ikke omtvovles, at de Efterretninger fra Landets forskjellige Egne, som Landhuusholdningselskabet har indhentet og bragt til almindelig Kundskab, have givet mange tænkende Landmænd gavnlige Vink om det, som ogsaa hos dem kunde fortjene at bringes i Anvendelse.

Man kunde synes, at disse Amtsbeskrivelser burde udkomme for alle Amter paa eengang, for at give en samlet Oversigt over

Agerdyrkingens Fremfskridt i hele Riget til en given Tidspunkt; men om dette end forresten havde været muligt, saa vilde derved tabes den Fordeel, som det er, naar en saadan Beskrivelse kan vidne om Fremfskridt i Agerbrug eller Industrie, som Tiden har ført med sig. Derimod gaaer det vistnok ikke an, naar man har begyndt at udarbejde en Beskrivelse af denne Art, at udsætte dens Udgivelse ret lange; thi da Tiden ideligt medfører Forandringer, er det ligesaa umuligt for Beskriveren at levere en Afhandling, der vedbliver i længere Tid at passe nøiagtigt paa den beskrevne Gjenstand, som det er for Hr. Daguerre ved sin nye Opfindelse at levere et klart og fuldkomment lignende Billede af en Gjenstand, som bevæger sig. Dette maa ansees for en Hoveddaarsag hvorfor jeg, uden at bringe dette Arbejde til større Fuldstændighed, troer at burde ansee det for sluttet, og at burde tilraade at det udgives saasnart fæe kan.

Det er mit Haab at dette Skrift vil kunne slutte sig til den Række af Skrifter, hvormed man i den senere Tid har stræbt at virke for Folkeoplysning, og at det vil kunne læses ei blot af videnskabeligt dannede Landmænd; men ogsaa af mangen en oplyst og tænkende Bonde i Vinterens stille Aftener, naar Frost og Sneefog indbyde til at søge Underholdning og Stof til Eftertanke i Bøger.

Ved et Skrift som det nærværende, som er fremstaaet tildeels ved velvillige Meddelelser fra mange af Amtets Landmænd, byder Taknemmelighed at nævne de Mænd, hvis Besvarelser af Landhuusholdningselskabet's Spørgsmaal og hvis Meddelelser til Forfatteren især have været veiledende for denne under Udarbejdelsen. — Flere af dem ere allerede hjemkaldte, nemlig: Konstitualraad Lund, Sognepræst i Kjeldbye, Dr. Hammer i Herlufsmagle, Sognepræsterne Lang i Spijllerrup, Hesselberg i Nestelsøe, Meyer i Torværd, Hensemann i Baarsø og Barthoe i Snefere og Secretair Petersen til Engelholm; men dette Skrift vil paa flere Steder, ved at anføre deres Ord, vidne om den Beredvillighed, hvormed de vare komne Selskabets Opfordring imøde, og de grundige Kundskaber i Landvæsenet, som flere af dem vare i Besiddelse af.

Af dem som endnu ere iblandt os, nemlig Proprietair Hastrup til Rosenfeldt, Forpagter Rønne paa Oregaard, Justitsraad Smith til Bekkeskov, Forvalter Baastrup paa Velbringe, Proprietair Tutein til Marienborg, Rancelleraad Mohr i Hersfølge, Proprietair C. Neergaard til Gundersløvholm, Kammerraad Dorphy paa Giorsløv, Forvalter Voethe paa Juellinge, Landinspecteur Henckel, Forvalter Jordan paa Lilliendal, Apotheker Narsleff i Bordingborg og Adjunkt Petersen sammesteds, Skolelærer Bentsen i Hjelmsø og mine Embedsbrødre: Provst Smith i Stege, Provst Laurrup i Rjøng, Provst Barfoed i Fårø og Præsterne Holsøe forhen i Østeregitsborg, Sørensen i Veilø, Spang i Udbye, Nielsen i Kallehave, Nissen i Præstø, Børresen i Næsbye, Hulegaard i Maglebye i Stevnsherred, Holst i Elmelunde, Pontoppidan i Damsholte og Frenchen i Maglebye paa Møen; af disse haaber jeg, at de fleste ved Skriftets Gjennemlæsning ville finde at ingen interessant Meddelelse, som de have givet Selskabet eller mig, er falden ubenyttet til Jorden.

Desuden har jeg paa de Excursioner, som jeg i Anledning af denne Amtsbeskrivelse har foretaget, modt megen velvillig Godhed og erholdt mangt et gavnligt Blik af flere blandt mine Embedsbrødre og mange andre hæderlige Landbrugere saavel i som udenfor Bondestanden, hvilke alle jeg beder at modtage min uskromtede Tak.

Fremdeles har saavel Hans Excellence Greve Moltke til Breghentved, som høi velbaarne Hr. Amtmand Neergaard med stor Beredvillighed meddeelt mig de Oplysninger, om hvilke jeg har henvendt mig til dem.

Landhuusholdningselskabet's Præsident Conferentsraad Collin og dets Secretair Hr. Fuldmægtig Hald have ogsaa hjulpet mig til adskillige Efterretninger, som jeg ansaae for at være af Bigtighed for dette Skrift.

Jeg maa beklage, at ikke alle de Besvarelser, som bleve indsendte til Landhuusholdningselskabet i Aarene 1822 og 1823 fra Præstø Amt, ere komne mig for Hinde, da dette Arbejde har været overdraget til adskillige Andre, som atter have frasagt sig det, forinden det definitivt blev mig overdraget. Adskillige af disse Besvarelser have, saavidt jeg kan see af de efter Landhuus-

holdningssejlskabets Foranstaltning forfattede Ekstrakter, været interessante og lærerige, f. Ex. de fra Iselingen, fra Kjøng og Debjerggaard indkomne foruden flere, som jeg ugjerne har savnet. Men en stor Deel af de til Selskabet indkomne Besvarelser indskrænkede sig ogsaa til at give meget lakoniske Svar paa Selskabets Spørgsmaal, saasom: "Nei", "ja", "Dette Spørgsmaal maa lades ubesvaret" eller "Overlades til Kyndigeres Besvarelse" o. s. v. Og om denne Art Meddelelser maa det vel hedde: hæc seges ingratos tulit et feret omnibus annis. — Desso mere har jeg derfor paaskjønnet de Meddelelser, der vare affattede med Omhu og med den Hensigt at gavne, og jeg haaber aldrig at have glemt, at det var min Pligt som Redakteur, at lade enhver Stemme, som fortjente at høres, her komme til Orde; thi dette Slags Efterretninger ville gavne meest, naar de ere skrevne ei blot for Amternes Landmænd; men tillige af dem.

Mehrn d. 8de August 1839.

C. P. Lütken.

Almindelig Udsigt over Præstøe Amt.

Dette Amt, som bestaaer af den sydligste Deel af Sjælland til-
ligemed Møen, Baagøe og nogle mindre Øer, begrænses mod
Nord af Sorø og Kjøbenhavns Amter, mod Øst af Rjøge Bugt,
Sundet og Østersøen, mod Syd af Østersøen, Grønsund og
Ulfund og mod Vest af Langelands Veldet og Sorø Amt.
Beliggenheden er fra $54^{\circ} 52' 40''$ til $55^{\circ} 29'$ nordlig Brede
og fra $0^{\circ} 1' 25''$ til $1^{\circ} 0'$ vestlig Længde fra Kjøbenhavns Me-
ridian. Amtets største Længde er fra Spanagergaard i Kjøben-
havns Amt til Madses Klint paa Møen $8\frac{3}{4}$ danske Mile og
dets største Brede fra Mandehoved Klint paa Stevns til Næs-
byholm omtrent 7 Mile efter Mansas nyeste Kort; men efter
Amts-Kortet og Begtrup's Kort er baade dets Længde og Brede
omtrent $\frac{1}{2}$ Mil større.

Præstøe Amt har 7 Herreder, 6 Kjøbstæder og 83 Sogne.
— Herrederne ere:

- 1) Bieverskov Herred, Amtets nordligste Deel, har ingen Kjøb-
stæder, men umiddelbart ved dets Grændse ligger Rjøge i
Kjøbenhavns Amt.
- 2) Stevns Herred, sydøst for Bieverskov, med Kjøbstaden Store-
hedinge.
- 3) Farø Herred, Syd for Bieverskov, har ingen Kjøbstæder;
men i Landsbyen Farø er etableret en Kjøbmand.
- 4) Tybjerg Herred, Amtets vestligste Deel, er næsten paa alle
Sider omgivet af Sorø Amt, hvorfra det adskilles ved
Suusaalen, der løber omkring hele Herredet; til dette Herred
hører Kjøbstaden Næstved.
- 5) Hammer Herred, Syd for Tybjerg.
- 6) Baarse Herred, Øst for Hammer med Kjøbstæderne Præstøe,
Vordingborg og den tæt ved sidste beliggende Nyeraad.
- 7) Møens Herred med Kjøbstaden Stege.

Det nuværende Præstøe Amt er samlet af de 3 ældre Tryg-
gevelde, Bordingborg og Møens Amter. Efter de i Aaret 1789
af Niels Morville forfattede Beregninger var:

- 1) Areal-Indholdet i geographiske Kvadrat Mile af:

a) Tryggevelde Amt	11,9688
b) Bordingborg Amt	15,1688
c) Møens Amt	4,3365
Altsaa det nuværende Præstøe Amt	31,4741 Kvadrat Mile.
- 2) Total Areal-Indholdet i Tønder Land af:

a) Tryggevelde Amt	120071
b) Bordingborg Amt	152173
c) Møens Amt	43503 $\frac{1}{4}$
Altsaa af Præstøe Amt	315747 $\frac{1}{4}$ Tønder Land.
- 3) Pløielandets Størrelse i Tønder Land, af:

a) Tryggevelde Amt	91,429
b) Bordingborg Amt	111,912
c) Møens Amt	34,411
Altsaa af Præstøe Amt	237,752 Tønder Land.
- 4) Skovlandets Størrelse i Tønder Land af:

a) Tryggevelde Amt	23,241 $\frac{1}{4}$
b) Bordingborg Amt	28,403 $\frac{1}{2}$
c) Møens Amt	6,191
Altsaa for Præstøe Amt	57,835 $\frac{3}{4}$ Tønder Land.
- 5) Moselandets Størrelse i Tønder Land af:

a) Tryggevelde Amt	488 $\frac{1}{2}$
b) Bordingborg Amt	4,765
c) Møens Amt	985
Altsaa i Præstøe Amt	6,238 $\frac{1}{2}$ Tønder Land.
- 6) Søeplanens Størrelse i Tønder Land i:

a) Tryggevelde Amt	100 $\frac{1}{4}$
b) Bordingborg Amt	1,202
c) Møens Amt	104 $\frac{1}{2}$
Altsaa i Præstøe Amt	1,406 $\frac{3}{4}$ Tønder Land
- 7) Efter samme Beregninger antog Morville, at der i Aaret
1789 var til hver Tønde Hartkorn:

- a) i Tryggevælde Amt $7\frac{1}{2}$ Tønde Ploieland.
 b) i Bordingborg Amt $8\frac{8}{11}$ —
 c) i Møens Amt $10\frac{5}{6}$ —
 Altsaa i hele Præstøe Amt til hver
 Tønde Hartkorn $9\frac{3}{3}$ eller, med en mindre Brøk, omtrent $9\frac{1}{3}$ Tønde Ploieland.
- 8) Forholdet imellem den dyrkede og udyrkede Jordstrækning antog Morville at være:
- a) i Tryggevælde Amt som 91:29,
 b) i Bordingborg Amt som 14:5,
 c) i Møens Amt som 34:9.
 Altsaa i hele Præstøe Amt 139:43.
 eller som $3\frac{9}{13}$:1.
- 9) Paa hver Kvadratmiil antog Morville at der kunde regnes:
- a) i Tryggevælde Amt 7,683 Tønder Ploieland.
 b) i Bordingborg Amt 7,411
 c) i Møens Amt 8,002
 Altsaa i hele Præstøe Amt $7,698\frac{2}{3}$ Tønder Ploieland
 paa hver Kvadratmiil.

At Ploielandet imidlertid er tiltaget betydeligt siden 1789, da Morville forfattede disse Beregninger, kan sluttes deraf, at Skovarealet er aftaget, da Ploielandet er bleven forøget med en stor Deel af det ryddeliggjorte Skovland. Thi 1789 var Præstøe Amts Skovareal 57,835 Td. L. men 1837 var det efter det statistiske Tabelværks 2det Hefte S. X kun 34,310 Td. L. I de sidste 50 Aar er Amtets Skovareal altsaa formindsket 23,525 Td. L. og dets Ploieland har derved faaet en betydelig Tilvært, skjøndt det ikke har vundet saa meget, som Skovarealet har tabt, fordi man stundom har horthugget Skovene paa Bakker, der vare usiktede til at bringes under Ploven.

Der er saaledes Grund til at antage, at der i Præstøe Amt skulde være noget mere Areal af Ploielandet til hver Tønde Hartkorn eller noget over $9\frac{1}{3}$ Td. Land til hver Td. Htk. I det nysnævnte statistiske Tabelværk S. VIII antages vel, at der paa hver Tønde Hartkorn Ager og Eng eller Skovskylld med et Mid-

deltal gaaer i Sjælland . . . 11,2 Tønde Land geometrisk Maal
og i Møen 12,9 —

Men da Skovene og Skovskjylden ere medtagne i den sidste Beregning; men udeladte i den første, kunne de ikke sammenholdes. Saavidt jeg kjender til Præstøe Amt, kan Tillægget af Jord til hver Tønde Hartkorn ikke være betydeligt mere end Morville har antaget, da her gives Byer, hvor der kun have 5 Td. Land til en Td. Hartkorn. Vil man ved en Calcul søge at udfinde Gjennemsnitsforholdet mellem Hartkornet og Arealet i Præstøe Amt; da er efter det statistiske Tabelværk: Hartkornet af Ager og Eng

a) privilegeret 4,541 Td. 6 Skp. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb.

b) uprivilegeret 21,837 — 1 — 3 — 1 —

26,379 Td. : Skp. 2 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb.

Pløielandets Areal var efter Morvilles

Beregning 237,752 Tønder Land.

Runde man hertil lægge 23,525 Tønder Land,

hvorpaa Skoven er borttaget, da var Pløie:

landet i Alt 261,277 Tønder Land,

og naar dette divideres med ovennævnte Hartkorn blev det $9\frac{24:258}{26:379}$

Tønde Land til hver Tønde Hartkorn eller $9\frac{1}{2}$ Tønde Land;

men da som sagt nogle Bakker paa hvilke Skoven er borthugget ikke kunne bringes under Ploven, vil man nok komme Sandheden temmelig nær ved at regne $9\frac{3}{4}$ Tønde Land til hver Tønde Hartkorn.

Om Amtets Skovareal kan man efter Tabelværket komme til et mere bestemt Resultat, det opgives nemlig, som meldt, til 34,310 Tønder Land, og Skovskjylden er:

a) privilegeret 211 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb.

b) uprivilegeret 383 — 2 — 3 — : —

i Alt 594 Td. 4 Skp. 1 Fdk. 2 Alb.;

følgelig kan man paa hver Tønde Hartkorn Skovskjyld regne henved 58 Tønder Land.

Det tiendeydende Hartkorn i Amtet udgjør for:

a) Kongetiende 22,461 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

b) Kirketiende 22,262 — 3 — 3 — $\frac{1}{2}$ —

c) Præstetiende 22,825 — 2 — 2 — : —

Taxationen til Bantkæftelsen udgjorde i Aaret 1837 for hele Præstøe Amt i Sølv for

a) Jorderne	14,231,478 Rbdlr.
b) Tienderne	2,527,904 —
c) Bygningerne	1,229,538 —

Brand-Asurance-Summen for Bygningerne udgjorde i Sølv den 31te Marts 1834 7,363,990 Rbdlr.

Præstøe Amts tilsammenlagte privilegerede og uprilegerede Ager og Engs samt Skovskylbs Hartkorn er fordeelt imellem:

41 komplette Hovedgaarde, hvis samlede Hartkorn er	3,596 Td.
8 ucomplete Hovedgaarde, hvis Hartkorn er	336 — 4 Skp.
7 uprilegerede Hovedgaarde med Hartk.	176 — 1 —
63 Selveiergaarde med 8 Td. Hartk. eller derover, hvis Hartk. i Alt udgjør	859 — 6 —
454 Selveiergaarde med mindre end 8 og indtil 4 Td. Hartk., hvis samlede Beløb er	2,538 — 5 —
223 Selveiergaarde mellem 4 og 2 Td. Hartk. hver, hvis samlede Beløb er	648 — 3 —
151 Selveiersteder fra 2 til 1 Td. Hartk., som i Alt have Hartk.	212 — 5 —
631 Huse med Jord under 1 Td. Hartk. der tilhøre Selveiere, hvis Hartk. er. (Desuden er der i Præstøe Amt 346 Selveierhuse uden Jord).	225 — 4 —
176 Arvefæstegaarde med 8 Td. Hartk. eller derover, hvis samlede Hartkorn udgjør	1,541 — 7 —
53 Arvefæstegaarde fra 8 til 4 Td. Hartk., hvis Hartk. i Alt er	304 — 7 —
26 Arvefæstesteder fra 4 til 2 Td. Hartk., som i Alt have	71 — 2 —
21 Arvefæstesteder fra 2 til 1 Td. Hartk., med	27 — 6 —

90	Arvefæstehuse med Jord under 1 Ed. Hartk., som er	26 Ed. 4 Skp.
	(Desuden 7 jordløse Arvefæstehuse).	
	Af Arvefæsternes Hartkorn er i Alt 7,547 Ed. 2 Skp. hoveriefrit og 8,331 — 6 — hoverieggjørende	
327	Fæstegaarde paa 8 Ed. Hartk. eller derover udgjøre	2,880 — 3 —
1,812	Fæstegaarde mellem 8 og 4 Ed. Hartk., udgjøre i Alt.	11,172 — 6 —
248	Fæstesteder mellem 4 og 2 Ed. Hartk., i Alt.	792 — 5 —
232	Fæstesteder fra 2 til 1 Ed. Hartk., med	328 — 5 —
3,324	Fæstehuse med Jord under 1 Ed. Hartk., have i Alt	704 — 5 —
	(Desuden jordløse Fæstehuse 1411).	
6	Kjøbstæder med Hartk.	528 — 3 —
	(Deraf har Storehedinge alene de 300 Ed. 7 Skp. Hartk.)	

At Præstøe Amt er et af de smukkeste og frugtbarste i Danmark, vil man allerede kunne slutte af det store Antal complete Hovedgaarde her findes, nemlig 41. Det overgaaes i saa Henseende kun af Maribo Amt, som har 43; medens Odense Amt kun har 35, og Svendborg Amt, som i denne Henseende saavel som med Hensyn til Naturskønheder kommer det nærmest, kun har 37 complete Hovedgaarde.

De største samlede Eiendomme her i Amtet ere:

- a) med 2000 à 3000 Tønder Hartkorn: (til et Grevskab udfor: bres 2500).
- 1) Grevskabet Bregentved, som naagt Herresædet selv ligger i Sorø Amt, har den største Deel af sit Tilliggende i Præstøe Amt. Til dette Grevskab, som blev erigeret 1750, hører (foruden Bregentved og Sophiendal i Sorø Amt) Thurebyholm, Tryggevelde, Juellinge og Alsløvsgaard.

- 2) Vallø Stift, erigeret 1737 af Dronning Sophie Magdalene, hvortil hører Hovedgaardene Vallø, Villesborg, Sunderup, Nye Lellingegaard og Gamle Lellingegaard.
- b) mellem 1000 og 2000 Td. Hartkorn: (til et Baronie hører 1000 Td.)
- 1) Baroniet Gaunse, med Hovedgaardene Gaunse, Lindersvold og Strandegaard,
 - 2) Baroniet Stampenborg med Hovedgaardene Nysø og Joenshovedgaard,
 - 3) Kammerjunker Scavenius's Godser med Hovedgaardene Gjørsløv, Søeholm, Erichstrup og Seinehuusgaard i Stevnsherred og Klintholm paa Møen,
 - 4) Bemmetofte Kloster med Hovedgaardene Bemmetofte og Hvistrup.

De øvrige Hovedgaarde ere:

Marienborg, Nordfeldt, Halebeksgaard og Liselund paa Møen;

Petersgaard, Hslingen, Lilliendal, Høvdingsgaard, Oremansgaard, Lekende, Veldringe, Engelholm og Bekkeføv i Baarsø Herred;

Rosensfeldt med Dregaard, Snertingegaard, Lundbyegaard, Debjerggaard, Sallerupgaard, Grevensvænge, Rønnebaksholm, Sparresholm og Holmegaard i Hammer Herred; Rosendal, Margrethenlund, Lystrup og Jomfruens Egede i Farsø Herred, samt Juellund der hører til Stamhuset Giesegaard i Vieversføv Herred;

Brørse, Åsendarup, Tybjerggaard, Sandbyegaard, Næsbyeholm, Bavelse og Ravnstrup i Tybjerg Herred.

Det største Antal Selveiere findes i Phanessjørd, Damskølste, Stege, Kjeldbye og Elmelunde Sogne paa Møen, og i Kallehauge, Vordingborg, Rjøng, Tørrerd og Herfølge Sogne i Sjælland.

Det største Antal Arvesætere findes derimod i Stevnsherred, hvor afdøde Etatsraad Lindencrone gav sine Bønder Arvesætte paa meget gunstige Vilkaar. Udenfor Stevnsherred er Arvesætte sjældent undtagen paa Universitetets og Kommunitetets Gaarde.

Fæste paa Livstid er endnu det almindeligste i de øvrige Egne af Amtet. Især ere næsten alle Bønder i Bieverskov og Farø Herreder simple Fæstere, som en Følge af, at det især er i disse Herreder, at de største samlede Godser findes.

Præstøe Amt er i det Hele taget frugtbart og ret vel dyrket; dog er Agerdyrkningen ingenlunde bragt saa vidt som den kan bringes; og man bør haabe, at bedre Dyrkning endnu meget vil kunne forhøje Frugtbarheden. Var man i Besiddelse af fuldstændige Tabeller over Udsørselen af Amtets Producter, saavel til fremmede Steder som til Kjøbenhavn og andre indenlandske Egne, kunde man deraf slutte til Amtets relative Frugtbarhed, eller faae et Begreb om i hvad Forhold den stod til Frugtbarheden paa andre Egne. Men slige Tabeller har jeg søgt, uden at kunne finde dem. Jeg maa derfor indskrænke mig til at oplyse denne Gjenstand ved at uddrage nogle Resultater af den Udsigt over Kongeriget Danmarks og Hertugdømmene Slesvigs og Holsteens Product-Udsørsel, som, efter de af General-Toldkammeret forfattede Tabeller, findes indrykket i Handels- og Industri-Tidenden for 1833 den 3^{die} Februar, Nr. 10 og 11, og som oplyser Kornudsørselen i Aaret 1836.

I bemeldte Aar var Kornudsørselen til fremmede Steder i	
Eet og Alt af alle Slags Kornvarer	
fra Sjælland, Laaland og Falster . . .	474,669 Td.
fra Fyen og Langeland	180,316 —
fra Nørre Jylland	109,957 —
Summa . .	764,942 Td.
Fragaaer som indført fra Hertugdømmene	
mene	104,530 —
Igjen som udført fra Danmark	660,412 Td.
Udført fra Hertugdømmet Slesvig .	322,955 Td.
fra Hertugdømmet Holsteen .	481,387 —
Summa . .	804,342 Td.
Fragader som indført fra Danmark.	82,408 —
Igjen som udført fra Hertugdømmene	721,934 —
Altsaa hele Exporten fra Danmark og Hertugdømme:	
mene tilsammen	1,382,346 Td.
Heraf er fra Præstøe Amts Kjøbstæder udført . . .	49,435 Td.

eller ikke engang $\frac{1}{3}$ af det egentlige Danmarks Kornudførsel. Udførselen herfra har altsaa forholdsviis været mindre end fra Fyen og Langeland, hvor den var 180,315 Td., og mindre end fra Maribo Amt, hvor den var 120,959 Td.

Men herved bør bemærkes:

- 1) at Aarene 1835 og 1836, hvis Høst havde Indflydelse paa Exporten i Aaret 1836, vare maadelige Aar for Præstøe Amt, da i det første en Storm i Høstens Begyndelse aspidseede mange tusinde Tønder Korn, og Vaarsæden i det andet slog feil;
- 2) at Kjøbstaden Kjøge, som vel ikke ligger i Præstøe Amt, men har sin Tilførsel herfra, i samme Aar har udført 11,846 Tønder;
- 3) at meget Korn baade søværts og landværts føres til Kjøbenhavn og Hertugdømmene. I Aaret 1818 f. Ex. udførtes kun fra Stege til udenlandske Steder 1,609 Td. Kornvare, men til Kjøbenhavn og Hertugdømmene 29,355 Td. Kornvarer.
- 4) meget forbruges i Brønderierne, hvorfra dog kun en liden Deel Brøndeivin udføres, og
- 5) meget Korn især Grter og Byg anvendes til at fede Sviin, hvis Flest sælges, saa at Præstøe Amts aarlige Overskud af Kornvarer er langt større, end man af den directe Export kan slutte.

Hvilken Rang Præstøe Amts Kjøbstæder indtage blandt Fædrelandets Handelsstæder vil tildeels kunne skjønnnes af følgende Fortegnelse over Udførselen i Aaret 1836 af Danmarks Hovedvare, umalede og usorædlede Kornvare, fra nogle af de vigtigste Toldstæder:

a) i det egentlige Danmark:

Kornvarer		Kornvarer	
Kjøbenhavn . . .	111,085 Td.	Norvig o: Holbek,	
foruden 38,808 Td. Hvedemeel,		Frederiksfund og	
16,042 Td. Malt, 3,019 Td.		flere	55,162 Td.
Byggryn, 3,681 Td. Rapsad		Stubbekjøbing . . .	23,710 —
o. s. v.		Korsør	23,362 —
Kallundborg . . .	41,429 Td.	Nykjøbing paa Fal:	
Nakskov	40,815 —	ster	23,257 —

	Kornbarer		Kornbarer
Næstved	21,038 Td.	Stegge	12,321 Td.
Nalborg	29,712 —	Hjørring	12,478 —
Narhuus	20,457 —	Samsøe	10,550 —
Naaborg	26,427 —	Præstøe	8,845 —
Nudkjøbing	23,295 —	Horsens	8,726 —
Evendborg	21,270 —	Nanders	8,317 —
Nssens	20,286 —	Vordingborg	2,498 —
Ndense	19,880 —	Nyested	9,291 —
Nyborg	18,263 —	Bogense	6,156 —
Kjerteminde	11,349 —	Frederikshavn	4,358 —
Niddelfart	9,826 —	Veile	2,705 —
Kjøge	11,066 —	Thisted	2,100 —
Bandholm	12,733 —		

h) i Hertugdømmene:

1) Holsteen:	Kornbarer	2) Slesvig:	Kornbarer
Brunsbüttel	64,021 Td.	Tønningen	66,690 Td.
Ditmarsken	46,949 —	Tøndern	23,806 —
Heilingenhasen	27,523 —	Sønderborg	25,350 —
Kiel	69,432 —	Husum	19,531 —
Neustadt	55,200 —	Glensborg	38,312 —
		Kappeln	24,392 —
		Bredstedt	16,245 —

Udførselen af Rapsæd i Aaret 1836 fra nogle af Danmarks og Hertugdømmenes Toldsteder, tjener ogsaa til at oplyse dette.

a) i Danmark:

udført Rapsæd i Aaret 1836

fra Kjøbenhavn	3,681 Td.	Kørvig	2,930 Td.
Nalborg	4,630 —	Stegge	1,687 —
Narhuus	5,940 —	Præstøe	1,204 —
Nanders	2,623 —	Nssens	2,650 —
Nakskov	2,111 —	Kjerteminde	1,744 —
Nyborg	1,970 —	Nudkjøbing	3,954 —
Ndense	3,348 —	Evendborg	1,680 —

h) i Hertugdømmene:

Kiel	27,452 Td.	Ditmarsken	14,616 —
Tønningen	18,522 —	Husum	7,988 —
Brunsbüttel	14,406 —		

Man vil heraf blandt andet see, at den Deel Bordingborg har taget i Kornhandelen hidtil ikke har været betydelig; derimod bliver her ofte kjøbt Korn i det sydlige Sjælland af Kjøbmænd i Stege og Stubbekjøbing. Hertil som Bilag en Tabel over Kornudførselen i Danmark og Hertugdømmene i Aaret 1836 (see Tab. A).

Folkemængden er her, som allevegne i Danmark, tiltaget betydeligt, uagtet Præstøe Amt er et af dem, hvor Dødeligheden var stor under den Epidemie, Cholera eller febris cholericæ, hvad man tør kalde den, som græsseede i Efteraaret 1831.

I Aaret 1769 var Folkemængden efter en Extract af Op-
tællingen fra Rentekammerets Tabel-Kontoir:

a) i Tryggevælde Amt	16,187
b) i Bordingborg Amt	19,573
c) paa Møen	5,646
Altsaa i Præstøe Amt	41,406 Mennesker.

I Aaret 1787 var Folkemængden efter samme Extract:

a) i Tryggevælde Amt	17,442,
b) i Bordingborg Amt	21,208,
c) paa Møen	7,015,
Altsaa i Præstøe Amt	45,665 Mennesker.

Bed Folketællingen i Aaret 1801 var Præstøe Amts Folke-
tal 54,426,
og i Aaret 1834 var det 70,199.

I hele Præstøe Amt, Kjøbstæderne medregneede, har efter
det statistiske Tabelværk Folkemængdens Tilvæxt i de 33 Aar
fra 1801 til 1834 procentviis udtrykt udgjort 28,98; efter samme
Værk levede her paa Kvadratmilen, Kjøbstæderne iberegneede, i
Aaret 1801 1,729 Mennesker
og i Aaret 1834 2,230 —

For de Læseres Skyld, som ikke eie det statistiske Tabelværk, tilføies
her efter samme: **Folkemængden:**

I Amtets Kjøbstæder:	Anno 1834	og	1801.
Præstøe	714		480.
Storehedinge	893		576.
Nestved	2,279		1,785.
Bordingborg	1,476		931.
Stege	1,627		917.

Tabel

over

Udførselen af Kornvarer m. m. fra Kongeriget Danmark og Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen i Aaret 1836 til fremmede Steder.

	Hvede		Rug		Bog				Savre			Boghvede			Grter	
	umalet	Meel	umalet	Meel	umalet	Meel	Gryn	Malt	umalet	Meel	Gryn	umalet	Meel	Gryn	umalede	Meel
	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder.	Tønder
Export af Danmarks egen Produktion til fremmede Steder	÷ 22,488	35,734	90,808	÷ 323	328,428	493	3,570	27,017	71,674	100	÷ 856	233	:	÷ 5,530	49,617	:
Export af Hertugdømmernes egen Produktion til fremmede Steder	178,710	25,287	59,669	6,657	80,203	2,487	19,535	3,209	104,673	574	2,412	26,635	30	8,811	15,000	:
Summa, udført fra Danmark og Hertugdømmerne til fremmede Steder	156,222	61,021	150,477	6,334	408,631	2,980	23,105	30,226	176,347	674	1,556	26,868	30	3,281	64,617	:

	Vikter	Bønner	Rapsfæd og Røefrøe	Hørfrøe og Kornfrøe	B r o d				Kløverfrøe		Oliefager af				Anmærkning.
					af Hvede, haardt		af Rug, haardt				Lin		Raps		
	Tønder	Tønder	Tønder	Tønder	Stk	℔	Stk	℔	Stk	℔	Stk	℔	Stk	℔	
Export af Danmarks egen Produktion til fremmede Steder	12,089	180	52,247	17,419	5,168.	9	452.	16	1,009.	8	126.	:	5,244.	8	Efter Berlingske Tidende for 1838, N ^o 304 blev der udført fra Hertugdømmerne i Aaret 1837: 196,000 Tønder Rapsfæd, foruden 1½ Million B Olie.
Export af Hertugdømmernes egen Produktion til fremmede Steder	307	45,021	142,126	588	8,112.	7	:	:	996.	10	:	:	Wardie Rbd. 98,124.	:	
Summa, udført fra Danmark og Hertugdømmerne til fremmede Steder	12,396	45,201	194,373	18,007	13,280.	16	452.	16	2,005.	18	:	:	:	:	

Paa Landet i

Stevns Herred:

Anno 1834 og 1801.

Storehedinge Landsogn	1,098	750.
Høirup Sogn	217	151.
Lydersløv	744	659.
Frøersløv	442	359.
Maglebye	903	682.
Holtug	817	546.
Hellested	926	724.
Strøbye	835	602.
Barpelov	257	169.
Lillehedinge	379	230.
Havneløv	486	353.
Emmerup	623	506.

Færø Herred:

Færø Sogn	2,128	1,720.
Kongsted	1,309	1,206.
Spiellerup	411	345.
Ulsø	515	418.
Dalbye	1,029	878.
Thurebye	398	379.
Noholte	799	606.
Karise	708	670.
Alsø	343	291.
Bemmetofte	249	198.
Østeregede	237	233.

Thybjerg Herred:

Nestved St. Peders Landsogn	82	259.
— St. Mortens Dito	255	
Herlufmagle Sogn	1,136	864.
Thybjerg	625	616.
Næsby	552	403.
Tiuvelse	296	251.
Glumsø	661	491.
Bavelse	201	210.
Skjelby	743	591.
Sandbye	449	386.

	Anno 1834.	og	1801.
Brangstrup	161		143.
Jensmark	578		313.
Mislov	368		324.
Aversie	283		242.
Vester Egede	552		432.
Bieverskov Herred:			
Hersøge Sogn	1,711		1,427.
Sædder	725		682.
Vollersløv	338		243.
Gjersløv	728		592.
Haarløv	641		508.
Himlingsøe	351		230.
Bals Stift	105		
Bals Bye	335		414.
Taarnby	337		242.
Endersløv	494		383.
Braaby	261		273.
Lidemark	310		294.
Bieverskov	549		474.
Lellinge	343		297.
Hammer Herred:			
Beilo Sogn	784		668.
Vester Egitsborg	445		371.
Sverdborg	992		775.
Rønnebak	541		554.
Olstrup	485		441.
Rjøng	1,451		990.
Nestelsø	686		463.
Mogenstrup	313		319.
Hammer	1,057		885.
Lundby	457		380.
Kastrup	805		696.
Torvered	1,154		895.
Baarsø Herred:			
Præstøe Landsogn	151		131.
Skibbinge Sogn	701		573.

	Anno 1834	og	1801.
Vordingborg Landsogn	1,259		797.
Øster Egitsborg Sogn	1,058		806.
Joenshoved	973		769.
Mehrn	1,134		801.
Udby	576		511.
Ørslev	696		535.
Baarfe	650		518.
Veldringe	519		474.
Snese	1,280		1,082.
Everdrup	1,034		842.
Allerslev	990		882.
Kallehauge	2,581		1,747.

Næmbo Herred:

Steege Landsogn	1,382	1,370.
Magleby Sogn	1,315	988.
Borre	994	715.
Elmelunde	808	595.
Kielby	1,107	805.
Damsholte	1,556	1,256.
Phanefjord	1,874	1,297.
Baagø	879	542.

Man seer af denne Tabel, at Folkemængden i de fleste Sogne har tiltaget betydeligt i de 33 Aar fra 1801 til 1834. I enkelte Sogne har dens Tilvæxt dog kun været liden, nemlig i Thureby og Østerege, sandsynligviis fordi Tilstanden paa de store Herregaarde Thurebyholm og Jomfruens-Ege har været for stationair til at tillade nogen Formerelse i Folketallet. — I enkelte andre Sogne er Folkemængden endog aftaget, nemlig i Bavelse, Braaby, Rønnbæk og Mogenstrup; dog er Formindskelsen i dem alle 4 kun ubetydelig.

Hvor ualmindelig stor den Dødelighed var, som Sygdommen i 1831 (Cholera eller Ikke-Cholera) medførte, vil skjønnes af nedenstaaende Tabel over Mortaliteten her i Sognet fra dette Seculums Begyndelse. Folketallet i Mehren Sogn var i Aaret 1801 — 801; 1834 — 1134.

De Dødes Antal var:

Transp. 360.

1801 . . 16.	1820 . . 9.
1802 . . 17.	1821 . . 34 (formodentlig Skarlagensfeber).
1803 . . 11.	1822 . . 22.
1804 . . 13.	1823 . . 16.
1805 . . 9.	1824 . . 28.
1806 . . 25.	1825 . . 19.
1807 . . 19.	1826 . . 19.
1808 . . 16.	1827 . . 25.
1809 . . 29.	1828 . . 27.) Typhus.
1810 . . 32.	1829 . . 45 (ondartet Koldfeber).
1811 . . 19.	1830 . . 33 (Dyrtid og Brødmangel).
1812 . . 22.	1831 . . 92 (Cholera v. febris cholericæ).
1813 . . 25.	1832 . . 43 (dens Efterveer).
1814 . . 27.	1833 . . 26.
1815 . . 17.	1834 . . 38.)
1816 . . 15.	1835 . . 36.) Meslinger.
1817 . . 14.	1836 . . 31 (Børnekopper).
1818 . . 18.	1837 . . 14.
1819 . . 16.	Summa 917 Døde i 37 Aar.

Lateris 360.

Man seer heraf, at Dødeligheden har været størst i Decenniet fra 1827 til 1836 inclusive, hvortil Typhus, ondartet Koldfeber, Brødmangel, febris cholericæ med dens Følger, samt Meslinger og Børnekopper have bidraget. Især var Dødeligheden meget stor i Løbeaaret fra 19de August 1831 til 19de August 1832, da de Dødes Antal var 108. I Aaret 1835 bortrev Meslingerne alene her i Mehren Sogn 14 Børn; og 1836 døde 4 Personer af Børnekopper; de 3 af disse vare uvaccinerede Børn, den 4de en Kone, der var Moder til 8 Børn, som hun alle havde ladet vaccinere, uden at det var faldet hende ind, at lade sig selv vaccinere med, fordi Forældrene af Selvflogskab eller Vildfarelse ved hendes og hendes 4 Søstres Confirmation og Kopulation havde vidnet, at de havde havt de naturlige Kopper. 4 af disse Søstre bleve i Aaret 1836, skjøndt de boede i forskjellige Byer og tildeels i forskjellige Sogne, meget haardt

angrebne af Børnekopperne, og den ene af dem døde som sagt fra 8 vaccinerede Børn. Den 5te Søster, der lod sig vaccinere, og paa hvem Vaccinerne sloge fortræffeligt an, slap derimod fri. Vaccinen har saaledes ogsaa i min inoßfrænkede Erfaringskreds godtgjort sin værnende Kraft.

Aaret 1831 medførte for hele Danmark en Formindskelse i Folkemængden af 483 Personer; men for Præstøe Amt (og end mere for Mariboe Amt) var Formindskelsen langt større; men da det nordlige Sjælland, Fyen og Jylland ikke leed af Epidemien, bødede dette store Overskud paa den store Underballance som i dette Aar fandt Sted i Præstøe og Mariboe Amter. Mehrn Sogn var rigtignok et af dem, hvori Dødeligheden var stor; men den var ikke mindre i adskillige af Naboe Sognene, og efter hvad man dengang hørte, var den endnu større i Skibinge, Joenshoved, Dalbye, Herfølge og flere Sogne, saa at man vel kan antage at Mortalitetetsforholdet i hele Præstøe Amt omtrent var som her, naar Møens Herred undtages, der næsten ganske forsvaanedes. Til Sammenligning hid sættes de Fødtes Antal i samme Tidsrum.

De Fødtes Antal i Mehrn Sogn var:

i Aaret	Transport 343.	Transport 772.
1801 20.	1814 29.	1827 40.
1802 38.	1815 26.	1828 39.
1803 21.	1816 27.	1829 36.
1804 23.	1817 30.	1830 38.
1805 34.	1818 25.	1831 33.
1806 29.	1819 40.	1832 25.
1807 24.	1820 32.	1833 45.
1808 26.	1821 39.	1834 34.
1809 23.	1822 43.	1835 46.
1810 21.	1823 30.	1836 44.
1811 29.	1824 35.	1837 36.
1812 23.	1825 28.	Summa 1188.
1813 32.	1826 45.	
Lateris 343.	Lateris 772.	

Ved at sammenligne denne Tabel med den foranstaaende over Antallet af de i Mehrn Sogn Døde, sees at Overskuddet

af Fødte i disse 37 Aar er 271; men efter Folketællingerne 1801 og 1834 er Folketallet her i Sognet formoreret med 333 Personer; hvoraf igjen kan sluttes, at 62 ere indvandrede fra andre Sogne, hvilket og er troligt, da her er bygget en Deel nye Huse i dette Tidsrum.

I Aarene 1809 — 1810 — 1829 — 1831 — 1832 og 1834 har de Dødes Antal oversteget de Fødtes; men i alle de øvrige 31 Aar har Overskuddet været paa de Fødtes Side. Folkemængden er altsaa i det Hele tiltaget betydeligt, hvilket ogsaa er Tilfældet med Præstøe Amt, som en Eenhed betragtet. En Folge heraf er det, at paa adskillige Egne Arbeide og Fortjeneste begynder at fattes for Huusmænd og Indsiddere, især naar Høsten er knap, da mange af dem ligge ledige fra Nytaar eller dog fra Kyndelmisse til St. Hansdag. At udfinde Arbeide og Sysselsættelse for dem i denne Deel af Aaret, er altsaa en Sag, der bør beskæftige Landets og Almuens Venner.

Man vil maaskee vente her at finde en Charakteristik over Præstøe Amts Beboere eller over den sydsjællandske Bonde, Møenboen og Beboerne af de mindre Øer, som høre til Amtet; men at levere en saadan bliver mere og mere vanskeligt, fordi den tiltagende Civilisation her som allevegne udsletter det Charakteristiske, og Lusten til at antage nye Moder og Sæder bringer det Særegne til at krybe i Skjul. Det er derfor kun enkelte fragmentariske Bemærkninger, jeg i denne Henseende kan levere.

Uagtet Sundet, som adskiller Møen fra Sjælland, kun er smalt, forekommer det mig dog, at Møenboen mere ligner de øvrige Beboere især paa Følster, Langeland og Fyen i Sæder og Manerer, end Sjællanderne. Men her som allevegne viser det sig at Fremgang i Velstand og Oplysning have mærkelig Indflydelse paa Levemaade og Sæder; og naar man derfor taler om et Folkefærd i Almindelighed, forstaaer det sig selv, at Undtagelserne altid blive mange. Det kan saaledes ikke nægtes, at Tyverie især Skovtyverie og det lumpne i Fyen hartad u kjendte Tyverie, at stjæle Tøirene fra Kreaturerne paa Marken, altfor ofte udøves her i Sjælland. Men hvad Skovtyveriet angaaer, da hidrører det deels fra den med Modersmelken indsugede Fordom hos Bondestanden "at Vorherre ikke har ladet Skoven groe

"for eet Menneske alene" deels ogsaa paa nogle Egne fra Mangel paa gode Tørvemoser, eller paa Afgang for Almuen til at erhverve sig sit Brændsel i disse ved Arbeide. I det trange Foraar 1831 tiltog Tyverie af Fødevarer i en saadan Grad, at her i Sognet f. Ex. paa een Nat skeete Indbrud i 4 Gaarde og allevegne i Episekamrene; men saasnart der ved det kongelige Rentekammers Foranstaltning blev anvist de arbejdsløse Mennesker Arbeide og Fortjeneste i de kongelige Skove, ophørte disse Tyverier ganske. I Pløietiden, i Høsten og naar der kjøres Gjødning ud, arbeider den sydsjællandske Bonde trods den fyenske; derimod kan det nok være, at her løses lidt mere til andre Tider, som tildeels hidrører derfra, at Sands for Orden og Pyntelighed i Henseende til Baaninger og Indhegninger er mindre almindelig blandt den her saa talrige Klasse af Fæstebønder. Blandt Selveterbønderne især paa Møen er denne Sands dog noksom vaagen, og ytrer ogsaa sin vækkende Kraft. I Høstlighed overgaaes den sydsjællandske Bonde neppe af nogen af de andre Provindsers Beboere. Hans Sprog er tydeligt og forstaaeligt; og skjøndt jeg selv er en Fyenboe, maa jeg erklære det for en puur Fordom, at det bedste Dansk skulde tales i Fyen og navnlig i Odense. Derimod er jeg tilbøielig til at troe, at Bøndestanden i det sydlige Sjælland og paa Møen taler bedre og mere forstaaeligt Dansk end Bøndestanden i nogen af Danmarks øvrige Provindser eller Egne. Den sydsjællandske Bøndes Sprog er saa høfsligt, at han, selv naar han er vred, sjældent beskylder sin Modstander for at sige Løgn; men som oftest nøies med at sige: "det er feil du siger". Eder og Forbandelser høres sjældent af Mænd, der have traadt deres Børneskoe. Adskillige Euphemismer ere her stadigt i Brug f. Ex.: Rotter og Muus kaldes Ondskab; at ernære sig ved at tigge, hedder at nære sig mellem Folk; at blive greben i Tyverie, at komme i Forlegenhed; at staffe sig noget ved at borge, trygle, eller i altsald stjæle, hedder, at fare vild derom. Paa Idiotismer har Bøndens Sprog heller ingen Mangel. Bedstebede Fortegnelse indeholder nogle af dem, som her paa Egnen ere meest gængse (see Tab. B).

Naar Junge i hans humoristiske Skildring af den sydsjællandske Almue antager, at denne i Almindelighed ikke er saa

stor af Vært eller saa senefast som den fyenske, jydsk eller holsteenske, og udleder denne Lidenhed deels af de for tidligt indgaaede eller i Alderen altfor ulige Ægteskaber, og deels af Brændvinens for tidlige Nydelse; da kan jeg derimod ikke finde, at den sydsjællandske Vonde er mindre af Vært end den fyenske, uagtet de 3 nysnævnte Aarsager ogsaa kunde være virksomme her paa Egnen. Thi her findes mange smukke og velvorne Folk, endskjøndt de unge Karle som oftest gifte sig, saasnart de enten paa Sessionerne have trukket Friløb, eller de have udtjent de 2 Aar ved Garnisonerne; og endskjøndt Ægteskaber, hvori Husstruen kunde være Husbondens Moder, eller vice versa, heller ikke her ere sjældne.

Blondt Haar og blaa eller graablaae Pline ere vel de almindeligste, dog ere sorte Haar og brune Pline ingenlunde sjældnere i det sydlige Sjælland end i Fyen. Paa Møen sees ogsaa stundum sort krøllet Haar forenet med blaa Pline og røde og hvide Kinder eller den Hudfarve, som ellers er almindeligst hos blonde Folk. Beboerne paa den lille De Nyord ved Møen, der som Loofter ligge meget paa Søen, ere for det meste af en stærk og kraftig Legemsbygning.

Den Maade at hilse paa, som Junge omtaler som almindelig paa hans Tid blandt Bønderne paa Frederiksborg Amt, nemlig at kysse paa sin egen høire Haand, og derpaa række den til den Person, man hilser; (til hvilken han alt finder Spor hos Job Cap. 31, B. 26-27) er endnu brugelig blandt Bønderne i det sydlige Sjælland; men kun naar de ville vise den, som hilses, baade Ærbødighed og Velvillie. Undertiden seer man ogsaa saavel Mandfolk som Fruentimmer at neie, i det de hilse Folk af høiere Stand.

Blandt Fæstebønderne, især blandt de mindre formuende af dem, er Gaardenes Bygningsmaade endnu som oftest temmelig simpel og gammeldags. Paa en saadan Gaard er da kun een Skorsteen, dersom der ikke boer Indsiddere eller Aftægtsfolk i den. Ved en og samme Skorsteen ere Bagerovnen, Ildstedet, hvor Maden koges, eller Stegerset, Bryggerkjæben og Vilæggerkaffelovnen til Dagligstuen sædvanligviis anbragte. Ligesaa compendius er Stuerens Indretning i de ældre Fæstegaarde, hvor den

rummelige som oftest panelede Dagligstue, der tillige tjener til Sovestue for en stor Deel af Familien, ogsaa er den bedste; thi om der ogsaa findes en øverste Stue ovenfor Dagligstuen, saa er den ofte mindre og maadeligere meubleret, og mere at ansee som et Gjemmested eller Pulterkammer, end som en Stadsfestue. Hos mere velhavende Fæstebønder, der i den senere Tid have ombygget deres Stuehuse, finder man dog ogsaa en' eller to smukke Stuer med Brædegulv ovenfor Dagligstuen, forsynede med smukt og godt Boehave. Blandt Arvefasterne ere Bygningerne i Gjennemsnit allerede noget bedre end hos Fasterne; og blandt Selveierne især paa Mørn seer man meget smukke, for ikke at sige prægtige Bøndergaarde, med store Ruder i Vinduerne, Havestuer med Glasdørre o. s. v. I Stevnsherred bruges Kridtstenen meget i Bønderbygninger saavel til Vægge som Skorstene, ligesom da baade Kirker og Herregaarde der ere opførte af samme Materiale.

Togene ere hos Bønderne næsten alle af Straa, som fast bindes med Høsselljappe og Tækkegarn: tjærede Hampesnøre. Istedetfor Tækkegarn bruges dog ogsaa stundum Pilevoier, der her kaldes Vider eller Vidier; men at snøe Simer af Halm til at tække med, hvorved man kan undvære baade Kjappe og Tækkegarn, er her en ubekendt Kunst, da her vel neppe er Noget, som forstaaer at stryge en Sime.

Køllekaffelovne eller store Eenetages Vindovne med Jernluger for, som ere saa almindelige i de fynske Bønders Dagligstuer, og hvori Maden til daglig Brug koges, ere lidet i Brug her. En Huusmand her i Byen, hvis Kone er fra Fyen, har i mange Aar havt en saadan Køllekaffelovn og benyttede den med åiensynlig Fordeel; men endnu troer jeg ikke, at her ere komne flere end den samme; da man ellers her bliver ved Vilæggerne, tildeels vel formedelst Køllekaffelovnenes højere Priis, tildeels fordi Vilæggerne blive staaende, hvor de staae, og følge med Gaardene eller Husene, saalænge disse blive i samme Fasters Familie. Da nu disse Vilæggerne, især hvor der er gamle Folk, ikke sjelden opvarmes midt om Sommeren, og altid ere bequemme og sikke Gjemmesteder for Røffkenilden, naar denne ikke bruges, ville de vist endnu længe vedblive at være, hvad Junge kaldte

dem, Vestre Altere, og Bønderpigerne i Henseende til Ildens Bedligholdelse sande Vestalinder.

Junge meente i sin Tid, at den sjællandske Bønde holdt sig, alene hvad Drikkevarer angik, til Finkelen, *quo semel est imbula recens testa*; men her paa Egnen begynder Punschertrakt, eller, som den for Kortheds Skyld kaldes, Ertrakt, ogsaa at faae Indpas, dog saaledes at den meest nydes snapserviis, uden at blandes med Vand. I det sydlige Sjælland er dog denne Forfinelse endnu sjældnere end den er i Fyen og paa Møen, hvor selv Qvindekjønnet skal have faaet Smag paa denne søde Gift, som den vel med rette kan kaldes, naar den er tillavet af mugne Citroner, slet Rom og havareret Puddersukker. Unægteligt nydes Brændeviin af Almuen i Præstøe Amt i større Mængde end tjenligt er; men jeg seiler dog neppe i at antage, at Drukkenskab i det Hele er i Aftagende. I Stevns Herred var Storehedinge Brændeviin i en lang Række af Aar den fornemste Aarsag til at Bøndernes Vilkaar ikke kjendeligt forbedredes, naaet Etatsraad Lindenkrone havde skjænket dem Arvesætte og Frihed for Høverie paa særdeles billige Vilkaar; men nu aftager Drukkenskab ogsaa der, efterhaanden som Cultur og Oplysning tiltager.

Exempler paa høit Kortspil (Firkort til 2 Mark Stikket), hvori fattige Mænd bortspille ei blot alle deres rede Penge, men ogsaa Troien, ja selv deres Koners Risteklæder, kunne vel stundum forekomme her; men dog kun blandt enkelte Spillesugle, hvis Færd misbilliges af den hele øvrige Bøndestand. Lysten til at more sig ved Spil er i Aftagende, og vil forhaabentlig aftage mere og mere, eftersom Lysten til at underholde sig ved Læsning, Musik eller Sang tiltager. Saavel paa Møen, som i Stevns Herred og andre Steder afbenyttes de Laanebibliotheker, der ere oprettede temmeligt flittigt, og Pastor Børresens Bøndeven og lignende Smaasrifter finde flere og flere Læsere.

Tallotteriet udsuger ogsaa her, som allevegne i Sjælland, Almuen ikkun altfor meget, som kan sees af de flittige Efterspørgsler om de udkomne Nummere, naar Aviserne ere komne, og af de gamle Lotteriesedler, der bruges til at indpakke Smaaring i, naar intet andet Papiir er forhaanden, eller lægges som

Mærker i Skolebørnenes Psalmebøger eller Lærebøger. Hvo der ved en eller anden Særegenhed paadrager sig et Dgenavn, kan være vis paa at beholde det baade for sig og Efterkommere. Hertil bidrager vistnok Navnenes store Lighed, og den Omstændighed at der allevegne er flere Personer af samme Navn, meget, da det er Bonden vigtigt at kunne betegne enhver Person bestemt og i Korthed. Derfor gaae de sjældnere Navne f. Ex. Isaaeh, Ib og Erik i Arv et blot til de Personers Descendenter og Svigersønner, der have dem; men ogsaa til de nye Beboere af det Huus eller den Gaard, en saadan Isaaeh eller Ib engang har beboet.

Hvad Kosten angaaer, da kan man vist uden Overdrivelse antage, at 3 Sjællændere spise ligesaa meget som 4 Fyenboer; derimod sees i Sjælland noget mindre paa Qualiteten. Madmødre, som vare flyttede fra Fyen til Sjælland, have i Begyndelsen meent, at naar de gave deres sjællandske Tjenestefolk bedre og mere nærende Kost, maatte deres Appetit formindskes; men heraf bleve, for at bruge en sjællandsk Talemaade, Madmødrene mattede førend Tjenestefolkene. Om Sommeren eller fra Paaske til Michelsdag maa her nydes 5 Maaltider: 1) Døvre, som oftest kogte Sild eller stegt Flesk og Ællebrød eller Melkebrød, 2) Mellemmad, Kl. 10 om Formiddagen, bestaaende af et Stykke Smidemad : Smørrebrød eller Fidebrød (paa Møen hedder dette Maaltid Underføer eller Timad). 3) Middagsmad Kl. 12, hvor da Grød, Belling, graa og gule Urter, Sulevelling, det er Fleskesuppe med Urter og tørret Frugt, Grynsuppe, Grønkaal, Kartofler, Flesk og saltet Kjød og undertiden Fisk eller ferst Suppe og Kjød ere de almindelige Retter. 4) Middagten Kl. 5, bestaaende af Smidemad. 5) Madvæ : Vandgrød af de saa kaldte tørrede Gryn, som dryppes i Mælk eller Æl eller paa Frugtegnen stundum i Møst. Fra Michelsdag til Paaske bortfalder Formiddags Mellemmaden; derimod holdes paa enkelte Steder f. Ex. paa Møen i Høstens Tid, og naar man ellers skal usædvanligt tidligt til Arbejdet, endnu et Maaltid om Morgenen tidligt før Arbejdet begyndes, og dette, som bestaaer af Smørrebrød med en Snaps til, kaldes da Frokost.

Ved Bryllupper, Barselgilder og Begravelsesgilder bestaaer Tractementet endnu de fleste Steder hos Fæstebønderne af Vogt, Hvedegrød og Bergsaff, godt Æl, Brændeviin, Kaffe, Hvedebrød eller Hvedekage og Sigtbrød. Hos de mere velhavende Selveierbønder s. Ex. paa Møen kommer hertil endnu Sylte, Suppe, Ørefjød, forskjellige Slags Stege og Søsterkage. Nogle af Gæsterne faae hjem med sig saakaldet Klædemad, nemlig et stort Stykke Hvedekage og andre gode Sager; men mange af dem bringe ogsaa isorveien gode Portioner af Mælk, Smør, Æg og deslige, hvilket ikke lidet letter Bekostningen. Brudegave gives almindeligt i Penge efter enhvers Evne; derimod er den Skik at give Faddergave, eller som det i Fyen kaldes, at offere paa BARNET, hvorved hver Fadder, efter at have offret til Præsten og Degnen, i det han gaaer ned igjen i Kirken, lægger paa BARNET en Gave, almindeligst 1 eller 2 Rbdlr., som allevegne i Fyen finder Sted, ikke indført her, til stort Tab for dem, der have mange Børn; men til Gevinst for dem, der ingen have.

Foruden disse egentlige Gilder har man i det sydlige Sjælland og paa Møen en stor Mængde uegentlige eller Veiligheds-gilder, som bestaaer deri at en Mand, som vil have klinket, kjørt Gjødning ud, tærsket Ørter, braget, fjettet eller kærtet, indbyder en Deel unge Mennesker, og giver dem god Kost, og en Spillemænd om Aftenen istedetfor Dagløn; saaledes opstaae Klinegilder, Møggilder, Ørtegilder, Bragegilder, Kartegilder o. s. v. som især ere hyppige om Efteraaret. Desuden feirer Enhver efter sin Veilighed Michels-, Mortens-, Jule-, Nytaars- og Heligtrefongers-Aften ved et godt Maaltid, Æblesfiver og Kortspil om Æblesfiverne.

I almindelighed ere Sjællænderne ved deres Gilder noget tarveligere end Møenboerne og Fynboerne, men derimod ere de især ved Bryllupperne desto umaadeligere i deres Dands. Denne fortsættes under idelig Hujen og Stampen i en Art af bacchantiff Ruus i 3 Nætter og Dage. Fynboen er langt mindre larmende ved sine Forlystelser, og han under dog baade sig selv og sine Spillemænd nogle Timers Søvn fra Morgenstunden til Middag, for at kunne tage fat igjen med friske Kræfter; men paa en saadan Afbrydelse i Glædens Ruus indlader Sjællænderen

sig ikke. Han holder ud, som han kalder det, uden at sandse eller tænke paa om Helbredet kan udholde en saadan Udholdenhed. Endnu løbes Brudene af Laget eller af Lauget her i det sydlige Sjælland. Denne Løben af Lave, bestaaer deri, at Pigerne med Bruden i Midten og en Spillemand foran dem løbe Byen rundt og dandse alle vegne, hvor de komme ind, medens Karlene og Brudgommen gjør det samme, indtil Bruden fanges af Konerne, Brudgommen af Mændene, og han igjen tilsidst fanger sin Brud, hvorefter denne faaer Konernes Hæue paa. Denne Cereemonie, der er af meget larmende Natur, da man derved hujer og støier, som om man var reent af Lave, har hidtil vedligeholdt sig i det sydlige Sjælland; men synes nu at være i Begreb med at gaae af Moden. Den Overtro, som Junge omtaler, at Liget af en Barfælkone som dør inden hun har holdt sin Kirkegang, maa føres 3 Gange omkring Kirken, førend det nedsettes i Graven, har jeg ogsaa seet Spor af her; thi da en Kone, som var død i Barnsnød, og hendes dødsfødte Barn skulde begraves, begyndte Ligsølget at bære Kisten omkring Kirken, da Degnen i det samme kom til, og formaaede det til at afstaae derfra.

Naar Sammenringningen til Gudstjenesten begynder, tager man her paa Egnen til Hatten; hvilket Junge anseer for et Beviis paa at Bonden bevarer Erindringen om Klokkernes antidæmoniske Kraft; men som nok snarere bør betragtes, som et ærbødigt Svar paa Kirkens Hilsen og Kald som lyder gjennem Klokken.

Af den Mening, hvortil Junge synes for Alvor at helde, at Svirvelvind skulde kunne forvolde apoplektiske Svagheder, har jeg ogsaa her fundet Spor hos Almuen; thi paa mit Spørgsmaal om, hvorledes en Sygdom af dette Slags fra først af var kommet, svarede den Syges Venner, at det var paakommenet hende pludselig, da hun var ung og stærk, hvorfor de meente, hun maatte have faaet det som i en Vind.

Selenæ Kilde besøges stundom af langvarigt Lidende herfra Egnen, som dog have 18 Mile dertil. En Kilde her ved Mehren, som ogsaa er i noget Nærvær for helbredende Kraft, besøges flittigt St. Hans Aften af Syge og Sunde. — Da dens Vand er reent og koldt, drikkes det gjerne og vist med Nytte i typhuse

Sygdomme; hvilket jeg selv i en Sliimfeber har erfaret; thi aldrig har nogen Drik forekommet mig saa qvægende som denne Kildes Vand i hiin Sygdom, medens Brøndvand forekom mig at have Affmag og var mig mindre behageligt. Efter min egen Erfaring maa jeg derfor ansee en god Kilde for at være ligesaa gavnlig i en Typhus, som et heelt Apothek.

Kloge Mænd og Koner søges ogsaa her; dog ikke mere af Bondestanden end af de andre Stander; — og de Bønders Antal, som ere villige til at søge Lægen og følge hans Forskrifter, tiltager mere og mere. Blandt de Grunde, som bevæge Slægt og Venner til at sørge for at Syge erholde Sacramentet, hører man ogsaa stundum den, at det maaſkee kunde give en Forandring; til Livet eller til Døden nemlig.

At Skolevæsnet her baaret Frugter, er umiskjendeligt, da nu næsten hele den yngre Slægt besidder Kundskaber, som før kun fandtes hos Enkelte. Bliver stundum endnu en ældre Bonde, som ikke kan læse Skrift, Fattigforstander eller Skoleforstander, da er han derfor ikke forlegen, efterdi hans Søn eller Tjenestekarl sikkert kan læse Listerne, og besørge Incassationerne for ham.

Skjøndt Skatter og Byrder ikke kunne antages at være stort anderledes her i Amtet end i de øvrige Amter, hidsættes dog den Forklaring om de offentlige Afgifter og Byrder, som fra Amtets Øvrighed er mig meddeelt, dels til Sammenligning med Byrderne anderseds og dels fordi Kundskab om Landmandens Byrder er nødvendig, naar man vil have en Oversigt over hans oeconomiske Vilkaar, og ønsker at blive istand til at dømme om Midlerne til deres Forbedring; men da de egentlige kongelige Skatter ere eens allevegne, meddeles her ingen Beregning over dem. Altsaa

Beregning

over hvor meget de offentlige Afgifter og Byrder (de egentlige Kongelige Skatter undtagne), der ere udredede af Beboerne paa Landet (Kjøbstæderne altsaa undtagne) i Præstøe Amt i Aaret 1837, have udgjort, Alt anslaaet til Penge, og disse fordeelte paa Hartkornet.

Præstøe Amtes Hartform (Kjøbstædernes fraregnet) udgjør:

Uprivilegeret

Ager og Eng			Skov; og Møllefjeld		
Lønder	Skpr.	Øktr.	Alt.	Øktr.	Alt.
21,123	1-	2	2 $\frac{1}{2}$	3	1
			532		2 $\frac{5}{8}$

Privilegeret

Ager og Eng			Skov; og Møllefjeld		
Lønder	Skpr.	Øktr.	Alt.	Lønder	Øktr.
4,835	7	1	;	276	3
					1 $\frac{1}{2}$

Byrderne have udgjort

- 1) Til Skolevæsenet saavel Naturalier som Penge (Privates Donationer exclusive, men nedlagte Degnekalds Indkomster inclusive)
- 2) Til Degnekaldene
- 3) Til fattigvæsenet (Mulicter, Lovlepenge eller Indtægterne efter Reglem. § 46 Nr. 2 til 6 exclusive, men Herredskasspengene inclusive)
- 4) Til Vætvæsenet, nemlig: a) til nye Hovedlandeveies Vedligeholdelse; b) til Anlæg og Istandfættelse af de mindre Landeveie og Divete (Hovveie undtagne); c) til de gamle Hovedlandeveies Vedligeholdelse, og d) til Omkostning paa Veiene er medgaaet i Alt:

for hele Amtet			for hver Lønde uprivilegeret Hartform			for hver Lønde uprivilegeret Hartform		
§	β	§	§	β	§	§	β	§
31,711	27 $\frac{1}{2}$	1	35 $\frac{1}{2}$	1	35 $\frac{1}{2}$	1	35 $\frac{1}{2}$	1
1,351	38 $\frac{1}{4}$	;	5 $\frac{1}{2}$	;	5 $\frac{1}{2}$	;	5 $\frac{1}{2}$	;
21,726	28 $\frac{3}{16}$	;	89 $\frac{6}{7}$	;	89 $\frac{6}{7}$	;	89 $\frac{6}{7}$	;

33,689 Spandage à 3 $\frac{1}{2}$ Sølv, er. 19,344 $\frac{1}{2}$ Rbd.
 47,785 Gangdage à 1 $\frac{1}{2}$ — er. 7,964 $\frac{1}{2}$ —

- 5) Til Amtsrepartitionsfondet
 6) Til Districts-Tordemødrenes Emolument af Huus, Brændsel, Græsning (den sidste Lønning ikke medregnet)
 7) Dommerforn og Stoffemandspenge (Tinghuusleie, Sengelsleie samt Godtgjørelse for Lys og Brændsel til Tinghuusene inclusive)
 8) Korntienden anslaaes i Alt, alle 3 Tiender tilsammentagne, til
 9) Qvægtiende og Smaaredsel anslaaes til
 10) Amtsforvalternes Skriverpenge
 11) Frireiser, nemlig: a) Konge og Militatir-Reiser 2,653 $\frac{1}{2}$,
 b) Amts- og Eognereiser . . 3,576,

i Alt 6,229 $\frac{1}{2}$,

- 12) som af Amtet ere anslagne til
 12) Bankhæftelsesrenterne fra 1ste October 1836 til 1ste October 1837
 vare 51,084 Rbd. 66 $\frac{1}{2}$ β
 Derfra den $\frac{5}{8}$ Godtgjørelse 41,816 — 95 —

- 13) Brandcontingent
 Sgien

Summa

De kongelige Skatters Beløb kan Enhver bedre see i sin egen Skattebog, end jeg er istand til at beregne dem, da denne Beregning falder noget forviklet og vanskelig formedelst de forskjellige Godtgjørelser og Eftergivelser. I Brinck-Seidelins Beskrivelse over Hjørring Amt findes en af en fuldkommen Sagkyndig forfattet Beregning over de egentlige kongelige Skatters Beløb af hver Tonde Hartkorn Bondejord eller upriviligeret Hrtk. i Aaret 1826, hvorefter de, naar Nedsættelser og Godtgjørelser fradrages, udgjorde for hver Tonde upriv. Hartkorn 5 Rbd. 19 β , men den er neppe passende for Aaret 1837; og efter de Data en enkelt Skattebog kunde give, kan jeg ikke forfatte nogen almeengyldig Beregning, fordi Rigsbankrenten, hvoraf de $\frac{2}{3}$ godtgjøres i Landskatten, ikke er paalagt efter Hartkornet, men efter en deraf uafhængig Taxation. Virkeligheden temmelig nær turde man maaskee komme ved at antage, at de mindre Paabud saasom Ständeriskat, Bei- og Cluse-Skat o. s. v. compenseres ved Godtgjørelser og Nedsættelser i Landskatten, saa at dennes oprindelige Beløb eller 8 Rbdlr. 2 $\frac{1}{2}$ for 1 Td. upriviligeret og 6 Rbdlr. Sølv for en Td. privilegeret Hartkorn omtrent er Maximum af de egentlige kongelige Skatters Beløb. Med Sikkerhed kan man altsaa vistnok antage, at det Høieste Hartkornet her i Amtet har at bære er:

	for 1 Td. upriviligeret,	for 1 Td. privilegeret
Kommuneafgifter . .	10 Rbdlr. 7 β	5 Rbdlr. 40 β
kongelige Skatter . .	8 — 32 —	6 — —
I Alt	18 Rbdlr. 39 β	11 Rbdlr. 40 β

som visseelig ikke er lidet, og som der hører gode Priser paa Landmandens Produkter til, for at han skal kunne udrede.

Man seer tillige, at det fornemmeligt er ved Tiende-Afgifterne og Veiarbeidet samt Friværserne at det upriviligerede Hartkorn er mere bebyrdet end det privilegerede.

For øvrigt kan man ikke tænke over denne Gjenstand, uden at det Dnske maa blive levende, at det nu, da Finantserne ere blevne arrangerede med Banken, maatte blive muligt, om end ikke at nedsætte Landskatten, saa dog i det mindste at simplificere Skatte-Beregningsmaaden, saaledes at enhver Bonde, der vidste hvormegret Hartkorn han havde, og havde lært at regne i Hovedet, kunde selv udregne til Punkt og Prikke, hvormegret hans

Skatter om Aaret skulde være; thi den nuværende indviklede Methode giver Anledning, om end aldrig til Defraudationer, saa dog til Mistanke derom og Mistillid fra Bondens Side.

Hvad Bondestandens Klædedragt angaaer, da er den i Præstze Amt baade smukkere og mere hensigtsmæssig end paa adskillige andre Egne i Sjælland. De meget snævre Lærreds Knæbuxer og den karakteristiske sjællandske Trøie, der er en Mellemting mellem Trøie og Kofte, og hvis Skjoder hænges og dækkes midtvejs mellem Hosten og Knæet, ere ikke meget brugelige her i Amtet. Her bruge derimod Mandsfolkene enten Langtrøier o: hvad man i Fyen kalder Kofter, af hvidt, bruunt eller blaadt Badmel, der naaer ned til Knæerne, eller de almindelige korte Trøier af samme Tui, en Hvergarns Brystbug, som hos de Eldre har Skjoder, der falder ned over Hosterne, og derunder efter Aarstiden endnu een eller to Brystbuge (Veste). Veenklæderne ere enten Knæbuxer af Skind, helst selberedet Dyreskind eller Baderskind, Lærred eller Badmel, eller vide Langebuxer af Lærred, Hvergarn eller Badmel. Strømperne ere lange hvide Uldstrømper, Støvlerne maae naa ovenfor Knæerne, naar de skulle være paa Møden; og hjemme bruges Træskoer eller Trætskler. Allinerede Lammeskind med Uld paa, som nyligt er klippet, anvendes ogsaa her saavel til Buxer og Trøier som til Pelts. Disse sidste ere paa Længden som Langtrøierne, men sammensyede bagtil, uden Skjoder eller Fliger. Deres Farve er brunrød, brandgul eller blaagraa; hvilken sidste nu er meest moderne. I stærk Frost og især i Blæst beskytte de Legemet godt; men imod stærk Regn due de ikke. Da deres Pris er billig, omtrent 3 Rbdlr. for en særdig nye Pelts, og de kunne være i mange Aar, fortjene de at anbefales ogsaa for andre Egnes Beboere; men sandsynligviis er større Omsorg for reent Linned og den øvrige Legemets Reenlighed fornøden, hvor de ere i Brug. Paa adskillige Egne s. Er. i Stevnsherred bruger man ogsaa til Stads, eller naar man skal til Kjøbstad eller i Kirke, korte mørkeblaa Trøier, forede med sort Lammeskind, hvoraf Kanten med den sorte Uld paa sees baade paa Kraven og omkring Hænderne; hvilket klæder godt.

Hatten er endnu den meest brugelige Hovedbedækning, skjøndt Kasketterne begynde at fortrænge den hos de unge Karle. Hver

bruges endnu af nogle hjemme og til dagligt Brug, og enkelte gamle Mænd bruge om Vinteren paa Skovture og ellers paa Reiser i Sneefog et Slag af Klæde, som under Hatten omgiver Hovedet, beskytter Kinder, Hals og Nakke og falder ned til Skuldrene. Dette Klædningsstykke, som i Sneefog er meget hensigtsmæssigt, kaldte man i Fyen i min Barndom om jeg min- des ret en Kabronike; men her har jeg ikke hørt andet Navn derpaa end et Slag. — Paa Møen bæres i Kirken og til Høstid bedre blaae og brune Kjoler tildeels med Frakkesnit, og naar de gaae til Alters og ved Begravelser have en stor Deel især af de Eldre sorte Klæder. Mandsfolkene's Dragt i det sydlige Sjel- land og paa Møen ligner dog saa temmeligt hinanden; men Fruentimmerne's er meget forskjellig.

Paa Møen bære Fruentimmerne til dagligt Skjort og Trøje af stribet hjemmegjort Hvergarn, Forklæde af samme Slags Tøi, rund Hue af Rattun uden Baand, hvidt Korsklæde, et hvidt Lærreds- eller coulørt Bomuldstørklæde om Halsen, sorte eller blaa Uldstrømper, og Træskoe eller Læderskoe. Om Sømme- ren bruge Pigerne i den senere Tid Hatte af rødt eller blaat Bomuldstøi, der ere hensigtsmæssige nok og see ret godt ud. Til Kirkehøitid have Konerne i Almindelighed sorte uldne Kjoler; men de mere velhavende Taft, Merinos, ja en enkelt vel endog Atlas, hvide klare Forklæder og Tørklæder, Korsklæder af Gaze eller Bobinet med Kniplinger om over Huen. De have sædvan- ligt et Silke- eller Fløiels-Livbaand. Til Sorg er Dragten af blaat, sort eller mørkegrønt Hvergarn, med brede Sømme paa Forklæder og Korsklæder. Brude dragten er som Konernes her beskrevne Kirke dragt; men paa Hovedet har Bruden en stiv Krands af Cantiller, Solvblomster og Perler, Haaret rundt om opstrøget, og en rød Eløise i Nakken. Til Gilder er deres Stads meget forskjellig; de have da stribet eller plettet Hvergarn, Girts, Bomuldstøi o. s. v., Forklæder af tærnet Bomuldstøi, Huer af Silketøi eller endog af sort eller mørkeblaat Fløiel, bro- derede med Guld. Til at reise med brugte forhen saavel Koner som Piger blommede Rattuns Kaaber med Foerværk om Halsen og en stor Solvhegte, samt et hvidt Dreiels Tørklæde som en

Ryse om Hovedet; men nu have Mange Klædes-Trækker og couleurte Tørklæder om Hovedet.

Fruentimernes Dragt i det sydlige Sjælland er især forskjellig fra de mænske Fruentimmers deri, at de iftedetfor et Korsklæde, som bindes ovenpaa Huen, bruge et hvidt Linn, som bindes under den. Heller ikke bruges her om Sommeren couleurte Solhatte, men hvide Solklæder af stivet Lærred. Grønt Badmel til Skjørt og grønne eller hvide, strikkede Nattsoier med stribet Hvergarns Bult er endnu her den daglige Dragt. For øvrigt ligner denne de mænske Fruentimmers, kun at den paa de fleste Steder er noget simplere. Brudene bære her et saakaldet Nakkestykke d: et rundt Stykke Silketoi, der er behængt med Perler og Alt hvad glimre kan, paa Haaret, der er glat opstrøget eller, som det kaldes, flettet i Nakken, og samme Pynt bære alle Brudepigerne. Iftedetfor Hat eller Ryse binde baade Koner og Piger, naar de gaae i Kirke, et brüuntærnet Silketørklæde om Hovedet. Af Mangel paa egentligt Reisetoi pleier Konerne paa Reiser at slaae det yderste af deres mange Skjorter op over Hovedet, hvor de da holde det ud med Hænderne, saa det danner en lille Kalesche; men er Veiret meget slemt, benyttes desuden de pene hjemmegjorte Hestedækkener som Reisekapper.

Saavidt jeg har seet, finder man de smukkeste Bønderdragter i Amtet paa Møen og i Herfølge Sogn. Seer man Menigheden i sidstnævnte Sogn gaae fra Kirke, skulde man troe det var en velhavende fyenssk Selveier; Menighed man saae.

Men hverken der eller paa Møen seer man dog saa mange og forskjellige hjemmegjorte Toier, som i Fyen, Huusfidens egentlige Hjem. Heller ikke seer man her saa mange Bønderpiger med Parapluier paa Markederne, som man seer i Fyen. Jeg veed at Mange have funden Parapluiens Brug af de fyenske Bønderkoner og Bønderpiger latterlig; men jeg tilstaaer, at jeg glæder mig over den, da den vidner om, at den fyenske Bønderstand er vel klædt, og har Naad til at conservere sine gode Klæder ved at anskaffe et dertil saa tjenligt Redskab, som Parapluien er. Bedre er det dog at have en saadan, end som de siellandske Bønderkoner at skulle omdanne et Skjørt til dens ufuldkomne Stedfortræder.

Fastelavnsugen, den danske Bondes Saturnalier, kaldes her af Bønderne den gale Uge, fordi den meest anvendes til Lyfthighed. Foruden den bekjendte Leeg med at slaae Potter i Stykker bruges adskillige Beddeløb og andre Beddemaal, saasom at En maa spise en Fastelavnsbolle, der hænger saa høit under Loftet i en Snor, at han maa hoppe til for at naae den med Munden, da hans Hænder ere bundne paa Ryggen; medens en Anden opsanker en Snees Eg, der ere lagte 10 Skridt fra hverandre i Gaarden, og af hvilke kun 1 ad Gangen maa bringes til Kurven, der staar ved Siden af den hoppende Spiser; — at en Karl maa kjøre en Anden i en Hjulbør hele Byen igjennem, medens en Tredie løber et bestemt Stykke Vej; — at to Karle muge Faarehuset; medens den Tredie løber til Enden af Marken; — at to Blindebukke, paa hvis Ryg der er besættet Klokker eller Djelder, lege Hund efter Hare paa en jevn Grønmark, saaledes at Hunden, naar den ikke i et Kvarteer kan fange Haren, maa give en Fastelavnsbolle og selv være Hare o. s. v.

Præstø Amt er en af de Egne i Danmark, hvor den gamle nationale Skik at føre Sommer i Bye endnu ikke aldeles er uddød. Saavidt jeg veed, har Maaden at fejre denne Sommerfest paa været den samme i Sjælland og paa Møen, hvor Paludan beskriver den saaledes:

"De unge Karle af een eller flere Byer forene sig almindeligviis strax efter Pintsedag om at sammenskyde nogle Penge til at leie et Gildeshuus, og bekoste det Fornødne til Høitideligheden. To af de meest yndede og anseete Karle vælges til Maigrever; en munter, sædelig Gaardmand udkaares til Skaffer eller Kjøgemester. Denne forestaar saavel det Oeconomiske ved Festen som de foregaaende Dvelfer. Tvende stærke Karle vælges til at føre Spæret, d. e. en 5 à 6 Alen lang Stage med anbragte Tverstænger, overalt omsnoet og behængt med Waand af alle Farver, Glitterguld, brogede Silke og Bomulds-tørklæder. Til Toget betinges og nogle Violinspillere og en Trommeslager, hvilke alle tilhest i fuld Trav maa kunne opføre deres Musik. Alle maae have blaae eller brune Kjoler, hvide Skjær om Livet, grønne, med Blomster og Waand besatte Krands over Skuldrene og Mailøv i Hatten. De bedste Heste,

"der ere at faae, maa fodres godt og dresseres iforveien, samt
 "nogle Baand og andet Stads haves til dem. Evende Herolder
 "sendes da nogle Dage iforveien ud, og stikke om Natten til
 "1ste Mai en Maigreen i Taget over hver Port, til Tegn at
 "Sommerkarle kunne ventes. Natten før den til Toget bestemte
 "Dag, forsamle de sig i Gildeshuset, ordne Skaren, og begynde
 "om Morgenens deres Ridt i følgende Orden: først Maigreverne,
 "saa Skafferen med sin pyntede Skafferstok, derefter Spærso:
 "verne og Musikanterne, og efter dem de Dvrige parviis. Hvor
 "Maigreenen ikke er taget bort, drage de ind, og efterat have
 "runderet i Gaarden og hilset med Spæret, stige de af, og
 "gaae efter Indbydelse ind. De dandse da et Par Dandse med
 "Huusmoderen og Pigerne, beværtes med Hvedebrød og Bræn:
 "deviin, modtage desuden Foræringer af Væg og deslige til deres
 "Gilde, og drage derpaa videre. — I Phanesfjord Sogn har
 "aldrig mindste Uorden været foranlediget ved denne Leilighed, og
 "for Naturens og Almuens Ven er dette en virkelig skjont
 "opfunden og vedligeholdelsesværdig Fest. Politiet har her, som
 "andre Steder, sat sig imod disse Skikke, ja reent ud forbudt
 "dem. Vel muligt at hist og her Uorden derved har fundet
 "Sted; men har man derfor Ret til at forbyde en uskadelig
 "national Skik? Burde man ikke tillade Brugen og straffe Mis:
 "brugen? — At omtalte Forlystelse, at ride Sommer i Bye,
 "har noget mere Vædt ved sig end de sædvanlige Dandsesam:
 "menkomster, kan den, der kender begge, ikke nægte. Det er
 "grusomt, at ville berøve Bonden sine saa Forlystelser, naar der
 "ikke kan gives ham bedre istedet; og der er i Sandhed intet
 "flettere Middel til at dæmme for den moralske Fordærvelse, end
 "at ile med Udryddelsen af det lidet Skjønne og Gode, vi af
 "vore Fædres Sæder og Skikke endnu maatte have tilbage."

Saavidt Paludan. — Jeg skal herved kun tilføie at denne
 nationale Skik vistnok hellere burde foræbles end udryddes. Den
 har enkelte Gange i de senere Aar været fulgt her i det sydlige
 Sjælland, omtrent paa samme Maade som her er beskrevet. Et
 Sommerbyeridt som Snefere Sogns Karle for nogle Aar siden
 foretog, vakte megen Sensation her paa Egnen, da baade Karle
 og Heste vare nette og rigt pyntede. De sang da en Sommer:

Wise, der efter Nygtet skal være forfattet af en af Karlene selv, hvilket efter indvortes Kriterier ogsaa synes troligt. Da en Wise af denne Art, der er voret paa Bondestandens egen Grund, er et Produkt, hvorfra med Føie kan sluttet til den Grad af aandelig Udvikling, hvorpaa denne Stand staaer her paa Egnen, hidsættes den her saaledes som mine Børn have lært den af Bønderpigerne.

Snesere Karlens Sommers=Wise.

1.

Benner! vi istemme vil en Sang,
Den til Vre for Naturens Skaber;
Han, som giver os en Sommer mild og lang,
Og den kolde Vinter fra os tager.

2.

Sommeren vi nu begynde vil,
Og meddele eder vore Glæder.
Bær saa god at høre paa vor Sang og Spil,
Alle de, som her nu er tilstede.

3.

Sommeren os ret fornøie kan,
Naar vi os kun rigtigt vil betænke.
Gud! giv Fred og Frugtbarhed i hvert et Land,
Saa kan Næringsforger Ingen krænke.

4.

Vi os glæde ved Kong Frederik,
Han er os en god og naadig Konge;
Dannemark ved ham en stor Belgjerning fik,
Ham vi aldrig glemme, naar vi stunge!

5.

Sommeren kan glæde hver en Sjæl,
Som er skabt og er omkring paa Jorden;
Derfor den Almägtige vi takke vil,
Ham, som holder Alting i sin Orden.

6.

Vi vil takke Dem, som der os gav,
Dem, den gode, hviælbaarne Grebe!
De gav os Forlov at glæde os idag;
Vi vil ønske De maa lange leve!

7.

Vi os fryde ved vor Dyrighed,
 Som os ei misunder vore Glæder;
 Dog til Vre for vort Danmarks blide Fred
 Have vi besmykket vore Klæder.

8.

Vi har en Maigreve i vort Lag,
 Og han søger efter en Maiinde;
 Hvis saa er det lykkes kan for ham idag,
 Vil han vistnok see han en kan finde.

9.

Hvis det er, vi finde een hos Dem,
 Vilde det os være en stor Glæde.
 Deres Skaal vi drikke, naar vi komme hjem,
 Og Dem sætte paa det første Sæde.

10.

Nu vi slutte vil vor Glædes Sang,
 Dog med dem, som er blandt os tilstede,
 Vi vil fryde os ved Instrumenters Klang;
 Vær med os vor Gud i al vor Glæde!

Hvorledes ere Jorderne beskafne? saavel Jordsmon som Underlag? høie eller fide? jevne eller bakkede? lide Jorderne af skadeligt Vand? Kunne Vandingsenge anlægges?

Man feiler vel neppe ved at antage Præstø Amt for det smukkeste af de danske Amter. Det er ikke blot Klinterne ved Stevns og paa Møen, især den sidste, til hvis Naturskønheder man forgjæves søger Mage i det øvrige Danmark, der i denne Henseende have det saa høit blandt de danske Amter; men de hyppige Skove, den Udsigt man paa saa mange Steder har til Havet, og Terrainets bakkede og bølgeformige Udseende bidrage ogsaa meget til dets Forskjønnelse. En Deel af Præstø Amt har en for dansk Jordbund temmelig betydelig Middelhøide. Det høieste Partie af Amtets sjællandske Deel synes at ligge imellem Besteregede (hvor Overdrevsbakken efter Olsen og Schouw naaer til 390 Fod over Havfladen), Dysted *) Bye i Torverd Sogn, Taagestov i Everdrup Sogn og Kongsted Bye i Sognet af samme Navn. Her findes ogsaa Vandkijellet for Præstø Amt, da det er fra dette Terrain at Bakke og Naer løbe til begge Sider, saavel mod Veltet som mod Presund. Færø Kalkbjerg er deri:

*) Efter Kapitaen Olsens physisk-geographiske Kort over Danmark og Profesfor Schouws Bemærkninger til samme synes Overdrevsbakken ved Besteregede at være det høieste Punkt i Sjælland, 390', da Veirhoien paa Landtungen mellem Sjælland og Ødslerred, som ellers har været anseet for det høieste, angives til 386', og Kulsbjerget i Nærheden af Vordingborg til 360'. Pastor Mejer, som var i Torverd, anfører vel i sin Indberetning til Landhuusholdningselskabet fra Aaret 1822, at en Bakke ved Dysted Bye i Torverd Sogn, den saakaldte Dyrehoi, af mange anses for det høieste Punkt i Sjælland, og samme Bakke skal hos Bugge være angivet til 600' og i Gliemanns danske Stats geographiske Beskrivelse (1817) til 576'; men af Olsen og Schouw omtales den ikke.

mod ikke saa høit, som det formedelst sin affondrede Beliggenhed synes at være, da dets Høide kun er 244 Fod. Betydeligt lavere er atter Stevns Klint, hvis høieste Punkt er 120'. Derimod findes de høieste Punkter i hele Præstøe Amt paa det saakaldte høie Møen eller det Forbjerg, der ligger paa Dens østlige Kyst, og vender mod Østersøen. Denne lille Høidemasse, hvortil Klinten hører, sænker sig ganske brat ud imod Havet, hvorimod den paa Landsiden hæver sig jevnt fra Landsbyen Borre af. Det høieste Punkt paa Klinten selv ved den saakaldte Dronningestol er 408 Fod; men lidt længere inde i Landet hæver Aborrebjerget sig til en Høide af 475 Fod. Dette Bjerg er altsaa vistnok det høieste Punkt i Præstøe Amt og Sjællands Stift, naar Rytterknægten, Bornholms høieste Punkt, som angives til 496 Fod alene undtages; og blandt de Høider i de øvrige danske Provindsfer, som ere maalte, overgaae alene Zimmelbjerget 550' og Ejersbavnehøi 540', begge i Nærheden af Skanderborg i Jylland, denne det lille Møens høieste Bakke.

At denne Terrainets bakkede Beskaffenhed bidrager til at forskjønne Præstøe Amt, have vi nævnet; derimod bidrager den just ikke til at gjøre det frugtbarere, og er vel en af Hovedaarsagerne, hvorfor Præstøe Amt i Henseende til Frugtbarhed staaer tilbage for det jevnere og fladere Falster og Volland. Imidlertid findes her i Amtet mange gode Jorder, der ere skikkede til at bære al Slags Sæd, skjøndt her ogsaa findes en Deel af ringere Beskaffenhed. I det jeg stræber at besvare Spørgsmaalet om Beskaffenheden af Amtets Jorder i landoeconomisk Henseende, maa man dog ikke vente her at finde nogen detailleret Beskrivelse eller notagtig Taxation af enhver enkelt Byes eller Gaards Jordsmøn; thi en saadan vilde lige meget overstige dette Skrifts Grændser og Forfatterens Kræfter. Her kan kun gives saadanne almindelige Træk, som kunne tjene til at vise, hvordan Jorderne i det Hele taget ere beskafne.

For at begynde med Møen eller Amtets sydligste Deel, da er det øverste Jordlag her i det Hele særdeles frugtbar og god Agerjord, som bestaaer af Muld og Leer til 1 à 2 Fods Dybde, som mere eller mindre er blandet med Sandmergel eller Kridt. Jordernes Godhed i Møenboe Herred er 13,122 mod 24. De

bedste Jorder ere Stege Kjøbstadsjorder, Ullemark og Speilsbye Jorder i Kjeldbye Sogn, Vindebeks i Phanefjord; de letteste ere de til Røddinge og Vassenæs i Damsholte Sogn, der ere særdeles lette, Ulfshale i Stege Sogn, samt de høie Jorder paa Klintebackerne.

Til Byen Hjelm i Damsholte Sogn er saavel Jordsmon som Underlag stærkt Leer, der er fortrinlig skiftet til Hvede. Samme Beskaffenhed have Jorderne til Byerne Budsing, Tøvelde og Svendsmark under Stege Sogn. I Phanefjord Sogn falde Jorderne noget lettere uden dog at være sandige. I Kjeldbye og Elmelunde Sogne er Jordsmonnet af en god muldblandet Beskaffenhed; lettere og ringere er det derimod i Vorre og Maglebye Sogne.

Underlaget er paa den vestlige Deel af Møen næsten overalt Leer, blandet med mere eller mindre Samtmergel eller Kridt. Dette Leerlag har fra 4 til 8 Alens Dybde, hvorefter der gjerne kommer et Lag Sand eller Gruus, og derefter mergelblandet blaagraat Leer (Blaaleer), som oftest meget fast og reent.

Mergelen findes mangfoldige Steder paa Møen temmelig ublandet og det paa nogle Steder saa nær Overfladen, at den kan naaes med Ploven. I Moserne og Gadekjærerne s. Ex. i Bollerup, findes den i stor Mængde 1 Alen under Overfladen, og er der meget riig paa Kalk. I Eggen omkring Bollerup finder man endog, at nogle Høie bestaae af mergelblandet Sand eller sandig Kalkmergel, hvorfor disse Høie ere mere frugtbare end andre pleier at være. Eggen om Frenderup, Bidsinge og Svendsmark har megen Kalkmergel i Underlaget, og giver i vaade Aar fortræffeligt Korn; men er mindre frugtbar i de meget tørre.

Often for Stege indtil Høie Møen er Underlaget ogsaa som oftest gunst Leer, men blandet med Mergel eller Kridt. I Kjeldbye Sogn har man gravet Brønde 18 Alen dybe i det gule Leer uden at naae Sandlag eller Kridt; dog træffes ogsaa ofte Sandlag i Leret saa Alen under Overfladen. Paa andre Steder s. Ex. hist og her paa Kjeldbye Præstegaards Marker kan Ploven naae Kridtet. Næsten overalt paa Nordfeldt og Halebeks gaards Godser findes Kalkmergel 1 til 2 Alen under Overfladen.

Paa Nørre-Bestud Byes og Borre Præstegaards Marker findes Kalksteen i Underlaget. Grunden i Borre Søe og det lave Land fra den nordre Strand indtil Borre, som adskiller Høie-Møen fra det øvrige af Den, er Strandsand, som overalt er dækket med et tyndt Lag Jord og Grønsvær. Paa den anden Side af Borre Engdrag finder man strax Grunden mere kalk- og kridt-arttig og allerede i Byen Mandemark i en Høi, kaldet Tulegorkene, finder man en Formation aldeles lig den i de østlige høiere Kridtbjerger og i det Øverste af Kridtklinten selv.

Kridtklinten fra dens sydlige Begyndelse ved Gjebebrinken indtil Liselunds Klint bestaaer i sin hele Udstrækning under mangfoldigen afvejlende Former af Kridt og Kridtsteen i forskjelligt Forhold af Kalk og Kieselfjord, afvejlende med 3 til 4 Tommer mægtige Lag Flint, der, almindeligen i en Afstand af 2 til 4 Fod fra hinanden, undertiden snoe sig i de besynderligste Bendinger, og som oftest have en heldende Leirning.

I Almindelighed ere de øverste Lag i Klinten mere kalk- og mergelholdige end de ved Foden. Den i det faste Kridt liggende Flint er almindelig sort eller sorteblaa; men Lagene i Kridtstenen, der sædvanlig ligger øverst, ere blegere, og falde mere i det Brune og Brungule. Saaavel høit oppe i Klintefaldene som ud igjennem den faste Kridtvæg rinde adskillige Kildevæld. Vandet i dem alle er ockerfarvet, hvilket har sin Grund deri, at Svovlskieslen, som findes i Kridtet, decomponeres ved Luftens og Vandets Indvirkning til svovlsuurt Jern, som igjen gaaer over til Jernocker og Gips, naar Kridtet forbinder sig med Svovlsyren.

Mærkeligt er det, at der midt blandt de faste Kridtklinter Syd for Maglevandsfaldet mellem dette og Sommerspiret ved det saakaldte Sandfald, findes et stort Lag meget let Sand; thi skjøndt dette Sand ikke er det egentlige flade (lamelliske) Flyvesand, som findes paa den nordlige Kyst af Sjælland og i Jylland, saa flyver det dog, og har i forrige Tider ødelagt den Strækning af Skov, som stod i Nærheden.

Klinten ved Vindehøi i Phænefjord Sogn angiver endnu Levningerne af en ved Østersøens Indbrud bortrevet og henspyllet Brunkulsløts. Afdøde Pastor Paludan sendte i Aaret 1803 en Prøve af disse Brunkul til Professor Wad, som fandt dem gode,

og i Aaret 1808 personlig undersøgte hele Strækningen med Jordboret; men opgav Arbejdet efter adskillige frugtesløse Forsøg, efterdi Floternes Fald mod Syden, og den ringe Magtighed viste ifølge Regelen, at det kun var ubetydelige Levninger af en i Østersøen hentagen Flods.

Naar det høie Møen eller Maglebye Sogn og Elmelunde Bye undtages, er hele den østlige Deel af Møen fra Maglebye til Damsholte Sogn en temmelig jevn Flade. I Dens vestligste Deel eller Damsholte og Phanesfjord Sogne er Overfladen deri mod noget mindre jevn og flad, da der findes adskillige smaa Bækker, hvoriblandt Præstebjerget ved Bollrup 160 Fod høit og flere mindre Bækkestrøg.

Møen har ingen Aær, og neppe engang hvad der kan kaldes en Bæk; thi Afløbet af Kildevældene i Klintens Kloster og nogle andre ere yderst ubetydelige. Da desuden Terrainet overalt paa Den er af den Besskaffenhed, at Vandets Afledning fra Markerne ikke er vanskelig, er det vist en Sjældenhed, at disse lide af skadeligt Vand. "Om enkelte Lodder lide af skadeligt Vand," siger afdøde Konsistorialraad Lund i sin Indberetning til Landhuusholdningselskabet, "da er det Dyrernes, men neppe Velighedenens Skyld."

Af denne Dens Besskaffenhed følger det ogsaa, at der ingen Veilighed er til at anlægge Vandingsenge. — De betydeligste Enge paa Møen findes ved Landsbyen Dorre, og have vistnok i ældre Tider været Havbund. Hovedgaarden Klintholm eier i sin Andeel af disse Enge en betydelig Herlighed. Mindre betydelige Enge findes ved Møens nordlige Kyst til Byerne Tjørnemark, Ebbelæs, Lind, Sprove og Rødninge.

En Græsning af betydelig Størrelse som hører til Stege Sogn er Landtungen Ulfshale, som adskilles fra Den Nyord og nogle mindre ubeboede Holme ved Ulfshaleløbet, hvorigjennem Seiladsen til Stege før har gaaet; men som i den senere Tid mere og mere er tilstoppet med Sand og Mudder.

Jordsmonnet paa Ulfshale er for største Delen Sandbund beklædt med Grønsvær, som afbenyttes til Græsgang. I Aaret 1823 s. Er. græssede her omtrent 520 Høveder. Der betaltes da for hvert Hoved 24 β til Stege Byes Kasse. Udbye og

Hovedskov Byer have ogsaa Græsning i Ulfsdale; hvortil Ludderholmene og Tyrholmen ogsaa høre. Lindholmen derimod, som ligger midt imellem Stege, Nyord og Koster, hører til Koster Færgegaard. Paa Ulfsdale skjæres en stor Deel af den Torv, som forbruges i Stege, men den er meget sandblandet, og de fleste Steder er kun det øverste Lag af 1 Torvs Dybde brugeligt. Ulfsdale havde i Frederik den 3des Tid en betydelig Skov paa 80 Sviins Olden; nu er der en Nest af Underskov, bestaaende af Bøg og enkelte Egstubbe.

Kalk findes paa Møen flere Steder, og benyttes i Kalkbrænderier ved Marienborg og Klintholm med Fordeel, skjøndt den ikke er saa god som Færø Steenkalk.

Til den lille De Nyord, hvor alle Gaardmændene 20 i Tallet og de 7 Fæstehuusmænd egentlig ernære sig af at være Loofter for de Fartøier, der passere dette vanskelige Farvand, er temmelig store Græsgange, dels paa det lave Land af Den selv, dels paa de ubeboede Holme Ebbemøsholm, Jeppommelsholm, Bredeholm og Krageholm, der ligge Nord for samme. Paa disse Græsgange gaaer Kvæget løst den hele Sommer, da Kornvængen er fraegnet. Kvæget slaas om Morgenens løst paa Nyords Gade, og søger om Aftenen, eller naar Uveir paa kommer, selv hjem til denne. Det kan neppe omtvivles, at en Deel af disse Græsgange burde fraegnes for at anvendes til Høstet, da Nyord nu, uagtet sine store Enge, maa købe Hø. Men det er uvist om denne og flere Forbedringer i Agerbruget ville faae Fremgang paa Nyord, saalænge Beboerne ansee Agerdyrkningen som Bisag; men Loofteriet som Hovedsag, som ikke er saa underligt, da de tjene godt derved. Byens Enge ere vel store, men derimod have Gaardene, der staae for 2 Td. 5 Skp. 3 Fdk. Hartk. hver, kun lidet Pleieland.

Paa Nyord ere desuden 2 Eiendomshuse, af hvilke det ene har Privilegium paa Krohold; den eneste legitime Kro i Møens Herred.

Den ved sin Beliggenhed saare yndige og frugtbare lille De Bogø*) er efter sin Størrelse temmelig høilandet. Den østre

*) Sagnet fortæller at en Ræsefonge paa Bogø blev bekriget og dræbt af Kong Hans paa Baaelsnæs (Baaelse) i Faltst. Hans

Deel har fortmuldig, den vestre sandig, løs Jord. Den havde før to skjønne Smaaskove: Vesterkoven 148 Td. Land, som Bønderne, efterat de ved Auktionen 1769 havde kjøbt Den, afkugede og betalte Kjøbesummen med, og Østerkoven, en god Bøgeskov paa $226\frac{1}{4}$ Td. Land, som endnu nogenledes er ved Magt. Bønderne have deri lige Andeel efter deres Hartkorn. Vesterkovens Areal er nu en fælleds Græsning. Den har 18 Selveier-Bøndergaarde paa 5 Td. Hartkorn og 17 paa omtrent 3 Td. Hartkorn hver; 13 Huse paa $1\frac{1}{4}$ Td. Hartkorn og 82 Huse, som hver har en lille Jordlod paa 1 à 2 Td. Land og 24 jordløse Huse.

Paa Bogø er en Kirke uden Taarn, den eneste af denne Bygningsmaade i Præstøe Amt.

Farø, som hører til Bogø Sogn, har kun 2 Bøndergaarde.

Tærø har for største Delen let og sandig Jord; men man seer dog i den senere Tid ikke sjældent saavel paa den som paa Masnedø ved Bordingborg skjønne Kapsmarker at blomstre. Lilleø staaer i Forbindelse med Tærø ved en Sandrevle, som med lavt Vand er tør.

Langø har ret god Jordbund; der findes paa den 4 Gaarde og 1 Huus.

Mellem Nyord og Sjælland ligger den ubeboede Holm Danmarksholm 5 Td. Land stor, som da den er udsat for Overflommelse kun afgiver noget Græs til Høeslæt og tjener til Bøllig for Biber, Bruushøns og Strandmaager. Da jeg i Sommeren 1839 besøgte den, fandt jeg blandt de Planter som dannede Græs værten baade Rødkløver og Fuglevikke. Der kan blive en 8 à 10 smaa Læs Høe. Den hører til Baroniet Stampenborg.

Vende vi os fra Nøen til Sjællands sydligste Landtunge, der bestaaer af Baarse og Hammer Herreder, da finde vi her Jorder, der maa henregnes til Danmarks gode og frugtbare om-

Enke bad om Fred, indtil den Sød, hun agtede at saae, blev fuldmønden, og da Seierherren indrømmede dette, saae hun Bog og Agern, og fik ved denne List Fred for bestandig. Herfra skal Bogø have baade sit Navn og sin Skov.

end ikke til dets bedste og frugtbareste. Ligesom de i Frugtbarhed maae antages at staae tilbage for de bedste Egne paa Lolland, Falster og Møen, for Egnen mellem Fårø, Valsø og Storehedinge, saavel som for Egnen om Karlslunde eller Hjembe eller de bedste Sogne ved Korsør, saaledes have de derimod Fortrin for mange andre sjællandske Jorder. En stor Deel af disse Herreders Jorder indeholde saa meget Leer, at Hvede og Ørter der kunne dyrkes; og skjøndt disse Sædearter sjældent her lykkes fortrinligt eller give saa mange Fuld, som paa Langeland, Lolland, Falster og Møen, saa er det dog en særdeles gunstig Omstændighed, at Ørter kunne dyrkes med taaleligt Udbytte, (jeg har af dem havt fra 6 til 11 Fuld), da de forberede Jorden godt til Byg; og Vondens Drift nærmer sig, hvor Ørter dyrkes, mere til Vereldriftens Regel end paa de lettere Jorder, hvor 3 eller 4 langstraaede Halme tages efter hinanden. Vel findes i Baarse og Hammer Herreder ogsaa lette, ja meget lette Jorder, hvor Ørter ikke uden Tab kunne dyrkes; men det foran nævnte Slags, som indeholder Leer og har en bindende Evne, er dog det overveiende. Store Forskjelligheder og mange Afværlinger finde vel Sted. Leerjorder og Sandjorder ligge ofte imellem hinanden, og paa en lille Rod paa 40 Tønder Land afverle stundom de stiveste Leerjorder med lette Sandjorder. Men i disse Herreders sydlige Deel bestaae Bakkerne og Markernes høiere Strøg som oftest af Leer, der ogsaa ialmindelighed paa de øvrige Marker ikke er langt borte i Underlaget.

Wille vi begynde med Baarse Herreds sydligste Sogn Kallehauge, da findes her et meget forskjelligt Jordsmon, da der i Nærheden af Byerne Steensbye, Langebæk, Kallehauge og Bie-mose findes gode fra gammel Tid dyrkede og derfor muldrige Jorder; men længere borte fra Byerne, hvor der i ældre Tider har været Overdrev eller Skov, træffer man saavel stivt temmeligt ufrugtbart Skovleer, som løst endnu mindre frugtbart Sand. Ja noget fra Langebæk, hvor Skolelærerens Rod er, overraskes man ved at finde Lyngen, der ellers er en Sjældenhed her, frodigt voksende.

Bil man imidlertid tale i Almindelighed om Jordsmon og Underlag i Kallehauge Sogn, da bestaaer en stor og maafee den

Præstø Amt.

største Deel af Overfladen af sandblandet Muld, hvor Sandets Mængde dog ikke er større, end at Jorderne kunne kaldes gode. Temmelig stærk Leerjord findes dog ogsaa adskillige Steder. I Underlaget er Leret det herskende, skjøndt der ogsaa paa nogle Steder findes Sand. Vordingborg Land: Sogns Jorder have af Naturen Lighed med Kallehøges; men ere for en stor Deel ved langvarig Kultur forbedrede; især ere Hovedgaarden Iselings, med Omhu og Kyndighed dyrkede, Jorder bragte til en høj Grad af Gjødningskraft, og fortrinligen fikkede saavel til Sæd som til Handelsplanter saasom Raps og Remmen. Paa Rosenfeldt Gods og dets nærmest Omegn ere Jorderne, paa enkelte grusede og sandige Strækninger nær, en Blanding af Leer og Sand med en større eller mindre Tilfætning af Muld. Derimod findes omkring Kulsøen paa Grændserne af Vordingborg, Kallehøge og Østeregitsborg Sogne et meget ufrugtbart Strøg, hvortil de mærkelige Kulsbjerger henhøre, fra hvis højeste Punkt 360', man nyder en smuk og vid Udfigt over Falster, Møen og en stor Deel af det sydlige Sjælland.

I Ørslov og Udbye Sogne ere Jorderne for en stor Deel leermuldede især i Ørslov; men for den øvrige Deel noget lette. De bedste Jorder i disse Sogne findes til Grumløse, Teglstup, Ørslov og Fæbye; de ringere derimod til Udbye og Skallerup og de ringeste til Græsbjerg.

I Østeregitsborg Sogn har Skovhuse Bye lettere Jorder; men ved Tolstrup Bye og Hovedgaarden Lillendal begynde Jorder af en fastere Beskaffenhed. Herfra og næsten lige til Everdrup og Mogenstrup eller gennem Østeregitsborg, Mehrn, Allerslöv, Hammer, Lundbye, Snæsere, Baarse og Veldringe, Skibinge og Joenshoved Sogne gaaer et frugtbart Strøg af tildeels temmelig mullerede Jorder, hvormellem dog ogsaa findes Jorder af temmelig let Beskaffenhed. Det samme gjelder tildeels om Everborg, Rjøng og Næstelsø Sogne; dog findes i Rjøng Sogn en Deel slette Jorder, som ofte lide af skadeligt Vand. Selv i Mogenstrup Sogn, hvor ellers det lettere og mere bakkede Strøg begynder, har Byen Blangslöv særdeles gode Jorder.

Som fortrinlige Byer til Kornavl, selv paa dette i det hele frugtbare Strøg, fortjener at nævnes Smidstrup i Snæsere

Sogn, Aimmendrup i Allerslöv Sogn og Sønder Mehren i Mehren Sogn.

I Beiløe og Vestergitsborg Sogne bestaae Jorderne deels af Banker, og Sand deels af stærkt Leer.

I Torverd Sogn bestaaer Jorderne meest af en sandmuldet Overflade, som er bakket, høit liggende og overstrøet med en Deel større og mindre Steen. Dog gives der nogle Lodder af Tvede Byes Marker, som ere jevnere, og indeholde noget Leer. Underlaget er Sand, Grus, og paa enkelte Steder gult sandblandet Leer. Da Jorden er saa let, borttørrer det Vand, som sankes paa fide Steder meget snart, og saadanne Pletter tjene til Høeslet.

Ved Mogenstrup begynder et Bakkestrøg, som strækker sig næsten en Miil i Længden lige til Næstved, og bestaaer af lutter Smaastene. Disse Bakker ere saavel ved deres Steilhed som ved deres Jordsimons Beskaffenhed uskikkede til at bringes under Ploven; og det er derfor meget passende, at man har anvendt dem til Græsgang for en stor Deel finuldede Faar. Bakkerne ved selve Mogenstrup ere nu tildeels beplantede med unge Naaletræer, der staae i god Vart, og de der i Skoven af salig Greve og Amtmand Danneffjold anbragte Anlæg tilligemed det skønne Springvand gjøre Mogenstrup til en yndig og qvægende Vase paa den isvrigt temmelig bare Vej fra Næstved til Præstøe; hvor Vandrerens især i Sommerens Hede gjerne dvæler, og uvilkaarligt kommer til at mindes Thaarups Ord:

See hist en Vej i øde Sand
og trindt om nogen Hede;
der maa den trætte Vandringsmand
om Øye forgjæves lede.
Om vi kun planted der hvert Aar
et gavnligt Træ hver Høst og Aar.

Amtets Beboere, som ønskede at sætte Greve Danneffjold et Hædersminde, have derfor meget passende valgt at opreise dette paa Bakken i den unge Granskov ved Mogenstrup.

Mellem Mogenstrup og Næstved findes, foruden de allerede omtalte Bakker, Jorder af en meget let Beskaffenhed. Omkring Bekkefjov i Everdrup Sogn findes ogsaa Jorder af ringere Be-

ffaffenhed, da saavel Jorsmon som Underlag der saare ofte er deels rødt Sand, deels rødt Leer.

Paa de fleste Steder i Baarse og Hammer Herreder have Markerne tilstrækkeligt Fald, saa at de, naar Kjøng Sogn og dets Omgivelser undtages, sjeldent lide af skadeligt Vand, naar Grøftegravning ikke forsømmes. Denne Veliggenhed har viist sig meget gavnlig i adskillige vaade Sommer; thi medens man i Omegnen af Bregentved og Thurebyeholm og paa Strækningen mellem Kjøbenhavn og Kjøge saae Høestakkene paa mangfoldige Steder staae dybt i Vand, var dette Syn langt sjeldnere i disse Herreder.

Vandingsenge eller overrislede Enge ere anlagde af Forstraad Müller paa Petersværst i Kallehauge Sogn med meget Held og med den Sagkundskab og Nøiagtighed, som man bør ønske anvendt ved Foretagender af dette Slags.

Adskillige andre Steder, hvor der findes Kilder ovenfor fkræat liggende Enge, har Naturen næsten selv i det Smaa anlagt overrislede Enge, f. Ex. ved Mehrn Mølle og et andet Sted ved Sønder Mehrn Bye, hvor man meget let kan lede Vandet fra et Par Kilder over en Deel af de under samme liggende smaa Enge, hvilket ogsaa flere Gange er iværksat med tiensynlig Fordeel. Adskillige store Moser staae derimod som oftest under Vand om Vinteren, og have en saadan Veliggenhed, at det dog for det meste staaer i Lodseiernes Magt at lukke Vandet ud fra dem i rette Tid om Foraaret; f. Ex. den store Barnemose eller Barremose*) imellem Castrup Bye og Snerdinge Gaarden, Kjøngs meget store og Hammers og Lous betydelige Moser.

Vende vi os fra Hammer til Tybjerg Herred, da træffe vi paa den Mærkelighed, at dette Herred, som er omtrent $3\frac{1}{2}$ Avaratmile stort, næsten ganske omslydes af en Aa, Siussaaen eller Næsbyeholms Aa kaldet. Da denne Aa er den største i Sjælland, og for en stor Deel danner Herredets Grændse, for:

*) Ved Barnemosen er gravet en Kanal, som kan aflede Vandet, naar dens Bedligeholdelse ikke forsømmes. See under Spørgsmaal Nr. 2.

tjener den særskilt at omtales. Den har sit Hovedudspring fra de høie Bakker i Kongsted Sogn, løber først i nordvestlig Retning igjennem Vester:Egede Sogn til Gisselsfelde Kloster, dreier sig der imod Vest til de store Tørvemoser imellem Gisselsfelde og Holmegaard, og danner siden for det meste Amtsgrændsen, idet den løber omtrent Nord paa til Tjestrup, derfra imod Nordvest indtil Brangstrup, derfra i Vest:Sydvest forbi Næsbye til Thystrup Sø. Denne staaer i Forbindelse med Bavelse Sø, hvorfra Aaen løber i sydlig Retning indtil den sybligste Spidse af Riisløv Sogn, hvorfra den løber omtrent lige i Syd igjennem Næstved ud i Beltet ved Gaunø. I Holme:Olstrup Sogn optager den desuden en mindre Bæk, som har sit Udspring omtrent $\frac{1}{2}$ Miil fra Næstved. Man kan derfor næsten ansee Herredet som en Ø, som kun ved Broerne over Aaen og en smal Landstrimmel ved Herlufsholm forbindes med det øvrige Sjælland.

Over Aaen findes Broer ved: 1) Grøge, 2) Nisendrup, 3) Esildstrup Mølle, 4) Bettersløv, 5) Brangstrup, 6) Næsbye, 7) Skjelbye, 8) Holløse Mølle, 9) Herlufsholm og 10) Næstved. Desuden er der Overkørsel men ingen Broer ved Aversie, ved Rymølle i Tybjerg Sogn og ved Tyvelse Bye.

Den sydlige Deel af Tybjerg Herred, nemlig Næstved og Riisløv Sogne, bestaaer for en Deel af Sandbakker. Den øvrige Deel af Herredet bestaaer for største Delen af mere eller mindre lerede Jorder, naar man undtager et stort Bakkestrøg, som strækker sig fra Aaen mellem Alsted og Tyvelse paa Grændsen af dette sidste Sogn og Brangstrup Sogn igjennem Sandbye og Tybjerg Sogne, og løber parallelt med Aaen.

En lignende, dog ikke saa høi eller sammenhængende, Bakkeryg løber fra Næsbye igjennem Glumsø Sogn henimod Herlufsmagle, hvor Høiderne vende sig mere sydligt igjennem Tensmark Sogn, og fortsættes som sydlig Grændse for de store Moser mellem Gisselsfelde og Holmegaard, igjennem Olstrup og Tørværd Sogne til Høilandet i Kongsted Sogn; men hele denne Bakkeryg er i Tybjerg Herred, med meget faa Undtagelser, Leerjord.

Sammenholder man det her anførte med Kortet, da vil man see, at Leerjorden i Tybjerg Herred næsten er omkranset

af Sandjorden, eller rettere sagt at Leerjorden danner et Belte imellem de to Sandstrækninger paa Herredets nordøstlige og sydlige Side. Disse 2 Sandstrækninger ere imidlertid af meget forskjellig Væbskaffenhed. De sydlige i Riisløv, Herlufsholms og Næstved Sogne bestaae for største Delen af skarp gruusblandet Sand, som er tjenligt til Beisylb; hvortilmod de nordlige Sandbakker i Tyvelse, Brangstrup, Sandbye og Tybjerg Sogne bestaae af finere guult eller rødligt Sand. De førstnævnte sydlige Sandbakker bestaae ogsaa af lutter Sand og Gruus, saa at man selv i de dybeste Gruusgrave ikke støder paa noget Leer. De nordlige Sandbakker derimod ere fulde af Kildevæld eller Spring, som røbe et for Vandet uigjennemtrængeligt Underlag, og paa mange Steder viser et rødt magert Leer sig lige i Jordstørpen, endog paa de høieste Næse.

Disse to Sandstrækninger ere derfor i agonomisk Henseende meget forskellige. De sydlige have alle den lette Jords Fordele og Mangler; medens de nordlige have dens Mangler — paa sine Steder endog i meget høj Grad, fordi Sandet er saa fint at det flyver — uden at have dens Fordele, da de meget lide af Suerhed og Kulde, som en Følge af det skadelige Vand, som det ikke er let at opfange. Især ere en Deel af Tyvelse Marker af denne Grund meget mislige baade i vaade og tørre Aaringer. Til Byg og Ørter er denne Jord naturligvis ikke skikket, og Rugen staaer ogsaa ofte feil, fordi Jorden langt hen i Baaren holder sig saa fugtig og kold. Til Hornqvæget bærer denne Jord ikke Græs nok, da Kløveren ikke vil lykkes derpaa, og Gaarene døe bort efter vaade Aaringer. Hvor derimod Leret i Underlaget og Sandet i Jordsmonnet ere sammenblandede, afgive de en god Jordart. Man finder derfor ikke sjældent, at den ene Næbø har meget slet Jord, som hverken duer til Rug eller Byg, og den anden særdeles god Jord, som bærer al Slags Sæd, og giver sikre og rige Afgrøder; ja paa samme Mands Lød finder man undertiden af begge Slags Jord. I Riisløv og Fensmark Sogne er Jorden mere eensartet, og maa kaldes Rugjord, skjøndt den jo ogsaa maa bære Byg og Ørter saa godt den kan; men Fensmark Sogns sydligste Bye Kalkerup har stærke Jorder.

Den midterste Deel af Herredet i et bredt Belte fra Nord: vest til Sydøst bestaaer for største Deelen, og navnlig paa Høiderne, af godt fast Leer, som paa mange Steder har en meer eller mindre rig Blanding af Kalk. Denne er især fremherskende ved Næsbye, ved Atterup i Davelse Sogn og i Jensemark Sogn, hvor man endog har opdaget en Kridtformation, som man agter at brænde som Kalksteen. Ved Næsbye findes ogsaa en stor Mængde kalkagtige Flintenstene i Jordsmønnet og kalkrig Mergel i Underlaget, paa mange Steder tæt under Jordsmønnet. Ligeledes findes en hvid kridtagtig Mergel paa den sydlige Side af Sandbakken ved Tyvelse, og paa Enden af denne Bakke ub imod Naen findes Kridt. Man paastaar endog, at der findes Kalksteen som fast Klippe; men denne er dog endnu ikke tilstrækkelig eftersporet, skjøndt det i denne skovrige Eng vilde være af uberegnelig Vigtighed at finde et godt Kalkbrud.

Underlaget paa disse kalkholdige Leerjorder er undertiden guult Leer med isprængte Kridtnyrer og kalkholdige Flintenstene, undertiden ogsaa Sand af forskjellig Fiinhed og Form, som ligger i regelmæssige Lag. Det meest karakteristiske Underlag for dette Jordsmøn er dog nok et tyndt Lag rødt Leer, fuldt af Flintenstene indhyllede i Kalk. Under dette Lag ligger i Almindelighed Mergelen, som ogsaa undertiden kun udgjør et tyndt Lag, hvor: under der da gjerne er bundløst Sand.

De øvrige Leerjorder i Glumsøe og Herlufsmagle Sogne, som ikke indeholde betydelig Kalk i Jordsmønnet have ogsaa ofte Mergel til Underlag, dog hyppigere Leer. Det stærkeste og reneste Leer findes paa den Bakkebyg, som fra Engelstoft i Næsbye Sogn gaaer igjennem Næsebye i Glumsøe Sogn til Herluf: lille i Herlufsmagle Sogn. Disse Jorder ere stærke Hvedejorder, have en jevn Ekraaning, og lide ikke betydeligt af skadeligt Vand. Derimod ere de tildeels noget magre og muldbare, fordi de hid: til have savnet en tilstrækkelig Gødning.

Imellem de omtalte Bakkestrøg findes side Strækninger, som ere af meget forskjellig Beskaffenhed. Forskjellige Slags Sand, Leer, Mergel o. s. v. findes her blandede imellem hver: andre baade i Jordsmøn og Underlag, saa at man paa een Ager kan finde flere forskjellige Jordarter. Disse Strækninger

ere naturligviis i Reglen mere muldbrige end Bakkeryggene; men Mulden er i dem hyppigen deels bunden ved Syrer, deels af en adstringerende Besskaffenhed, fordi den for en stor Deel er fremkommen ved Skovenes Løv. Paa nogle Steder især i flade Enge er Jordsmonnet desuden svovlet, saa Høet er skadeligt for Kreaturerne.

Det skadelige Vand, hvoraf mange Strækninger i Tybjerg Herred lider, hidrører fra 2 Aarsager, nemlig Mangel paa tilstrækkeligt Afløb, og skjulte Væld. Af førstnævnte Aarsag lide især nogle Strækninger i Herlufsmagle og Aversie Sogne af skadeligt Vand, som dog tildeels ere hjulpne med en Afledningskanal, som under næste Spørgsmaal nærmere skal omtales. I Næsbye, Tyvelse, Brangstrup og Sandbye Sogne er ogsaa et Par mindre Strækninger, som trænge til en Hovedafledning for Vandet. Det skadelige Vand, som hidrører fra skjulte Væld, er imidlertid baade det hyppigste og det vanskeligste at aflede. Især lide alle de Bakker, som vende ud imod Naen meget af disse Væld; og der er hidtil intet af Betydning gjort for at opfange og aflede dem, hvilket nok ogsaa vil have store Vanskeligheder, da man paa mange Steder maa grave gennem flere stenede Lag, for at naae det uigjennemtrængelige Lag, hvorpaa Vandet glider, eller det porøse Lag, hvori det opstemmes. Engene langs med Naen i Tybjerg Herred ere af megen Vigtighed. De ere vel ikke af stor Udstrækning, da de begrænses af steile Bakker; men de bære i Almindelighed meget og fortrinligt Græs. Man kan paa disse saakaldte Namader i Almindelighed bjerge 5 til 6 Læs Høe paa 60 Lpd. paa Tønde Land geometrisk Maal.

Kunstig Engvanding finder ikke Sted i Tybjerg Herred, og kan ikke let finde Sted, fordi Naen de fleste Steder er Amtsgrænde, og altsaa hverken kan opstemmes eller afledes — hvortil den heller ikke har Fald nok — uden Samtykke af Lodseierne i Sore Amt. Derimod gjør Naturen her Kunsten overflødig, thi Namaderne blive næsten hver Vinter ved Naens Stigen satte under Vand i kortere eller længere Tid, som oftest flere Gange. Endog en langvarig og stærk Sommerregn kan sætte disse Enge under Vand, og undertiden bortskylle eller fordærve

deres Afgrøde, hvilket f. Ex. var Tilfældet i Sommeren 1828. De øvrige Enge i Herredet ere vel ikke af ringe Udstrækning, især ved de store Moser i Herlufmagle og Aversø Sogne; men dog med Hensyn til Høeproduktionen af mindre Vigtighed. Ved de mange større og mindre Bække, som gennemfjære Herredet i alle Retninger, ere ogsaa nogle ret gode Enge; men dog neppe nogen som kan sammenlignes med Namaderne. Adskillige af Engene ved Smaabækkene vare uidentvøl skikkede til Vanding ved Opstemning af Vandet i Bækkene; og dette er tilforn for søgt f. Ex. af Tybjerggaards Eier med Nytte. Men afdøde Dr. Hammer, som var Sognepræst i Herlufmagle, har i sin Besvarelse af Landhuusholdningsselskabets Spørgsmaal af 5te Marts 1824 bemærket, at det ved denne Sag er beklageligt, at "Agrens Ender, som grændse til Engene, tabe ved Vandets Opstemning i samme Forhold som Engene vinde. For at undgaae dette Tab, slipper man Vandet for tidligt, i Marts eller April. Man har i de Aaringer, da Sæden havde Værd, været fristet til at pløje for langt ud i Engene. Og nu kan og vil man ei, nu vil Naboen ikke, om man selv vil, lade blive Eng igjen, hvad der er blevet Ager. Derved vanskeliggøres Engvandning". — Dette er vel Grunden, hvorfor de Forsøg, man for nogle Aar tilbage i Tiden begyndte med kunstig Engvandning i det Smaa, ere ophørte igjen. —

Bieverfkov Herred, som udgjør den nordligste Deel af Præstø Amt, er omtrent 3 Mile langt $1\frac{1}{2}$ Mil bredt, og indeholder 37,059 Tønder Land, eller circa $3\frac{6}{10}$ Kvadratmil, der er ansat til Hartkorn, Ager og Eng 384 Td. 6 Skp. 1 Alb. samt Skov og Møllefjeld 51 Tønder 7 Skp. 1 Alb. frie Hovedgaards-tart og 2,793 Tønder 2 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. Ager og Engs og 62 Td. 5 Skp. 3 Fdk. $1\frac{1}{2}$ Alb. Skov og Møllefjelds ufrit Hartkorn.

Jordernes Bessæffenhed er meget forskjellig; dog indeholde de for en stor Deel sandblandet Leer og Muld, og man kan med temmelig Sikkerhed antage, at de i Almindelighed ere gode og skikkede til at frembringe enhver Slags Sæd. Underlaget er ogsaa heelt forskjelligt; paa nogle Steder Leer paa andre Sand, og paa adskillige Steder findes Leret blandet med Kalk. Mergel findes paa mange Steder.

Meget høie Jorder findes, paa saa Undtagelser nær, ikke i Bjeverskov Herred; heller ikke kan man kalde dem siede; men de maa rettest henregnes til de saakaldte jevnside Jorder. Paa mange Steder i dette Herred have Jorderne i vaade Aaringer lidt meget af skadeligt Vand, da saavel de ældre Hoved-Bandløb, som de mindre Bandløb ikke tilbørligt ere vedligeholdte, ligesom man ved Gravningen af nye Grøfter paa Jorderne undertiden har forsømt at sørge for, at Vandet fik Aflob til Hoved-Bandløbene, hvorved man mere har skadet end gavnnet. I de senere Aar er der foretaget meget betydelige Oprensninger og Opgravninger, der tilbørligt fortsatte upaatvivlelig ville være til megen Nytte. Saaledes har f. Ex. Eieren af Gammelkjøgegaard ladet foretage en meget hensigtsmæssig Oprensning af en Deel af den saakaldte Kjøge Aa. Paa Stamhuset Giesegaard er paa flere Steder foretaget betydelige Oprensninger af de vigtigste Bandløb.

Paa Balløe Stift er ligeledes foretaget flere Arbejder af dette Slags, og deriblandt et særdeles betydeligt ved Oprensningen og tildeels Opgravningen af et Aaløb fra Sortebroe ved Kjøge Bugt igjennem en betydelig Deel af Stiftets Eiendomme til Ringsbjerg Mark, med en Arm til Sædder Mark i Sædder Sogn og en anden til Klaavang ved Gummerød i Videmark Sogn. Denne Kanal har en Længde af 31,695½ Alen, og havde den 24de Julii 1838, da Hr. Cancellieraad Mohr havde den Godhed at vise mig dette skjønne og gavnlige Arbejde, allerede kostet 2,400 Rbdlr. og vilde inden det blev fuldbendt koste 4000 Rbdlr. Bandløbet var forud behørigt opmaalt og nivelleret, og Arbeidet levedes med megen Sagkundskab. Foruden Arbeidets store Værd for hele Omegnen, hvis Lodder derved befriedes fra skadeligt Vand, gav det ogsaa i det trange Foraar 1838 mange arbejdsløse Huusmand en passende Fortjeneste. Da Kanalen ikke sjældent maatte føres flere Alen dybt igjennem et særdeles løst sandigt Jordsmon, var det at ønske at man ved at beplante dens Skraa Eider med Planter, som egne sig for saadan Jord, kunde forhindre dem i at skride ned, men om end noget skrider igjen og Skjæres Ild af Vandet, inden Kanalsidernes Overflade tilstrækkeligt fastnes og bindes, saa vil dette Bandløb

dog sikkert, efter denne betydelige Opgravning, i mange Aar kunne opfylde sin Hensigt.

Paa den Deel af Grevskabet Bregentved, som ligger i Bjeverskov Herred, er ogsaa foretaget Opmaaling og Nivellement af Stevns Na, for derefter at lade samme tilbørlig oprense, hvilket Foretagende vil have særdeles gavnlige Følger for adskillige af Grevskabets Eiendomme.

Kunstige Vandingsenge have hidtil ikke været anlagte, til deels maaskee fordi Hovedvandløbene vare saa opgroede, at man var bange for at opstemme Vand over Engene da det var uvist, om man til rette Tid kunde faae det bort igjen. Men man bør haabe at den Velilighed til Engvanding, som gives flere Steder ved den nys omtalte Ringsbjerg Kanal, især hvor der ligger Broer over den, under hvilke Eluser let kunde anbringes, ikke længe vil blive ubenyttet.

I Bakken ved Herfølge Bye, hvorpaa Kirken ligger, findes en Art Kalk, der har mindre Lighed med Kalkstenen fra Farø, end med Kridtet ved Stevns, men maaskee meest ligner den Kalk der brydes ved Daugberg og Mønsted i Jylland. Den er en Mellemting af Kalksteen og Kridt. De øverste Lag ere haaarde, og kunne brydes i temmelig regelmæssige Stene, som kunne benyttes i raa Tilstand istedetfor brændte Muursteen til Ladebygninger. Imellem Kalklagene findes Lag af sort Flint, der brydes og benyttes til at sætte Brønde af og til at opfylde indvendigt i tykke Mure. Jo dybere man kommer ned, desto blødere er Kalken, saa at den nederste man har naaet er et Slags Kridtleer, en Mellemting af Kridt og Muldleer.

Stevnsherred, som efter Etatsraad Weinwicks *) Formodning har sit Navn af at det stevner mod Eoen, stilles fra det øvrige Sjælland ved en bestandig rindende sikker Na, hvis stadige Løb tager sin Begyndelse mellem Spjellerup og Smerup Kirker, og har sit Udløb ved Ballø Kro i Rjøge Bugt. Det er altsaa egentlig kun landfast med det øvrige Sjælland lidet over en halv Mil, hvorfor det ogsaa i gamle Skrifter nævnes som en Halvø. Jorderne ere i Almindelighed gode da de bestaae af Muld, Leer

*) See hans Beskrivelse over Stevnsherred. Kjøbenhavn 1798 S. I.

og Sand i en forholdsmaessig Blanding med Underlag af Leer, Mergel eller Kridt; dog gives der ogsaa nogle maadeligere. Hele Herredet er fladt og jevnt, naar man undtager de tvende ved Landsbyen Klippinge beliggende Banker, som i dette flade Land kaldes Klippinge Bjerge, Langbjerg paa Maglebyes nordre Mark, Holtug Banke og Landreisningerne ved Strandkanterne, hvis hoieste Punkt dog kun er 120 Fod over Havsladen. Men uagtet Jordernes gode Bonitet gjør Herredet frugtbart, og give dets Kornvare en god Qualitet; er Høsten dog ikke altid eller allevegne i Stevnsherred saa fortrinlig som i de lunere Egne af Faxe og Bjeverskov Herreder, der vende mod Stevnsherred. Dette sidste har nemlig paa Grund af sin Beliggenhed en stor Fjende i de kolde og skarpe Øpvinde, som overfare dette flade Land i Foraar og Efteraar, hvorfor der undertiden saaes og høstes sildigere end andre Steder. Leerjorden, som saa hyppigt findes paa Stevnsherred, er ogsaa vanskeligere at behandle, saa: vel i meget vaadt som i meget tørt Veir, end den lettere Muld: jord i de tilgrændsende Herreder, og Kornet modnes sildigere paa den, hvilket i fugtige Efteraar gjør Høsten vanskelig. At levende Hegn og Pileplantninger paa Hegnene vilde være gavnlige for Stevnsherred ogsaa med Hensyn til Kornets og Græssets Bege: tation der, kan derfor neppe omtvivles.

Ville vi begynde med den nordligste Landsby Strøbye*), der vistnok er en af de største i Sjælland, da den har over 50 Gaarde, da finde vi der gode lerede Jorder, hvorfor dens hvide Ørter ogsaa ere bekjendte paa Kjøbenhavns Torv. Saavel Strøbye som Annexet dertil, Børpelov, ere forsynede med gode Enge ved Stevns eller Slusefter Na, da de om Foraaret og Efteraaret staae under Vand. Disse Enge afgive ogsaa fortrin: ligt Tørveskjær, der næsten er en Aritet i Stevnsherred.

Maglebye**) har ikke saa gode Jorder, som den staaer høit i Hartkorn til. Her findes Gaarde paa 8 Td. Hartkorn, hvis Lodder kun ere circa 34 Tønder Land.

*) Aar 1567 blev Mogens Pedersen Præst i Strøbye affat, fordi han brugte Pæremøst istedetfor Viin ved Sacramentet.

**) Kirken i Maglebye med et smukt høit Spiir er bygget af Kridt: steen, (som næsten alle Kirker i Stevnsherred) efter Kantsler

Landsbyen Klipptunge i Maglebye Sogn har fortrinligt gode Jorder og nogle Enge; men kun ringe Torvesfjær. Lidet Vesten for Byen ligge de 2 saakaldte Klippinge Djerger, som ere temmelig høie og fra hvis Toppe man i klart Veir tydeligt seer Høeskilde Domkirkes Taarne i Nord: Nordvest, Kjøbenhavn i Nord: Nordøst, saavelsom en stor Deel Kirker og Gaarde rundt omkring i Landet, hvilket er et behageligt Syn, som dobbelt paaskjønnes i dette ellers saa flade Land. Holtug Kirke sees herfra oven over Naahoved Skov. Disse saakaldte Djerges ydre Bestanddele ere ingenlunde nogenstags haard Steenmaterie; men Muldjord og forraadnede Trærødder, hvorfor der ogsaa kan vore godt Korn paa dem. En nu afdød Mand har paa disse Bakker beplantet 2 Tønder Land med vilde Trær, og blev der for belønnet med Landhuusholdningssekskabets 4de Sølvbager.

Landsbyen Holtug *) har stærke Jorder med Kridt i Underlaget, ogsaa dens Urter ansees for særdeles gode.

Næsten hele Stevns herred har Jorder, der ligne de her beskrevne, og som vilde blive fortrinlige, naar Ly kunde tilveiebringes, og deres naturlige Rigdom klogelig benyttet. Dette har ikke altid været Tilfældet, og derfor blev f. Ex. i Slutningen af forrige Aarhundrede den betydelige Hovedgaard Gjorsløvs Marker, der udgjøre over 1000 Td. Land, udleiede til Bosniak Heste fra Kjøge og Kreaturer, som tilhørte Omegnens Beboere. Nu ere Tingene der satte paa en anden Fod, og jeg saae derfor ogsaa i Sommeren 1838 Hvede paa dens Marker, som jeg ingenfinde har seet stoltere.

Om Landsbyen Høierup bemærker Weinrich, at denne Byes Jorders nære Velggenhed ved Søen saavelsom den kolde Kridtbund, hvorpaa de ligge, undertiden gjøre dens Høst noget mislig**).

Arild Hvidtfeldts Ordre og Foranstaltninger, for Bidrag fra de andre Landsbyekirker, da dens ældre Taarn var faldet ned (ex fundamentis corruit).

*) Holtug Kirke, bygget af Kridtsteen paa en høi Bakke udenfor Byen, tjener til et Varetegn for de Søfarende.

**) Høierup Kirke ligger yderlig paa Klinten, og ved Klintens Nedstyrtninger ere undertiden Enderne paa de i Kirkegaarden værende Piglister komne tilsynne. Klinten ved Kirken er ganske steil, og

Landsbyen Frøersløv har gode frugtbare Marker. Det samme gjelder om Lydersløv *); men om Agerdyrkningen ikke har naaet den Høide, hvortil den sikkert vil kunne bringes, maa Grunden dertil søges dert at Byen hidtil har ligget i Fælledsskab og først er udskiftet i Aaret 1838.

Hellested **) Sogn antages at være det frugtbareste i hele Stevns Herred.

I Emerup Sogn have Emerup og Store Taarsie Byer for største Delen et leret Jordsmon blandet med Sand og Muld. Lille Taarsie Byes Jorder ere sandige og grusede, dog med en Blanding af Muld.

Skadeligt Vand findes paa flere Steder i Stevns Herred, fordi man i de tørre Aaringer vel meget har forsømt at grave Grøfter. Man seer derfor hvert Foraar paa saare mange Steder, hvor der var Leilighed til at afgrave Vandet, store Strækninger at staae under Vand, indtil det borttørres af Solen eller synker i Jorden. Ved nogle af de Byers Jorder, som ere nær mest Klinten, findes i Henseende til Vandafledning den mærkelige Særegenheid, at der hist og her i Sveier eller Jordybninger paa Agrene findes Steder, som kaldes Svælg, hvor Vandet, som ei kan ledes andensteds hen, temmeligt hurtigt synker i Jorden. Disse Svælg ere paa flere Steder ikke synlige, men Boerne vide hvor de ere at finde, og naar Vandet løber til, da stikkes med en Jernstang eller et andet Redskab Huller, hvorigennem Vandet hurtigt forsvinder.

Lid efter anden undermineres Kirken af Egen, hvorfor Sagnet vil, at den for at undgaae denne Fare hver Julenat skal flytte sig et Haneffed indad paa Landet. Af en Indskrift paa en Table i den sees, at den er bygget 1358, og altsaa har staaet paa dette farlige Sted over 480 Aar.

*) I Lydersløv Kirke er en Steen over Digteren Jørgen Sorterup, som var Præst til denne Kirke, og en anden over Præsten Niels Rasmussen, som af hans Hustru og en Bondekarl, der tjente i Færoe Præstegaard, blev dræbt i hans Bryggerhuus den Dag, de havde været til Alters.

**) Kæmpevisernes Peder Hyv var Præst i Hellested, og ligger der begravet.

Stevens Klint, dette Sjellands østlige Forbjerg mod Østersøen, strækker sig i Længden fra Giersløv Bøgeskov eller Holtug Skandse, hvor Landkanten begynder at reise sig, og til Rødvig Skandse i en krum Linie fra Norden til Syden $1\frac{3}{4}$ Miil. Den har Følsterboe i Skaane $3\frac{1}{2}$ Miil Østen til Norden for sig, Møens Klint Syd for sig $3\frac{3}{4}$ Miil tværs over Præstøe Bugt, Almager $3\frac{1}{2}$ Miil Nordøst for sig tværs over Rjøge Bugt, og den ligger $4\frac{3}{4}$ Miil fra Kjøbenhavn. Paa det høieste Sted, som er Høiestie Nordøst for Høierup Kirke, er Klinten 120 Fod over Havet, og dens yderligste Punt i Søen er Mandehoved østen for Giersløv Landsbye, 60 Fod høit. Dens Klinter ere altsaa i Høide kun Dværg imod Kamperne paa Møen (Dronningestolen er 408 Fod og Graarvig 384'), og i Henseende til Naturskjønheder kan den heller ikke udholde nogen Sammenligning med sin møenske Grande; men i oconomisk Henseende er den for Tiden af større Vigtighed. Den bestaaer for det meste af afvejlende Lag af Kridt, Kalk og Flint-Steen, der deels af Søen Tid efter anden undermineres, deels af Sneevandet om Foraaret stilles fra hinanden og nedstyrter i Ruiner af mangehaande Skikkelser, som fra Søesiden frembyde et besynderligt Syn. Af Klinten udspringer ved Høierup Kirke en Kilde, hvis Vand anprises som godt og velsmagende. Klinten har ingen lange eller vidt ud i Fjervandet fremragende Sandbanker eller Steenrevler, som Standkanterne lige overfor i Skaane; men dens Kyster ere dog nær ved høist farlige formedelsft deres gamle Udstyrtinger, der bestaae af store Kampestene og skarpe Flintbrokker, naar de Seilende i tyk og taager Luft ei kunne see Landet, og Storm og Strøm falde besværlige.

En Fjerding Vei fra Holtug Skandse kunne smaa Skibe, der enten have Steenful eller Stykgods til Storeheddinge eller andre Egnens Beboere, i gode Sommerdage lægge til. En halv Fjerding Vei nær Holtug Land er Vandet 8 à 9 Favne dybt, imellem Mandehoved og Thomestrup 6 à 8 Favne, ved Høierup Kirke ligeledes 6 à 8 Favne og ved Fælsskov Nis paa Sanden 3 og strax udenfor 6 Favne. Imellem Thomestrup og Høierup Land lægge og smaa Fartøier undertiden til nær under Landet, for at indtage Kridt; men høist usikre og troløse ere dog alle

Klintens Ankerplads; og større Skibe kunne ikke vel opholde sig her uden i Sommerdage ved godt og stille Veirlig. Det er derfor intet Under, at Dvsket om en Havn ved Stevns er bleven levende, og man har sysselsat sig med Planer til at faae det opfyldt. Men for Anlægget af en Havn for større Skibe vise sig følgende Hindringer:

- 1) Vilde Anlægget af en saadan Havn paa den nøgne og haarde Kyst, hvor Naturen intetsteds har anvist noget ret passende Sted, eller gjort nogen Begyndelse til en Havn, være særdeles besværlig, og Omkostningerne derved ikke staae i noget Forhold til den Handel, der drives ved Stevns, hvor relativt betydelig denne end kan være.
- 2) Kom en saadan Havn end i Stand, saa vilde dens Vedligeholdelse paa en Kyst, hvor Naturen intet havde gjort for dens Beskyttelse, og Elementerne vilde gjøre Alt for dens Nedbrydelse, være saare vanskelig for ei at sige umulig.
- 3) Vilde man vanskeligt blive enig om det rette Sted at anlægge den paa, idet nogle foretrække den nordlige Kyst ved Giersløv Bøgeskov eller Holtug Batterie, andre derimod den sydlige ved Rødvig Skandse.
- 4) Ikkyn saa fremmede Fartøier vilde benytte Havnen ved Stevns, efterdi Kjøge Havn for de Nord fra kommende, og Hesteskoen i Præstøe Bugt for de Syd fra kommende, ere tilstrækkelige.

Resultatet bliver altsaa rimeligviis, at man istedet for een stor Havn til store Skibe anlægger 2 Vaadebroer til store Vaade, som ville være til stor Nytte for den Fart med store Vaade, der ved Stevns i den senere Tid er kommen i saa god Gang, som er saa ganske passende til alle de locale Forhold, og hvorom derfor i det Følgende skal tales noget udførligere.

Fra Stevns Klint udføres aarlig en betydelig Deel Kridt. Maximum for den aarlige Kridtudsørsel har i den senere Tid været 1000 Læster, og Minimum 600 Læster. Det Meste heraf gaaer til Preussen med preussiske Skibe, som bringe Brænde til Kjøbenhavn, og tage Kridt til Retourladning. En Deel gaaer til Rusland, almindeligviis med danske Skibe, og noget Lidet til Sverrig, Hertugdømmene og Kjøbenhavn. Prisen er

11 Rbdlr. Sølv pr. Læst frit leveret ombord, hvoraf medgaaer 2½ Rbdlr. i Arbejds løn.

Af Flintsteen udføres aarlig 500 til 600 Tønder til Udlandet. Den er sort og meget haard. Heraf flaaes ogsaa en Deel Bøssessteen paa Stevns, hvorefter mere i det Følgende.

En betydelig Deel Kridtsteene skjæres aarlig ved Klinten, og affættres fornemmelig i Omegnen, hvor de benyttes til Bægge og Skorstene. De erstatte ret vel brændte Muursteen; naar Grunden kun ikke er fugtig. Til Udhuse kunne de særdeles godt bruges. I Baaningshuse ville de derimod bringe Fugtighed, naar de ikke ere et Par Aar gamle, forinden de dertil anvendes; men ere de først blevene gamle i Bygninger eller have de udenfor samme været udsatte tilstrækkeligt for Luft og Sol, petrificeres de, og modstaae da Luftens forvittrende Kraft bedre end brændte Muursteen, naar de blot ere skaarne paa den rigtige Led; thi de have Egn eller Ende ligesom Træ. Stevns herreds Kirker, Gjorslevgaard, som er fra Dronning Margrethes Tid, og flere store Bygninger ere opførte af denne Steen, og man seer ikke en eneste Afspalling, som saa ofte finder Sted med brændte Muursteen, og mærker ikke større Fugtighed i disse Bygninger end i andre med ligesaa tykke Mure. Man murer dem i Kalk, og skurer dem med en anden Steen, da Pudsningsen ikke holder i de første Aar, medens Stenene have Fugtighed og noget Salpeteragtigt hos sig. Vil man efter et Par Aars Forløb, naar Muren er tør, male den med Oliefarve, modstaaer den strax Fugtigheden. Ved den udvidede Brug af dette Bygningsmateriale er Prisen i de senere Aar steget. 84 Stykker Klodse, som have Kubik-Indholdet af 1000 Stykker Glensborger Muursteen, koste 3 Rbdlr.; hvoraf Arbejdslønnen er 2½ Rbdlr. I ældre Tider anvendtes Affaldet og de Kridtsteene, som ikke egnede sig til at sauges, til at brænde Kalk af. Ogsaa var der forud paa Stevns Klint en Kalkovn, men som nedlagdes for medlert Mangel paa Brændsel. Flere Ladninger af dette Affald gik ogsaa forud til Sverrig, for der at brændes til Kalk; men man maa senere have fundet en tilstrækkelig Mængde Kalksteen derovre, efterdi Stevns Kalksteen nu kan undværes. Denne giver rigtigt nok et mindre Quantum Kalk end Stenen fra Faxe Præstø Amt.

eller Saltholm, omtrent $\frac{2}{3}$ Dele derimod; men Qualiteten er næsten ligesaa god.

I det Hele sysselfættes 150 Mennesker den halve Tid af Aaret ved Stevns Klint, som derfor er af stor Vigtighed for de mange Indsiddere, som findes i Omegnen. Længere tilbage i Tiden var en Saugmølle indrettet ved Klinten; men den svarede ikke Regning, og blev derfor solgt stykkevis og splittet ad. Stenene sauges nu ved Haandkraft, efter hvilken Dimension man forlanger dem, paa det Sted, hvor der er skeet et Skrid, eller hvor et Stykke af Klinten er skredet ned, og transporteres derefter til et Sted paa Klinten, hvor der er anbragt en Vinde, ved hvis Hjelp de ved een Hests Kraft hæves op paa Klinten selv, for at afhentes eller transporteres videre, dersom de ikke skulle bortføres søvevts. Man bestiller dem hos Fyrinspecteuren Hr. Kapitain Jürgensen i Tommestrup, som Klintens Eier, Kammerjunker Scavenius, har formaaet til at modtage Bestillingerne, og at have Opsyn over Arbeidet ved Klinten. Dog har Hr. Kammerjunkeren, som nu har tilkjøbt sig de Klintereettigheder, der forhen tilhørte nogle Bønder i Giersløv og Tommestrup, saa at han nu er eneste Eier af Klinten, tilstaaet Beboerne der i Nærheden at stjære Kridtsteen til eget Brug uden Betaling.

Forøvrigt bruger man i Stevnsherred Kridtstenen paa mange Maader. Ringmurene omkring Kirkegaardene ere f. Ex. tækkede med flade Kridtsteensfliser 2 til 3 Tommer tykke. Til Trappestene, Ligstene paa Kirkegaardene ja selv til Skorstenspiber bruges den, og Beiene omkring Stevnsklint ere hvide af de Kridtsteensbrokker, hvormed de ere fyldte, ligesom Beiene omkring Farø af de Kalksteensbrokker, man der bruger til Beifyld.

2.

Findes der Kilder, Indsoer? Er Vandmassen i disse i de senere Aar betydeligen aftaget? Hvad menes Aarsagen dertil at være? Har man udtørret Soer eller Moser?

Ville vi ved dette Spørgsmaal ligesom ved det forrige begynde ved Præsto Amts sydligste Deel, Møen, da kan det ikke

omtvivles, at Vandmassen paa denne lille De i de sidste 80 Aar betydeligt er aftaget. — Vandets Afledning var næsten overalt let, — Vandledningerne behøvede ikke at være lange, og Dens flittige Beboere have derfor stræbt at formindske den lidet nyttige Søeplan med god Fremgang.

Efter Morvilles Tabeller var for Aaret 1769 Forholdet mellem Agerland og Eng til Mose og Søeplan som 344,¹¹ til 10,⁸⁹; men siden den Tid kan man antage, at idet mindste Halvdelen af Moserne og Søerne er gaaet over til Agerland. Forholdet mellem Agerland og Eng og Mose og Søe vil saaledes nu omtrent være 377,⁷⁸ til 5,⁴⁴. Endnu længere tilbage i Tiden var Møen endnu rigere paa Søer og Damme. Af saadanne fandtes efter Paludan i Aaret 1697 følgende: Mølleløse ved Nyegaard o: Liselund, Nyegaards lille Dám, Ritmester Plessens og Oberstlieutenant Krabbes Koppelsdamme, Ebelnæs Koppels øverste og nederste Dam, Mandemark Mølle Dam *); Røddinge Søe, Busemark Søe. I Klinteskoven vare store og lille Gjedde Søe, store og lille Aborre Søe. Fremdeles Porte Søe og Borre Søe, hvilken sidste strakte sig dengang et Stykke Syd for Aalebæk og Nyeborre Byer, i Nord ud til Nørrestrand mellem Klinten i Øst og Østermark Skov i Vest, $\frac{1}{2}$ Mil i Længden og indtil 200 Favne i Bredden. Paa Siderne var den begroet med Siv og i Midten var en stor Deel Smaaholme. Foruden disse fandtes en Deel mindre, som: Kallehauger, Kavelle, Corte Søe o. fl.

Nu ere mange af disse Søer stærkt tilgroede, andre reent forsvundne. Den Deel af Borre Mose, som endnu er Søe, skjønt stærkt begroet med Siv, var efter sidste Opmaaling kun 114 Eder Land. Vandet i samme er Brakvand. Aborre Søe, skjønt kun et Par hundrede Skridt i Omkreds, er mærkvaerdig ved sin sjældne Dybde, der angives fra 13 til 18 Favne**).

Møen har gode Kilder, f. Ex. i Lovelde, ved Kjeldbyemagle lige ud for Præstegaarden tæt ved Møret, som dog har fortræk-

*) Af gamle Tordebøger i Rentekammerarchivet sees, at der har været Vandmølle i Mandemark til Midten af det 17de Aarhundrede.

**) See Paludan Møens Beskrivelse 2den Deel S. 36.

feligt Vand; ved Søemark, — ved Foden af det saakaldte Præstebjerg ved Phanessford Præstegaards Have og ellers paa mange Steder. De ligge for det meste i deres oprindelige Tilstand; men naar Tørke indtræffer hjælpes Omegnen dog ved dem, og mangesteder paa Møns Land kunde man have og beholde fortræffeligt Kildevand for den ringe Uleilighed at nedsætte en Tønde og holde samme reen.

Brøndenes Dybde paa Møen er fra 10 til 30 Fod. Ved Nulsgaarden Liselund er en Brønd af over 40 Fods Dybde; men som desuagtet i tørre Sommerer ikke holder Vand, hvilket da med Besværlighed maa hentes længere borte.

I Baarse og Hammer Herreder findes mange gode Kilder, som ikke pleier at udtørres, f. Ex. paa Udbye Præstegaards Mark, i Rødstofte og Tolstrup Byer i Østeregitsborg Sogn, ved Mehren og Kindvig Byer i Mehren Sogn, i Skoven tæt ved Høvdingsgaard, i Kirkevænget ved Veldringe Hovedgaard, og ved Everdrup. I Mogenstrup Sogn i Gladsøe Bye er der Kilder i Mængde; ogsaa i Næstelsøe Sogn findes nogle Bæld og navnlig i Næstelsøe Bye. De Kilder, som her ere nævnede, benyttes af de i Nærheden af dem Boende, og paaflønnes som en sand Herlighed. — Desuden findes i Baarse og Hammer Herreder adskillige andre Kilder, som deels ere mindre deels slet ikke benyttede, deels ere af mindre Vigtighed, fordi de udtørres om Sommeren; f. Ex. i Baarse Sogn og i Egnen ved Bekkeflov.

Store Jindsøer findes ikke i de nysnævnte 2 Herreder; men adskillige mindre betydelige Smaasøer. Blandt disse fortjene at mærkes:

1) Steensbye Møllens Søe i Kallehauge Sogn, der driver fire smaa Mølleværker ved samme Vand. Disse Værker, hvoriblandt et Stempelværk, tilhøre alle den samme Eier Hr. Malting, og ere anlagte neden for hinanden, da Terrainet har en passende skraa Beliggenhed. Allernederst driver dette samme Møllevand en meget vel indrettet Hørbrydemaskine, ved Siden af hvilken findes et saare hensigtsmæssigt Huus til Hørrøns Tørring.

2) Langebæks Møllens Søer, ogsaa i Kallehauge Sogn, hvis

Band driver 2 Mølleværker, der tilhøre Eieren af Langebæksgaard.

3) Kulsøen ved Foden af Kulsbjergene skal i ældre Tider have havt saa overflødig Vand, at det undertiden gik op over de tilgrænsende Jordbrugeres Agerland; men ved de Oprensninger, som foretoges i Anledning af Hulemose Mølles Anlæg og Drift, skal Vandmassen, der i den sidste Snees Aar være betydelig formindsket.

4) Fra en lille Sø i Udbye Sogn, som ligger mellem Skallerup og Teglstrup Byer, og kaldes Dybsø eller bundløs Sø, gaaer et lille Aaløb igjennem Ugledie Sø, Mehren Maglemose, adskiller Nørre Mehren fra Sønder Mehren, løber igjennem Mehren Sogn, og falder ud i Stranden neden for Sagebye. Dette Aaløb er ofte om Sommeren hoist ubetydeligt ja næsten tørt; men ved Tøeløb og vedholdende Regnveir svulmer det hastigt op til en anseelig Brede, da en temmelig betydelig Landstrækning har Fald derimod. Ved dette Aaløb bestod i ældre Tider 3 Vandmøller, nemlig 1 ved Lekkende, en 2den ved Mehren og en 3die ved Sagebye. Denne sidste havde ingen Møllesø; men maatte male, naar de ovenfor den liggende Møller malede. De 2 første vare Græsmøller, og for at Maglemosen ved Nørre Mehren kunde blive frie for Vandet, maatte den lavere beliggende Mehren Mølle hvert Aars 1ste Maii trække sine Stigbord, og lade Vandet løbe, medens den ovenfor Maglemosen liggende Lekkende Mølle til samme Tid maatte lukke sine Stigbord, og stoppe for Vandet, saa at endog en Deputation af Nørre Mehren Byes Mænd hvert Aars 1ste Maii slog Laas for Lekkende Mølles Stigbord. I Aaret 1798 den 5te October traf Lilliendals og Lekkendegaards Eiere en Forening om Mehren Mølles Nedlæggelse, og nogle Aar senere (formodentligt 1802) blev ogsaa Lekkende Vandmølle nedlagt, i hvis Sted senere i Aaret 1836 blev opført en hollandsk Beirmølle for at afhjælpe Egnens Mølletrang. Da der i vaade Aar vil staae mere Vand i Maglemosen, end ønskeligt er, er Spørgsmaalet om, hvem det paaligger at skaffe det bort derfra, flere Gange bleven sat i Bevægelse, og der har været Sag mellem Lilliendal og

Leffendeggaard om Aløbets Oprensning eller Opgravning, der dog ved Høiesteretsdom af 27de November 1837 er forblevet in statu quo.

Saavidt jeg skønner vil Naens Opgravning alene aldrig være tilstrækkelig til at bortkaste saa meget Vand af Maglemosen, at Tørveffjæret der ret kan benyttes, som det burde; thi

a. Steenkisterne under Landeveien i Mehrn Bye ere dertil satte for høit*).

b. Naen løber forbi Brinker og Bakkestrøg, der ville skide ned i Naen, dersom man, ved at grave denne dybere end Naturen har dannet den, borttog deres Fundament.

Det Hensigtsmæssigste vilde altsaa sikkert være, at Løds; eierne forenedes om at anskaffe en lille Windmølle med Vandsnekke til at male Vandet af Mosen om Foraaret og Forsommeren, saaledes som dette skeer ved saa mange andre Tørvemoser; da en saadan Mølle ikke nær kunde koste saa meget som Naens Opgravning, og vel knapt saa meget som en Proces til Høiesteret.

5) Søen ved den heldigt beliggende Tubaks**) eller Tybaks Mølle i Skibinge Sogn har Tilløb fra en lille Aae, der løber gennem Baarse og Veldringe Sogne.

*) Over Naen var i Mehrn Bye i ældre Tider en Træbroe. Denne blev for en Snees Aar siden ombyttet med en Steenkiste. Ved Vandløbet den 9de October 1829 viste denne ene Steenkiste sig utilstrækkelig. En nye dito blev derfor sat ved Siden af den i Efteraaret 1830. I November Maaned 1838 blev den midterste Pille mellem disse 2 Steenkister, og med den saagodt som begge Sluserne, atter omsat, fordi den ikke antoges at være fast nok. Saavel 1830 som 1838 havde der altsaa været Leilighed til at faae disse Steenkister dybere, for derved bedre at faae Vandet af Maglemosen; men det er mig ikke bekendt, at der er bleven moveret derom af Andre, end af en Mand, som hverken havde Bod eller Deel i Maglemosen, og vist er det, at disse Leiligheder bleve ubenyttede.

**) Dens ældste Navn var Tudeboke Mølle, og i gamle Documenter kaldes den Tubelle Mølle — see Repholz's Beskrivelse, over Baroniet Stampenborg.

6) Snefere Søe, i hvis Vandmasse ingen Aftagelse er bemærket. At udgrave den, vilde heller ikke være tilraadeligt, da den høitliggende Omegn behøver Vand fra den. Til Snefere Præstegaard s. Ex. maa man om Sommeren, uagtet den der værende Brønds ualmindelige Dybde, fjøre Vand fra Søen.

7) Rettestrup Søe i Veiløe Sogn og

8) Boyelsøe ved Bekkeskov groe begge mere og mere til med Siv og Rør.

9) I Torverd Sogn ere 3 smaa Søer i Sparresholms Skove.

For en 15 til 16 Aar siden var den Formening bleven temmelig almindelig, at Vandmassen aarlig astog i en foruroligende Grad, og at Udgrøftnings- og Vandafledningsarbejder vare gangne for vidt. Denne Formening der foranledigedes derved, at en Deel tørre Sommer fulgtes af Vintere, som bragte liben eller ingen Sne, maa nu anses tilstrækkelig gjendreven ved senere vaade Aars Erfaringer.

Ved den store Barremose eller Barnemose af 923 Tønder Lands Areal mellem Rastrop Bye og Snertinge Gaarden, er foretaget betydelige Udgravnings Arbejder. Denne betydelige Mose, der i ældre Documenter skal benævnes Barremosen (maa skee Barnemosen, den bare eller nøgne Mose) tilhører følgende Lodsseiere:

Iselingen eier i den	164	Tdr. Land.
--------------------------------	-----	------------

Rosenfeldt	155	dito
----------------------	-----	------

Lundbyegaard	134	dito
------------------------	-----	------

Snertingegaard	135	dito
--------------------------	-----	------

Sallerupgaard	135	dito
-------------------------	-----	------

Nogle tilstødende Bønders Enge udgjøre		
--	--	--

omtrent	200	dito
-------------------	-----	------

Er . . 923 Tdr. Land.

Denne Mose blev i Aarene 1817 og 1818, efter en forudgaaet Nivelleringsforretning, forsynet med en Kanal til Vandets Afledning fra de Mosen tilstødende Enge og Græssange fra Fæbye Bro igjennem selve Barnemosen forbi Riemkolbe og Hellevads Mølle over Rasteløv Enghave og Næs's Marker til Stranden ved Næs. Et Stykke fra Mundingen eller Enden af Barne-

mosen paa Næmfolde eller Ræmfolde Mark blev opført en Bro, forsynet med Stigbord til at dæmme for Vandet, saaledes at dette kunde holdes tilbage eller udlades af Mosen efter Behag. Kanalens Gravning kostede 10,000 Rbdlr., og Broen med Stigbord 674 Rbdlr., tilsammen 10,674 Rbdlr., hvilken Bekostning ifølge Ligning ved Aastedsmøde af 19de November 1819 blev udredet af forapnævnte Lodseiere. Førend denne Udgravning fandt Sted, stod Mosen næsten til alle Tider under Vand, og skal have afgivet Fiske af forskellige Slags Fiske. Der hjerledes da ikkun Rør og Flæk paa enkelte Holme og ved Landkanterne. Efter at denne Foranstaltning er udført, er der derimod hjerget fortrinligt Høe næsten overalt i Mosen og paa enkelte Steder Rør. I gode Aaringer have de større Lodseiere efter deres Lodders Størrelse hver høstet fra 200 til 300 Læs Høe, og desuden afbenyttet en god Eftergræsning til langt ud paa Efteraaret. Der er saaledes aldeles ingen Tvivl om, at Mosen fordeelagtigt afbenyttes som Engbund; og man bør haabe at denne Overbeviisning vil opmuntre samtlige Lodseiere til nøiagtigt at opfylde de vedtagne Bestemmelser og indgangne Forpligtelser med Hensyn til Vedligeholdelsen af det med saa store Bekostninger foretagne Kanalarbejde, da Forsømmelse i denne Henseende i vaade Aaringer har havt megen Ulempe til Følge.

Under Rosenfeldt er ogsaa paa et andet Sted en Eng og Mosestrækning paa omtrent 320 Tønder Land udgravet og tildeels omdannet til maadeligt Pløieland.

Igjennem Rjøng store Mose*) er gravet en Hovedgrøft; men burde nok endnu graves nogle Sidegrøfter, ligesom man ønsker at hensigtsmæssige Foranstaltninger til Tørveffjærets ordentlige Behandling der maatte træffes. Denne Moses Vandmasse synes ikke at være aftaget i de senere Aaringer.

I Tybjerg Herred findes næsten overalt Kilder nok, som kunne opstemmes til Vandinger eller udgraves til Brønde, hvil-

*) Rjøngs Mose angives af Begtrup at være omtrent 1600 Tdr. Land stor. Den synes tilforn at have været Strand; thi naar man graver nogle Fod dybt, kommer man til det rene Strandsand. (Begtrup Beskrivelse over Agerd. 2det B. S. 280.)

ket og mange Steder er fæet. Vandmangel finder derfor ikke Sted der, selv i de tørreste Aaringer. Den mærkeligste Kilde i Herredet findes ved Tybjerg, hvor et aarligt Marked holdes ved St. Hansdag; hvilket dog ikke, saaledes som Kildemarkedet ved Mogenstrup, findes anført i Almanakken. Thyge Nothe, som i sin Tid eiede Tybjerggaard har paa denne Kilde anbragt en Indskrift.*)

Af Indsøer findes der flere i Tybjerg Herred, og paa dets Grændse mod Sorø Amt især de to betydelige og ved deres Beliggenhed mellem Skovene særdeles yndige Søer ved Tjustrup og Bavelse. Hver af disse indtager et Areal af henved 1,000 Tdr. Land. Ved Glumsøe er en Sø paa omtrent 143 Tdr. Land, og paa Grændsen af Herlufmagle, Skjelbye og Riisløv Sogne findes en sammenhængende Række af Smaasøer fra Herregaarden Naunstrup til Landsbyen Gjølsted. Vandmassen i disse Søer synes ikke at være betydeligt aftaget. Ved den Opgravning af Naen fra Bavelse til Næstved, hvorved denne blev seilbar for Pramme og erholdt Navn af Danneskjolds Kanal, aftog vel Vandmassen noget i Tjustrup og Bavelse Søer; men for de Møllers Skyld, som ligge ved Naen, er der anbragt Sluser, som hindre dens videre Aftagen.

De store Møser i Herlufmagle og Aversie Sogne lede tilligemed de omliggende Agre og Enge meget af Oversvømmelse, da Næsbyholms Na paa sin lange Omvei ikke hurtigt nok kunde bortføre det overflødige Vand. For at afhjælpe denne Mangel, begyndte man i Aaret 1802 at grave en lille Afledningskanal fra Møserne mellem Byen Torpe og Gaarden Naunstrup i Herlufmagle Sogn, hvorfra en lille Bæk hidtil førte Vandet i Skjellet mellem Herlufmagle og Tybjerg Sogne imod Østen til Naen. Denne Kanal førtes derimod imod Vesten

*) Evang. Luc. 21—2.

Den fattige Enkes Gave i Templets Kiste:

„Selv Enken fattig var, og ringe hendes Gave;

Dog vandt hun rundelig vor Frelser's Velbehag.

I Christne giver frit, hvad Lidet I kan have,

Gud lønner Villien paa Doms og Lønnens Dag.“

forbi Skullerupgaard, hvorfra en anden lille Bæk løber vestligt til den Aa, hvorigennem Glumsøe Søe har Afløb til den store Aa ved Bavelse. Tillige blev den østligtløbende Bæk oprenset, udvidet og fordybet med en Brede i Bunden af 8 Fod, saa at den kunde føre det overflødige Vand fra Aaen mellem Brørøe og Afsendrup, tvertiggennem Herredet til Bavelse Søe. Denne Afledningskanal begynder altsaa ved en betydelig Bugt paa Suusaaen mellem Brørøe og Afsendrup, og løber med temmelig godt Fald imod Vest. Først paa Torpe Byes Marker under Tybjerggaards Gods har man givet dette Vandløb en nye og forkortet Retning ved at grave igjennem et høiere Jordsmon med samme Brede i Bunden; men foroven med en Brede af indtil 25 Alen. Dette Arbejde standsedes imidlertid snart igjen, og blev først fortsat efter Krigen. I Aaret 1818 blev Hovedkanalen færdig; men da Hovedinteressenten i dette Foretagende døde i Aaret 1823, gik Sagen i Langdrag, og er ikke siden kommet i Gang igjen. Der manglede blot nogle Sidegrøfter, for at det hele Værk kunde afleveres til Vedligeholdelse af vedkommende Lodseiere. Men Hovedkanalen er imidlertid forfaldet, og maa først oprenses igjen, før den kan afleveres. Vigtigheden og Beskøsteligheden af dette Foretagende kan skjønnes deraf, at man har antaget, at et Areal af 3,187 Edr. Land skulde kunne høste Nytte af denne Afledningskanal, og at den hidtil har kostet 9,596 Rbdlr.

Farøe Herred har adskillige gode Kilder, saasom St. Evends Kilde i Vemmetofte Strandskov ikke langt fra gl. Skovridergaard, i Spjellerup Enghave og i Spjellerup Bye selv, saavelsom paa dens saakaldte Nørre Mark og paa Præstegaardens østre Mark, som alle i de tørre Aaringer bleve udvidede.

Ved Højbye ikke langt fra Farøe, hvor et Kildemarked afholdes, er en fortræffelig Kilde, der ved indtræffende Tørke er ubetalelig for Omegnen, som f. Ex. i den tørre Sommer 1826 derfra blev forsynet med Vand. Navnligen er den af stor Vigtighed for Farøe Bye; thi i denne tør man ikke grave Brøndene ret dybe; fordi Erfaring viser, at naaar de naae ned til Kalkklippen, hvorpaa hele Byen er situeret, blive de ganske tørre; da

Kalkstenen lader Vandet sige igjennem sine Rørvier og Abninger, eller drifker det i sig, som man pleier at kalde det*).

Al Indsøer er der kun i Farsø Herred en lille Sø ved Nielstrup i Ulføe Sogn. Adskillige smaa Aar løbe fra Høilandet i Kongsted og Farsø Sogne ned til Farsø Strand eller Præstøe Bugt; men den betydeligste Aa i Herredet er den, som benævnes efter Gaarden Tryggevelde. Den udspringer imellem Atterup Bye og Jomfruensegede, løber imod Nord forbi Thurebyeholm, dammer siden Skjeller mellem Farsø og Bjeverskov Herreder og forener sig nedenfor Tryggevelde med Stevns Aa til det større Aaløb, som adskiller Stevns fra Bjeverskov Herreder, og under Benævnelsen af Pram eller Slusefær-Aa falder i Kjøge-Bugt.

I Bjeverskov Herred findes en Deel Kilder, blandt hvilke den i Nashedi Bye i Herfølge Sogn er den betydeligste. Ved Valløe findes nogle smaa Søer, der saavidt man veed ere frembragte ved Gravning, hvilket og er Tilfaldet med Vellinge Mølle-sø, der paa nye er opgravet i Aarene 1834 og 1835. Man har altsaa saavel i dette som i Farsø Herred liden Leilighed til at bemærke om Vandmassen i Søer er aftagen eller tiltagen. Om Brøndene antager man, at de nu indeholde omtrent den samme Vandmasse, som de have havt i mange Aar tilbage. At det skadelige Vand er bortledet fra en Deel Moser og Enge, som det i forrige Tider oversvømmede, maa vistnok anses gavnligt, fordi meget godt Hø og god Græsning derved er vundet, og fordi Luften derved sikkert er bleven sundere i Omegnen.

Stevns Herred har ogsaa gode Kilder. I Maglebye findes flere saadanne; men den rigeste midt i Byen er indhegnet med Egeplanker til en god Alens Høide i Firkant. I dette Bassin staaer Vandet altid $\frac{3}{4}$ Alen over Jordfladen, og løber idelig derfra med en Fylde, der minder om Maglekilde i Roes-

*) Formedest denne Egenkab hos Kalkstenen er man i Kalksteensbruddene aldrig belamret med staaende Vand, om end Kulerne eller Liingravene, som Bønderne kalde dem, ere nok saa dybe, hvor megen Regn der end kommer; thi Kalkflippene tager strax imod den.

filbe. Denne Kilde er lidt jernholdig, og ryger om Vinteren, naar det er meget koldt. Da den ikke fryser til, vandes Byens Creature derved Vinter og Sommer. Udenfor Byen Maglebye er en anden Kilde, til hvilken man efter gammel Skik gjør Valfarter St. Hans Aften. Gaardmanden, som eier den, sætter rigtig nok en Bøsse eller Blok ved den; men der indkommer ikke saa meget i den nu, som i gamle Dage.

I Haveløv Bye er 3 gode Kilder, og ved Emerup Bye er ligeledes 2 Kilder, som ere ubvidede og forsynede med Omfatning af Egeplanker. Strax Sønden for store Taarsie Bye findes ogsaa en saadan.

Derimod har hele Stevns Herred kun een Søe ved Hovedgaarden Søeholm; men denne indeholder Mæcenat-Exemplarer af Euder, Aborrer, Karudser, Brasen og Gjedder, undertiden paa 16 til 20 Pund.

I Pram-Naen falder Ørder, Aborrer, Aal og en Fisk, som kaldet, som af Müller i hans Zoologia danica Tom. I S. 152 og 157 benævnes Remmert (en Slags Strandkarpe, der siges hidbragt af Peder Dre, og som ikke findes andre Steder i Sjælland).

Vandmassen i Søeholms Søe er aftaget betydeligt, og Søen groer til efterhaanden; dog forsyner den endnu Søeholms Mølle med Vand.

3.

Hvorledes er Klimatet i Præstø Amt? tørt, fugtigt, koldt, luunt o. s. v.?

Uden at tage særdeles Hensyn til Vinterne 1829-30 og 38 og Sommeren 1830, hvilke maa ansees som Undtagelser fra det almindelige i Præstø Amt herskende Klima, maa man dog henregne det blandt de fugtige og milde Klimata. Paa begge disses Egenskaber (Fugtighed og Mildhed) har Søens Nærhed en større Indflydelse, end det ved første Blik maatte synes; men ved at sammenligne vort Klima med det nordlige Tydsklands, vil

det være mere isinesfaldende. Sjældent stiger Kulden her over 10 à 12 Grader. Iffun meget enkelte Dage i Januar og Februar gaaer Thermometret dybere ned, hvorimod man i det nordlige Tydskland oftere har fra 18 til 20 Graders Kulde. Mange Træer staae her i frodig Væxt, som næsten hver Vinter angribes i det Preussiske og Mecklenborgske, f. Ex. den almindelige Balmød og Guldregnen (*Cytisus laburnum*). Ja endog Wiinranken udholder langt bedre ubedækket Vinteren i vort Klima, end i de nordlige Wiinegne, skjøndt man der, formedelsst den stærkere Sommer og Efteraarsvarme, snarere end hos os faaer modne Druer. At vores Klima er fugtigt, viser især det levende grønne Udseende vore Træer have endnu paa en sildigere Aarstid. Vore Haver og Skove frembyde endnu i September en Livlighed, der langt overgaaer den man finder i det nordlige Tydskland paa denne Tid, ligesom ogsaa vore Græssange endnu i hele October Maaned afgive god Næring for Kvæget. Derimod indtræder Vegetationen om Foraaret langt sildigere og ikke før i den sidste Deel af Mai finder Kvæget tilstrækkelig Næring paa vore Marker, hvilket indtraffer vel hele 4 Uger tidligere i Tydskland. Desuagtet er Vinterfodringen af ligesaa lang Varighed der som her, og hvad vi tabe om Foraaret gjenvinde vi om Efteraaret. Bøgeskoven er sjelden grøn her forinden den 10de Mai; i Holsteen derimod ofte allerede i de sidste Dage af April. Vinteren derimod er i Almindelighed mild og indtraffer ikke før ved Juletider. Svæns Nærhed foraarsager vistnok dette Klima. Den affjølles ikke saa snart som Luften, og bevirker derved at Vinteren først indtraffer sildigere; men den afgiver igjen om Foraaret Kulde og Taager, der holde Vegetationen tilbage; ja dette er endog saa mærkeligt, at der undertidn kan være en heel Dag og maaskee tvende imellem at Bøgeskoven springer ud i Midien af Sjælland og ved Kysterne, ved hvilke sidste den sildigere bliver grøn. Men ligesom Svæns Nærhed volder sildigere og mildere Vinter samt sildigere Foraar, saaledes foraarsager den en tempereret Sommervarme, saa at Thermometret sjelden stiger over 20 Graders Varme, da saadanne Dage, hvor vi have 20 Graders Varme, ikke ere mange. Den nære Sæe trækker vistnok ogsaa mangt et Uveir til sig, og de enkelte Gange da Hagelbyger have forvoldt bety-

delig Skade paa Sæden her i Amtet, har dette saa vidt mig er bekjendt været langs med Kysterne; hvormod det Hagelveir, der for saa Aar siden anrettede saa megen Skade i Fyen, gif over Midten af Landet; maaskee fordi begge Belterne virkede tiltrækkende paa det; da Tordenen brød løs lidt sydligt for Odense.

Ved Veiløe anrettede et Hagelveir stor Skade 31te Juli 1820. Her i Mehren var et svært Hagelveir med Torden i Foraaret 1826 strax efter at Byggen var saaet, hvorfor Skaden ikke blev stor, og engang senere over Joenshoved Land, hvor Skaden var større.

I det nordlige Tydskland ere Hagelasurance- Kompagnier ganske almindelige, og ingen forsigtig Landmand der forsømmer at lade sin Sæd forsikre i dem. I Fyen har man ogsaa begyndt at oprette lignende, bevæget dertil, dels ved de Udelæggelser det nysnævnte Hagelveir voldte, dels ved Kapsavlens store Udbredelse; men her i Præstøe Amt har man, Gud være lovet, hidtil ikke levende følt Trangen til lignende Forsikringsanstalter.

Af Nattefrost hemsøges vi vel her til ind i Mai Maaned, ligesom den atter begynder i October, dog pleier den aldrig at gribe saa vidt om sig eller at være saa ødelæggende, som enten i Jylland eller i det nordlige Tydskland; og om end Nattefrosten angriber og tilbageholder den landoecnomiske Vegetation, saa er det dog nok her saa godt som uden Exempel, at denne derved er bleven ødelagt.

Med Hensyn til Vindene, da maa vores Klima henregnes til de blæsende. Aldeles vindstille Dage ere sjældne og indtræffe snarest om Efteraaret; paa hvilken Aarstid stille Veir dog stundum kan vedvare saalange, at det volder Mølletrang; men det afløses da gjerne atter af desto hæftigere Storme. Østlige og nordøstlige Vinde finde især Sted om Foraaret. De medføre da kold og tør Luft, som meget standser Vegetationen. De herske ogsaa stundum i September og October; men ere da langt mildere og fugtigere. Østen Vind giver sjelden Regn, men fører den Regn med sig, da er den vedholdende og stærk. Den øvrige Deel af Aaret ere de vestlige og sydlige Vinde de herskende. Nordostvinden og Sydostvinden har dog i flere Vintere bragt os megen Frost og Sne. Ikkun i Januar og Februar pleier de nordlige Vinde at være almindelige.

Hæftige Storme indtræffe oftere ved Jevndøgnsstider; dog ere de sjældent saa hæftige som Stormen den 3die og 4de April 1830, der i den sydlige Deel af Præstøe Amt især viste sig voldsom og omkastede adskillige Lader.

Jordenveir indtræffer hyppigen i Juli og August og medfører Regn, Kulde og Blæst ofte for længere Tid. Overeensstemmende med disse Bemærkninger har man troet at kunne anføre Følgende som det almindeligste Veir i Aarets 12 Maanedes.

1) Januar. Er Vinteren ei forinden begyndt, saa udeliver den sjældent i denne Maaned med jevn Frost, Sne og nordlige Vinde. Sneen blæser da i Almindelighed sammen i Dynger langs med Gjerder og paa Beiene. Dog afbrydes Frost i almindelige Aar oftere ved sydlige og vestlige Vinde, der medføre Tøveir. (At vi i 1838 have haft vedholdende og stræng Frost især med sydøstlig Vind lige fra Januar Maanedes Begyndelse til dens Slutning; maa derfor henregnes blandt Undtagelserne.)

2) Februar. Denne Maaned har megen Lighed med den foregaaende; dog er Kulden snarere til end aftagende, sjældent den sjældent naaer 10 à 12 Grader. Det gamle Ordsprog: „Søm Dagene langes saa Vinteren strænges,“ finder her Anvendelse. Undertiden har man dog i Slutningen af denne Maaned, hvad man kunde kalde Feberveir, idet Frost og Tø i Timeviis og ideligt afveirle. Dette Veir lig vedvarer undertiden ind i Begyndelsen af den følgende Maaned, og er da ofte skadeligt for Vintersæden og meget ødelæggende for Kapsæden. Denne kommer nemlig derved til at staa i en Afverling af Is og Vand især paa stærkt lerede eller sure Jorder, hvor Vandet altid vanskeligt synker, og raadner da aldeles.

3) Marts. Ofte ophører den egentlige Vinter i denne Maaned, og Sneen smelter. Enkelte Aar har man kunnet lægge Urter og saae Gulerødder først i Marts. Mere almindeligt er det, at Ploven kan komme i Gang og Urter saaes sidst i denne Maaned. Gaaer Sneen bort paa denne Aarstid, da skader den sjældent Vintersæden eller Kloveren, hvorimod den sidst ofte paa stærkt lerede Jorder i dens 2det eller 3die Aar af Frostens løstes ud af Jorden og derved gaaer bort. Windene

ere meget afverlende og ofte voldsomme, og med dem afverle Frost og Tøveir ligesaa ofte. Vegetationen staaer almindeligviis endnu stille.

4) April. Bliver Sneen, som undertiden hændes, liggende ind i denne Maaned, og i Frostveir langsomt borttøes af Solen, da gaaer Vintersæden bort, hvor Sneen ligger, i det Vegetationen nu træder i Live. I denne Maaned haves ofte meget varme og skønne Dage, og undertiden stiger Varmen især i den sidste Halvdeel af Maaneden til 17 à 18 Grader, dog vedbliver Nattefrosten af og til at indtræffe. Regn indtræffer hygeviis. Vindene verle ofte. I denne Maaned saaes Vexter og Havre samt Vikker. Undertiden, dog sjeldent, kan en silbig Aft eller et Efterspil af Vinteren indfinde sig i denne Maaned, hvilket f. Ex. var Tilfældet den 9de April 1837, da Frost, Storm og Sneefog spærrede Veiene og standsede Arbeidet i flere Uger; men en saa silbig Vinter hører til Undtagelserne, som dog i de sidste Aar have været talrige; thi her var 1838 Sneefog den 29de April, — og 1839 fulgte efter en mild Februar en Estervinter i Marts og April.

5) Maii. Denne Maaned hører til vort Klimas tørre Aarstid, dog ei i den Grad at Vegetationen lider af Mangel paa Regn. Ofte standses derimod denne ved de kolde udtværende østlige Vinde, som nu ere herskende. Egentlig Nattefrost er nu sjeldnere; men derimod indtræffer Nimsfrost fort førend Solens Opgang. I denne Maaned saaes Byg og lægges Kartofler. I Begyndelsen af Maaneden er Kapsæden ofte stiv nok til at kunne bruges til Staldfodring, ligesom Rugen er tjenlig dertil fra Midten af Maaneden. Paa Marker under almindelig Kultur naaer Græsset henimod den 15de eller 20de Størrelse nok til at kunne afgive Næring for stort Qvæg. Vel seer man ofte Køer og Heste tidligere paa Marken; men Fodertrang er da gjerne Aarsagen dertil. Imellem den 10de og 12te Maii er Bøgeskoven almindeligviis grøn; thi at vi i Aaret 1837 ikke havde den første egentlige Foraarsdag førend den 23de Maii, paa hvilken Træerne først begyndte at springe ud, var atter en Undtagelse. Paa gennemgjødede i Læ liggende Kobler, paa lune

Toster og varme Jorder kan man have rigeligt Græs til Staldfodring sidst i denne Maaned.

6) Junii. De 3 første Uger af denne Maaned pleier at være den tørreste Tid i hele Aaret; sjelden falder Regn før end ved St. Hansdags Tider. Indtræffe tillige skarpe tørrende østlige Vinde, saa lider Baarsæden meget derunder, ligesom Kløverens Vært hammes. I den sidste Halvdeel af Maaneden er den tidligt saaede Vikkehavre paa de lunere og varmere Jorder tjenlig til Staldfodring, ligesom Kløveren (den tidlige nemlig) og Enggræsset, saavel som Raigræsset nu slaes til Høe. Fra St. Hansdag af begynder i Almindelighed jevnlige Regnninger.

7) Julii. Overflødig Regn afverlende med varme Dage betegne denne Maaned. Midt i Maaneden indtræffer Napskøsten. I Slutningen af Maaneden høstes undertiden Vintersæd. Som den tidligste Dag, paa hvilken moden Rug her har været meiet, kan nok nævnes den 20de Julii.

8) August. Ogsaa i denne Maaned, i hvilken Høsten pleier at være i fuld Gang, falder gjerne mere Regn, end Høstmanden ønsker. *) I enkelte Aar, f. Ex. 1826, har Høsten allerede været tilende i Midten af denne Maaned; dog harer dette til Sjeldenhederne; og i Almindelighed begynder Høsten af Vintersæden først i denne Maaned, saa at den ikke er endt før i September. Er Napsen ikke saaet før, da bør den uundgaaelig seensaaes først i denne Maaned.

9) September. Denne Maaned udmærker sig ofte ved klar Luft og vedholdende smukt Veir; dog falder stærk Dug. Trækker Høsten langt ud i denne Maaned, saa bliver den ofte meget vanskelig ved de kortere Dage og ved Duggen, som ligger til høit op paa Dagen. Som Exempler paa sildig Høst kan anføres, at i Aaret 1836 indhøstes det sildigstmodne Byg paa Leerbanken udenfor Mehrn Præstegaards Have den 4de Oc-

*) Den lille græsgrønne Træfrø, eller Løvsfrø, rana arborea, som hele Sommeren opholder sig paa Buske og Træer, og giver en væssende eller reppende Lyd fra sig, antages her paa Egnen at spaae Regn, naar den lader sig meget høre. I Høsten 1839 har denne lille Veirprophet ideligt ladet sig høre her i min Have, og Regnen har da ogsaa som oftest været nær.

tober. Samme Dato modtog jeg i Aaret 1830 den sildigste Kornstiende in natura, saa at den 4de October af mig er noteret som den sildigste Høstdag. I September Maaned indtræffer de fleste vindstille Dage. Rugsaeden gaaer for sig i den sidste Halvdeel af Maaneden. Undertiden kan Mangel paa Regn finde Sted; men dette er dog sjældent.

10) October. Denne Maaned er ogsaa ofte rig paa smukke og klare Dage, idetmindste dens første Halvdeel; men ligesaa ofte meget regnfuld, hvilket næsten altid er Tilfældet med dens sidste Halvdeel. I denne Maanedes første Halvdeel saaes den Rug og Hvede, man ikke har kunnet overkomme at saae i September, eller af Frygt for Værets Opgivelse ikke før har turdet nedlægge. Nu optages ogsaa Kartofler. Nattefrosten begynder nu at indfinde sig. I de sidste Dage af Maaneden tages i Almindelighed Kvæget paa Stald. Dog bevæger Frygt for Fodertrang ofte i milde Efteraar Bønderne til at lade Hornkvæget gaae ude langt hen i November, og Faarene til liden Vaade for Vintersæden endnu længere. I denne Maaned indtages ogsaa Frugt og Humle.

11) November er i Almindelighed en vaad Maaned med afværlende Vinde, dog meest sydlige og vestlige, samt megen Taage og Regn. Undertiden kan Kvæget gaae ude i de første Dage af denne Maaned; men hvor Kvæget behandles godt, og ingen Fodertrang befrygtes, holdes det paa Stald; og naar man paa Bøndermarker seer saavel Heste som Hornkvæg ude næsten hele Maaned, er dette vistnok hveken Høsbondens eller Dyrenes Fordeel. Nattefrost indtræffer nu hyppigere. Veirliget i Aaret 1829 var i denne Maaned aldeles modsat til det i 1830. I det første Aar var det i November fuld Vinter med vedholdende Frost og Sne, i 1830 derimod ei en eneste Gang Nattefrost i hele November Maaned. Det ene af disse Tilfælde er vistnok lige saa sjældent som det andet.

12) December. I denne Maaned begynder almindeligviis Vinteren, ofte ei førend ved Jul men ogsaa ofte tidligere.

En betydelig Afvigelse fra det her beskrevne Klima finder Sted paa høie Møen, som ligger henved 300 Fod over Havets

Overflade, og derved mere antager Naturen af et langt koldere Klima. Sneen bliver her ofte liggende hele 14 Dage længere end paa den øvrige Deel af Nøen; og uagtet Bøgeskoven der er grøn samtidigen med Nøens andre Skove, indtræder dog Vegetationen iøvrigt sildigere her og Høsten tidligere. Det samme gjelder tildeels om det høie Land omkring Kongsted og Farøe, Vesterege og paa Stevns.

Afskøde Procurator Badstuber i Præstøe anstillede i mange Aar med stor Nøiagtighed meteorologiske Observationer. Nogle af disse for Aaret 1824, hvis Vinter var hvad Bønderne kalde en Søe-Vinter, eller en medlidend Vinter (d: en mild Vinter da Søen er aaben) og hvis Sommer kan henregnes blandt de varme, har jeg liggende for mig, og jeg vil deraf udtegne hvad der kan tjene til at betegne Veirligets Charakter i bemeldte Aar 1824. *)

I Januar var Thermometrets Middelftand $+2,64$. Den højeste Varmegrad i denne Maaned var $+6,2$ nemlig den 27de og den laveste dito var $-2,7$ den 31te. — *Bellis perennis* havde blomstret den hele Vinter, *Helleborus niger* havde blomstret omtrent fra Nytaar. *Helleborus hyemalis* udsprang den 28de Januar og *Galanthus nivalis* den 30te.

I Februar var Thermometrets Middelftand $+1,64$, højeste Varme $+4,5$ den 9de og 10de, laveste Varme $-3,3$ den 3die. Den 2den og 3die Februar bar Isen Skæteløberne, hvilket ikke var skeet før i denne Vinter; den 9de hørtes Lærken.

I Marts var Therm. Middelftand $+1,89$; højeste Varme $+7,9$ den 8de og laveste Varme $-6,5$ den 4de. Den

*) Efter Professor Schouw's Beretning i Folkebladet No. 6 for 1838 var Vinteren 1824 en af de mildeste, som Danmark i en lang Række af Aar har havt. Dens Middelsvarme var $+2$ Grader; og fra Aaret 1768 af have kun de 2 Vintere 1793 og 1822 været ligesaa milde, maastee endnu lidt mildere; men alle de øvrige 67 Vintere have været strengere. Den strengeste af disse var 1789 hvis Middelsvarme var -5° eller 5 Graders Kulde, og dernæst 1830 og 1838, som begge havde en Middelsvarme af -4° eller 4 Graders Kulde.

28de Marts fandtes *Viola odorata* udsprungen; *Pulmonaria* begyndte sidst i denne Maaned at blomstre.

I April var Therm. Middelft. $+5,15$; høieste Varme $+19,2$ den 30te og laveste Varme $-5,1$ den 2den. Den 1ste og 2den April faldt megen Sne, dog mere ind ad Landet til end her ved Præstøe. Man kjørte i Slæde mellem Tubæks Mølle og Lilliendal, ligeledes mellem Ugledie og Ørslov. Den 3die om Morgenens vare Aaen og en Deel af Fjorden ganske tilfrosne. Den 18de April fandtes *Anemone nemorosa* et *rannunculoides* og *Primula elatior* udsprungne. Den 20de hørttes Frøerne, den 25de saaes den første Svale. Den 26de var *Tulipa sylvestris* udsprungen. Den 30te saaes de første grønne Blade paa Bøgen; samme Dag hørttes Gjøgen og Kirsebærtræet begyndte at blomstre.

I Maii Maaned var Therm. Middelft. $+8,30$; høieste Varme $+17,8$ den 1ste og laveste Varme $+3,2$ den 19de. Den 1ste Maii var Slaentornen, *oxalis acetosella* og *Stellaria Holostea* i fulde Blomster. Den 6te begyndte Blommetræet og den 7de Pæretæet at blomstre. Den 13de blomstrede Vebetræet, og den 22de begyndte Røn og Syringa at blomstre.

I Junii Maaned var Therm. Middelft. $+12,45$; den høieste Varme var $+20,7$ den 6te og den laveste Varme $+7,2$ den 13de. Den 6te Junii blomstrede *Viburnum opulus* og *Philadelphus coronarius*.

I Julii Maaned var Therm. Middelft. $+13,07$; Største Varme $+18,7$ den 9de om Eftermidd. Kl. 2 og mindste Varme $+9,10$ den 22de om Aftenen Kl. 10.

I August var Therm. Middelft. $+13,00$; den største Varme var $+21,8$ den 30te August Kl. 2 Eftermidd. og den mindste Varme var $+8,4$ den 25de August Kl. 6 Morgen. Fra 3die til 5te August blev den meste Rug meiet i Omegnen af Præstøe; men ved Everdrup og Engelsstrup, som ligge høiere, begyndte man først midt i Maanedens at meie. Derimod var Høsten allerede begyndt sidst i Julii paa de sandige og grusede Jorder ved Næstved.

I September var Maanedens Middel-Temperatur $+12,42$; den største Varme var $+22,6$ den 1ste Septbr. Kl. 2 Efterm.

og den mindste Varme var $+4,5$ den 27de Septbr. Kl. $6\frac{1}{2}$ Morgen. — Den 2den Septbr. Kl. omtrent 8 om Aftenen i klart og stille Veir saaes en Ildfugle, som gik fra S. O. til N. O., hvor den forsvandt. Den udfastede mindre Kugler lige som den, der blev seet den 23de Marts 1823; men var i det Hele mindre og af kortere Varighed end denne, og steg neppe høiere end 30° over Horizonten.

Naar man for en Række af Aar sammenlægger alle Dagenes Varmegrader, og deler den hele Sum med Dagenes Antal, saa udkommer et Middeltal, som man pleier at kalde den aarlige Middelvarme. Dette Middeltal er efter det Reaumur'ske Thermometer:

for Hamborg $+7,2$ Grad

og for Frederikshavn $+6,3$

ved Jordens Midtkreds eller Equator $+22,$

ved Nordkap i Norge -0 Grad = Frysepunktet.

Denne aarlige Middelvarme er efter Capitain Olsens physisk geographiske Kaart over Danmark for Præstøe Amt omtrent $+6\frac{1}{2}$ Grad. Da Klimatet bliver koldere jo længere man kommer mod Nften, maa efter de Varmelinier, som findes paa samme Kaart, dette Amts Middelvarme omtrent være som det nordøstlige Fyens, saa at Kjøge omtrent har samme Varmegrad som Samsø, Præstøe By som Kjerteminde og Beile, og Bordingborg som Rolding og Varde, hvilket min egen Erfaring ved flere Aars Ophold i det nordlige Fyen og det sydlige Sjælland ogsaa stadfæster.

At der er stor Forskjel paa Danmarks milde og strænge Vintere, vil Enhvers egen Erfaring have overbeviist ham om. Endnu tydeligere vil dette imidlertid blive, naar vi, ligesom vi nyligt dvælede ved en af de mildeste Vintere (1824), dvæle nogle Diebliske ved en af de strængeste (1838). Vi ville herved benytte saavel de Bemærkninger Professor Schouw i det nysnævnte No. af Folkebladet har meddeelt, som nogle Thermometer-Jagttagelser, der ere anstillede af Pastor Borchsenius i Rækkende Præstegaard $\frac{1}{2}$ Mil Syd for Præstøe.

I December 1837 afveirlede Frost og Toveir med hinanden, og Kulden steg ikke høiere end til 7 Grader Reaumur.

Den vedvarende Frost begyndte ikke førend den 4de Januar, men fra denne Dag af og indtil den 7de Februar naaede Thermometret ingenfinde, selv ikke paa den varmeste Tid af Døgnet til Frysepunktet. Den Afbrydelse af Frosten, som fandt Sted den 8de og 9de Februar, paa hvilken sidste Dag Thermometret her i det sydlige Sjælland baade Morgen og Aften stod 2 Grader over Frysepunktet, varede kun de samme 2 Dage, og Frosten vedvarede derefter uafbrudt fra den 9de Febr. til den 5te Marts.

Her ved Præstøe vare de koldeste Dage i Januar den 19de og den 24de, da Thermometret viste 9 Graders Kulde, og de koldeste Dage i Februar den 4de, 16de, 17de, 19de og 20de, da Thermometret viste 11 Graders Kulde. Dog maa det bemærkes, at man her ikke har observeret hele Natten; men kun om Aften og Morgen, paa hvilken sidste Tid, som den der er længst fra Solens Nedgang, Kulden pleier at være stærkest.

I Marts Maaned afverlede Frost og Is flere Gange med hinanden, saa at Thermometrets Stand som oftest var imellem 2 Graders Varme og 2 Graders Kulde, naar man undtager de foldere Dage fra den 10de til den 13de, da Thermometret viste fra 4 til 6 Graders Kulde. *)

April Maaned vedblev at være meget kold; thi skjøndt Frost og Is afverlede, havde man f. Ex. den 1ste April — 4°, den 4de 3°, ja selv den 30te April 2½°. De enkelte varmere Dage, f. Ex. den 11te da Thermometret viste 7 og den 12te da det viste 6 Graders Varme, kunde altsaa ikke forhindre, at April Maaned 1838 maatte anses for ualmindelig kold.

Da Middelskulden i Vinteren 1838 saaledes var baade betydelig og langvarig, havde det som bekjendt den Folge, at Sneeet mellem Sjælland og Skåne var saa aldeles tilfrosset, at Samfærjel over Isen fandt Sted fra den 11te Januar til den 26de Marts, altsaa næsten i 11 Uger. Fra Møns højeste

*) Hermed kan sammenlignes, at den største Kulde som i de samme Maaneder observeredes i den botaniske Have i Kjøbenhavn var i December — 7°, i Januar — 9°, i Februar — 14° og i Marts — 5½°. Paa Nyeholms Hovedvagt var den største Kulde — 14½° og paa Nicolai-Taarns Bøgetergang kun 11½°.

Punkter skal man ikke have kunnet sene aabent Vand; men til Samfærse med Overrig var Isen her ved det sydlige Sjælland usikkert, da den dertil var altfor ujævn af de mange større og mindre sammenskruede Jisbakker, for ikke at sige Jisbjerger. I Maii og Begyndelsen af Junii Maaned var Veiret ingenlunde varmt; thi lige indtil den 12te Junii var Thermometrets almindelige Stand fra 4 til 7 Graders Varme, og den højeste Varmegrad i Maii var $+9^{\circ}$, nemlig den 6te Maii. I Junii Maanedes sidste Halvdeel blev Veiret derimod mere sommerligt, og svarende til Landmændenes Ønske, indtil Rughøstens Begyndelse, da det vedholdende Regnveir gjorde denne saare vanskelig og forvoldte at adskilligt af Rugen begyndte at spire i Nægene*). Men da Høstveiret siden efter blev meget godt, blev

*) Som bekjendt er det vanskeligt at faae godt Brød af Rug, naar den har været spiret, og man har derfor adskillige Raad mod dette Onde, f. Ex. at komme g'øende Stene i Deigen o. s. v., som dog ikke hjælper ret meget. Langt sikkrere er derimod den Fremgangsmaade som Hr. Kaptein Sotost i Bordingborg har lært os her paa Egnen, og som er funden saa probat, at den ikke bør glemmes:

Er Rugen vanskelig til Brød, fordi der er spirede Kærner iblandt den, da maa den ikke males for fint eller klemmes for stærkt paa Møllen; thi jo finere Melet er, desto vanskeligere er det i saa Fald ogsaa. Dernæst iagttages om Aftenen, naar man lægger Deig f. Ex. af en Tønde Meel, at man deler Melet i Truget i 2 omtrent lige Dele; lader den ene Halvdeel ligge ganske urørt i den ene Ende af Deigtruget til næste Morgen tidligt, og ælter den anden Halvdeel meget lidet i den anden Ende af Truget, saaledes at man blot ganske løseligt rører Melet ud med Haanden i Vandet og sætter Suurdeig til som sædvanligt. Næste Morgen tidligt, 3 Timer før man vil slaae Brødene op, ælter man den øvrige Halvdeel af Melet i Deigen, og lader denne uden videre Tilfætning af Suurdeig end den, som om Aftenen kom i den første Halvdeel, sidde roligt henved 3 Timer; hvorefter man slaaer Brødene op, og sætter dem i Ønnen som sædvanligt. Derfor man til hver Tønde Rugmeel sætter 1 à 2 Skpr. godt Bygmeel, hvorfra man har sælget Saaerne, da er det desto sikkrere. Efter denne Anvisning have vi her faaet fortræffeligt Brød af Rug, hvori der var spirede Kærner, saa at enhver Hønsfader og Hønsmoder bør kjende den.

dog Indhøstningen i det Hele lykkeligt tilendebragt. Efter den Tid var et af Aarets mærkelige Veirphænomenet de mange og stærke Nordlys, som viste sig midt i September og siden oftere, samt den ualmindelig haarde Frost, som vedvarede fra den 18de til den 29de November; saa at her endog den 21de November var 8 Graders Kulde. Men efter denne stränge Begyndelse fulgte dog fra den 30te November af en mildere Periode, saa at her endog den 3die December var 6 Graders Varme.

Med Hensyn til de forskjellige Egne af Præstøe Amt bør endnu bemærkes.

Paa Møen mener man at have mere Blæst end andensheds; men erkjender tillige at de tempererede Søvinde frembringe et noget mildere Klima.

I Baarse og Hammer Herreder saavel som i Stevns Herred føler man sig besværet af den gennemtrængende Østenvind. Og: saa beklager man i de to førstnævnte, at vestlige Storme oftere have gjort Skade. Vel findes en Deel Skove især i Baarse Herred; men Erfaring synes at vise, at i meget hæftige Storme lide de bare Strøg mellem Skovene mere, end de for al Skov aldeles blottede Sletter; thi den Modstand Skovene sætte imod Stormen paa nogle Steder, bringer denne til at fare frem med forøget Voldsomhed over de andre af Skove ubeskyttede Strøg, som ligge imellem dem. Deraf maa det vist tildeels forklares, at Orkanen den 3die og 4de April 1830 og Stormen den 8de, 9de og 10de August 1835 anrettede saa megen Skade paa denne Egn. Det synes overalt rimeligt, at hyppige Hegn, beplantede med Pile maa bryde Vinden paa en for Egnen og Vegetationen gavnlige Maade, end enkelte Skove med bare Strøg imellem. I sidstnævnte Storm leed Sæden meest paa de Marker, som laae imellem Skove uden at have Lye af dem; hvorimod Hæffe og Pileplantninger reddede meget Korn fra at blæse af. En Deel af Møens Land maa saaledes sikkert takke sine mange beplantede Hegn for, at dens Baarsæd og Hvede i det Hele slap saa godt fra denne for mange andre Egne saa fordærlige Storm. (Kugen paa Møen gif fri, fordi den allerede var meiet eller i Huus.) Maaskee seiler man derfor ikke ved at antage, at Hegn og Plantninger paa disse i det Hele taget bidrage til at forskaffe en Egn

et i landoeconomist Henseende gunstigere Klima, end enkelte Skove med bare Strøg imellem.

En anden Sag er det derimod, hvor et Terrain saaledes omfrandses af Bakker og Skove, at Stormen ikke kan naae det med sin fulde Voldsomhed; thi en Veliggenhed af denne Art, som med rette kan kaldes luun, er i høi Grad tjenlig for Vegetationen. En saadan luun Veliggenhed, der gjør den til et Drivhuus eller en Miskbænk i det Større, har f. Ex. Forstraad Müllers Aving paa 32 Rd. Land i Skoven ved Petersværst. En lignende Veliggenhed gavner Steensbye Byes Marker i Kallehauge Sogn, Vallerboegaarden i Østeregitsborg Sogn, Østergaard og Skalsbye i Mehren Sogn, Teglstруп og Skallerup i Udbye Sogn, en stor Deel af Faxe Sogns lavere beliggende Byer, Svenderup Bye i Kongsted Sogn; Bømmetofte Hovedgaards og Svjellerup Sogns Jorder, en stor Deel af Hersfølge Sogn m. fl. En saadan Veliggenhed er vistnok en sand Herlighed, som enhver Landmand maatte ønske den Lod, han skal dyrke; men da dette nu ikke staaer i hans Magt, bør han søge at erstatte Skovene ved Hegn og Plantninger. Hvormeget der i denne Henseende kan udrettes vise mange af vore Hovedgaardses Marker, især næsten alle de som høre under Grevskabet Bregentved. Bag det tætte og høie levende Hegn staaer Sæden paa disse Kobler f. Ex. ved Alslørgaard, saa tryk og frodig som Handelsgartnerens Blomkaal bag hans Plankværk, og opnaaer en Kraft og Fylde, som man forgjæves søger efter paa nøgne vindbestrøgne Marker; og Græsset trives der ikke mindre frodigt end Sæden. Et andet Spørgsmaal er det derimod om den lune Veliggenhed er saa gavnlig for Menneskenes Helbred, som for Planternes Vegetation. Hvor Jordbunden er leret, flad og lider af skadeligt stillestaaende Vand, der ville dettes Uddunstninger ofte vise sig skadelige for Beboernes Sundheds-tilstand, især naar Veliggenheden tillige er luun. I meget vaade Aaringer f. Ex. 1830 have Koldfebre eller Berelsefebre her været meget almindelige og tillige meget haardnakkede. Paa enkelte Steder f. Ex. i Huse og eenlige Steder i Skoven ved Even, som løber ind under Broen ved gamle Tappernsø, vare de næsten uovervindelige; saa klagede dengang Lægen. Af disse Koldfebre lede Præsto Amts Beboere dengang mere end Beboerne af tørre

Sandjorder og mere luftige Egne, skjøndt ikke saa meget, som Beboerne af det lavere og fladere Lolland. I Sygdommen 1831 var den lune Beliggenhed heller ikke den bedste. Denne Sygdom begyndte midt i August 1831, og Jngen, som har iagttaget den her med Opmærksomhed, tvivler om, at den blev bragt hertil med en ildelugtende tyk Brandtaage eller Strandtaage, som varede i flere Dage, og kom langsomt drivende med østlig Vind. I Skovegnene, hvor denne Taage blev staaende, blev Sygdommen snart almindelig udbredt, og herskede inden en kort Tids Forløb fra Vordingborg til Kjøge. Paa Eletterne derimod f. Ex. mellem Kjøge og Kjøbenhavn, hvor Taagen drev over uden at standses, forsvaanedes Beboerne for Epidemien.

Om Tybjerg Herred bemærker afdøde Dr. Hammer, at Klimatet er langt mildere ved Næsbyholm, det nordvestligste, end ved Vesteregede, det sydvestligste Punkt, saa at Vegetationen i Almindelighed begynder 14 Dage tidligere om Foraaret, og ophører 14 Dage silbigert om Efteraaret paa første Sted end paa sidste. Grunden hertil maa vistnok søges deri, at Næsbyholms Beliggenhed er luun, men Vesteregedes høi og tør.

Om Stevn's Herred har Pastor Hulegaard i Maglebye bemærket, at Klimatet der er tørt og koldt, og at smitsomme Sygdomme ere sjældnere der end i Skovegnene. De østlige Vindes Skarphed føles meget, hvorfor man søger at værne sig imod dem med Lammeskinds Klæder med Ulden paa den indvendige Side. Naar de herlige vidtloftige Plantager af Fyr, Gran, Lærke, Ege og Bøge-Træer, som Etatsraad Scavenius og hans Søn, Gjorsløvs nuværende Eier, have ladet plante og aarlig lade plante langs med Stranden, og som staae i den frodigste Vært, blive Skove, saa at de kunne bryde de skarpe Søvinde, ville de vist af Efterslægten velsignes derfor, ogsaa i den Henseende, at de der ved have skaffet Læ for Landet.

Et Beviis paa at Klimatet kan henregnes blandt de fugtige, kan ogsaa hentes fra den store Mængde af brune og graae nøgne Snegle (*Limax agrestis* v. *limax cinereus*), som undertiden fremkomme om Efteraaret, og gjøre Skade paa Vintersæden. Efter Thaers Anviisning har jeg engang om Efteraaret ødelagt en stor Deel af dem, som fandtes paa en Urte-Ager, hvori der skulde

saaes Rug, ved at trømle med en svær Trømle om Natten; da de især ere ovenpaa Jorden fra Solens Nedgang til dens Op- gang; men stye Sollyset, og krybe i Jorden om Dagen *).

4.

Hvorledes er Udflytningen? Ere Jorderne meget udparcellerede? Hvilke Folger har det havt? i Henseende til Folkemængde, Dyrkning, Tillæg af Kreaturer o. s. v.

Skjøndt Udflytningen i den største Deel af Præsts Amt allerede i lang Tid har været tilendebragt, og dens store Gavn- lighed overalt erkjendes af enhver, der kan mindes Fælledsskabets Tid og de dermed forbundne Onder og Uleiligheder, findes her dog ogsaa Sogne, hvor Udflytningen først nyligt er foretaget, og Dyer, hvor den endnu ikke er begyndt, og hvor altsaa Hovedhjør- nestenen, hvorpaa Forbedringer i Landvæsnet maa opføres, endnu ikke er bleven lagt.

Paa Nøen er Udflytningen overalt fuldført. I Almindelighed har hver Bonde sin Gaards Agerjord samlet; men Figurerne ere ikke allevegne saa hensigtsmæssige, som de vilde blevet, naar der var sparet mindre paa Udflytning, hvilken det især blandt Selvs- eiere er vanskeligt at beværke. Dog har man flere Steder senere søgt at raade Bod paa denne Feil. Saaledes ere f. Ex. i Vol- lerup under Kjeldbye Sogn 3 Gaarde, som vare blevene liggende i den spidse Ende af en lang ligebenet Triangel, siden efter af Eierne udflyttede til Midten af deres Lodder.

*) En anden Gang, da jeg frygtede, at de graae og brune Snegle, som fandtes i stor Mængde paa en Grtemark, skulde vandre over paa en Mark med ung Rapsfod, der kun var stift fra Grtemar- ken ved en Brakgroft, ledte jeg Vand ind i denne og opdammede det der, hvorved jeg standsede Sneglenes Vandring; thi den største Deel af dem, som forsøgte at komme over Vandet druknede. En- kelte især af de brunladne vare bedre Svømmere end de andre, og slap over; men deres Antal var saa ubetydeligt, at Rapsen ingen Skade fik.

Hjelm Bye i Damsholte Sogn er maadelig udfistet. Den tilhørte allerede førend Fælledsskabets Ophævelse Selveiere. Udfistningen gik derfor meget langsomt fra Haanden, og man siger at der blev arbeidet paa den i 11 Aar, inden den blev tilendebragt, skjøndt den derfor ingenlunde blev noget Mesterstykke. Byemændene kunde ikke blive enige indbyrdes. Enhver vilde beholde det han allerede eiede, nemlig en Ager hist og en anden her i Marken; og ingen kunde taale at see eller tænke sin Eien-
dom i en Andens Hænder. Isærdeleshed vilde ingen flytte ud. Følgen heraf var, at af de 17 Gaarde, af hvilke Byen bestaaer, have ikke 3 deres Jorder ordenligt samlede. De øvrige (naar 3, som omsider bequæmmede sig til at flytte ud, undtages) have deres Jorder adspredte paa 3—4 indtil 5 forskjellige Steder, undertiden indtil $\frac{1}{4}$ Mil fra Gaardene. Følgen heraf var atter en stærk Udparcellering, saa at der endog gives Gaardslodder, hvor paa der tælles 5 Parceller, hvilket igjen har havt en betydelig Indflydelse paa Folkemængdens Tilvæxt.

I Baarse og Sammer Herreder er Udfistningen nu alle vegne tilendebragt. Naar man undtager Lundbyegaards Gods, hvor hver Mand ved Udfistningen, som foretoges der i Begyndelsen af Aaret 1780, fik Lodder paa 4 til 5 Steder, er den vist paa de fleste Steder i disse Herreder ret god, da der i Almindelighed ikke er spæret paa Udflytninger. Af Drøsløv Byes 33 Gaarde ere dog kun 14 udflyttede, som maaskee ikke har været tilstrækkeligt, da Udfistningen for de Gaarde som ere blevne tilbage i Byen, endnu kun er maadelig. I Almindelighed kunde der maaskee være Grund til at beklage, at man hvor store Landsbyer bleve udfistede, har lagt de udflyttede Gaarde, eenlige og adspalttede omkring paa Markerne, istedetfor at samle 3 eller 4 af dem til en lille Bye. Saadanne smaa Byer, som bestaae omtrent af 4 Gaarde, ere efter Erfaringens Vidnesbyrd langt mere hensigtsmæssige, end de meget store Landsbyer eller lutter eenlige Udflyttergaarde. Mennesket har, for at opnaae Udvikling og Dannelse, selv den som behøves for Landmanden, ustridigt gædt af jevnligt at see flere Mennesker end en eenlig Udflyttergaards Personale. Desuden kunne den ene Gaards Beboere i saare mange Tilfælde behøve Hjaendelse, Raad eller Hjælp af den an-

dens, og finde langt lettere disse, naar omtrent 4 Gaarde ere samlede i en lille Bye, end naar hver enkelt Gaard ligger eensom midt paa sine Jorder.

Under Velbringe Gods laae Faringe Bye længe i Fælledsskab; men for saa Nar siden blev den dog udfikstet, og en Deel Gaarde udslyttede, hvortil en Jldsvaade, som overgik den tæt sammenbyggede Bye, gav den nærmeste Anledning.

Ved Nørre Mehren Byes Udfikstning er den særegne Mærkværdighed, at den har været foretaget 2 Gange. Ved en Jldsvaade i October 1772 afbrændte nemlig 6 Gaarde og 4 Huse i Nørre Mehren Bye, hvorefter Rentekammeret besluttede en Udfikstning af hele Byen. Denne fuldførtes i Aaret 1773, og de 6 afbrændte Gaarde bleve derved udslyttede og smukt opbyggede. Ifølge Klage af de udslyttede Bønder, som misundte dem, der vare blevene tilbage i Byen, nedrev imidlertid Villiendals daværende Eier, Kammerherre Villienschjold i Aaret 1774 atter de 6 udslyttede Gaarde, lod Udslytterne komme tilbage til Byes og pakkede Byejorderne sammen i det forrige beklagelige Fælledsskab. At dette i Sandhed var beklageligt, fremlyser af gamle Folks Fortællinger om denne Byes daarlige Tilstand i hiin Tid, som siden Udfikstningen først mærkeligt er bleven forbedret. I Aaret 1804 blev Fælledsskabet her ved en nye Udfikstning, hvorved atter 6 Gaarde bleve udslyttede, omsider endeligen ophævet.

I Tybjerg Herred er Udfikstningen allevegne foretaget, i Almindelighed paa en hensigtsmæssig Maade, om den end nogle Steder maa kaldes middelmaadig. Som Exempel paa det sidste Slags kan nævnes Skudderløse Bye paa 20 Gaarde under Brørre Gods, hvor enhver Gaardmand har sin Jord paa 2 Steder.

Blandt Selveierne f. Ex. i Herlufmagle og Jensemark Sogne, have en Deel Udparcelleringer fundet Sted, ved hvilke vel Folkemængden, men ogsaa Fattigdommen menes at være tiltaget. Afsøde Dr. Hammer i Herlufmagle ansaae Parceller paa 15 til 20 Td. Land for at være de fordeelagtigste saavel for Parcellisterne selv som for det Almindelige, da en saadan Parcel kan dyrkes med 2 Heste og uden at der behøves at holdes Tjenestefolk. Flere Parcellister i Herlufmagle Sogn have med Fordeel lagt sig efter

at holde Kalkuner og Vender eller Gjørs, hvilke sidste dog have viist sig mindre fordeelagtige end de første.

I Bjeverskov Herred er Udfisfningen ogsaa aldeles tilendebragt, og maa, om den end kan have sine Mangler, dog paa de fleste Steder ansees for at være foretaget med Sagkundskab. Enhver Gaard har saavidt muligt faaet sin Jord paa eet Sted, og naar enkelte undertiden have faaet Jord paa flere Steder, er det i Almindelighed skeet, for at de kunde erholde en forholdsmaessig Andeel i Byernes Enge eller Torvemoser.

Den Deel af Præstø Amt og rimeligvis af hele Sjælland, hvor Udfisfningen endnu er længst fra at være tilendebragt, er Faxe Herred. Alene i Faxe Sogn ligge endnu Faxe Bye med 20 Gaarde, Stubberup med 10 Gaarde og Reinstrup med 2 Gaarde eller i Alt et Areal af 2018 Td. 4 Skp. Land i det uheldigste Fælledsskab, og det saaledes, at ikke alene Gaardmændene i hver Bye; men ogsaa disse 3 Byer have deres Agre paa den forunderligste Maade sammenblandede. Naar man om Sommeren tager disse Byers Marker i Diesyn, seer det ud som et stort men høist nordenligt Aggregat af lutter smaa Huusmandslodder, da smaa Agre paa nogle Skp. Land, besaaede med forskjellige Slags Sæd, ligge paa Kryds og Kvær iblandt hverandre, snart paa langs og snart paa tvers, snart mod Syd, snart mod Vest o. s. v. Der skal være flere Bønder, som have Jord paa mere end 80 Steder hver, og det maa være et heelt Studium for disse Byers Bønder at finde og kjende deres egne Agre. Alle Fælledsskabets fordærlige Følger ere da ogsaa her synlige. Paa de smaa og smalle Agre, som ere udlagte til Græs er det næsten umuligt, at tvære Kreaturer, uden at de hvert Dieblif komme i Naboernes Sæd. Idelige Stridigheder opstaae saavel herom som om Skjellene mellem Agrene o. s. v. Derfor gaae disse Byer, naagtet den Bifortjeneste Kalkbruddet giver dem især med Kalkstenens Transport, mere og mere tilbage, medens de øvrige udfisftede Byer i Faxe Sogn, især Børlose og Byerne nedad mod Stranden gaae godt frem, og man paa deres Marker seer saavel fortrinlig Hvede som god Sæd af de øvrige Slags.

Aarsagen til at disse Byer saalænge have maattet vedblive i det fordærlige Fælledsskab er den, at Lodseierne, der alene have

Det at bryde Kalk af Bjerget, hvorpaa Farø ligger, have frygtet for at tabe noget af det Terrain, hvorunder Kalkstenen findes, da denne for dem er Guld værd, og yder dem en betydelig aarlig Indtægt. Men da de nok indsee, hvor skadeligt Fælledsskabet i øvrigt er, have de dog i den senere Tid alvorligt tænkt paa at faae det ophævet.

Lodseierne ere Jomfruens Egede og Bregentved, Bemmetofte Kloster, Rosendal, Strandegaard under Baroniet Gaunø og Sognepræsten i Farø. Flere af disse og navnlig den Grev Moltke til Bregentved interessere sig levende for at faae Farø og de 2 mindre Byer, som ligge i Fælledsskab med den, udskiftede. En Plan hvorefter Sagen kunde fremmes har circuleret blandt Lodseierne til deres Betænkning. Efter samme vilde man undtage Kalkbjerget fra den øvrige Byemark, eller framaale og frabegne de 150 Td. Land, hvorunder Kalkklippen findes, ligesom man ellers fratager en Fredsfog, og siden udskifte det øvrige af Byernes Marker. Alle Gaardene i Farø Bye maatte da udskyttes, saa at ifkun Kirken, Præstegaarden, Skolen, Kroen, samt Huse og Hjemsteder, der kunde afgive Bopæle for Kalkbruddets Arbejdere, bleve der tilbage. Kunde denne Plan blive iværksat, og Lodseierne tillige blive enige om at drive Kalkbruddet for fælleds Regning, saaledes at enhver af dem fik Aktier i Udbyttet i Forhold til den Andeel han eier i Bjerget, da vilde sikkert meget derved være vundet; men om dette Sidste komme vi atter til at tale der, hvor der handles om Kalkbruddet og dets Vigtighed for Omegnen.

En anden Bye i Farø Sogn, Store Faurebye paa 4 Gaarde, blev først udskiftet i Aaret 1838. Tilforn havde ogsaa der hver Mand sin Jord paa 80 eller 81 Steder.

Under Bemmetofte Kloster ligger Spiellerup Bye ogsaa endnu i Fælledsskab, paa Præstegaardens Mark nær; og Byen Lydersløv i Stevns Herred blev først udskiftet i Sommeren 1838.

Ingensteds i Sjælland har det vel tydeligere vist sig, hvor velgjørende Fælledsskabets Ophævelse er, end i den nordlige Deel af Stevns Herred paa Gjorsløv Gods; thi her vare alle de øvrige Betingelser for Fremgang til Velstand (Oplysning maaffee undtagen) givne Vondestanden; men Fremgangen udeblev dog i

fulde 27 Aar, indtil Fælledsskabet blev ophævet, og var derimod, efter at Udskiftningen var foretaget, aldeles umiskjendelig. Et kort Tilbageblik paa Gjorsløv Gods vil sætte denne Sandhed i sit fulde Lys.

I Aarene 1766 og 1767 freitog den daværende Eier, Etatsraad de Lindencrone, Bønderne paa Gjorsløv Gods for Hoverietjeneste, og gav dem Eiendomsret over deres Gaarde ved et Arvefæste Skjøde, imod at de skulde svare "kongelige Skatter, sædvanlig Landgilde Penge og Tiende, 9 Mark af hver Tønde Hartkorn i Hoveriepenge, gjøre en lang og en kort Reise (formodentligt til Kjøbenhavn og Kjøge) og hver vedligeholde sin Andeel af Grøfter og Gjerder om Hovedgaardens Marker, samt ved hver Forandring af Fæster erlægge til Herfskabet en Recognition af 6 Rbdlr. Derimod tilsiges dette Arvefæsteskjøde de nuværende og tilkommende Eiere af Bøndergaardene hver en aarlig Udviisning af en fjerdedeel Skovlæs Hjultømmer af Skovene, og i Hovedgaardens Enemarker og Tørvemoser et Skovlæs Tørv til Brændsel, saalange Skoven og Mosen bliver i den Stand, at samme derfra kan afgives, samt Udviisning af det sædvanlige Gjerdsel til deres Gjerders Vedligeholdelse, imod at de efterkomme de kongelige Anordninger om levende Gjerders Plantning og Vedligeholdelse".

Dette Skridt, som formodentligt var fremkaldt derved, at Grev Bernstorff kort tilforn havde givet sine Bønder paa Godsset Bernstorff strax udenfor Kjøbenhavn Hoveriefrihed, blev foretaget i den meest velgjørende Hensigt; men havde efter Weinwicks Bidnesbyrd, hvorpaa man i denne Henseende sikkert kan bygge*), i 27 Aar et synderlig anden Virkning, end at Bønderne ei mere kom til Hove. Hovedgaardenes Forpagtnings Afgifter faldt strax under det Halve; deres store vidtløftige Marker, slet bryede forhen, bleve nu slettere dyrkede, udlagte til Græsning for Stude eller Bosniat Heste. I Bønderbyerne mærkede man ei Frihedens velgjørende Virkninger, førend der efter 27 Aars Forløb blev foretaget Udskiftning. I Efteraaret 1794 bleve nemlig de første Byer paa Godsset, Maglebye og Kenge, udsiftede

*) See hans Beskrivelse over Stevns Herred S. 30 og 31.

efter Foranstaltning af afdøde Etatsraad Scavenius, og det saaledes at Gaardene næsten alle bleve udflyttede paa deres Lodder. Fra den Tid af har Fremgangen til det Bedre været umiskjendelig. Markerne ere nu vel dyrkede, og Bønderne staae i Velstand og Cultur ved Siden af syenske Bønder. Dette er saa meget mærkeligere, som Gjorsløv før Udflytningen var i et saadant Udraab for at være et forarmet Gods, at Baron Bedel Jarlsberg i sit i Aaret 1782 udgivne Skrift: "Veiledning til rigtige" Begreb om de danske Jordegodsfers Indretning" o. s. v., beraabte sig derpaa, for at bevise Høveriefrihedens Skadelighed. Imod ham skrev Inspektør Klestrup paa Giesegaard, "at Etatsraad Lindencrone dog meget havde forbedret Bøndernes Tilstand ved den dem tilstaaede Frihed og Eiendom; thi da han tiltraadte" Godset vare de saa elendige, at de gik ud paa Nabogodserne "at betle, og at fire Bønder vare om at udrede en Plov" *). At Frihed og Eiendom paa saa særdeles billige Vilkaar, som at svare 12 Rbdlr. i Høveriepenge og 5 Rbdlr. i Landgilte af en Gaard paa 8 Td. Hartkorn, aldeles intet skulde have hjulpet dem, er vel heller ikke troligt. Men Feilen var, som Professor Begtrup allerede har bemærket**), at Arvesættet blev dem meddeelt, uden at de dertil vare tilstrækkeligt forberedede. Mange Gaarde laae øde, Bygningerne vare nedfaldne, Bønderne slette Huusholdere, forfaldne til Drik, og gjeldbundne til Kroholderne i Storehedinge, hvor de for en Bagatel af 5 Rbdlr. og derunder solgte og bortsværede deres Arvesætte. De havde ofte ingen Køer selv; men leiede dem af Folk i Storehedinge, saa at een Mand i denne Bye i de Dage skal have havt 60 Køer ude paa Leie hos Bønder paa Gjorsløv Gods. Det er desuden klart, at om end nogen Fremgang til en bedre Tilstand kan have fundet Sted fra 1767 til 1794, denne dog ikke kan have været meget betydelig; thi da i sidstnævnte Aar Etatsraad Scavenius

*) See Oplysning om Gjorsløv, Søeholm og Grichstrup Godsfers Forsatning i sal. Hr. Etatsraad Lindencrones Levetid, skrevet af Provst Neuchs, Sognepræst for Hellested Menighed. Kjøbenhavn 1781.

**) See hans Agerdykningsbeskrivelse 1ste Bind Side 187.

kjøbte Godserne, fulgte en Restance-Liste paa 44,000 Rdlr. som hæftede paa Bøndergodset med i Købet. En mindre lemsældig og eftergivende Bestyrelse kan vel ogsaa have bidraget noget til disse Godfers Opkomst; men at Udfikstningen var Hovedgrundvolden, hvorpaa denne blev bygget, er vistnok en unægtelig Sandhed. Den var ogsaa her saa meget mere nødvendig, som adskillige af Byerne vare store. Saaledes havde Bønderne i Strøby, hvor der var 52 Gaarde, en Mål til Markeskjeldet. Man kan ikke overveie de gavnlige Følger, Udfikstningen paa Gjorsløv Gods saa piensynligen har havt, saavel som næsten i hele det øvrige Danmark, uden at Dristet om, at dette store Gode ogsaa ret snart maatte blive Færø Bye og de 2 smaa Byer, der ligge i Fælledsskab med den, til Deel, maa blive dobbelt levende.

I Stevns Herred er en Deel af Universitets-Godsets Bønder, som ere Arvefæstere, og uhindrede kunne udparcellere deres Gaardes Jorder i saa smaa Dele, som det efter Lovene er til-ladeligt. Paa en saadan Gaard i Strøbye er der f. Ex 13 Parcellister, der for største Delen ere fattige Folk. De fleste af Bønderne paa Gjorsløv Gods ere ogsaa Arvefæstere; men de ere indskrænkede i Henseende til Udfikstning af Jorderne, da ingen Bonde maa dele sin Gaard anderledes end i 2 eller 3 lige Dele; og da ingen Gaard har oprindelig under 8 Td. Hartkorn, saa kan ingen Parcel blive mindre end $2\frac{2}{3}$ Td. Hartkorn.

En overdræven altfor smaalig Udparcellering har ingenstunde funden Sted paa de samlede Godser, men alene hos Selveiere og Arvefæstere. At Anordningerne hæmmede denne, maa foreløbigt ansees gavnligt i Præstø Amt, saalænge man ikke seer Exempler paa, at de smaa Lodder ved en mere intensiv Dykning frembringe forholdsvis mere end de store; og saalænge den Kunst at dyrke en Huusmandslod, som den burde, ikke er bragt videre, end den er. De Grunde som andre Steder f. Ex. i Hjørring Amt, hvor der er Heder og raa Jorder at opdyrke, tale for Udparcelleringsfrihed, have ingenlunde her den samme Gyldighed. Kommer det derimod saavidt, at Erfaringen overbeviser os om, at en Huusmands Familie ved en omhyggelig Dykning af 4 Tønder Land kan leve ligesaa godt paa disse, som en Gaard:

mands Familie nu lever paa 40, da bør Frihed til Udparcellering vistnok indrømmes.

Det mindste Areal, som i Præstøe Amt paa de samlede Godser er lagt til Husene, pleier at være 2 Tønder Land, og det største kan antages at være 3 Tønder Land; naar man ikke vil medtage enkelte større Huuslodder, hvorpaa Heste holdes, og som rettere ansees for Boeløsteder.

I Almindelighed faae Huusmændene deres Pløining og deres Kjørsler besørgede af Gaardmændene imod at arbejde der for i Høsten, og da der paa de hoverieggjørende Fastegaardes Areal altsaa holdes Heste ei alene for Hovedgaarden til Hoveriet der; men ogsaa for det Areal, som er lagt til Husene, saa er det naturligt, at der igjen paa det sidste forholdsviis kan holdes flere Køer; og man kan sikkert regne, at der paa 40 Tønder Land fordeelte imellem Huusmænd holdes 16 Køer, naar der paa et lignende Areal til en Gaard holdes 10.

Vistnok maa Huusmanden noie overveie Hæghs Ord med Hensyn til Hestehold: "min gode Huusmand, skal Hesten ind, da maa Du ud". Kan Huusmanden imod et passende Vederlag af Høstarbejde faae sin Huusmandslod forsvarligen behandlet ved Hjælp af Gaardmandens Heste, kan den Forbindelse, de der ved staae i til hinanden, være gavnlig paa begge Sider. Men Erfaringen lærer dog at Huusmandslodder saare sjældent blive dyrkede tilbørligt, saalænge de skulle drives paa denne Maade. At Huusmanden skulde pløie med sine Køer, synes at have meget for sig; men jeg tilstaaer oprigtigt, at de Forsøg, jeg har foranlediget her paa Egnen med Køer som Trækdyr for en amerikansk Plov, ikke have været opmuntrende, da Køerne aabenbart vare for svage til dette Brug paa disse stærke lerede Jorder, og Arbeidet med dem altfor langsomt. Stude vilde maaskee være bedre; men jeg kan i Grunden ikke ønske mine Plovmand den Taalmodighed og Langsomhed, som udfordres til at pløie med Stude. Jeg kjender derimod flere Exempler paa, at 2 Huusmand, som hver have 3 Tønder Land, holde hver sin lille Hest, og lægge til Plovlaug og Vognlaug sammen, og deres Lodder ere derved blevne saa vel dyrkede, at det virkelig har kunnet betale sig for dem. Endnu bedre vil det være for Huusmænd

dene, naar Ploven til een Hest bliver mere almindelig. En god Begyndelse hertil er gjort paa Nøen. En Parcellist i Hjelm under Damsholte Sogn ved Navn Claus Hemmingsen havde tidligere pløjet sin Jord med sine Malkekøer eller med en Malkekø og en Hest, som han lod trække sammen; men siden har han opgivet denne Pløiemåde, og derimod opfundet et meget snildt Plovstøi, med hvilket han nu pløier sin Jord med een Hest alene. Dette Plovstøi er efterlignet af nogle andre Parcellister, der nu ligesom han med een Hest alene drive deres smaa Avlinger.

Hos en af Claus Hemmingsens Naboer, Parcellist Hans Jacobsen paa Hjelm's Mark, saae jeg især i Julit Maaned 1839 et i al sin Simpелhed vel indrettet Plovstøi til een Hest. I Hovedsagen bestod det af en almindelig mænnsk Plov, som Forkærren var taget fra, og hvis Næs var affaaet noget foran Langjernet, dog saaledes at Næsen udenfor Langjernet var skjævt til høire Side. Paa denne affumpede Næs var anbragt et Tversstykke paa omtrent $1\frac{1}{2}$ Alens Længde ovenover Langjernet, og et andet lige ved Næsfædet, hvilke ved tre mindre Træstykker vare forbunden med hinanden. I de forreste Hjørner af denne Ramme, vare Stænger som til en Tenspændervogn anbragte, imellem hvilke Hesten gik, og ved hvilke Ploven styredes; men midt imellem Stængerne paa Enden af den skjæve Næs var anbragt en lille Hammel, i hvilken Ploven blev trukken. Midten af Rammen, hvortil Stængerne vare befæstede, laae ikke paa Næsen, men noget til høire Side, og Hammelen var ligeledes anbragt ikke lige for Næsfædet, men noget til høire, for at Hesten kunde gaae i Furen. Det indsees let, at Hesten ved denne Indretning gaar Plovjernene eller Lasten saa nær, som det vel er muligt. Jeg traf hverken Claus Hemmingsen eller Hans Jacobsen hjemme; men Bønder der i Nærheden, som jeg talte med, vidnede, at især den Sidste, som havde en god Hest, drev sin Jordlod, som er 7 Tønder Land, meget vel med denne, hvorom ogsaa den gode Sæd paa hans Lod afgav et fuldgyldigt Vidnesbyrd. Jorden, som baade han og Claus Hemmingsen havde at dyrke, var ingenlunde let, men derimod temmelig stærkt Leer.

Endnu er ved denne Plov at mærke, at da Hestens Træklinie med Hammelen, der er anbragt paa Enden af den skjæve

Nas, bringer Ploven til at søge stærkt fra Land; men Stængerne derimod, fordi den høire Arm af det Tværstykke, til hvilket de ere befæstede, er længere end den venstre, styre den lige saa meget mod Land, saa balancere disse 2 skjæve Retninger hinanden, saa at Ploven kommer til at gaae lige. I den skjæve Ende af Nasen er anbragt flere Huller, og ved at flytte Hammelen i disse kan man bringe Ploven til at tage smallere eller bredere Furer.

Det forekommer mig isørigt, at det bagerste af de Tværstykker, der danne den Ramme, til hvilken Stængerne ere befæstede, uden Skade kunde være betydeligt kortere end det forreste, da Rammen derved vilde vinde i Styrke, naar der anbragtes Skraastiver fra Enderne af det forreste Tværstykke til Enderne af det halv saa korte bagerste.

Jeg har omtalt denne simple Plov noget udførligere, mindre for det den endnu er, end for det den muligen kan blive, og fordi den er fremkaldt af Nødvendighed, alle Opfinderss Moder, og svarer til en meget almindelig og stærkt følt Trang hos en talrig Klasse af Danmarks Agerdyrkere.

Hvor Huuslodderne ere meget smaa, burde de vistnok dyrkes med Spaden, hvorved et langt større Produkt vilde frembringes. Det er derfor en stor Daarlighed, naar Huusmanden undertiden for at faae sin lille Lod pløiet, arbejder hos Gaardmanden dobbelt saa mange Dage, som han behøvede til med sin Spade at grave sin hele Lod fra Ende til anden.

At der er Jord til saa mange Huse, viser sig især gavnligt i de Aaringer da Kornet er dyrt; thi da Produktet af Huusmandslodden kan føde Huusmandsfamilien nogle Maaneder, og Mandens Fortjeneste som Tærsker skaffer den Brød i nogle andre, bliver Nøden blandt Huusmandsklassen ikke saa stor eller langvarig, som den vilde blevet, dersom alle Husene vare jordløse, og Tærskemaskiner vare almindelige. Nu indtræder Brødtrangen blandt Huusmandsklassen paa Landet dog først ret følelig henimod Foraaret, og lindres atter noget, naar Markarbeidet og Torveffjæringen ret gaaer for sig, eller idetmindste naar Høsten begynder; men var der ingen Jord til Husene, vilde denne Trængselsperiode være ulige mere langvarig.

Ikke sjældent har man ladet de udflyttede Gaardes gamle Stuehuus blive staaende i Byerne, og til dette Huus, som her paa Egnen kaldes et Hjemsted, lagt et lille Bønge, som er fremkommet af Gaardens forrige Gaardsplads og Hønge. Her bøder da Jordbundens større Frugtbarhed paa Arealets Lidenhed, saa at disse Huusmænds Vilkaar dog som oftest ere taalelige.

At Udparcelleringen altid forøger Folkemængden i det enkelte Sogn eller paa det enkelte Gods, hvor den foretages, er en afgjort Sag. Mindre afgjort turde det maaskee derimod være, om den just formerer hele Landets Folkemængde saa meget, som det seer ud til. Thi den største Deel af de unge Folk, der etablere sig som Parcellister paa et saadant Sted, hvor Udparcellering gaaer for sig, vilde alligevel indgaae Høsteskab og blive boende som Indsiddere paa deres Føde-Egn, indtil Leilighed til der at erholde Gaard eller Huus aabnede sig for dem. Naar altsaa Tælen er om Landet i det Hele, og ingen Indvandring fra fremmede Lande finder Sted, forekommer den Forøgelse af Folkemængden, som man tilskriver Udstykningen, mig at være meget illusorisk; thi saavidt jeg skjønner, omflyttedes Folkemængden mere end den forøges ved Udparcelleringer.

Her i Amtet ere Mange tilbøielige til at troe, at Folke-mængden er meget for stor; medens dog igjen Enkelte ville mene, at den er vel lille. Maaskee kan man deraf slutte at den er omtrent passende. At formindske den gaaer da heller ikke an, og at opmuntre til dens Formerelse behøves ligesaa lidt. At dens Tilvært skulde give nogen særdeles Grund til Betyrning, synes ikke rimeligt, naar kun alle dens Medlemmer kunde vønnest til gavnlig Arbeidsomhed og anvises passende Virksomhed, og naar kun Enhver, som havde Evne til at sætte ledige Hænder i Arbejde, ogsaa havde Lyst og den fornødne Indsigt dertil. Imidlertid er Folkemængden vistnok paa enkelte Steder større, end Markarbeidet paa Agerbrugets nuværende Standpunkt kræver, og inden de Hænder, som her ere tilovers, blive anbragte ved andre Arbejder, ville baade Huusmænd og Indsiddere og Fattigvæsnet lide derunder. Dette gjelder tildeels om Mehren Sogn, hvor der paa det ene af de 3 Godser, hvoraf Sognet bestaaer, er etableret et uforholdsmæssigt Antal af Huusmænd; men endnu

mere gjelder det om det folkerige Kallehauge Sogn, hvor deels Udparcelleringen er gaaet temmelig vidt, og hvorefter desuden for et Par Decennier siden en Deel Huusmænd og Indsiddere droge for det Arbeides Skyld, som da var at erholde i de kongelige Skove, men som nu formindskes mere og mere, saa at der nu er Hænder tilovers. Det var derfor at ønske, at Speculationsaanden, udrustet med de fornødne Kapitaler, maatte sætte disse Hænder i gavnlig Virksomhed, enten ved Fiskerie, hvortil Sognet er fordeelagtigt beliggende eller ved Fabrik anlæg, eller ogsaa at Huusfliden maatte vaagne og fremmes saa kraftigt, som det f. Ex. er Tilfældet paa Sletten i Fyen norden for Odense.

I Kjøng Sogn og isærdeleshed i Kjøng Bye har Fabrikken bidraget til at forøge Folkemængden; thi ved Folketællingen i Februar 1834 henhørte iblandt Sognets 1465 Mennesker 144 Familiefædre eller selvstændige Personer til den industrielle Klasse, og disses Koner, Børn og Tyende udgjorde 198 Personer.

5.

Hvilken er den almindelige og meest gjængse Dyrkningsmaade? Hvilke Afvigelser gives derfra? Bruger man Kobbeldrift med reen Brak, eller Begeldrift med Brakfrugter? Hvad dømmes derom? Er nogen betydelig Deel af Jorder udlagt til varigt Græsland?

Det er en af Udsiftningens herlige Følger, at den har sat enhver Agerdyrker i Stand til at benytte sin Lod med Frihed efter sin bedste Indsigt, uden derved at genere eller fortrædige sine Naboer. Vel kan man søge at hævede denne Frihed, ogsaa hvor Fælledsskabet finder Sted, som vi nyligt have anført et Exempel paa, hentet fra Færø Byes Marker; men da bliver Fælledsskabets store Brøst først ret indlysende. Skal der være fornuftig Mening i Fælledsskabet, da maa det indskrænke hver enkelt Agerbrugers Frihed i at dyrke sine Aagre, saa at han underkaster sig og følger den Driftsplan, som antages af samtlige Byemænd; da maae Byens Mark inddeles i bestemte Vange, og hver Mand i Rugvangen besaae sin Ager med Rug, i Byg:

vangen med Byg o. s. v. Hvert Slags Sæd er da samlet paa eet Sted for hele Byen og alle de til Græsning udlagte Agre ere ogsaa samlede paa eet Sted. Men ophæves denne nødvendige Orden og Evang under Fælledsskabet, og indrømmes enhver Mand at benytte sine smaa Agerstifter aldeles efter Forgodtbefindende med fuldkommen Frihed, da fremkommer det besynderlige og beklagelige Sammensurium, som endnu er at see paa Færø Marker; men, vi ville haabe det, snart maa forsvinde ogsaa derfra.

Den gavnlige Frihed, som Udfiskningen altsaa har forskaffet Agerbrugerne i Valget af den Dyrkningsmaade, de ville følge, er ogsaa bleven benyttet her i Præstø Amt paa mange forskellige Maader. Her findes derfor meget forskellige Driftsmaader; dog er det holsteenske Kobbelsbrug den Grundform, som findes næsten i dem alle, skjøndt de paa nogle Steder nærme sig mere til Alsædsdriften, paa andre mere til Vereldriften.

Paa Møen er Inddelingen i 4 Marker, hvoraf de 3 bære Sæd, og den 4de afgræsses til St. Hansdag for derefter at brakkes til paany at bære Vintersæd, endnu meget almindelig, ligesom Tilfældet skal være paa Falster og Lolland. Man har tvivlet meget mod denne Drift som altfor udtærende og anstrængende; men Erfaringen synes at give den Medhold, da saavel Møen som Falster, hvor den i saa mange Aar har været i Brug, endnu vedblive at bære gode Fjold og rige Afgrøder. Den maa altsaa sikkert have meget for sig, og blandt andet finde Medhold i Jordsmonnets Beskaffenhed, da de stærkere lerede Jorder efter en længere Hvile blive langt sværere at faae behandlet igjen, og tillige sjældent bære Klover længere end 1 Aar. Imidlertid har den unægteligt den Feil, at Kreaturholdet derved indskrænkes altfor meget, saa at ingen Indtægt kan have af Meieriet; men alt maa udbringes af Kornskjeppen; hvilket især i de Aaringer, da Kornpriserne daledybt, er meget føleligt. Vi ville om denne Gjenstand anføre en Mands Ord, som havde havt Leilighed til at iagttage den længe og nøie*).

”Saavel blandt Fæstebønderne som blandt Selveierne dyrkes

*) Consistorialraad Lund i Kjeldbye.

"Jorden paa meget forskjellige Maader. Den stetteste men uden
 "Tvivl almindeligste Dyrkningsmaade beroer paa Inddelingen i
 "4 Marker, nemlig 1) Rug og Hvede; 2) Erter; 3) Byg og
 "noget Havre; 4) Fælled, som brækkes kort efter Midssommer og
 "gjødsles, saavidt man formaaer*). Men selv denne Dyrk-
 "ningsmaade har adskillige Variationer. Saaledes har man be-
 "mærket at Erter ikke ret vel kunne bydes Jorden hvert 4^{de}
 "Aar; man saaer derfor sædvanlig tillige Byg i Ertemarken,
 "og undertiden Klover i et Par af Bygagrene. Fælleden deles
 "undertiden, saa at Faarene og Gjæssene hungre paa en særskilt
 "Deel af samme, medens det øvrige af Marken fredes nogle
 "Uger i Foraaret, for i en kort Tid at kunne føde nogle af
 "Gaardens andre Creature. At Besætningen paa en saadan
 "Gaard maa være svag og Gjødningen utilstrækkelig, følger af
 "sig selv. Dog have mange af disse Bønder nogen Udvei for
 "de hungrige Creature, dels i Moseparter, som de kunne af-
 "græsse efter Høstet, dels i deres udfirkede Hovmarkslodder,
 "som de selv eie" (d: de til Hovedgaarde bestemte Hovedparceller,
 "hvoraf Bønderne ved Auktionen over Landeieendommene paa Møen
 "selv kjøbte nogle,) "og hvoraf noget kan tøires eller afgræsses.
 "De bedre Agerdyrkere have deres Jorder inddeelte i 6 eller 7
 "Marker, og saaer aarlig en Mark med Klover eller Raigræs,
 "hvor Jorden ikke længere vil bære Klover. De gjødske sædvan-
 "lig en heel Mark til Vintersæd; derefter følger Byg, dernæst
 "Erter, og tilsidst atter Byg samt Havre til eget Brug; thi
 "paa Møen saaes næsten ingen Havre til Salg. Brakmarken
 "har man i senere Aar**) uden Tvivl af Almanakken, lært at
 "besaae for en Deel med grønne Vikker; i den øvrige Deel
 "gaaer Gjæssene. Faarene gaae ogsaa løse der om Foraaret;
 "siden tøires de parviis.

"Rug og Hvede saaes efter 3 Pløininger; Bygget ligele-

*) Hvor 4 Marker bruges, saaes nu ofte Klover i et Par Tønder
 Land af den gjødede Hvedemark, som da ligger til Slet og Græs
 i de 2 Aar, da det øvrige af samme Mark har Erter og Byg.

Forf. Anm.

**) Dette er skrevet 1822.

"des efter 3 Pløininger, nemlig een før Vinteren og to om For-
 "aaret. Havren maa sædvanlig nøies med een Efteraars og een
 "Baarploining*). Før Jorden pløies anden og tredje Gang
 "bliver stedse harvet og tromlet mellem Pløiningerne, og atter
 "harvet efter Tromlen, hvis Vonden troer han derved kan faae
 "Jorden finere.

"Neen Brak eller fuldstændig Bereldrift bruges ikke af Bøn-
 "derne.

"Bønderne udlægge intet til varigt Græsland, og hvor
 "saadant findes f. Ex. mellem Klintebakkerne, er det kun fordi
 "man anseer Jorden for at være utjenlig til Kornsæd."

Foruden den her beskrevne Inddeling i 4 eller i 6 eller 7
 Marker, har Inddeling i 5 Marker ogsaa været brugelig. Da
 toges 1ste Nar Vintersæd, hvortil gjødes, 2^{det} Væter, 3^{die} Byg,
 4de Havre med Kløver i en Deel af Marken, 5te Udlæg til
 næste Vintersæd. Denne Driftsmaade der egentlig er endnu
 mere udtærende end den foran beskrevne med 4 Marker brugtes
 i Aaret 1824 af Gaardmændene Jens Jensen og Peder Chris-
 stensen m. fl. i Hjelm.***) Nu er derimod en Inddeling i 5
 Marker ogsaa der brugelig af flere Bønder; men hvorved Sæd-
 stiftet er bedre, nemlig 1ste Nar Vintersæd, 2^{det} Væter, 3^{die}
 Byg med Kløver, 4de Kløver, 5te Græsning til St. Hansdag
 og derefter Sommerbrak som gjødes til næste Vintersæd. Dette
 Sædskifte er ogsaa det almindeligste paa Vognøe.

Exempler paa andre Sædskifter ere ogsaa givne af flere
 møenske Bønder, f. Ex. Mads Hansen i Vindebæk 1) Halv-
 Brak, 2) Hvede og Rug, hvortil gjødes, 3) Væter, 4) Byg,
 5) i det Halve af Marken Vikker og i det Øvrige Havre og
 Kartofler. — Anders Jochumsen i Vollerup har forsøgt at drive
 sine 6 Marker paa følgende Maade: 1) Brak og Brakfrugter
 (Kartofler), 2) Byg med Kløver, 3) Kløver, 4) Rug og Hvede,
 5) Væter og Vikker, 6) Byg og Havre. — Gaardmand Peder
 Henriksen af Haarbølle med 7 Marker: 1) Brak, 2) Hvede og

*) I Sjælland, hvor Havren saaes i den flørere Bygstub, maa den
 nøies med een Baarploining alene.

Forfatt. Anm.

**) See Paludan 2den Deel S. 213.

Rug hvortil gjødes, 3) Byg, 4) Bølgelæs, 5) Havre og Byg hvori saaes Kløver, 6) Kløver, 7) Kløver.

Disse Exempler som alle vare givne før Aaret 1824 have dog ikke kunnet fortrænge den mere almindelige Inddeling i 4 eller 5 Marker. Man kan vel altsaa slutte, at denne sidste, især den med 5 Marker, hvoraf 1 bærer Kløver, maa have noget for sig; og det har den virkelig paa de stærkere Leerjorder, hvor Kartoflers Dyrkning ikke nær er saa sikker som Værters, og hvor det ikke nytter at udlægge Jorden til Græs i flere Aar, da den intet Græs bærer, som er værd at tale om, saasnart det første Aars Kløver er forbi.

I Aaret 1839 foresandt jeg hos Gaardmand Christian Larsen i Hjeltn; til hvis Gaard hører 41 Tdr. Land en Inddeling i 5 Hovedmarker og 5 Bimarker. Driften var da denne:

- a. for de 5 Hovedmarker, paa 5 Tdr. Land hver 1) Brak, 2) Hvede, 3) Værters, 4) Byg, 5) Kløver;
- og b. for de 5 Bimarker paa 3 Tdr. Land hver, 1) Brak eller Udlæg, 2) Rug, 3) Biffer, 4) Havre, 5) Kløver.

Hos en Gaardmand i Hjertebjerg fandt jeg hans 33 Tdr. Land inddeelte i 6 Marker à 5½ Tde. Land med følgende Drift:

- 1) Udlæg eller Sommerbrak, 2) Hvede og Rug, 3) Byg og Værters, 4) Byg og Havre, hvori saaes et Par Tønder Land med Kløver, 6) 2 Tønder Land med Kløver til Glet og 3½ Tønder Land med Biffer til Tøring for Køer og til Staldfodring for Heste.

Hos denne Mand saae jeg 3 Malkekøer, der stode paa gode Biffer, og 1 Tyr og 3 Ungkvæg, der stode paa Udlægsmarkens daarlige Græs, og udgjorde alt hans Hornkvæg. Som denne Mand's Drift var Driften hos mange Bønder i Elmelunde Sogn.

Gaardmand Lars Hemmingsen i Maglebye havde 1839 sine 30 Tdr. Land inddeelte i 5 Marker, som gave:

- 1) Hvede, hvortil var gjødet, 2) Byg, 3) Værters, 4) Byg og Havre, hvoraf 2 Tdr. Land udlægges med tidlig Kløver, 5) Udlæg eller Brak, hvori altsaa var 2 Tdr. Land med Kløver, og Biffer, Biffelhavre eller Græs i Resten.

Hans Besætning af Hornkvæg bestod af 3 Malkekøer, der

den 18de Julii stode paa gode Bisker i Brakmarken, og af 4 Ungqvæg.

Knuden i de mønske Bønders Landbrug er altsaa egentlig den, at kunne paa en 4de eller 5te Deel af Lodden, deres Udlægs- eller Brakmark, sommersøde Gaardens Besætning og desuagtet faae Gjødningen ud og Brakmarken behandlet til Vintersæd i rette Tid. — Man maa tilstaae, at de fleste af dem allerede løse denne Knude ret vel, idet de strax lade Ploven følge efter Leen paa Kløver og Biskeagrene; og da deres Jord aldrig hviler, og altsaa er fri for Qvickrødder, er den let at behandle til Vintersæd. Den nysnævnte Gaardmand avlede endog sit Kløversfrø i sin Brakmark, da hans røde Kløver var af det tidlige Slags. Naar man seer de rige Afgrøder af Hvede, Værter og Byg, der findes paa mange af disse aldrig hvilende Jorder, kan man fristes til at blive vaklende i sin Overbeviisning om Hvilens Gavnlighed for Markerne, og til at spørge, om disse Jorder ere saa frugtbare, uagtet de aldrig hvile, eller fordi de aldrig hvile.

Skjøndt det mønske Agerbrug altsaa maa kaldes fortrinligt, hvad Kornfrembringelsen angaaer, saa staaer det som sagt derimod tilbage, hvad Kreaturholdet angaaer; og Køernes Sommerstaldfodring er vistnok Midlet, hvorved Møens Landoeconomie kan og vil blive hævet i denne Henseende. Hos Pastor Freuchen i Maglebye, der paa sin Præstegaards Lod staldfodrer 26 dygtige Qvægshøveder foruden Kalve, og hos Kammerraad Paulsen i Lindemark, der paa en Bøndegaards Lod af 38 Edr. Land staldfodrer 10 Køer foruden Ungqvæg, kan den tænksomme mønske Bønde see saa heldige Exempler paa Staldfodringens Nytte, at denne Sag sikkert vil gjøre Fremgang, saa meget hellere, som den alt har faaet Indgang hos adskillige Mænd af Bøndestanden selv.

At Faareflokkene paa Møen ikke ere store, og at man der seer saa eller ingen Gæs paa Markerne, følger ligesvem af Jordholdenes Natur, og er neppe meget at beklage.

En Driftsmaade, som Pastor Freuchen har valgt for en Deel af sin Præstegaards Lod, der bestaaer af leret Jord; men ligger længere borte, og derfor i ældre Tider var Stebbarn med

Hensyn til Gjødning, fortjener at nævnes her, skøndt en meget lignende skal være gjængse paa Bornholm. 7 Marker give

1) Grønlands Havre, 2) Urter, 3) Byg, 4) Brak og Gjødning, 5) Hvede, hvori saaes Kløver, 6) Kløver, 7) Kløver.

At her kan ventes rige Kløverafgrøder, er indlysende.

Men vi vende tilbage til de nævnte Bønders Agerbrug som det er. Sely ved Inddelingen i 4 Marker bærer Jorden dog kun langstraæet Sæd hvert andet Aar. Urterne spille en Hovedrolle i dette Sædskifte og de fortjene det; thi de ere dets Hovedstøtte; og saalænge man faaer ligesaa godt Byg efter Urter som efter Kartofler, og paa Leerjorden faaer man den sikkert bedre, er der ingen Grund til at ombytte en Sæd, der hverken er udsat for at fryse og forraadne eller at spire, naar Foraaret kommer; med en Frugt, der, uagtet alle sine øvrige fortræffelige Egenskaber, er udsat for begge Dele.

Jeg kan saaledes ikke have saa meget imod, at den tænksomme nævnte Bonde holder fast ved sin Inddeling i 4 eller 5 Marker, naar den kun leder ham til Sommerstaldfodring, og dertil maa den føre, fører den virkelig, thi Staldfodringen gjør god Fremgang paa Møen, og vil, hvor den gamle Markinddeling beholdes, gjøre dem endnu større.

I Forbindelse med heel Staldfodring kan Inddelingen i 4 Marker være god, om end den i 5 som oftest maatte kaldes bedre overalt, hvor den røde Kløver og Thimothei Græsset nogensinde vil lykkes.

Vi ville tænke os en Bondegård med 45 Td. Land Agerjord, som er stærkt Leer. Vil Kløveren lykkes deles den i 5 Dele, hver paa 9 Td. Land; hvis ikke da i 4 hver paa 10½ Td. Det ovenfor af Consistorialraad Lund beskrevne Sædskifte følges der, kun med den Forandring at Qvæget staldfodres om Sommeren. For at faae Grønfoder hertil saaes i Brakmarken eller Udlægsmarken 4 Skp. Rug 4 Skp. Hvede og 5 Tønder Vikkehavre, de andre 5 Tønder Land i denne Mark ere udlagte med rød Kløver, der kan gøres til Høe eller, om det kniber, benyttes til Staldfodring. Til ydermere Sikkerhed for Staldfodringen, saaes i Urtemarken 2 Td. Land med Vikker, og til Hestenes Vinterfoder ½ Td. Land med Hestebønner; Vikkerne kunne

da efter Omstændighederne opfodres grønne, gjøres til Høe eller staae til de modnes. Paa en saadan Bondeggaard vil Udsæden da kunne være: 1ste i den gjødede Vintermark 7 Td. Hvede og 3½ Td. Rug; 2^{det} i Ørtemarken 8 Td. Ørter 2 Td. Biffer og ½ Td. Hestebønner; 3^{die} i Bygmarken 7 Td. Byg, med Kløver saet i de 5 Td. Land, og 3½ Td. Land med Havre, hvori ikke saaes Kløver, da disse saavel som de 2 Td. Land af Bygstubben strax tøjn skulde besaaes med Staldfodrings-Rug, Hvede og Biffelhavre. Hvor Kløveren pleier at lykkes, er det vel bedre at have en 5te Mark til Kløver; men hvor dette ikke er Tilfældet, eller hvor den stærke Leerjord er af den Bessaffenhed, at Ploven ideligt maa holde den i Bevægelse, om den skal gjøre godt, og at den intet godt gjør uden Plovens Hjælp, der maa jeg ansee en Driftsmaade som den nys antydede, for den fordeelagtigste. Leerjorden bliver ikke for løs ved idelig at pløies og besaaes, Vindene bortblæse den ikke; men den bliver meget for haard ved at ligge længe til Hvile. Paa Grund heraf kan jeg ikke ubetinget forkaste Driftsmaaden med 4 Marker; men maa kun ønske den forenet med heel Staldfodring. Skulde man da endogfaa komme til at savne Høe om Vinteren, saa maa man bøde derpaa ved at sætte nogle af de lettere Agre med store Kartofler, beplante dem med Kaafrabi, eller besaae dem med Turnips eller Runkelroer; thi det er en Sandhed, som ikke tidt nok kan indskjærpes, at man paa det stærke Leer let kan komme til at kjøbe baade sit Høe og sin Græsning for dyrt.

Den her beskrevne Girevangsdrift, om jeg saa maa kalde den, har dog meget forud for den saakaldte Alfsædsdrift (o: Altsæd) der f. Ex. bruges i Østerhan Herred i Hjørring Amt, hvor alt Agerlandet er bestemt til Sæd, og Kjørene eller Mossegræsningen til Qvægets Underholdning. Alfsæden kan ikke bestaae uden et betydeligt Tillæg af Kjør eller Mossegræsning; men den er desuden langt mere udtærende; thi i Østerhan Herred have de fleste Sogne næsten ingen Høebjergning, Kartofler og Biffer dyrkes næsten aldeles ikke, og Kreaturerne Gjødske gaaer i al den Tid de græsse i Kjørene tabt for Agerjorden. Man maa derfor der blande den animalske Gjødsning stærkt med Jord og Gøldtørv af Kjøret, for at faae den udskraft over en tredie

eller fjerde Deel af Agermarken. Brak bruges der aldeles ikke; men Gjødningsen udføres til Byg snart før snart imellem For-
aarspløiningerne; og derefter tages 1 Byg, 2 Vinterrug, 3 Byg
og 4 Baarrug eller Havre, hvorefter atter begyndes forfra uden
Brak eller Hvile; eller der afverles uafsladeligt med de 3 lang-
straæde Sædearter 1 Byg, 2 Baarrug, 3 Vinterrug; Men
Følgen er ogsaa, at man i Østerhan Herred almindeligviis kun
høster 3 Fold endog i ypperlige Jorder og at Kornet bliver ureent
og svangt. Da Rodfrugter og Diadelphister der fortræffeligen
lykkes, kan der neppe være Tvivl om, at Bonden sammesteds
vilde vinde ved at ombytte sin Alsæd med det møenske Fjerevangs-
brug. At dette sidste maa have Fortrinet, synes ogsaa klart af
Resultatet; thi man er i Møen vist ligesaa vis paa $6\frac{1}{2}$ og 7 Fold,
som man i Østerhan Herred, hvis Agerjorder dog oprindelig
have været gode, er paa 3 og 4 Fold. Det vil heraf være klart
at det møenske Fjerevangs- eller Femvangs-Brug, om det end ikke
ubetinget er at anbefale, dog er væsentligt forskjelligt fra Al-
sædsdriften og har store Fortrin for denne.

Paa de stærkere Jorder i Baarse og Hammer Herreder,
hvor Jorden er stikker til at bære Væster, kan følgende Dyk-
ningsmaade anses for den blandt Bønderne almindelige. Lodden
er inddeelt i 9 Dele dog uden Mellemhegn. Heraf bruges 1 til
Brakmark, som oftest Vinterbrak eller Heelbrak; hvori Gæs og
Faar vogtes til St. Hansdag, 2 gjøder Rug eller Hvede, det
sidste dog kun i ringere Mængde; 3 Byg, 4 Væster, 5 Byg
6 Havre med Kløver, 7 Kløver til Slet, 8 Græs, 9 Græs.

Denne Dykningsmaade har meget for sig, hvor Jorden vil
bære Græs i 2de og 3de Aars Græsleie. Den har ogsaa sin
almindelig Yndest, da de 4 første Halme som oftest lykkes
godt, og Havren i den 5te Halv, skjøndt ringere, dog er taale-
lig. For at faae bedre Havre have imidlertid adskillige Bønder
begyndt at udlægge Marken med Kløver i Bygget 4de Aar efter
Gjødningsen, og derimod at saae Havre i Grønjord i det sidste
Aar i Omlobet, umiddelbart foran Brakaaret. Saavidt jeg har
kunnet erfare, have de derved faaet baade mere Havre og bedre
Kløver, og denne Forandring fortjener derfor vist at anbefales.

Paa Mehren Præstegaards Lod, hvoraf ved Hjælp af Tien-

den, som har været oppebaaret i Kjørven, $\frac{1}{2}$ kan faae en rigelig Gjødning aarlig, og endda nogen Gjødske spares til den Mark, som skal lægges ud med Klover, har i flere Aar været brugt en Inddeling i 7 Marker med følgende Drift: 1ste Grønfoeder, 2^{det} gjødet Vintersæd, 3^{die} Byg, 4de Erter, 5te halv Byg og halv Havre, 6te Klover, 7de Aar Græs.

Som oftest har denne Driftsmaade givet gode Afgrøder især af Byg, hvoraf jeg har havt indtil 15 Fold. Men uagtet jeg kunde give Jorden en rigeligere Gjødske end mine Naboer, Bønderne i Nørre og Sønder-Mehrn, bør jeg tilstaae, at deres Vintersæd undertiden har været bedre end min; hvortil jeg ikke veed anden Grund, end at deres rene Brak satte dem istand til at faae Vintermarken bedre tilberedt, end min med Grønfoeder besaaede Brakmark altid kunde blive, især fordi jeg har begaaet den Feil, først at udfjøre Gjødningen efter at Grønfoederet var bragt af Marken, istedetfor om Vinteren at gjøde til dette. Har betalte jeg mit Grønfoeder dyrt i det vaade Efteraar 1829, da jeg fik min lerede Vintermark for sildigt behandlet, saa at den kostede mine Heste altfor meget Arbeide, og Hveden dog, da Frosten indtraf saa tidligt, ikke kom op før i Marts Maaned. Ligesaa dyrt kommer jeg nok til at betale mit Grønfoeder i Aaret 1839; thi da jeg i Sommeren 1838 havde faaet mine frodige grønne Vikker afhuggede, bortkjorte, og den skjøre Vikkestub pløiet og harvet, og netop skulde have Gjødsken ud derpaa, indtraf en saa hæftig og vedholdende Regnperiode, at den møre Leerjord aldeles opblødtes, løb sammen i een Bælling, og blev steenløben. Gjødsken kom derved forsilbig ud, blev forsilbig nedpløiet, da Høsten imidlertid gik for sig. Den steenløbne Leerjord var ikke til at behandle til Vintersæd, og jeg forudsæer Tab paa $\frac{1}{4}$ Deel af den ved flere af de følgende Halme, inden den kan blive bragt i Orden igjen. At sommerbrække, eller at afgræsse Grønmarken til St. Hansdag, og derefter først at brække den til Vintersæd, har jeg næsten hvert Aar forsøgt med en Deel af Brakmarken, og næsten altid med Held. Kun kan det indtræffe, at de stærke Leerjorder, dersom Regnen ved Midsummers Tid udebliver, ikke kunne brækkes uden at koste uforholdsmæssig megen Hestekraft og mange Plovjern. Mit Raad er derfor at dele sin

Brakmark i 3 ligestore Dele, og deraf heelbrakke den ene, sommerbrakke den anden, og saae Grønfoder i den 3^{die}; man vil der ved gaae sikkrere end ved lutter Sommerbrak eller heel Besaaening med Grønfoder. Men kan man undvære Grønfoderet og Foraarsgræsning i Brakmarken; da vælge man Heelbrak for hele sin Brakmark. Min Erfaring, der stundom har været kjøbt dyrt nok, maa stadfæste den rene Braks Fortrinlighed paa stivlere rede Jorder, og sande Virgils Ord:

*Ille seges demum votis respondet avari
Agricolæ, his quæ solem his frigora sensit;
Illius immensæ ruperunt horrea messes.*

I den fede Bygmark bliver, naar denne falder lettere, lagt Kartofler i 1 à 2 Tønder Land, som undertiden have givet rige Afgrøder. Er derimod den Mark, hvori Kartofler bør lægges stivleret, da stræber jeg at finde en anden Plads til dem; thi paa stivlere Agre have Kartoflerne i 3 tørre Sommer knapt givet Udsæden igjen.

I de Naringer da jeg saae Naps, fandt jeg det raadeligt, at overskjære hver af Sædemarkerne i 2 lige Dele, Rotationen var da:

Narene	1ste	2det	3die	4de	5te	6te	7de
Driften med hver enkelt Mark.	Heel Brak GrønBrak	Naps Svæde	Rug Byg	Vikter Vinter	Hadre Byg	Kløver	Græs.

Nærmere troer jeg ikke at man paa disse Jorder kan komme Bereldriftens Regel. Thi som oftest er Kløverfrøet altfor kostbart, til at man ikke skulde ønske i 2 Aar at høste Nytte af sin Kløver, og en god Græsmark, hvori den røde Kløver er blandet med hvid eller med engelsk Raigræs eller Thimothei Græs, afgiver næsten Sommerføde for lige saa meget Qvæg, som en Vikkehave Mark af samme Størrelse. Ved at afstøres en Sommer igjennem renses Marken ogsaa for Ukrud, og en Grønsvær dannes, der, beriget med de græssende Kreaturers Gjødse, og forraadnet under det paafølgende Brakaar, bidrager til at berige Vintermarken. Saa megen Hvile, som 1 Aars Græsleie og 1 Aars Brak give Jorden, troer jeg efter Jordenes Beskaffenhed paa denne Egn bør indrømmes den, for at er:
Præstøe Amt,

holde renere og mere kjernefulde Sædafgrøder. Derimod anseer jeg ikke et længere Græsleie for at være fordeelagtigt paa disse Jorder; thi Kløveren er som oftest aldeles bortfrossen i den 3die Vinter, og der bliver da enten intet Græs eller en Deel Qvis: rødder og Storingræs, som man har Plage af i Brakaaret. Ja bliver Kløveren borte i 2det Aar, bør man uden Betænkning oppløse Kløvermarken og saae Vikker i den. Brakfrugternes Dyrkning i det Store vil ikke ret til at blive almindelig i Baarse og Hammer Herreder, og hvad det lerede Jordsmon angaaer, har det vistnok sin temmeligt gyldige Grund. Kartoffelavlens Naar snarere feil paa Leer end paa muldsandet Jord; men der som Kartofferne lykkes fortrinligt paa et leret Jordsmon kunne de let skjønne dette altfor meget, saa at det ved en derefter indtræffende voldsom Regn kan blive sammenløben, eller hvad Bonden med en terminus technicus kalder steenløben. Naar Leerjorden er særdeles beqvem, hverken vaad eller tør; men halv tør, og den da behandles og smuldrer meget stærkt, hvilket ved Kartoffeldyrkningen pleier at skee, kan en indtræffende voldsom Regn, som gjennembløder det pulveriserede Leer, naar stærk Tørre følger efter den, forvandle det til en kompakt Masse, der har Lighed med en raa Muursteen, men er haardere, eller gjøre den steenløben og derved fordærve den, ei blot for den første Afgrøde; men for flere følgende Halme. Inden man lærer denne Leerjords Egenkab at kjende, er man let udsat for at overdrive dens Behandling, indtil man ved Erfaring seer Stadfæstelse paa den gamle Sætning: bene colere necessarium est, optime damnosum. Men ved Kartoffeldyrkningen er Pulveriseringen en Nødvendighed, og man er derfor ved den dobbelt udsat for det nysnævnte Uheld. Af denne Grund ere baade Rug og Byg mislykkede for mig efter Kartoffer i kraftig og vel behandlet, kun altfor vel behandlet, Jord. Jeg bør overhovedet tilføie, at baade Rug og Byg paa mine stærke Jorder, selv under mere gunstige Omstændigheder end de nys beskrevne, have givet simple Fald efter Kartoffer; derimod ere Havre og Vikker lykkedes fortrinligt efter dem. Af disse Erfaringer synes at fremlyse, at Væter og Vikker paa disse lerede Jorder med mere Fordeel benyttes til

at frembringe den fornødne Verel i Rotationen, end Kartosler, hvis rette Sted derimod er paa de sandige Jorder.

Leerjordens Beskaffenhed og bindende Evne er Skyld i, at her maa pløies meget, 4 Gange til Hvede og 3 Gange til Byg. Den første Pløining om Efteraaret til Byg, kaldes at riste, den 2^{den}, som er første Foraarspløining til Byg, der bør foretages imellem Urter og Havresæden, kaldes at lægge. Først efter 3^{die} Pløining saaes Bygget omtrent fra den 8de til 16de Mai. Paa lettere Jorder, naar de tillige ere lune og frie for Suurhed, kan den første Foraarspløining eller Lægningen dog springes over, og Bygget saaes da tidligere, først i Mai eller sidst i April. For Pløiningens Dybde kan paa Leerjord neppe gives anden Regel, end at man, naar Jorden er beqvem til dyb Pløining, bør benytte Leiligheden dertil, uanset om Pløiningen som foretages er 1te, 2^{den} eller 3^{die}; thi pløier man de første Gange for grundt, kunne baade Tørke og megen Væde siden efter forbyde dybere Pløining.

Urterne, som ere den første Vaarsæd, saaes her i Almindelighed efter een Pløining. Vønderne tromle Urterne, efter at de ere komne op; men da jeg har forvisset mig om, at denne Operation ødelægger mange spæde Urteplanter, har jeg afskaffet den paa min Mark.

Til Havre pløies her paa Egnen kun een Gang; men der kan neppe være nogen Tvivl om, at den vilde lykkes bedre, dersom man havde Tid at give den 2 Pløiningen.

I Egnens foran beskrevne almindeligste Driftsmaade findes undertiden i Kallehauge Sogn og paa flere Steder den Forandring, at man i 4de Halm eller efter Urterne tager Rug istedetfor Byg, og derefter Havre med Kløver; men da Rug efter Urter let er udsat for at beskadiges af Snegle, og man vanskeligt kan faae den tidligt nok saaet, er denne Forandring neppe at anbefale, uden hvor Jorderne vare særdeles lette, og der maatte man da atter heller dyrke Kartosler end Urter.

Blandt Landmænd udenfor Vøndestanden har Sædskiftet i den senere Tid været en Gjenstand for alvorlige Overveielser, og er paa mange Steder undergaaet flere Forandringer. I Almindelighed ønskes man at nærme sig Vexeldriftens Regel, og at

undgaar at tage 2 Halm af langstraaet Sæd umiddelbart efter hinanden, uden dog at give Slip paa den rene Brak eller paa de mere lønnende Afgrøder af Rapsæd, Hvede og Byg, man nys har faaet Smag paa, eller efter den ældre Drift har været vant til at have. Denne Opgave stræber man at løse paa forskjellige Maader. Man lægger Planen til et Sædskifte og følger den i nogle Aar; men indsamler imidlertid Erfaringer, som tilraade Modificationer. Denne Sag er altsaa i en Gjæringsperiode, som er gavnlig og foranlediger mange glædelige Resultater; men just derfor er Beskrivelsen vanskelig, da det kan være at befrygte, at det Beskrevne kan være forandret inden Beskrivelsen udkommer. Af denne Grund vil det være raadeligt her kun at anføre saadanne Driftsmaader, som i en eller anden Henseende maa ansees lærerige, eller som man har Grund til at antage for temmelig constante.

Forstraad Müller paa Petersværft i Kallehauge Sogn har sit interessante lille Avlsbrug, der bestaar af 32 Td. Land let og gruset Jord, men i ypperlig Gjødningskraft og luunt beliggende, inddeelt i 8 Marker, med følgende Sædskifte:

1) Neopløsies Grønjorden til Blandingsæd af Byg og Havre, 2) Brak; 3) Brakmarken saaes undertiden et Stykke med Hør, som overgjødsles med vel udbændt Staldgjødsle, 3) Rapsæd, 4) Rug og Hvede, 5) Grter og Kartofler, 6) Byg, 7) Kløver til Slet, 8) Kløver og Thimothei Græs til Tøring. Da der i dette Avlsbrug anvendes megen Flid paa Røddingens Behandling, og den formeres ved Tang fra den nære Strand, saa at der ei alene kan gjødes til Raps; men som oftest ogsaa til Grter og Kartofler, er det begribeligt, at man der forefinder fortrinlige Afgrøder i enhver af de ovennævnte Marker.

Proprietair Walling har paa Brangsgaarde og Steensbymølle følgende Sædskifte: Brangsgaarde inddeelt i 10 Marker har: 1) Grønjordshavre, hvortil reeles, 2) Brak, merglet og gjødet, 3) Rapsæd, 4) Rug, 5) Grter, 6) Byg, 7, 8, 9 og 10 Kløver og Græs.

Steensbymølle med 11 Marker har: 1) Brak, merglet og gjødet, 2) Raps, 3) Rug, 4) Byg, 5) Kløver, 6) Græs i den

halve og Sommerbrak i den halve Mark; 7) halvgjødte Rug og Byg, 8) Erter, 9) Havre, 10 og 11 Kløver.

Paa Hovedgaarden Lillienbal har man 11 Marker, og i dem 1) Brak, 2) Rug og Hvede, 3) Erter, 4) Byg med Kløver, 5) Kløver til Slet, 6) Græs, 7) Græs og Halvbrak, 8) Rug, 9) Havre med Kløver, 10) Kløver til Slet, 11) Græs.

Paa Bredehave brugte Hr. Valentiner en Inddeling i 7 Kobler, hvoraf hvert Aar 1 Kobbel Grønjord brødes, saaledes at der strax i det den brødes reoledes eller pløiedes med 2 Plove i samme Fure. Paa den reoiede Grønjord saedes Havre, der som oftest lykkedes fortrinligt og høstedes moden. Derefter mergledes dette Kobbel om Efteraaret og Vinteren, brakkedes næste Sommer og besaaedes med Vinterraps i Gjødning. 4de Aar bar det Hvede og Byg, i hvilke saedes en Blanding af rød og hvid Kløver samt Thimothei Græs; hvormed Marken ublagdes til Slet og Græsning i 3 Aar. Ved denne Drift og ved at opfodre meget Kjerne bragte Hr. Valentiner Bredehaves Marker til at give udmærkede Afgrøder saavel af Kapsæd, Hvede og Byg som af Kløver og Græs. Han viste i Gjærningen sin Fremgangsmaades Gavnlighed, og viser nu det samme paa Hovedgaarden Giorløv i Stevns Herred, som han har forpagtet.

Paa Nebjerggaard i Rjøng Sogn drives betydelig Høraavl, da omtrent 36 Tønder Land aarligen anvendes dertil. Driftsmaaden har ellers der været det dobbelte eller overskaarne Kobbelbrug med 13 Marker. Hørrøen saaes her bestandigt i den gamle Grønjord i Brakmarken.

I Gjennemsnit kan desuden hver Gaardmand i Rjøng Sogn antages at anvende 3 Tsp. Land aarligt til Hø, som i Almindelighed saaes i Grønjord.

Til varigt Græsland falder man ikke let paa at ublagge nogen betydelig Deel af Vaarse og Hammer Herreders Jorder; thi dertil ere de for vel skikkede til Kornæd, og blive for snart fjele af at bære Græs; naar man undtager de allerede omtalte Moser og Enge, de ufrugtbare Bakker mellem Mogenstrup og Næstved, det øverste af Kulsbjergene og enkelte andre Bakker. Smaa Græsgange findes dog endnu hist og her. Saaledes har Kindvig Bye i Møhn Sogn en Eng ved Stranden paa henvend

60 Td. Land, der alene benyttet som Fælledsgræsgang for Byens Kreaturer, da den er udsat for Oversvømmelse fra Stranden. En lignende fælleds Græsgang paa 36 Td. Land hører til Sægeby og en Ditto til Sandvig.

Ogsaa til Udbye, Skallerup og Ørslev Byer ere temmeligt betydelige Græsgange eller Jorder, som ere udlagte til varigt Græsland.

Bed adskillige Hovedgaarde haves varige Græsgange, som enten formedelt Suurhed og skadeligt Vand, eller fordi Jordsmonnet ansees for at være alfor ringe til Kornsød, eller fordi Hoverie til deres Opdyrkning fattes, endnu ikke ere bragte under Ploven. Af sidste Slags har der været ikke ubetydelige ved Lillienal; men dem har man i den senere Tid med meget Held begyndt at opdyrke. Men Hovedgaarden Rosenfeldt har endnu paa Knudskovs Odde 2 Græsgange af 250 Td. Lands Størrelse, som formedelt Veligheden og Boniteten anvendes som varigt Græsland.

I Tybjerg Herred lade Bønderne paa de lettere Jorder sig nøie med færre Halme efter Gjødningen. Som den almindelige Drift paa Bondejord kan nævnes 1. Brak, som oftest Sommerbrak, som gjødes, 2. Rug eller Hvede, 3. Byg, 4. Havre eller Ørter, 5. Havre med Kløver og derefter Græsleie i 3—4 eller 5 Aar.

Paa Hovedgaardene er det overflaarene Kobbelbrug med 2 Aars Kløver imellem den langstraaede Sød det almindeligste.

Afdøde Dr. Hammer havde sin private Eiendom, Viborgsgaarden, inddeelt i 14 Marker, der dreves med 1. Brak, oftest Sommerbrak, gjødet, 2. Vintersød, 3. Byg, 4. Kløver, 5. Kløver, 6. Grønjordshavre, 7. Brakfrugter i anden Gang gjødet Jord, da Gjødslen udførtes om Vinteren eller tidligt om Foraaret; 8. Byg, 9. Kløver, 10. Rug, 11. Bægsød, 12. Havre, 13. Kløver, 14. Kløver.

"Bed denne Sædfolge", bemærker han i sin Indberetning til Landhuusholdningssekskabet fra Aaret 1824, "har Erfaringen ifkun lært mig følgende Inconvenienter: 1. Kløversroe koster mig for meget, og lykkes i tørre Aaringer bedst i andet Aar, hvorfor jeg har tænkt paa at faae indrettet en 15de Mark, saa at jeg

"kunde have Kløver baade i 9de og 10de Aar. 2. Ogsaa har jeg erfaret, at Rugen i 10de Aar ikkun er lykkedes mig maa: deligen, naaget jeg baade har saaet den i Een:Sure og efter gjen: tagne Pløininger, hvorfor jeg agter at tage Byg i 10de Aar: istedetfor Rug."

I Faxø Herred kan Inddelingen i 7 Marker ansees for den almindeligste. I de frugtbareste Byer i Faxø Sogn bruges saaledes 1. Heelbrak, 2. Vintersød, fornemmelig Hvede, 3. Byg, 4. Værrer, 5. Havre, 6. Kløver, 7. Græs.

I Spjellerup Sogn har man samme Sædskifte naar det undtages, at man undertiden i Værremarken saaer nogen mager Rug. Af Pastor Langs Indberetning til Landhuusholdningssekskabet af 7de Sept. 1823 seer man, at dette Sædskifte, som unægteligt er meget passende paa Herredets gode Jorder, dengang først i de senere Aar var blevet almindeligt. Tilforn, lige indtil 1812, var en Inddeling i 11 Kobler med 6 Aars Drift og 5 Aars Hvile brugelig saavel paa Spjellerup Præstegaards Mark, som hos Bønderne der. At den nu brugelige Inddeling i 7 Marker er langt bedre end den ældre kan neppe omtvies, og dens øiensynlige gladelige Resultater paa de veldyrkede Marker, bør anbefale Syvvangsbruget til enhver Landmand, der har gode kraftige Jorder; for hvilke 7: Tallet kan ansees om ikke for et heldigt saa dog med Hensyn til Markinddeling for et heldigt Tal.

I Bjeverskov Herred er Bøndergaardenes Drift vel ofte forskjellig; men den almindeligste er dog den samme, som i Baarse og Hammer Herreder er den meest gjængse: nemlig 1. Heelbrak, 2. Vintersød, 3. Byg, 4. Værrer, 5. Rug eller Byg, 6. Havre udlagt med Kløver. Inddelingen er i 8, 9 eller 10 Kobler; men Driften er den samme, og Forskjellen bestaaer alene i, at man har Græsleie efter sidste Halm i 2—3 eller 4 Aar. At man ogsaa her vilde være bedre tjent med at saae Kløver i Bygget i 5te Aar, og henlægge Havren, som da blev Grønjordshavre, til Aaret før Brakaaret, kan neppe omtvies.

Hvad vi ovenfor bemærkede om den øiensynlige Opmærksomhed man paa Hovedgaardene stænkter Sædskiftet, vil finde Bekræftelse i nedenstaaende Fortegnelse over Dyrkningsmaaden paa Hovedgaardene i Bjeverskov Herred: hvor Fremgang til det Bedre spores,

stjødnt Omsorg for at have mange og samlede Græsmarker til det vigtige Hollænderie stundum lader den langstraaede Sæd følge altfor mange Aar efter hverandre.

- a. Balløe med 9 Kobbler har 1ste Aar Heelbrak, 2det Vintersæd, 3die Byg, 4de Rug eller Bælsæd, 5te Havre eller Byg med Kløver, 6te Kløver til Slet, og derefter i 3 Aar Græs.
- b. Billesborg med 8 Kobbler har 1ste Aar Heelbrak, 2det Vintersæd, 3die Byg, 4de Havre med Kløver, 5te Høstet, 6te, 7de og 8de Græs.
- c. Gunderup, 9 Kobbler, har 1ste Aar Heelbrak, 2det Vintersæd, 3die Byg, 4de Erter og Kartofler, 5te Havre med Kløver, 6te Høstet, 7de og 8de Græs og derefter i 9de Aar Biffer, der høstes grønne.
- d. Gammel Vellingegaard med 11 Kobbler har 1ste Aar Heelbrak, 2det Vintersæd, 3die Byg, 4de Rug, 5te Erter, 6te Havre med Kløver, 7de Høstet, og dernæst 4 Aars Græs, (dette Kobbelbrug kunde vist have godt af at overskjæres ved at bringe 2 Aars Kløver ind mellem den langstraaede Sæd).
- e. Nye Vellingegaard har hidtil været drevet saaledes: 1ste Aar Heelbrak, 2det Aar Vintersæd, 3die Byg, 4de Rug og Erter, 5te Havre med Kløver, 6te Høstet og derefter 3 Aars Græs; men denne Gaard vil for Fremtiden blive drevet efter en nye Plan.
- f. Juellund med 14 Kobbler har 1ste Aar Heelbrak, 2det Raps og Hvede, 3die Vintersæd og Byg, 4de Kartofler og Biffer til Staldfodring, 5te Byg med Kløver, 6te Kløver, 7de og 8de Græs, 9de Halvbrak, 10de Rug, 11te Havre med Kløver, 12te Kløver, 13de og 14de Græs.

Cancellieraad Mohr, hvem denne Fortegnelse, saavelsom de fleste her forekommende Efterretninger om Bjeverskov Herred skyldes, tilføjer i sit Svar paa Selskabets Spørgsmaal fra Aaret 1837: "Keen Brak er temmelig almindelig, Brakfrugter bruges meget lidet. Man anseer, og det vistnok med Rette, reen Brak for "en af de gavnlige Indretninger i et velordnet Agerbrug."

"Berelsdrift med Brakfrugter er saa lidet brugt, at Landmænd den i Almindelighed ikke har noget ret Begreb derom."

"Til varigt Græsland ere ingen Jorder udlagte i Djeverskov
"Herred."

Blandt Bønderne i Stevnsherred er den meest gjængse
Dyrkningsmaade 1. Heelbrak, eller grøn Brak o: Biffehavre i
Brakmarken, som afstøires, 2. Hvede, 3. Byg, 4. Erter, 5. Rug
eller Byg, 6. Havre eller Rug med Kløver og derefter 2 eller
3 Aars Kløver og Græs. Enkelte blande Hvidkløver og
Thimothei-Græs blandt den sildige Rødkløver.

Paa Hovedgaardene, som drives efter holsteenske Principier,
stræber man især hen til, at der altid kan have en kraftig og
overflødig Græsning; man udlægger derfor Jorden med en Blan-
ding af Rødkløver, Hvidkløver, Raigræs og Thimothei-Græs saa
nær Gjødningen som muligt. Paa Hovedgaarden Søeholm er
f. Ex. derfor Sædsfølgen: 1. Grønjordshavre, hvortil reoles,
2. Brak og Gjødning, 3. Raps, 4. Hvede, 5. Byg, 6. Biffe-
havre med Gjødning, 7. Rug, udlagt med Kløver og Thimothei-
Græs o. s. v. i 5 Aar.

6.

Gjør Sommerstaldfodring Fremgang? hvilke Indvendinger
gjøres derimod?

"Staldfodringen, den halve nemlig, indtil der er indhøstet,
"har betydeligen udbredt sig i dette Herred. Denne nyttige
"Sag kan ansees for at være i god Fremgang. Dog haver jeg
"bemærket, at hvor Køerne prædominere, der staae Køerne
"som malke i Tøir, og der staldfodrer man kun de gølge
"Køer og Ungkvæget." Med denne Bemærkning, der findes
i en Indberetning fra Stevnsherred af 7de December 1824,
finder jeg det passende at begynde Besvarelsen af dette Spørgs-
maal, fordi den indeholder Quintessentsen af det som derom kan
siges, og giver Nøglen til at forklare den mærke Tale, hvorfor
Sommerstaldfodring, uagtet dens mange gode Sider, og uagtet
alt hvad der er sagt og skrevet til dens Anbefaling, dog endnu
ikke er kommet videre end den er. Smigrende for Mændenes
Myndighed og Herredømme er den ikke — thi saavidt som jeg

har været i Præstø Amt, (Møen og Grevskalet Bregentved undtagne) har jeg allevegne funden Malkesøerne paa Græs om Sommeren; — og har end hist og her en og anden urimelig Mand villet indtale Mændenes Ret, og holdt Malkesøerne paa Stald en kort Tid om Sommeren, saa har det ikke været ret længe. *) Imidlertid har Sagen unægteligt gjort Fremmskridt og naturligviis meest paa de Egne, hvor Jorden er bedre skiftet til at bære Korn end Græs, hvor de stærkere Leerjorder ere meest almindelige saasom paa Møen og i Stevns herred. Man søger at holde Heste, Ungkvæg og de gølge Køer paa Stald til Høet er kommet i Stak eller til Høsten begynder. Men naar denne er travl, og kræver alle Hænder, sætter man gjerne Ungkvæget ud med, fordi deres Nøgt hjemme kræver mere Tid.

Det vil være Læserne af Svendborg Amts Beskrivelse i friist Mindet, at en vægtig Stemme har hævet sig imod Sommerstaldfodringen. Det vil maaskee derfor interessere, at see nogle af de Bøtt, som i Præstø Amt ere afgivne, med Forfatterens egne Ord:

Dr. Hammers Indberetning har derom følgende. "Jeg staldfodrer alle mine Heste og alt mit Ungkvæg. Malkesøerne, hvoraf der holdes 50, paastaa mine Gruentimmer give bedre Indtægt, ved at tværes ude. Dog staa de inde om Natten omtrent 7 Timer, men faa intet Foder. Dette giver Besvæmmelighed ved Malkningen; derved vindes ypperlig Gjødnings; derved undgaaes megen Ulempe, f. Ex. af Kvæg, som om Natten vil rive sig løst og gaa i Kornet. Til Staldfoder bruger jeg først Provstierug, saa St. Hans-Rug, dernæst Hvede, derpaa Lucern, hvoraf jeg kun beklager, at jeg har forlidet, da Frøet maa forskrives, og koster meget, og jeg aldrig har kunnet avle det selv. Det er en ypperlig Foderart baade til tidlig og sildig Staldfodring. Siden bruger jeg Billehavre, og tilsidst Billebyg. Staldfodring af Heste er temmelig almindelig baade paa de store Gaarde og hos disse 15 Tønder Lands

*) Enkelte dygtige Landmænd, som staldfodre med meget Geld, saa at de faa 1½ Fjerding Smør af hver Ko, skal jeg paa dette Sted ikke nævne.

"Boelsmænd. Det er vigtigt hvor Staldfodring bruges, at have Overskud af Halm til Strøelse, saavelsom af Høe til at blande mellem det Grønne fra Begyndelsen. Heste kunne godt leve af god Halm skaaret i Hakkelse tilligemed den grønne Rug, Hælvten af hvert Slags."

Cancellieraad Mohr siger om denne Sag: "Nytten af Sommerstaldfodring erkjendes ikke alene af den mere oplyste, men ogsaa af den mindre oplyste Landalmue. Med enkelte Undtagelser bruges den overalt i Herredet mere eller mindre. Mange Gaardbrugere staldfodre deres hele Hestebesætning, saavelsom de gamle Køer indtil de have indhøstet Høet. Huusmændene bruge næsten alle Sommerstaldfodring indtil Høet er i Stak. Der samles herved en betydelig Mængde god Gjødning, og Kreaturerne ere i Almindelighed i en kraftfuldere Tilstand, end de som græsse paa Markerne."

"Det almindelige Staldfoder bestaaer af Nelder, Skarnthyde og deslige, som voxer vildt i Haugen og paa Grøstevoldene, Rødkløver, sorte Vikker, stundum blandede med Havre."

"Imod Staldfodringen har man at indvende: At det paa de koldere og flettere Jorder er vanskeligt at frembringe det nødvendige Grønsfoder saa tidligt, som samme skal anvendes, især naar Foraaret er koldt og tørt."

"At det fornødne Quantum Straa til Strøelse i knappe Foderaar er vanskeligt at erholde. Endelig indvender man ogsaa mod Sommerstaldfodring af Malkekøer, at man faaer mindre Mælk, at denne bliver tynd og sætter liden eller tynd Fløde, samt erholder, ligesom Smørret deraf, en ubehagelig Affmag, hvilket ogsaa stemmer overeens med Forfatterens og flere af hans Bekjendtes Erfaring."

"De tvende førstnævnte Indvendinger lade sig for en Deel hæve ved et forbedret Agerbrug, og ved at anvende Rug og Hvede til den tidligste Sommerstaldfodring, og den tredie ved en forbedret Staldindretning; thi Affmagen paa Mælk og Smør hidrører formeentlig fra Mangel paa Reenlighed og fra for meget Varme i Staldene om Sommeren, hvorved Uddunstningen af Kreaturerne formeres, og Lusten bliver usund. Men at skaffe bedre Stalde lader sig ikke gjøre uden betydelige Bekost-

"ninger, hvilke Landmanden under nærværende Conjunkturer ikke
"kan udrede."

"Da Sommerstaldfodring ustridig har en særdeles gavnlig
"Indflydelse paa Landbrugets Fremgang, var det saare ønskeligt,
"at samme var almindeligere".

Uden at ville henregnes enten blandt Sommerstaldfodringens Modstandere eller Forsøgere, vilde vi gjerne forsøge om ikke et Forlig imellem dem lod sig tilveiebringe paa den Basis, at Jordsmonnets Beskaffenhed maa afgjøre, om Sommerstaldfodring er gavnlig for et Hulsbrug eller ikke. Det er vel at befrygte, at vort Henoticon vil faae samme Skjæbne, som andre Mæglingsforsøg, den nemlig at mishage begge de stridende Parter; men derfor bør det dog forsøges. Paa meget lette Jorder, der villigt give Græs, men trænge til flere Aars Hvile for at vorde stikkede til at bære Korn; eller hvor man har Kjør eller Græsgange, der ikke kunne benyttes til Pløieland, vil der være liden Grund til at fodre Qvæget paa Stald, da man har Græsning nok til det, og da man intet vilde avle paa de lette og løse Marker, dersom man ikke lod dem fastnes ved nogle Aars Græsleie; men ideligt vendte og tumlede dem. Paa kraftige Leerjorder derimod, som give lidet Græs men godt Korn, og som blive for faste og haarde ved at ligge stille, vil Sommerstaldfodring derimod være det eneste Middel til at kunne holde en Qvægbesætning, der staaer i det rette Forhold til den Halm, der paa Markerne produceres, og der bør den vistnok vælges. At man imidlertid dog, overalt hvor Staldfodring bruges, bør stræbe efter at kunne sætte de bedste Malkeskær ud paa Græs, eller i alt Fald paa en Vikkeager, vil jeg tilføie, baade fordi det tiltaler den æsthetiske Sands mere, at see Koen blive malket paa den grønne Mark end i den mørke lumre Stald, — og fordi jeg ugjerne vilde, at mit Mæglingsforsøg skulde mishage Damerne.

7.

Anvendes Kalk, Dvud, Mergel, eller kunstige Gjødningsmidler? har man gjort Forsøg med at brænde Grønsværen saavel paa Agre, som Eng? Virkningerne deraf? hvorledes var det Jordsmon, hvorpaa Brændingen fandt Sted? leret, mergelagtigt, sandet eller torveagtigt?

Da her i Amtet forholdsviis kun ere faa raae Jorder at opdyrke, er her mindre Leilighed til at anvende de opløsende og decomponerende Midler, Kalk og Mergel med saa siensynligt Held, som det skeer f. Ex. i Jylland; dog har denne Sag ogsaa her tilbraget sig Landmændenes Opmærksomhed, og meget er der ved allerede virket til Jordernes Forbedring.

Til at anvende Kalk som inciterende Middel paa Agrene, er her ikke megen Leilighed. En stor ja den største Deel af Kalkstenen, som brydes ved Faxe er aabenbart for haard til i raat Tilstand at anvendes til Jordforbedring. Dog findes der paa enkelte Steder i Kalkbjerget blødere Masser, som henimuldre naar de ere udsatte for Luften og bruse med Skedevand. Disse kunde vistnok anvendes med Held; men de Forsøg, som dermed nyligt vare anstillede i det Smaa, vare for nye til endnu at kunne give noget belærende Resultat.

Særdeles vel skikket til at anvendes paa Mosejord og Torvejord, synes derimod de dybere Lag af den blødere Kalk i Bakken ved Herfølge at være. Hr. Cancellieraad Mohr har anstillet nogle Forsøg med at anvende saavel det aldeles raat ubrændte Kalksmuld, som brændt lædsfet Kalk, og brændt ulædsfet Kalk paa forskjellige smaa tæer ved hinanden beliggende Stykker Jord; uden at kunne spore nogen væsentlig Forskjel paa Afgrøden. Dog syntes den brændte ulædsfede Kalk at have gjort meest Virkning. Imidlertid kan maaskee den Omstændighed, at det Jordsmon, hvorpaa Forsøgene anstilledes, selv indeholdt en betydelig Deel Kalk og var i en særdeles kraftig Tilstand have foranlediget det nysnævnte Udfald. Havde der været Leilighed til at anstille disse Forsøg paa Moser og Kjør, vilde de gavnlige Virkninger vistnok faldet mere i Sinene.

Dynd af Parker og Gadedamme anvendes allevegne som Gjødning. Cancelliraad Mohr beklager, at det ikke allevegne skeer paa den rette Maade, da man for tidligt nedpløier den sure Dynd, inden den er blevet udluftet, istedetfor at lade den ligge udsprebt oven paa Ageren Vinteren over, eller at sammenføre den i Dynger og lade den ligge i disse til den er tjenlig. Her paa Egnen have dog Bønderne saa ofte erfaret at suur Dynd, som strax udspredes og nedpløies, uden forud at være udluftet ikke giver andet end Pileurter, at den Erfaringssandhed, at den bør ligge udsprebt Vinteren over, er bleven indført i deres Hukommelses Bønder practica.

Det kan muligt gaae Flere, som det er gaaet mig, at de kunne tvivle, om det er gavnligt at føre Dynd paa Leerjord, eller om den ikke virker bedre paa Sandjord. Jeg bør derfor anføre min Erfaring om denne Gjenstand. For flere Aar siden lod jeg i et tørt Efteraaret en Park her i Haven rense og Dyndet derfra føre ud paa en Leerbanke, som ligger udenfor Haven, hvor det laae udsprebt Vinteren over. Under Arbeidet faldt det mig saa ofte ind, om det ikke havde været rettere at føre Dyndet lidt længere bort til en lettere Mark, der i den ene Ende var Gruus og Sand, at jeg tilsidst lod føre noget af Dyndet hen paa de letteste Steder. Virkningen viste sig god paa begge Marker; men paa Leret var den dog baade stærkere og varigere end paa Sandet. I denne Leerbanke, der tilforn har været anseet for det ringeste Stykke Jord til Prastegaarden, har siden baaret fortrinlige Afgrøder overalt hvor Dyndet blev lagt. Naar Leilighed gives skal jeg altsaa efter min Erfaring hellere føre Dynd paa Leer end paa Sand.

Hvad Merglingen eller Mergelens Afbenyttelse til Grundforbedring angaaer, da har der i denne Sag været 2 Perioder her i Amtet i de sidste 30 Aar. Om den første af disse taler Dr. Hammer i sin Indberetning til Landhuusholdningselskabet af 5te Marts 1824: "Mergel er anvendt paa Gunderslevholm, paa Bavelse, Gisselsfelde, Vesteregede Marker, Frederiksseeg og Wiborggaarden. Ingensteds har jeg, uagtet jeg har været opmærksom derpaa, erfaret den Virkning deraf, som man anpriser i Holsteen og Jylland, naar Virkningen sammenlignes med de

"hermed forbundne Beføstninger. Jeg har selv gjort forskellige Forsøg paa Viborggaarden nu vel en halv Snees Aar. Men Viborg er en Mergel-Banke, det er altsaa tildeels Mergel paa Mergel og derfor mindre virksomt. Kuns naar jeg har bragt Mergel paa tørvagtig Mosejord, hvorfra jeg har kunnet aflede Vandet, og saaet Raps deri, har Virkningen været paafaldende, nemlig først en rig Rapshest og derpaa ypperligt toradet Byg."

I denne Periode blev der ogsaa merglet ved Nordfeldt paa Møen, ved Rosenfeldt og flere Steder. Men da Kornpriserne faldt saa dybt, at ekstraordinære og bekostelige Arbeider ikke kunde lønne sig, blev Merglingen igjen paa de fleste Steder sat i Beroe.

Da senere de høie Priser paa Raps sæd henvendte Landmændenes Opmærksomhed paa denne Afl, kom Mergling atter i Gang paa Møen som det bedste Middel til en god Rapshest paa flere Hovedgaarde, hos adskillige Landmænd uden for Bøndestanden ja selv hos flere Bønder. I Baarsø Herred er Mergelen især bleven brugt med Kyndighed, Bedholdenhed og Held paa Bredhave. Ligeledes paa Iselingen, Lekkende, Nysø, Hovdinggaard og Steensbye Mølle. Ved det nyligt opbyggede Dremandsgaard i Allerslöv Sogn, hvis Jorder saa længe have lagt ud til Græsning, at de for en Deel kunne anses for raa, foretoges af Forpagteren Hr. Wynster betydelige Grundforbedrings Arbeider, saavel ved at mergle Markerne, som ved at grave en Afledningskanal eller Hovedgrøvt for det skadelige Vand, der har staaet paa en stor Deel af Gaardens Marker.

Medens Agent Sødring eiede Langebaksgaard og dens Møller, blev der ogsaa foretaget betydelige Grundforbedringer, ved at opkjøre mangfoldige Læs Jord og Dynd fra Mølleseerne, om Sommeren naar disse vare tørre, paa Gaardens temmeligt lette Marker.

Ved Østeregårdsborg Præstegaard blev i Aaret 1834 merglet omtrent 5 Tønder Land, da Mergelen fandtes paa et saare bekvemt Sted i en Høi midt paa den til Raps sæd bestemte Brakmark, og denne Mergels Virksomhed har siden været umiskjendelig paa de følgende Afgrøder af Korn og Kløver.

Derfor jeg midt imellem saa mange betydelige Arbeider

skal vove at omtale mine egne ubetydelige Forsøg af dette Slags, da bør det alene være, fordi jeg derved har af Mangel paa tilstrækkelig Kundskab og Erfaring, givet Lærepenge, som Andre muligt kunne forfaanes for ved at agte paa mine Erfaringer. Ikke som om Mergelens Brug her ikke havde viist sig gavnlig; thi det har den fuldkommen; men fordi den kunde have gavnet mere endnu, dersom jeg havde forstaaet Tingen bedre, og ikke havde ladet mig forvirre af underordnede Hensyn.

Anledningen til at jeg merglede i Aaret 1834 var den, at jeg ved dyb Pløining paa den til Napsfød bestemte Brakmark fik en kraftig Kalkmergel op paa en af de første Agre. Jeg forsøgte derfor ved Reolpløining med 2 Plove efter hinanden i samme Fure at bringe Mergelen ovenpaa, og det lykkedes tildeels i den ene øverste Halvdeel af 4 smaa Agre; men da Reolingen fortsattes paa flere Agre, bragtes kun dødt Græs op derved. For dog at skjære Jorden ret dybt for Napsfødens dybtgaaende Rødder, lod jeg Reolingen fortsætte, dog saaledes, at Muldfjellen toges af den bagerste Plov, for at det Græs, denne løsnede, skulde blive underneden i Furen; men desuagtet kom dog for meget af Gruset op iblandt Agerkrummen eller Madjorden. For nu at oprette den saaledes ved Reolingen begaaede Feil, fjørte jeg et dygtigt Lag Leermergel paa denne lette Jord. Leermergelen laae beqvemt paa et høit Sted paa selve Marken i en Ager ved Siden af den nysomtalte Kalkmergel, et godt Spade-maal under Overfladen. Men da jeg nødigt vilde vanzire en god Ager ved at grave en dyb Mergelgrav midt paa den, gik jeg ikke ret dybt, men blev ved at grave videre paa det høieste Sted paa Ageren, saa at hele Mergelgravnen kunde sløifes, og Ageren atter pløies, da Mergelgravningen var tilende. Dette var nu for saavidt godt nok; men paa det sløifede Sted blev dog en Fordybning, der aldrig har baaren saa godt Korn siden, saa jeg havde ikke tabt mere ved at grave en lille dyb Mergelgrav; og ved at gaae i Dybden havde jeg faaet en kraftigere Mergel op.

Imidlertid have de følgende Afgrøder dog viist, at Mergel ingen ikke alene har raadet Rod paa den ved Reolingen begaaede Feil, men ogsaa givet denne lette Mark en Grundforbe-

bring. Mindst kjendelige have Mergelens Virkninger været paa Markens høieste og tørreste Deel; saare kjendelige derimod paa den lavere og fugtigere, og overordentlige paa et Stykke tørvagtig vel undgrøftet Mosejord i den laveste Ende.

I Sommeren 1835 fjørte jeg Leermergel, som fandtes paa et beqvemt Sted i selve Brakmarken, paa $\frac{1}{3}$ af denne, 2 Tønder Land let Sandmuld med Gruus i Underlaget. De øvrige $\frac{2}{3}$, som vare Leerjord, fandt jeg det derimod ikke raadeligt at byde Leermergel. Ved Mergelgravens Anlæg begik jeg samme Feil som forrige Aar, at ville conservere Ageren, hvor Mergelen blev gravet, hvilket dog ikke lykkedes, saa at jeg istedetfor en lille nyttig dyb Banding fik et større unyttigt fladt Hul, som jeg ved Leilighed maa fylde igjen. Ogsaa forsaae jeg mig imod Reglerne derved, at jeg paaefjorte Mergelen samme Sommer Marken blev brakket til Raps, istedetfor at paaeføre den Efteraaret eller Vinteren forud. De følgende Afgrøder have været 1) Rapsfød, 2) Rug, 3) toradet Byg; alle 3 gode; og i ethvert af disse Aar have mine Høstfolk af dem selv gjort mig opmærksom paa, at de merglede Agre vare kjendeligt bedre end de umerglede; ja 1838 var det toradede Byg paa de merglede Agre, der baade havde baaret Raps og Rug før Bygget, langt kraeftigere, end Bygget i den fede Bygmark, 3: Bygget efter den gjødede Brakrug. Mit Exempel skal altsaa ikke afkræfte Nogen fra at mergle; og flere Bønder her i Sognet have ogsaa i de senere Aar begyndt paa dette gavnlige Arbeide.

At jeg ikke selv aarlig fortfarer dermed, kommer deraf at Jordsmonnet her til Præstegaarden allerede paa de fleste Steder er meget godt; og at jeg ikke troer, der for mig er tilstrækkelig Grund til at foretage dette Arbeide, uden hvor Leiligheden er beqvem til i Brakaaet at føre god Leermergel paa Sandjord, eller god Kalk; eller Sand-Mergel paa et stivleret Jordsmon.

Med Undtagelse af Hovedgaardene Juellund og Nye-Vellingegaard, hvor der aarligen mergles, er denne Sag ikke meget i Gang i Bjeverskov Herred. I Farøe Herred er Thurebyeholm det Sted, hvor jeg har seet Mergelen anvendt med meest Held.

I Stevns Herred vil Mergelens Anvendelse sikkert snart komme i god Gang; thi da Brødrene Valentiner, af hvilke den Præstøe Amt.

ene har forpagtet Hovedgaarden Søeholm og den anden Gjørsløv, der have viist Mergelens forbausende Virkninger, have nogle Bønder i Omegnen allerede begyndt at mergle, og flere ville vistnok følge efter.

Med Grønsværens Brænding er her neppe skeet noget Forsøg i Præsto Amt. Da her hverken findes Huuljord, som ved Jægerspris, eller betydelige Lyngstrækninger, og de Enge man her kan ønske at bringe under Ploven, ialmindelighed kunne bringes til at bære gode Afgrøder uden Ildens Hjælp; findes her neppe tilstrækkelig Grund til dens Anvendelse paa denne Maade.

Et interessant Forsøg paa at gjødske med Aske ved at opbrænde et Lag Halm paa Grønjord, fortæller Pastor Sørensen i Veiløe i sin Indberetning til Landhusholdningselskabet af 6te December 1822 saaledes:

"Aftenen den 31te Juli 1820 ned slog Hagl og Is næsten al min Sæd paa Ageren. Jeg troede da at kunne indhjerge Straaet til Kreaturerne Winterføde, men disse vilde ei æde det. Jeg kaldt da paa at anstille et Forsøg med at brænde det paa Grønjord, og udførte det atter paa Marken, hvor jeg spredte det omtrent paa 2½ Tønde Land 1½ Alen tykt, stak Ild paa det, og nedpløiede strax Asken. Derpaa saae jeg hvide Urter efter een Pløining, og omendkjøndt Aaret ialmindelighed ikke var gunstigt for Sæden, fik jeg dog ret gode Urter. Da jeg derefter gjødskede til Hvede kunde jeg endnu spore Kraften af Asken og den brændte Grønsvær, saa at jeg, naar et Aar indtraf, som var overslødigt paa Halm, ikke vilde betænke mig paa at anvende en Deel af samme paa denne Maade. Jorden som gjødskedes paa denne Maade var sort tørvagtig med Sand til Underlag $\frac{3}{4}$ Alen fra Overfladen."

J det jeg refererer dette interessante Forsøg, kan jeg dog ikke lade ubemærket, at den overslødige Halm i de fleste Tilfælde sikkert vilde gavne Marken mere, ved at anbringes i en god Blandingsmødding, end ved at opbrændes paa den nys anførte Maade.

Paa Mosegrund og suur Engbund, som tages under Ploven kunne vistnok Plovstrimlerne eller de oppløiede Furur undertiden være saa seige og sene at faae forraadnede, at man kunde fristes til at tage Ilden til Hjælp, for at decomponere dem. Allerede

Virgil, hos hvem, saavel som hos Columella man kan finde en mærkelig Hoben af vor nuværende landoekonomisk Visdom, anbefaler Grønsværens Brænding i hans Georgicon's 1ste Bog.

Sape etiam steriles incendere profuit agros

Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis,

og forklarer denne Operations Gavnlighed enten deraf, at den meddeler Jorden skjulte Kræfter, eller udføger de skadelige Væsker, eller deraf, at Varmen aabner flere Veie, hvorigjennem Sæfterne kunne komme til de spæde Planter. Der kan sikkert ogsaa under andre Forhold være Grund til at anvende den; men under de, som finde Sted her i Amtet, vil man som oftest kunne opnaae Hensigten ved at anvende Kalk eller Mergel til Grønsværens Opløsning, og den Grundforbedring, man derved frembringer, vil være langt større og varigere, og derfor være at foretrække.

Tang har allerede længe været benyttet som Gjødningsmiddel her i Amtet, og dets Vigtighed i denne Henseende erkendes stedse mere. Paa Møen bruges den af Beboerne ved Kysten især i Tjørnemark og Koster. I sidstnævnte Bye har f. Ex. den driftige Bonde Anders Nicolaisen i mange Aar brugt den paa følgende Maade. Naar Tang er opkastet sammenkjøres den strax i store Dyrger ved Strandbredden. I disse bliver den liggende et heelt Aar om, for fuldkomment at forraadne; hvorefter den føres lige paa Ageren og udbredes her næsten et Qvarter tykt. Den vindskibelige Gaardmand Jens Pedersen i Tjørnemark bruger derimod at kjøre den friske nylig af Havet opkastede Tang lige i Møddingen, hvor den lægges mellem Staldgjødslen i store tykke Lag. Følgerne og Frugten af begge Fremgangsmaader ere, og have været, rige Kornafgrøder og stigende Velstand, for ei at sige Rigdom. Af Kapitain Lund i Grønsunds Færgegaard er ogsaa Tang med megen Fordeel anvendt som Gjødning.

I Amtets sjællandske Deel anvendes Tang paa samme Maade langs med Kysterne. I Byerne ved Stranden her i Sognet Sægebye, Rindvig og Sandvig forvandles den i Almindelighed til Gjødning saaledes, at den saa frisk og grøn som muligt, kastes ind i Evinegaarden til Evinene, der da gjennemgaae den og i kort Tid omdanne den til brugbar Gjødning. Paa Petersværst, paa Tærøe, Langøe, Mæsnedøe saavel som i lille Tærøe og flere

af Strandhyerne paa Stevns er man vel bekendt med Tangens Anvendelse paa denne Maade.

Med Patentgjødning ere Forsøg anstillede af Kammerraad Schmidt paa Landsled og Major Plum paa Cathrinedal i Nærheden af Stege, der med ualmindelig Dygtighed har taget fat paa Landvæsnet og sat sig ind deri. Med den sidste, hvis Gaard og Avlsbrug er sat i en fortrinlig Stand, saa at han i Aaret 1838 høstede omtrent 11 Fold af hele Gaardens Udsæd, har jeg talt om Resultatet af disse Forsøg. Han vilde ikke gjerne fælde nogen afgjørende Dom, saalænge Rotationen ikke var tilende for de Marker, hvor Patentgjødningen var anvendt; men hvad han hidtil har erfaret om Patentgjødningens Nytte, er ingentunde affrækkende; men snarere aldeles tilfredsstillende.

8.

Bruges ogsaa Stude til Markarbeide?

Der er intet af Landhuusholdningselskabet's 29 Spørgsmaal, som det for Præstøe Amt er lettere at besvare end dette; da hele Svaret kan gives i al Korthed med det lille Ord: Nei. Thi at man et enkelt Sted f. Ex. paa Marienborg paa Møen benytter nogle Stude som Trækdyr, er et saa isoleret staaende Faktum, at det neppe er at vente, at det derved givne Exempel vil finde ret mange Efterlignere. Men har man i vore Dage paa Ordet Nei kunnet lave en heel Comodie, saa kan det vel ogsaa ansees for Pligt for Redakteuren af en Amtsbeskrivelse at levere en lille Afhandling om det Nei, han seer sig nødt til at svare, og deri f. Ex. at vise hvor meget bedre det var, om der kunde svares Ja, eller hvad dog den egentlige Grund kan være, hvorfor dette Svar gives, eller hvad han selv vilde svare, der som man spurgte, om det dog ikke var bedre, at Stude ogsaa bleve anvendte til Markarbeide? Men for at det ikke skal gaae ham, som der staaer i den gamle Vise: Jeg vilde sige Nei; men tog feil og svared' "Ja" — vil han først referere, hvad

en fuldkommen sagkyndig Mand om denne Gjenstand har bemærket:

"Til Markarbeide bruges ikke Stude eller Qvæg, hvilket formeentlig ei heller kan ansees gavnligt, hvor Agerbruget har opnaaet et nogenledes høit Trin. Arbeidet udføres langt hurtigere og bedre ved Heste, og gjør selve Arbejden mere livlige, end naar de drive med Stude."

Eller, med andre Ord, vil Nogen, som er jydsk udi Troen, spørge os: Hvorfor pløie J. Beboere af Præstøe Amt ikke med Stude? saa ville vi efter sjællandske Principier svare: Af samme Grund, som vi ikke spænde Hunde for vore Slæder, og kun saare nødtigt spænde os selv for en Trillebør; fordi vi til alt Saadant holde Heste.

Jeg seer mig ikke istand til at afgjøre, om der virkelig er nogen Fordeel ved at pløie med Stude: men gaaer Arbeidet med dem betydeligt langsommere end med Heste, saaledes at man med et Par Stude ikke kan pløie mere i 5 Dage end der med et Par Heste pløies i 3, -saa er det indlysende, at Fordelen ved at bruge Stude, eller Besparselsen ved deres Underholdning er meget illusorisk; da der til det samme Arbeids Udførelse medgaaer 2 Dage mere for Plovkarlen, der baade skal have Kost og Løn. Desuden er det ved vor sjællandske Jordbund saa særdeles vigtigt, at faae Jorden behandlet i det rette Øieblik, naar den dertil er beqvem, at en noget større Udgift til Trækdyrene ikke maa ændses, naar dette Øiemed kan opnaaes. Derfor var det vist ikke godt, om Pløining med Stude nogensinde her skulde blive almindelig.

Det er forøvrigt interessant at lægge Mærke til, hvorledes Hesten og Oxen i Tidernes Løb have ombyttet deres Roller, saa at Hesten har ophørt at være Slagteqvæg og er bleven Trækdyr; medens Oxen mere og mere ophører at være Trækdyr og bliver alene brugt til Føde, som Maltefod eller Slagteqvæg; samt hvorledes Fordommen imod at kjøre og pløie med Stude nu næsten er bleven ligesaa almindelig, som Fordommen imod at spise Hestekød. Virgil nævner ved Begyndelsen af vor kristelige Tidsregning i sin Bog om Agerdyrkningen Tyren som den, der skal trække Ploven:

Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro ingemere &c.
 Columella, som skrev sine tolv Bøger om Landvæsnet i det første christelige Aarhundrede, omtaler alene Orer som det Nøg, der trak Ploven, hvoraf man vel tør slutte, at Romerne ikke anvendte Heste til dette Arbeide. — Men hvorledes er Hesten da kommet i Ørens Sted for Ploven? — Dens større Duelighed dertil har vel fornemmelig bragt den paa denne Plads; men det synes ogsaa, at Paverne og den catholske Geistlighed have stræbt alvorligt at bevare den paa samme; thi hertil maa vistnok Forbudet imod at spise Hestekød, som de gjorde gjeldende i alle Lande, hvor Hedninger omvendtes til Christendommen, fornemmelig have sigtet. Det er bekjendt at dette Forbud var iblandt de Ting, som gjorde det sværere at faae Christendommen antaget i disse nordiske Lande. I den hedenske Tidsalder spiste nemlig Nordboerne paa scythisk og tartarisk Viis Hestekød med stor Appetit. Men da man havde begyndt at bruge Hesten, som det hurtigste Arbeidsdyr, til Markarbeide, har sandsynligviis den catholske Geistlighed frygtet, at Lysten til at spise dens Kød altfor meget skulde formindskes Tallet paa de Heste, der kunde anvendes til Agerdyrkningen, eller udsætte de Klostere, hvor Munkene dyrkede Jorden, for at miste deres Arbeidsheste ved Tyverie. Heraf maa vel Forbudet mod at spise Heste udledes, og af dette fulgte igjen, at man paa en Tid, da Religion og Overtro vare saa nøie forenede, gik over til en anden Yderlighed, og ansaae den, som endnu spiste Heste eller befattede sig med døde Heste, for en Hedning, en Rakker o. s. v.

Hesten har afløst Øren for Ploven, og det vistnok med skjellig Grund. Men vil man sige; det er heller ikke i Almindelighed eller paa Gaardene, man ønsker Hornkvæget brugt som Arbeidsdyr. Huusmanden bør kunne pløie sine 4 Tønder Land med sine 2 Malkekøer; thi skal han holde Hest kan han ikke bestaae. Vi svare hertil: Det nytter ikke at Pløiningen haves for godt Kjøb, naar den ikke bliver forsvarlig udført. Det er at spare paa Skillingen og lade Valeren gaae. Dersom en Huusmand ved at pløie med sine 2 Malkekøer avler saa lidet paa sine 6 Tønder Land, at han ikke kan føde Køerne derpaa; men han derimod ved at holde en Hest kan drive sine 6 Tønder

Land saa vel, at han avler saa meget paa dem, at han kan føde baade Hesten og de 2 Køer rundelig, hvad er der saa tabt ved at han har Hesten?

At bestemme Waalkesøer til at trække, er omtrent som at udnævne Damer til Officerer; og Kreaturer bør ligesaa lidet som Mennesker have for mange forskjellige Professioner. Hundrede Haandværker ere hundrede Ulykker; suum cuique. — Men derfor er Plovtoiet til een Hest, som bruges af Parcellisterne Claus Hemmingsen og Hans Jacobsen i Hjelm og af flere mœnstre Parcellister, det vi bør anbefale for de større Huusmands-lodder; og for de ganske smaa er det en slittig og omhyggelig Brug af Spade, Hæke og Rive.

9.

Hvorledes ere Agerdykningsredskaberne? Erkjendes Svingplovenes (de saakaldte engelske Ploves) Fortrinlighed? Ere de nyere arbejds sparende Redskaber bekjendte og benyttede?

Det er nu omtrent 50 Aar siden at Svingplovene (dengang den smalle) først viste sig her i Præstø Amt. Min Fader som i Aarene 1789 og 90 var Præst i Fensmark og Riislov i Tybjerg Herred, anskaffede sig dengang, ligesom flere Landmænd udenfor Bøndestanden, en smalle Plov og brugte den der et Par Aarstid, indtil han ved sin Forslyttelse til Fyen tog den med derover, hvor jeg i min Barndom saae den i Gang, indtil den bailey'ske afløste den. I disse 50 Aar have oplyste Landmænd og Landboeselskaber arbejdet for Svingplovens Udbredelse; men det er først i det sidste Decennium, først siden den amerikanske og Valentiner-Winstrupske her bleve bekjendte, at den paa enkelte Egne er bleven betydeligt udbredt blandt Bøndestanden, og synes at ville fortrænge Hjulploven. Det vil nu komme an paa, om ikke en eller anden nye Plov, som gjør Furore i Udlandet, og som er en Hjulplov, imidlertid vil komme herind, og standse Svingplovens Fremstid^{*)}.

Det vilde vist være ubilligt, om man vilde skrive vor Bøn:

^{*)} F. Ex. Ruchalto eller Ploven fra Obatschar.

des Forkjærlighed for Hjulploven alene paa hans Mageligheds Regning eller om man vilde mene, at han havde holdt fast ved den alene af Lyst til at følge gammel Slendrian. Den samme Bondestand, der har ombyttet Trevangsbruget med Kobbelbruget, der har antaget Heelbraf og Kløveravl, vilde ikke været saa seen til at antage Svingploven, dersom Hjulploven ikke havde adskillige gode Egenskaber, der maa anbefale den hos Bonden, og bevare den i hans Yndest; men den har virkelig saadanne; dette tør den, der er opvokset blandt Svingplove, selv har brugt dem snart i 20 Aar, og gjort alt hvad der stod i hans Magt for deres Udbredelse, og i de sidste 8 Aar ingen Hjulplov har havt, vel tilstaae, uden at frygte for Beshyldningen om at hylde Fordom, Magelighed og gammel Slendrian. Ikke er det hermed min Mening, at Hjulploven er bedre end Svingploven; men jeg hylder ligesaa lidet nogen alene lykkeligjørende Plov, som nogen alene saliggjørende Tro, jeg er Protestant og saa i Plovsager, og tør derfor mene, at der kan være gode Svingplove og flette Svingplove, gode Hjulplove og flette Hjulplove, og at man kun aldrig bør fortænke nogen Mand i, at han vælger det Nedskab, der for ham efter hans Stilling og hele Forhold er det meest passende; samt at ligesom Svingploven har Fortrin til dyb Pløining, saaledes har Hjulploven Fortrin til grund Pløining.

At Opmærksomhed paa Landmandens vigtigste Nedskabs Forbedring er høist vigtig, at enhver virkelig Forbedring Ploven erholder, er en Binding for Menneskeslægten, som vi bør stræbe at gjøre til en Nationalvinding ved at tilegne os samme, er en klar Sag. Ligesaa unægteligt er det, at Bestræbelsen for Svingplovens Udbredelse, Præmiepløininger o. s. v. have virket høist velgjørende, ei alene fordi Svingplove derved ere blevne udbredte, men ogsaa fordi Hjulplove derved ere blevne forbedrede; og ligerviis som Reformationen har gavnet Religionen ei blot i de protestantiske men ogsaa i de catholske Lande, saaledes har Svingplovens reformatoriske Evangelium gavnet Pløiningen ei blot i de Egne, hvor Svingploven blev den herskende; men ogsaa i dem, som holdte fast ved Hjulplovens Catholicisme. Da Kampen mellem Svingploven og Hjulploven har megen Inter:

esse for den tænksomme Landmand, skal jeg tillade mig her at referere de Yttringer i ældre Indberetninger til Landhusboldningsselskabet, som ere noget andet og mere end et blot Echo af herstende Meninger, og som ved den Sandhedskjærlighed, hvormed de ere fremsatte kaste et tilforladeligt Lys paa Plovsagens faktiske Standpunkt til forskjellige Tider og paa forskjellige Egne.

Dr. Hammers Indberetning af 5te Marts 1824 har derom følgende:

"Ploven hos Bønderne i Tybjerg Herred er den sædvanlige sjællandske med Hjul, til 4, ja vel endog til 6 Heste."

"Paa alle store Gaarde kjendes og have den saakaldte engelske Plov; men jeg kjender ingen Gaard, hvor den udelukkende bruges. Man antager at Jorderne her ere for stærke og fulde af Steen, og man klager over at Svingplovene ere for dyre og deres Istandsættelse vanskelig og bekostelig — Man paa staaer at de ei lave Jorden tilbørlig, og især at de ei vende og stryge Juren ret — Fordommen og Plovkarlens Magelighed er dem imod. Smidlertid har nu i 5 Aar Svingploven daglig været anvendt hos mig. I Almindelighed har jeg brugt 3 Tohesteplove Ager om Ager ved Siden af hinanden, nemlig en Svingplov, en sjællandsk Hjulplov og en saakaldet Alser dito. Kuns til Byg har jeg brugt 2 eller 3 Svingplove, og i stærk Grønjord Tohesteplove. I de sidste 10 Aar er den sjællandske Tohestehjulplov bleven meget almindelig paa de store Gaarde og paa 15 Tønder Lands Lodderne. Og underligt nok, — jeg maa tilstaae det, — den er iblandt mine 3 nysnævnte Plove den, som synes at lave Jorden vel saa godt som de andre. Jeg har anvendt Kraftmaaleren — den er ligesaa let at trække — og den udretter ligesaa meget. Dette forudsat, hvorfor skal man da ei søie sine Folk, hvem, — det være nu af Forkjærlighed for det Bante, eller af Magelighed — denne er kjærligere end Svingploven. Den jeg kalder Alser-Ploven, fordi jeg har faaet den fra salig Greve Danneskjold, og han fra Als, er en særdeles god Hjulplov til 2 Heste, og har adskillige Fortrin for den nys omtalte sjællandske, men er ogsaa kostbarere. Hovedsagen, mener jeg, er, at man kan affaafe de Plove til hvilken behøves mange Heste, dels for at kunne indskrænke disses Tal,

"deels for at kunne spare Plovfjoreren. Lad endog være, at
 "een Karl med 2 Heste pløier noget mindre end 2 Karle med 4
 "Heste, saa er der dog meget vundet i de allerfleste Tilfælde.
 "Opmuntringer fra Godseieren og Exemplet paa dennes Eget
 "ville, haaber jeg — snart bringe det saavidt i denne Egn allez
 "vegne, uden paa Hoverie-Godserne."

I Consistorialraad Lunds Indberetning af 24de October 1822
 hedder det:

"Den mænſke Bondes Hjulplov er temmelig let og kort i
 "Nasen, Plovfjæret noget hvalvet og det's Vinge temmelig bred;
 "Opstiver og Plovflæb (Plovløb) ere helst af Jern, og Langjer-
 "net mangler sædvanligviis ganske. Fire nogenledes gode 9 Qvar-
 "ters Heste kunne brække med denne Plov (undertiden maa
 "ringere Heste udrette det), 3 kunne vaarpløie og 2 kunne drive
 "til Bygsæl, dog bruger Bonden kun sjelden at drive med 2
 "Heste. Langjern sættes kun i Ploven, naar Grønsvar skal
 "brækkes eller om Sommeren, naar Jorden er særdeles haard at
 "bryde; da lægges vel og Staal i Plovfjæret.

"Det følger af sig selv, at denne Plov uden Langjern
 "slet ikke ved første Pløining kan lægge en jevn og lige Fure.
 "Ploven vender ikke Pløistrimlen, men brækker den op og vælter
 "den i store og smaa Stykker til Siden; men en saadan Pløi-
 "ning ved St. Hansdags Tider anses endog af den fornuftigere
 "mænſke Bonde for bedre, end den lige jevne heelt omvendte
 "Fure.*) Han paastaar, at naar Knoldene gjenneihedes af
 "Solen, visner Ufrødet bedre, end naar Pløistrimlerne hvile
 "jevnt paa hinanden; at hans utallige Knolde frembyde en langt
 "større Overflade til Solens og Luftens Paavirkning end den
 "jevne Ager; og at, naar kort efter en god Regn Harven an-
 "vendes, virker den fordeelagtigst paa den knolbede Jord, som
 "da maa give efter, saavidt i det mindste, som Regnen har naaet
 "ind i Klimperne; disse knuses eller nedtrykkes af Trømlen, for
 "atter at rives af Harven.

*) Da den aldrig hvilende mænſke Jord ikke har seig Grønsvar
 eller mange Qvikrodder, som behøve at raadne; kan det være
 sandt for Aoen; men ogsaa kun der. Forf. Ann.

"Det vilde uden Tvivl være vanskeligt at forsvare dette
 "mønske Paradox om Ploven uden Langjern; men ikke
 "desto mindre er det vist, at denne Plov allerede ved anden
 "Drivning, endog naar Jorden pløies paa tværs, kan lægge en
 "temmelig lige Fure, og at den dygtige Bondes Jord, forinden
 "den besaæs, maa ansees at være vel behandlet, samt at der
 "ved denne Dyrfningsmaade kan frembringes saa god en Hvede-
 "høst, som paa nogen anden Maade er mulig.

"Da Svingploven saaledes, endog i Møenboens særegne
 "Anskuelse af Pløiningen, finder Modstand, er det intet Under,
 "om den her silbigen vil blive indført. Jeg har brugt den i 3
 "Aar, men fandt ingen Efterlignere; og da min Nylskarl kom
 "bort, bleve Hindringerne saa mange, at jeg maatte nedlægge
 "den. Man indvendte og dengang, at Svingploven i Bygsæden
 "var senere end den mønske. Dette var tildeels sandt; thi den
 "mønske Plov tager bredere Furer, og 2 Heste kunne i Byg-
 "sæden gaae temmelig raske frem med den, fordi Bygjorden her
 "sædvanlig er godt behandlet i Forveien."

Hvad det her omtalte mønske Paradox om Brakjordens
 Overflade efter første Pløining angaaer, da finder jeg det rimel-
 ligt nok, at det dermed kan have sin Rigtighed især paa Jord,
 der som den meste Agerjord paa Møen aldrig har lagt længere
 stille, uden at vendes af Ploven, end fra det ene Aars Bygsæd
 til det andet Aars St. Hansdag. At det ikke skader, naar man
 bruger Sommerbrak, at Brakmarken efter første Pløining faaer
 en ujevn Overflade, synes min egen Erfaring ved Brugen af den
 nordamericanske Plov til Sommerbrak at stadfæste; og Pastor
 Freuchen i Magleby, med hvem jeg har talt derom, mener det
 samme. Men af denne Grund skal den mønske Bonde idetmind-
 ste ikke forkaſte den nordamericanske Svingplov, thi den vil
 kunne lægge ham Grønjorden saa løst og ujevnt, som han efter
 sin særegne Anskuelse af denne Sag kan ønske det*).

Men vi vende tilbage til det, som vi fornemmeligt ved for:

*) Dette skrev jeg 1837. I Aaret 1839 har jeg ogsaa seet, at just
 den nordamericanske Plov i de sidste 2 Aar er blevet meget ud-
 bredt blandt de mønske Bønder.

anstaaende Citater vilde bevise, at nemlig indtil Aaret 1824 Svingplovens Brug saa godt som ingen Indgang havde fundet blandt Bondestanden i Præstø Amt. Det samme fremlyser af alle de Indberetninger til Landhuusholdningselskabet, som bleve indhentedede i Aarene 1822 til 24.

Bøndernes Hjulplov i det sydlige Sjælland er forskjellig fra den mønske saavelsom fra den fynske deri, at Plovmanden efter den gaaer i Furen, medens Møenboen og Fyenboen gaaer efter sin Plov paa Land. Da Hjulploven alligevel ved Forkærrens Hjælp kan bringes til at gaae, som man ønsker, endsskjønt Plovmanden gaaer paa Land, synes det, at vi her i denne Henseende gjøre os Livet surere, end vi behøvede. Fire Heste ere det almindeligste Antal for Bondens Plov, dog drives ogsaa ikke sjældent med 3 og i Bygsæden næsten altid med 2, hvilket godt gaaer an, naagter Hestene her ofte ere smaa og maadelige nok, da saavel Ploven selv som Forkærren nu konstrueres lettere end tilforn. Plovmandene herfra Egnen have derfor ikke liden Forundring over at see, at man paa Strøget mellem Moeskilde Kro og Rjøge, hvor der dog ialmindelighed findes dygtige Heste, har 6 saadanne paa eengang for een Plov, da der uden Vanskelighed kunde sættes 3 Plove i Gang med dette Antal. Naagter Ploven endnu ofte er svær paa den nysnævnte Egn, maa man dog tilstaae, at Plovingen for 6 slige Arbejdsdyr mere ligner en Leeg end et Arbejde; og Bondens Skaansomhed over sine Heste, der bevæger ham til at sætte saa stort et Antal for Ploven, har vel sin Andeel i, at disse ere saa gode, som de ere. Paa en Egn, hvor Hesteavl og Hestefalg er en Hovedindtægt, kan Sagen altsaa ikke være saa aldeles urimelig, som den ved første Blikkast synes.

Da jeg i Aaret 1825 bragte min Svingplov her til Mehren, meente Bønderne, at den nok ikke vilde blive brugt her ret længe, da adskillige saadanne, som vare komne her til Omegnen, snart vare blevne satte paa Loftet. Imidlertid have Svingploveene dog her været i stadig Gang, saa at min Hjulplov ikke har været i Brug i de sidste 8 Aar. Om Svingplovenes Fortrin bleve mine Folk især overbeviste i Sommeren 1830, da vi behandlede en Brakmark, som havde været besaaet med Grønfoder, og var

bleven flent besat og sammensiltret med Qviskrødder. Min Ayls: Karl pløiede nemlig der med 1½ Hest 3: en sund og en syg for en baileys Plov langt mere, end den anden Karl med 4 sunde Heste for Hjulploven var istand til; saa at denne Karl selv bad mig om, at han maatte gaae hjem efter den americanske, som jeg havde haft staaende i 5 Aar; men som ellers hver Gang naar vi prøvede den, var bleven funden for let og for ustadig til vore stærke Jorder. Vi fik altsaa dengang Americaneren i Gang, og siden har den gaaet fortræffelig, er opslidt og afløst af en nye, saavel som dens Frænde den baileyske.

Ved Landhuusholdningssekskabets Godhed ere 2 americanske og en baileys Plov komne til Mehren Sogn for nedsat Priis; og efter en hjemmegjort Evingplov jeg har, har Gaardmand Rasmus Andersen i Sønder Mehren ladet gjøre 2 nye dito, som han nu næsten har slidt op ved ideligt at bruge dem.

Da Evingplove desuden ere i fuld Gang paa Petersværst, Petersgaard, Langebæksgaard, Steensbyemølle, Nyssø, Bredehave og flere store Gaarde, saavel som i flere Præstegaarde, vilde Tingen ogsaa her finde god Fremgang, naar her blev etableret et Udsalg af Evingplove og andre Agerdyrkningsredskaber, ligesom Tilfældet er i Sorø Amt og flere Steder.

Paa Møen er Evingplove nu i Gang hos flere Bønder, f. Ex. hos Gaardmand Lars Jensen i Frenderup, der har erholdt sin Evingplov til Foræring af Conferentsraad Holten hos hvem han som Landhuusholdningssekskabets Lærling har tjent; — men selv har forfærdiget en meget smuk og vel construeret Evingplov til sin Broder i Hjelm. En americansk Plov og en Ex: stirpator eies og bruges af Gaardmand Hans Pedersen i Lisebye. Evingploven, især den nordamericanske, vil altsaa sikkert snart udbrede sig og blive ganske almindelig blandt de mønske Bønder, naar der blot var Udsalg af færdige Evingplove hos en af de Handlende i Stege.

Erfaring viser nemlig at Intet mere fremmer Evingplovens Brug end Etableringen af et saadant Udsalg i Nærheden. I Egnen omkring Odense har man længe anbefalet Evingplove og opmuntret til deres Brug, uden at see nogen Plov af dette Slags hos Bønderne; men efter at der i de senere Aar er ble-

vet Udsalg af dem hos Jernstøber Allerup i Odense, seer man nu blaamalede Evingplove rundt omkring paa de fynske Bønder's Marker.

I Bjeverskov Herred bruges Evingplove, især de saakaldte valentiner-vinstrupke paa Hovedgaardene Balløe, Gunderup, Billesborg, Nye Lellingegaard og Juellund, saavel som hos Præsterne i Herfølge, Balløebye, og Haarløv, samt hos Gæstgiveren i sidstnævnte Bye, adskillige Parcellister og Cancellieraad Møhr i Herfølge.

Fra det kongelige Landhuusholdningselskab have en Gaardmand i Herfølge og en anden i Lystrup hver erholdt en Evingplov; men disse vare i flere Aar omtrent de eneste Evingplove blandt Gaardmændene der i Herredet, indtil Hr. Cancellieraad Møhr i Efteraaret 1834 slog ind paa den rette Vej til Sagens Fremme. Han lod nemlig forfærdige nogle Exemplarer af den valentiner-vinstrupke, en Plov der anbefaler sig saavel ved Simpeltet som Soliditet, og af det største saavel som af det mellemste Slags americanke Plove, for leilighedsviis at affætte dem til de dueligste Bønder paa Balløe Stifts Godser. Prisen paa Plovene, complet færdige og malede, blev bestemt saa billigt som muligt nemlig:

for en valentiner-vinstrupsk Plov med eet smedet Skjære 13 R 4 S
for en af de største americanke Plove med 3 støbte

Skjærer 13 — 4 —
for den mellemste americanke Plov med 3 støbte

Skjærer 9 — 4 —
og for en baileysk Plov med eet smedet Skjære . . . 13 — 4 —

Følgen heraf var at der meget snart blev affat over 60 Evingplove.

I Stevnsherred begyndte man for en Deel Aar siden at bruge Evingplove ved Giorsløv og Søeholm, og at det derfra givne Exempel har fundet Efterfølgere, kan sees deraf, at en driftig Gaardmand i Lillehedinge i de sidste 2 Vintere har forfærdiget og afhændet over 50 Evingplove, og en ung Kjøbmand i Storehedinge, som selv har Avling, har ladet forfærdige og i de sidste 2 à 3 Vintere affat endnu flere.

Men har Evingploven afgjorte Fortrin og udbreder dens

Brug sig nu saa ønskeligt, hvilke ere da de gode Egenskaber hos Hjulploven, der har bevaret den saalænge hos Bøndestanden?

Hjulploven har den gode Egenskab, som ofte er ubetalelig, at, naar den engang er rigtig stillet, kan enhver Dreng pløie med den. Bønden kan stille sin Plov om Morgenens til at gaae grundt eller dybt, til at tage smalle eller brede Furer, ligesom han vil have det, og bliver han saa selv bortkaldt fra Ploven, kan han lade sin Karl eller Dreng holde den til Aften, og være sikker paa at Pløiningen bliver som den skal; men denne Sikkerhed kan han ingenlunde have, hvis han maa overlade sin Svingplov's Styrelse til en uøvet Karl.

Bed Hjulploven kan man nøiagtigt bestemme den Dybde til hvilken man vil pløie, hvad enten man pløier op eller ned af Bakke, hvilket især er vigtigt hvor grund Pløining er nødvendig; men Plovkarlen, skal være meget øvet og meget paapasselig, om ikke Furen, som Svingploven tager, skal blive en heel Tomme dybere, naar Hestene gaae imod Bakke, end naar de gaae ned af den, især om de ere lidt muntre og vælige.

Med en Hjulplov kan tilveiebringes en god Pløining, om endstjøndt den er forfærdiget af en Døsmer og bestaaet af en Juffer; men skal Pløiningen med Svingploven blive til noget, maa baade Hugger og Smed være dygtige Folk.

Den gaardbrugende Enke faaer sin Naboe til at stille Hjulploven for hendes fjortenaarige Søn, og nu pløier denne til Høve som den Bedste; men vil hun bruge Svingplov, maa hun lønne en kostbar Karl, og tør ikke let stille sig ved ham igjen, om han har nok saa mange Seil; af Frygt for at hendes Plov skal komme til at staae stille.

Resultatet af vore Overveielser bliver altsaa; at stjøndt det er sandsynligt, at man i vor mekaniske Tid vil opfinde en Hjulplov, med støbte Jernhjul som Scarificatoren's, der vil have afgjorte Fortrin for Svingploven til grund Pløining, eller hvor man kun skal strække Grønsværen, overalt hvor man just ikke skal tverpløie høiryggede Agre; ville vi dog, saalænge vi ikke have seet en saadan, bruge Svingploven, som den bedste vi hidtil kjende. Kun ville vi aldrig lade den blive vor Kjøphest, og vogte os vel for at mene, at vi ere store Agerdyrkere, fordi vi pløie med

Svingplov, eller at ethvert Aulsbrug absolut maa være flet, hvor Hjulploven endnu benyttes.

Vende vi os fra Ploven til dens Følgesvend Harven, da finde vi denne hos de dygtigere Bønder at være temmelig svær. Den har paa Møen 3 Bulle med lange Jerntænder, og dens Skeder eller Skeer ere 2 Stykker fladt Stangjern, som gaae heelt igjennem den midterste Bul; dog har man ogsaa mindre og mere bevægelige Harver. Dette Redskab anvender den mønske Bonde med særdeles Flid, og opretter herved tildeels Pløiningens Mangler.

Bøndernes Harver i det sydlige Sjælland bestaae ogsaa af 3 eller 4 stive Bulle. Den har ikke som i Fyen og det nordlige Sjælland 2 Halvdele, der ere forenede med Jernbolte, og altsaa bevægelige efter Jordsmonnet; men hele Harven bestaaer af een stiv Girkant, hvori vel undertiden alle Tænderne ere af Jern; men undertiden kun de i den bagerste Bulle, da de andre ere af Træ. Lette Træharver findes ogsaa undertiden, og kunne bruges med Nytte f. Ex. til Kløversis og Rapsæd. Paa Herregaardene have alle vegne svære Bræharver. Mine fynske Harver have vel havt mange Besfuere; men hidtil ingen Esterlignere. Dog har Gaardmand Rasmus Andersen i Sønder Mehren ladet gjøre en nye Harve, hvis bagerste Bulle er bevægelig.

Da her pløies saa meget til Vintersæd og til Byg, saa at Jorden, naar disse Sædearter nedharves, som oftest er skjør nok, skader Harvernes Ufuldkommenhed i almindelighed mindre Rug-sæden og Bygsæden end VErterne og Havren, til hvilke kun gives een Pløining. Harvernes og Harvningens Ufuldkommenhed er altsaa vistnok en medvirkende Aarsag til, at her forholdsvis høstes ringere Fold af VErter og Havre end af Rug og Byg. Thi skjøndt Bondens Frygt for at behandle VErtemarken altfor stærkt, saa at den bliver altfor skjør, og ved indtræffende stærk Væde, formedelsf Vandets kemiske Virkning paa den stærkt smuldrøde Leerjord, bliver steenløben, efter min egen dyre Erfaring er vel grundet; maa det dog paa den anden Side absolut være skadeligt, naar Harvningen er saa ufuldkommen, at Furerne ligge ganske hele, og en stor Deel af VErterne ovenpaa Jorden.

I Bjeverskov Herred har Harven 6 Bulle med 5 à 6 Tænder hver.

Paa Søeholm i Stevns Herred bruges den stotste Harve med krumbøiede Tænder. Den roses meget, da den renser Jorden godt for Græsrodder; men der skal et Par gode Heste til at trække den. Naar man vil bruge den til at nedharve med, vendes den modsatte Side fremad, eller Tændernes converte Flade mod Hestene. En Overgang med den skal virke lige saa meget som 4 med den almindelige Harve.

Jeg kan ikke forlade Kapitlet om Harven uden at yttre det Ønske, at man vilde skænke dette Redskabs Forbedring en Opmærksomhed lig den, der i en lang Række af Aar har været skænket Plovens. I mange Tilfælde opfylde vore nu brugelige Harver kun saare ufuldkomment, hvad man fordrer af dem. Om Scarrificatoren nogensinde paa stivlerede Jorder vil kunne gjøre Ploven overflødig, kan jeg af Mangel paa Erfaring om denne Gjenstand ikke bedømme; men det forekommer mig sandsynligt at den i adskillige Tilfælde med Held maatte kunne bruges i Harvens Sted, eller lede til Opfindelsen af en Harve, der kunde faae Bugt med den steenløbne Leerjord, naar dens seige Klemper under ugunstige Omstændigheder trods vore nu brugelige Ploves, Tromlers og Harvers forenede Bestræbelser. Det er vel rimeligt at en Pigtromle o: en Tromle besat med Harvetænder, saaledes som den findes afbildet blandt Winstrups Agerdykningsredskaber 4de Bind Tab. 5, maatte kunne bruges med Virkning; men var den ikke tilstrækkelig, maatte Scarrificatoren komme den til Hjælp. Med de Redskaber vi nu have, arbejder man sig mest langsomt paa det seige Leer, naar det er bleven hvad Bonden kalder reent fordærvet og frakilt, uden at udrette synderligt, og naar Tiden tillod det, vilde man ofte gjøre bedre i at spænde fra Plov, Harve og Tromle, og derimod spænde for Bognen for at paaføre det et Lag gammel Jord, eller i alt Fald et Lag Sand eller Gruus. Men dette Middel, som er anvendeligt i de Smaa, vilde ofte være uoverkommeligt i det Store. Derfor bør vistnok enhver Landmand, især enhver som har seigt Leer at behandle, inderligt ønske, at en Harve, der var dettes Mester, maatte blive construeret og bekendt.

Erstirpatoren er ikke sjeldent bleven anskaffet af Landmænd udenfor Bøndestanden. Sjeldnere er den bleven anvendt med Held og Vedholdenhed. Dr. Hammer bemærker om sin: "En Erstirpator er paa de fleste store Gaarde. Den jeg har vil slæbe sammen, hvor der er Græsrod eller Ukrud. Imidlertid anvendes den. Jeg har fundet paa en Anvendelse deraf, som jeg ei har seet andensteds, nemlig at bearbejde Sneen dermed, for at saae den til at svinde om Foraaret, og dermed at riste den Jord, hvori jeg vil saae Rug i Kloverstrib, førend jeg pløier den til Rug." Og da han derpaa tilføier: "Vigtigere end Erstirpatoren anseer jeg den saakaldte Muldplov eller Jordsluffe at være," saa seer man nok, at den Nytte, han har havt af Erstirpatoren, ikke har været ret stor. Og saaledes er det vistnok gaaet flere. Andre ere dog vedblevne at bruge den, og have anseet dens Brug gavnlig og arbejds sparende f. Ex. Cancellieraad Mohr i Hersø, Kammerraad Schmidt i Landsled paa Møen og Gaardmand Hans Pedersen i Lisebye sammesteds.

I Almindelighed vil Erstirpatorens Virkning nok findes for svag, hvor man har stærke og svære Jorder at behandle, og kun tilfredsstillende hvor Jorderne ere løsere og lettere.

Jordsluffen har længe været kjendt og benyttet her i Amtet. Blandt Andre yndede Dr. Hammer i Herlufsinagle den meget, og det vil maaskee interessere Læserne at see hans egne Ord om dens Brug. "Jordsluffen existerer, saavidt jeg veed, her i Herredet kun paa Gisselsfelde og Viborg; men mange saadanne ere opslidte paa sidstnævnte Sted, fordi jeg ei har nægtet Bønderne at laane den. Den kan kun anvendes i løs eller ved Ploven løsnet Jord; thi i tæt Jord eller Jord med Grønsvær kan den ei indgribe. Den læsser sig selv, og læsser sig selv af, naar Kjøresvenden letter paa Stjerten. To Heste kunne paa den trække et halvt Vognlæs. Hvor Banker eller Volde skulle sløifes, Dale eller Sveier fyldes, hvor der skal mergles og Mergelen ei er af den stærke Leermergel, hvor Mergelen lader sig pløie op, hvor Jord skal føres bort fra Drakgrøfter, og overalt hvor man har med raa Jorder at gjøre, er den af uberegnelig Nytte. Jeg har med 2 Jordsluffer, 4 Heste, 2 Karle, (dog er det godt at en 3^{die} Karl er tilrede for at hjælpe

"ved Læsningen) og een Plov paa een Dag tilveiebragt en "Brakgroft, som 20 Karle ikke kunde have gravet i samme Tid, "naar de tillige skulde bortskaffe Jorden. Det følger af sig selv "at Slufferne hvilede, medens Folkene pløiede for at løsne Jor- "den. Den løsne Jord bortsluffes, og der pløies paa nye, "og saaledes fortares til man har faaet Groften saa dyb som "man ønsker den."

Dette Redskab har ogsaa været brugt mange andre Steder f. Ex. paa Jomfruens Egede, i Spjellerup, Hollesø Mølle, paa Lilliendal og paa Østergaard her i Mehren Sogn. Ja endnu i Julii 1839 saae jeg det i fuld Gang hos Hr. Kammerraad Paulsen i Lindemark ved Stege. Unægteligt er det meget hen- sigtsmæssigt og harmonerer fortræffeligt med Sjællænderens Afstye for Trillebørens Brug *). Men det værste er, at den Næmhed hvormed man ved Jordsluffens Hjælp kan udjevne smaa Forhøi- ninger og fylde Fordybninger, har forledt adskillige Landmænd ti at blotte deres Agres Rygge for Madjorden, og at begrave Ager- krummen i Riene og Fordybninger, uden at dette altid har været nødvendigt.

Spaderne her paa Egnen ere vel ikke saadanne naragtige Redskaber, som de der endnu bruges i Vendsyssel (see Brinck: Seidelin S. 146), men det er dog en Sjældenhed at en Smed her kan gjøre en ret god og let Spade. Jeg faaer endnu stedse Spader fra Smeden Hans Henriksen i Stige ved Odense, der saavidt jeg veed har lært Künsten af nogle hollsteenske Kanalgra- vere, og fik en ualmindelig Øvelse i at smede Spader, medens Kanalen til Odense blev gravet. De ere fortrinlige, og de For- søg jeg har gjort paa at faae dem eftergjorte af Smede her paa Egnen, have ikke været heldige. Kommer her nogensinde et Udsalg af forbedrede Agerdyrknings- Redskaber istand, da burde Spader fra Hans Henriksens Værksted ikke savnes der; thi skulle

*) Meget sjælden har jeg anvist en af mine Folk at udføre noget med Trillebør, uden at han under Arbeidet har gjort den Bemærk- ning: "Det er dog ikke godt at være Hest". Om Skubkarrens Brug ved Fæstnings Arbeid har nogen Deel i denne Afstye, veed jeg ikke.

vore smaa Huusmand lære at grave deres halve Tønde Land, da maa de have lettere og mere behændige Spader.

Blandt de arbejdsparende Redskaber, hvis Gavnlighed her begynder at erkjendes, er de store Brager uden Taffer med en Klods paa Enden af den øverste bevægelige Deel. Et Par af dette Slags, som jeg har faaet fra Fyen, circulere Dyen rundt om Efteraaret paa den Tid der brages, saa at mine Folk pleie at sige, at Ingen her kommer tiere til Bragegilde end Præstens store Brager. Nu have flere Bønder ogsaa ladet sig gjøre Brager efter dem.

Min Hypeplov blev ogsaa i de første Aar ofte ublaant; men nu have flere Bønder f. Ex. Gaardmand Rasmus Andersen i Sønder Mehren anskaffet sig selv Hypeplove.

Hertil kan maaskee endnu henføres, at der paa alle Herregaarde findes Kjernemasliner, og paa adskillige f. Ex. Willesborg, Balløe, Gunderup, Rosendal, Bømmetofte, Alslevgaard og Gammel-Vellingegaard Tærskemaskiner.

Hakkelsesmaskiner findes ogsaa flere Steder f. Ex. paa Gunderup.

Cancellieraad Mohr har ved sin Bolig i Herselge ladet opføre et Maskinerie, som bevæges af een Hest, hvorved er anbragt en Tærskemaskine, en Knusmaskine, en Hakkelsesmaskine og et Kjørneværk, der alt er meget vel indrettet og fuldkommen svarer til Hensigten.

I Egnen omkring Farø lader det til at arbejdsparende Maskiner finde god Fremgang. Der er i Bivede Bye en dærlig Mand ved Navn Peder Jensen, som forfærdiger Tærskemaskiner, samt Kjernemasliner, der drives ved Haandkraft.

Hos Major Plum paa Kathrinedal benyttes det samme Hjul til at sætte Kjørneværk, Tærskemaskine og Mølleværk i Bevægelse.

Det store Problem ved Hørtilberedningen, at undgaae den langvarige og kostbare Skjatten, har man ogsaa her ønsket at løse; men hidtil uden Held. Ved Steenshyemølle var for flere Aar siden en Hørfjættemaskine, som i Forening med den derværende Hørbrydemaskine skulde tilberede Hør for Omegnen; men medens Brydemaskinen har været i stadig Brug, blev Skjatte-

maskinen sat i Rolighed, og man greb i dens Sted til Skjærlerne.

Ligeledes hedder det fra Bjeverskov Herred: "Enkelte have "Haandskjættmaskiner til Hørens Skjætning; men de synes ikke "saa ganske at svare til deres Hensigt". Og fra Kjøng: "Paa "Kjøng haves ingen Skjættmaskiner, som bruges; men man "skjætter med Haandkraft efter den hollandske Maade".

Saa kjed man end kan være af at holde Qvinder til at skjætte og spinde, maa man dog fra den simple Arbeiders Standpunkt takke Hørrer, at den i lang Tid var mindre sjielig mod Maskinerne end Ulden og Bomulden; thi ellers var han kommet til at gaae nogen i Mellemtiden fra Maskinspinderiets Opfindelse, og indtil Maskinerne leverede Klædningsstoffer saa billigt, at ogsaa han kunde faae dem. Nu er denne Periode næsten forbi, efterdi det maskinspundne Hørgarn fra Udlandet indtrænger sig i vore Linnedfabriker, saa at selv Spindeskolen i Stege, hvor man spandt Hørrer indtil 60 Fed af Pundet, og ved hvis Medvirkning fra 1825 af i en Række af Aar 450 indtil 1000 Spindeskoler paa Møen bleve opstaaede for Kjøngs Fabrik, nu maa være glad ved at erholde Blaar til Udspinding fra Bøvermester Ehler paa Vesterbro ved Kjøbenhavn. Ogsaa Strasseanstalterne ville for Fremtiden faae ondt ved at finde Arbeide til Fangerne. Det er derfor vistnok et rigtigt Forslag, som er gjort, at man nemlig bør søge at bruge Møens Lughuus tildeels som en Hørberegningsanstalt, hvor Landmænd kunde erholde deres Høstraas bræget, skjættet og heglet.

Af det nye Agerdykningsredskab Scarrificatoren er et Exemplar anskaffet af Proprietair Lütke paa Marienborg, et andet af Kammeraad Paulsen i Lindemark. Det sidste med 7 Skjæverer eller Kløer, sit *venia verbo*, og Jernhjul, der ere støbte paa Frederiksværk, har Kammerraaden selv ladet forfærdige, og det har kostet omtrent 16 R . Han har brugt denne Scarrificator i nogen Tid, og funden sig vel tilfreds med den.

Er der raae eller nopdyrkede Jorder? optages disse til Dyrkning? paa hvad Maade? under hvilken Sædfolge? og med hvad Held? Har man, forsaavidt Opdyrkninger have været foretagne, uden at staae i Forbindelse med allerede organiserede Volsbrug, brugt Heste eller Stude som Arbeidsdyr? og har man til Besætning fornemmelig valgt Hornkvæg eller Faar?

Præstø Amt har saalange været dyrket, og har paa de fleste Steder havt en saa taknemmelig Jordbund, at de raae eller udyrkede Jorder, her findes, kun ere faa og ubetydelige i Forhold til de dyrkede. De Erfaringer man herfra i Mands Minde kan have om slige Jorders Opdyrkning, kunne selvfølgelig heller ikke være mange, og kunne hverken være saa vigtige eller lærerige, som de der haves fra adskillige af Landets andre Amter.

Paa Møen findes ingen raae Jorder, uden man vilde hertil henregne de lymbegroede Bakker ved Klinten og Ulfshale Odde ved Stege. Men Klintebakkerne egne sig ingenslunde til Opdyrkning, men meget bedre til Beplantning med Naaletræer, som ogsaa der foretages med Omhu og Held; og Ulfshalen, der for største Delen bestaaer af Sandbund, egner sig ogsaa langt mindre til Ploieland end til Skovplantning, og til at behyttes som Græsgang.

Det Overdrev, Stege Bye før Udskiftningen havde, som kaldtes Hegningen, har allerede længe været opdyrket.

I Hammer Herred findes vel det lange Bakkestrøg mellem Mogenstrup og Røstved, som allerede er omtalt under 1te Spørgsmaal; men dette Terrain kan neppe nogensinde med Fordeel bringes under Ploven, da Bakkerne dertil ere for steile, og Jorden monnet altfor udelukkende bestaaer af lutter Smaasteen. At de anvendes til Gaaregræsning er altsaa vist aldeles passende, indtil det muligen maatte erfares, at Naaletræer der kunde trives.

Det betydeligste Arbejde med raae Jorders Opdyrkning, som i den senere Tid har fundet Sted i Baarse Herred, er, saavidt mig er vitterligt, foretaget af Proprietair Gastrup til Rosenfeldt, hvis indholdsrige Beretning om denne Gjenstand i hans Indbe-

retning til Landhuusholdningselskabet af 13 Januar 1822 lyder
saaledes:

"Paa et Overdrev er af mig bygget en Gaard, som har et
"Tilliggende af 300 Td. Agerland og henved 80 Td. Land Eng
"eller Mose. Bemeldte til Agre dannede 300 Tdr. Land; der
"for største Delen bestode af Jorder, der vare bedækkede med
"store Stene, Tuer, Stød, Moser og Enghuller, ere i et Tidss-
"rum af 10 til 12 Aar bragte under Ploven. Gaarden er byg-
"get af de paa Jorderne optagne Kampestene, det udvendige
"Hegn sat af samme Materiale, og det indvendige tilbeels af
"dobbelte Grøvter, beplantede med Hessel og Torne. Markerne
"ere inddeelte i 10 Kobbler, der dyrkes paa den gamle holsteenske
"Maade, uden at staae i Forbindelse med eller at erholde Hjelp
"af noget forhen organiseret Nolsbrug, og hidtil med temmelige
"Held. Til Beviis herfor vil jeg blot anføre, at jeg i de første
"Dyrkningsaar ikkun kunde gjødske 2 à 3 Tønder Land; men at
"jeg nu (1822) kan gjødske indtil 20 Tønder Land aarlig, som
"mergræsse og vinterfodre 16 à 20 Heste, 80 Kvæghoveder og
"60 Faar med Grøde."

At dette Nolsbrug ogsaa i de senere Aar er gaaet fremad,
kan man slutte deraf, at en driftig og kyndig Landmand i Aaret
1837 forpagtede denne Gaard (der paa Kaartet kaldes Øregaard,
men her paa Egnen ogsaa benævnes Nyeagaard) for en aarlig
Afgift af 2000 R^{sk}, dog saaledes, at han er fritaget for alle
andre Skatter og Afgifter af Gaarden. — En saa frugtbringende
Opdyrkning af raa Jorder er i Sandhed ligesaa hæderlig, som
den omsider er bleven lønnende.

Bed Grumløse Bye i Udbye Sogn laae endnu for 12 Aar
siden et Overdrev, som dengang alene afbenyttedes som Græs-
gang; men for 12 Aar siden blev det deelt imellem Byens tolv
Bønder; flere af disse have anvendt megen Flid paa at grave
Grøfter og borttrydde Stene. Noget af Jorden der skal være
meget god. Hver Mand dyrker nu sin Part omtrent som sine
øvrige Marker; og adskillige af dem have paa disse opdyrkede
Lodder haft meget gode Afgrøder.

Til Ørslev Bye har ogsaa været en Art af Overdrev, der
før har været Skov, og derfor endnu bærer Navn af Ørslev

Kohave, og som i lang Tid benyttedes af samtlige Ørsløv Bønder som Fæddet til Græsning, men som nu er deelt imellem omtrent 25 Bønder, der hver har 5 à 6 Tønder Land af meget forskjellig Godhed. En Deel af Brugerne finde ikke deres Regning ved at dyrke deres Part, fordi den ligger saa langt fra Haanden, og anvende den derfor til Græsning; men de fleste af dem bortleie enten deres Parter til Dyrkning af Andre, eller drive dem selv. Da disse Jorder i Almindelighed ere lette, dyrkes der for det meste kun Rug og Havre og undertiden lidt Boghvede; dog besaaes ogsaa nogle af disse opdyrkede Lodder med Byg og Kærter.

Ved Skovenes Indfredning er der bleven tillagt de til Græsning i Skovene berettigede Bønder Erstatning i nogle Strækninger, der tilforn vare Skovgrund, men nu faldt udenfor Fredsskovslinierne. Disse ere ryddeliggjorte og tagne under Drift, og have som oftest efter den lange Hvile i Førstningen givet lønnende Afgrøder. Dette har igjen foranlediget, at adskillige af Brugerne have vedblevet vel længe at tage langstraaet Sæd af dem, inden de atter lagdes ud. De fleste af disse Jorder drives paa samme Maade som Omegnens øvrige.

I Rjøng Sogn maa Koestræde Bønder og Rjøng og Koe-stræde Overdrev henregnes til raa og uopdyrkede Jorder. For 7 til 8 Aar siden begyndte man at opdyrke Koestræde Bønder, men fandt at det ikke svarede Regning, saa at de nu atter henhellige til Græsning for Ungkvæg.

I Allerslöv Sogn er Dremansgaard, hvis Jorder i mange Aar udleiedes til Græsning, nu opbygget af Frue Urbo og bortforpagtet til en ung og driftig Mand paa Billaar, der foranledige ham til at foretage Grundforbedringer, paa hvilke han ogsaa har taget rafft fat med Mergling, skadeligt Bønds Afledning o. s. v.

Af det saakaldte Vester-Egede Overdrev ere nogle Stykker indtagne til Dyrkning i Forbindelse med Gaarde, hvortil de hørte, og andre Stykker ere anvendte til Huuslodder. Jordsmonnet der er meest Sand; men der findes Mergel, og denne er anvendt med Nytte, saa at man undertiden der har seet ypperlig Rug.

En Græsgang paa Store Spjellerup Byes Grund, den saakaldte Sultekrog (nomen et omen) har været at henregne blandt raæ Jorder. Pastor Lang beskriver den Deel af samme, som ved Udskiftningen blev henlagt til Præstegaardens østre Lod, saaledes at den var bestrøet med svære Stene, og desuden havde tæt under Jordskorpen et Underlag af Brosteen, som paa sine Steder kun laae 2 à 3 Tommer dybt og blot vare bedækkede med Grønsvær. Han havde derfor her et betydeligt Arbejde, idet han lod de svære Stene opbryde og sprænge med Krudt, og et Steengjerde sætte af dem for den vestlige Side af Lodden, og dernæst aarlig forsøgte at gjøre et lille Stykke brugbart til Gød, ved at opbryde og bortføre det Underlag af Steen, som Ploven deels blottede deels opvæltede. De saaledes tilberedte Stykker afgave temmelig god Vaarsæd, men maadelig Vintersæd, da de ere sids og sure. Driften som der brugtes var, at de først bleve brækkede om Efteraaret, næste Foraar besaaede med Vikker eller Vikkehavre, og derpaa behandlede til Byg, som udlagdes med Klover.

Til Landsbyen Strøbye i Stevnsherred hørte i ældre Tider et stort Overdrev, Strøbye-Egede kaldet, som var fuldt af Tuer og Krat med Mærker af forhenværende Skov, som i lang Tid tjente til Græsning for denne store Landsbygges mange Kreaturer; men nu er det udskiftet og opdyrket.

Et af de største Overdrev i Præstøe Amt er den store Obde eller Landtunge Fedd kaldet, som ligger under Strandegaards Hovedgaardstart. Det indeholder omtrent 1,000 Tønder Land, er begroet med Lyng og Eneris, og bruges til Græsning.

II.

Sorge Agerdyrkerne for at skaffe sig god Saafæd?

Et af de Fremstridt vort Agerbrug i de sidste 20 Aar har gjort, som ikke kan miskjendes, er den Omhu for godt Gødeforn, som nu er langt almindeligere end tilforn. Kornleverancerne have nmægteligt bidraget til at give denne Sag et Fremstød, og den

danſke Bønde er for oplyſt til at opgive en Sag, om hvis Mulighed og Gavnlighed Erfaring har overbevist ham.

Paa de ſtorre Gaarde har det i ældre Tider været Skik at forſkrive Sæde-Rug fra Provſtiet; og om denne Skik nu er lidt mindre almindelig, ſaa er det fordi vor ſjellandske Rug nu oftere er ſaa god, at det ikke behøves.

At tilbytte ſig eller tilforhandle ſig fremmed Korn anſeer Bønden i Almindelighed for gavnligt, og iværkſætter det gjerne, naar han har Leilighed dertil. De Midler, hvoraf de driftigere Bønder her paa Egnen have betjent ſig, for at ſaae reen Saaſæd, have været:

- 1) At luge Hveden paa Marken, derved bliver den ei alene renere; men ſaaer og bedre Fremgang ved at befries fra det Ukrud der vil tage Kraften fra den, iſær Blaaſorn og Spærklinte eller Bitterklinte.
- 2) At vippedrage Rugen paa Løen, og dernæſt kaſte Heiren fra med en lille Haandskuſſe og ſtarende Klinten med Sold.
- 3) At kjøbe Sædekorn af Arepillerne o: de fattige ſom ſanke Ar, iſær naar Arene alle ere ſankede paa een og ſamme Mark, ſ. Ex. paa en Hovmark.
- 4) At pille Uerterne om Vinteren.
- 5) At kjøbe Sæderug, hvor den var at bekomme reen og god. Saaledes har en Bønde Peder Larsen af Steenstrup i Joenshoved Sogn, ſolgt Sæderug, der var ſaa udmærket reen, at han turde tilbyde Kjøberne at give dem 1 Rigsbankmark tilbage, for hvert Klinte eller Heire-Korn, der fandtes i Rugen.
- 6) At benytte Reusſemaskiner, der nu ere blevne temmeligt almindelige; hvorom mere under 15de Spørgsmaal.
- 7) At kaſte de hele Hørknevl fra dem, der ere gangne itu i Riven, hos hvilke ſidſte da Ukrudsfrøet bliver.

Af den til Hovedgaardene anſkaffede Provſtie-Rug er en Deel kommet ud iblandt Bønderne, og dyrkes af dem under Navn af den hvide Rug, til Forſjel fra den brune eller danſke. Skjøndt Brødet af den hvide Rug er lysere, og den pleier at foretrakkes af Bagerne, veed jeg dog ikke med fuldkommen Viſhed, hvilken af diſe Rugarters Dyrkning man bør foretrække. Den brune

synes nemlig at brede og buske sig mere og derfor at staae tættere, sluttet, saa at den sandsynligviis er ligesaa giortig som den hvide, uagtet dennes længere *Ar.* Hertil kommer, at den brune *Rugs* *Straa*, skjøndt ringere til *Langhalm*, uagteligt er bedre til *Qvægfoder*, samt at den brune *Rug*, naar *Storm* indtræffer i *Høst*, er mindre udsat for at blæse af end den hvide. Jeg kan altsaa ikke ubetinget give nogen af dem *Fortrinet* for den anden; især da *Brødet* af den brune *Rug*, skjøndt noget mørkere, forekommer mig kraftigere. Men meget at beklage er det, at begge *Arter* saa saare ofte findes blandede paa samme *Ager*, da det rette *Dieblis* til at afmeie *Rugen* derved bliver saameget vanskeliggere at træffe, fordi den hvide *Rug* modnes noget tidligere end den brune.

At man ved *Sæderug* for øvrigt, ei alene maa see paa dens *Reenhed*, men ogsaa maa agte paa, om den ikke har været høstet for grøn, og derefter er ført for hastig i *Laden*, dette har jeg og *Flere* her paa *Egnen* lært af *dyr Erfaring*. Da nemlig i den vaade *Høst* 1829 *Rugen* overalt spirede paa *Skaaren* i *Negene*, ja selv i *Ar*, som uden at være afmeiede stode frit op paa *Ageren*, var *Hovdingegaard* det eneste *Sted* her paa *Egnen*, hvor man, ved at meie den ene *Dag* og kjøre ind den anden, havde faaet al *Rugen* i *Huus* før *Negnen* begyndte. Man søgte derfor at faae *Sæderug* derfra, og jeg var saa heldig der at erholde 3 *Tønder* af de 6 jeg samme *Efteraar* skulde faae; thi jeg ansaae det for et stort *Held*, da der blandt al anden *Rug* var saa mange spirede *Kjærner*. Da vi havde hentet disse 3 *Tønder* paa *Hovdingegaard*, ryttede rigtigt nok min *jydske Avlskarl* paa *Hov* vedet af den *Rug*, og yttrede, at den nok var meiet for grøn, og taget for akavet ind; men da man hverken ved *Hjælp* af *Syn* eller *Lugt* kunde opdage nogen *Feil* ved *Rugen*, og ingen bedre vidste at sætte i *Stedet*, blev den saae. Imidlertid viste det sig snart, at *Jydens Betæneligheder* havde været altsom vel grundede; thi da al anden *Rug* kom op, og den af *Præstegaardens* egen *Avl*, hvortilblandt dog fandtes mange spirede *Korn*, lykkedes fortrinlig, udeblev den, der var kjøbt fra *Hovdingegaard*, saa aldeles, at vist ikke $\frac{1}{20}$ af den kom op, og at det næste *Foraar* var nødvendigt at ompløie den og faae *Byg* istedet. Og dette var ei

alene Tilfældet her; men, saavidt jeg kunde erfare, allevegne hvor man havde saaet af samme Slags Rug.

Det synes altsaa nødvendigt at lade i det mindste den Deel af Marken, hvor man vil tage sin Sæderug, blive vel moden, inden man meier den.

At man til Baarsæden kan skaffe sig godt Sædekorn, hvor man har en rummelig Kæstelo, ved under Vinterens Løb af enhver Kæste at tage en Tønde eller 2 af det største Korn fra, og samle det paa Loftet, kan henregnes blandt de mere erkjendte end benyttede Sandheder.

Paa Debjerggaard anskaffes hvert 3die Aar nyt russisk Hørfærø, hvorefter avles Hør, der kan sættes ved Siden af den hollandske.

Man kan altsaa i Almindelighed sige, at Omsorgen for reen Saaesæd er større nu end tilforn, og især kjendelig paa Møen, i Stevns Herred, samt i Bjeverskov og Færø Herreder. Paa Grevsfabet Bregentved have de for reen Sæd udsatte Premier ogsaa meget fremmet denne vigtige Sag, hvorpaa jeg blandt andet har seet glædelige Beviser paa Værløse Byes Marker i Færø Sogn. Imidlertid kan der endnu paa mange Steder være meget tilbage at ønske og at gjøre, førend Sædekornet overalt bliver saareent, som det burde være; derom kunne f. Ex. de flere Tønder Heire, som min Rensmaskine aarlig blæser fra min Tiende-Rug og Tiende-Hvede, afgive et Vidnesbyrd.

12.

Dyrkes mindre almindelige Sædarter, Foder- og Handelsplanter?

Om end ikke den Lyst til og Iver for Forbedringer i Landvæsenet, som i de sidste 20 Aar allevegne have været kjendelige, maatte opmuntre vore Landmænd til at anstille Forsøg med nye Sædarter og med Handelsplanters Dyrkning, saa maatte dog det lave Standpunkt, til hvilket Priserne paa vore almindelige Sædarter i flere Aar dalede, bevæge dem dertil. Begge disse Aarsager maa det altsaa vistnok tilskrives, at en Tilbøielighed til

Forsøg, og en Stræben at fremkalde Afgrøder af en mere lønnende Art, allevegne have gjort sig gjeldende. Naar denne Stræben har funden Understøttelse af driftige Handelsmand, der have søgt at tilveiebringe saadanne fremmede Sædarter, om hvilke der var Grund til at troe, at de her kunde dyrkes med Held, har Lysten til at prøve disse især fremkaldt mange Forsøg. Dette har især været Tilfældet paa Møen, hvor Consul Hage i denne Henseende troligt har gjort Sit til at gjøre fremmede Sædarter bekendte.

Paa Møen kjender man derfor nu flere Slags Hvede. Den polske Hvede var der i Begyndelsen meget yndet; den gav gode Fødd, og udbredte sig snart ogsaa her i Sjælland. Paa Nysø ved Præstø blev saaet en heel Mark med den. Ogsaa i Stevns Herred og Bjeverskov Herred fandt den Benner. Paa sidste Sted gav man den en kort Tid Fortrin for de her i Landet hidtil bekendte Hvede-Arter. Den gav gode Fødd (i Aaret 1835 indtil 13 Fødd), er vægtig, tyndskallet, meelrig og gaar formedelst sit kortere Straa ikke let i Leie. Brødet af den blev fortrinligt, og flere Bøgere begyndte at erkjende dens Godhed. Men alle disse gode Egenskaber formaaede ikke at bevare den i vore Landmænds Yndest, eller paa Repertoiret over de Sædarter de vilde vedblive at dyrke; thi Erfaringen viste snart, at den i en langt høiere Grad end den ældre her brugelige Hvede var udsat for at ødelægges af Brand. Dette Skudsmaal faaer den fra Møen, fra Stevns Herred, Tybjerg Herred, og saavidt jeg veed allevegne, hvor man har vedblevet at dyrke den i flere Aar; og selv har jeg seet den saare haardt medtaget af Brand, saavel her ved Mehren, som ved Nysø paa en heel Hovmark. Ja selv dens varme Benner i Bjeverskov Herred indrømme denne Erfaringes Rigtighed, og tilstaae at den taber sig. En Følge heraf har det været, at dens Dyrkning, som tegnede til at blive meget udbredt, er ophørt hos Mange, saa at den endnu kun dyrkes af Enkelte.

Den nederlandske Hvede er ogsaa bekendt paa Møen; dog er det den gule og især den røde Hvede, der almindeligst saaes af Bonden.

Blandt Møens rationelle Agerdyrkere anpriseres nu en Hvedeart, Saale-Hvede kaldet, fra Eggen omkring Saale Floden, som Consul Hage har skaffet dem, om hvilken vi ville haabe, at den efter flereaarig Dyrkning maa være mere heldig til at bevare sin Berømmelse, end den polske var. Af denne Hvede saae jeg i Sommeren 1839 Afgrøder paa flere Steder, f. Ex. ved Maglebye og Hjertebjerg Præstegaarde, især paa sidste Sted meget lovende.

Paa Strøget mellem Faxe og Herfølge saae jeg i Sommeren 1838 i Hvedemarkerne langt flere Aar med Stak eller Skjæg end andensteds, saa at de skjæggede Aar kunde udgjøre $\frac{1}{2}$ Deel, ja henved en Halvdeel af det hele Antal; og de Bønder, med hvem jeg talte derom, sagde mig, at det samme altid pleiede at være Tilfældet der paa Eggen.

Mere varig end Dyrkningen af den polske Hvede synes Brugen af det engelske Byg, Chevallier eller Kavaleer-Bygget at ville blive. Det er forsøgt paa Møen, i Baarse Herred, i Stevns og Bjeverskov Herreder og alle vegne med Held. 10-11 indtil 12 Fuld har man haft deraf. Halmen ansees for at være vel saa god til Qvægfoder som Halmen af det almindelige toradede Byg. Den eneste Anke, der i Begyndelsen førtes over det, var, at det modnes næsten 14 Dage sildigere, end de Bygarter, som hidtil have været de almindelige; hvilket i en vanskelig Høst kan være slemt nok, og i Aaret 1838 foranledigede, at det paa adskillige Steder blev noget bedærvet. Maaskee vil denne Mangel dog kunne hæves, dersom Erfaring viser, at det taaler at saaes tidligere. De Prøver, jeg har seet deraf, have været lettere end mit almindelige toradede Byg. Dets Kredit er derfor i det sidste Aar dalet noget.

Russisk Havre eller Sværdhavre dyrkes ogsaa hist og her af Enkelte, da man paaastaar, at den paa flette Jorder groer bedre til end den almindelige, og tager tiltakke med simplere Behandling. Flere kyndige Landmænd, som have prøvet den, ynde den derimod ikke, da de ikke ansee den som et kraftigt Foder, formedelfst dens tykke Skal og lille Kjerne; hvilken Mening Cancelliraad Mohr efter sine Erfaringer ogsaa tiltræder. Derimod

synes man mere at vinde den hvide engelske Havre, med hvilken dog ifkun enkelte Landmænd have anstillet Forsøg.

De Foderurter som almindeligt dyrkes ere: Vikker, hvis Anvendelse til Høe, Grønsfoder eller Aftairing nu er saare almindelig, Klover, den røde (saavel den tidlige som den sildige) og den hvide, Raigræs, engelsk (*Lolium perenne*), fransk (*bromus mollis* eller *avena elatior*) og Thimothei Græs: Eng: Røtte: hale (*phleum pratense*). Deres Brug er almindelig, og deres Nytte almindelig bekendt. Jeg skal derfor alene her bemærke, at det paa Egne, hvor man kun udlægger Marken med Klover til Slet og derefter sommerbrækker den, vil være fordeelagtigst at saae den ene Halvdeel af Marken med tidlig, den anden med sildig Rødklover. Den sidste giver nemlig et noget større Udbytte; men den første kan komme bort i rette Tid, før Sommerbrækken bør begynde. Men da man dog ikke kan pløie hele Brakmarken paa een Dag, kan den sildige Rødklover faae Tid at vore, medens man brækker den Mark, hvor den tidlige har staaet, og imidlertid afgive Grønsfoder og tilsidst Høe.

Kartoffelens Dyrkning som Foderurt kan heller ikke længere regnes blandt de ualmindelige Ting, da den allerede længe har været i Gang saavel blandt Godseiere og Jorpagtere, som blandt mindre Jordbrugere og simple Bønder.

Runkelroen er forsøgt som Foderurt med Held af Kammeraad Schmidt paa Landsled, som finder sig meget vel tilfreds med den, da den giver et godt Produkt paa hver Skjeppe Land og Køerne malke herligt efter den. Han besaaer derfor aartlig omtrent 1 Td. Land med Runkelroer som et Bidrag til Qvægets Vinterfoder.

Gulerødder dyrkes i Marken af Gaardmændene Hans Pedersen og Ole Pedersen i Lisebye paa Møen, og bruges til Vinterfoder for Malkekøerne, som malke overskødigt derefter, hvorved Mælken tillige faaer en behagelig Smag. Forsøg hermed ere ogsaa anstillede af Pastor Freuchen i Maglebye, saavel med et meget heldigt, som med et mindre heldigt Udsald.

Lignende Forsøg ere anstillede i det Smaa her ved Mehen Præstegaard med Runkelroer, Gulerødder, Turnips og Kaastrab under Jorden; men skjøndt de i det Hele have været ret heldige,

tør jeg dog ikke fra dem slutte, at disse eller nogen anden hos os bekjendt Rodvært vil fortrænge Kartoffelen fra den Plads, den indtager som Qvægfoder, fordi denne sidste er saa meget lettere at holde reen end alle de øvrige. Det skulde da være at man blev nødt til at forlade Kartoffelen, fordi det viste sig, at den udtærede Jorden for meget; og da maa jeg antage, at Kunkels roen som Qvægfoder staar den nærmest.

Kæmpekaalen (*parturibant montes*), latterlig Ihukommelse, er ogsaa prøvet af Flere i Præstø Amt, og befunden slettere end den sletteste Skrubkaal, da den ikke engang har dennes gode Egenskab at kunne holde sig frisk i Frostens om Vinteren, men raadner, naar denne indfinder sig.

Mere Ret synes derimod Rohans Kartoffler at have til den Navnkundighed, de nyde. Ved Mehrn Præstegaard avledes i Sommeren 1838 efter $\frac{1}{2}$ Skp. 2 Tønder, uagtet der ved dette første Forsøg blev begaaet adskillige Feil. De bleve lagte vel dybt, og kom derfor vel sildigt op. De største Knolde vilde jeg ikke skjære over, fordi jeg ønskede at see, om ikke en heel stor Knold gav et ligesaa stort Produkt, som samtlige Stykker af en anden af samme Størrelse, naar den havde Plads til at brede sig; men dette var en Feil; thi de store Knolde bør skjæres over. De have nemlig særdeles mange Pine, og hvert af disse skyder en Stengel iveiret, og disse mange Stengler optage Pladsen for hinanden eller trænge og trykke hverandre, saa at de Knolde, de ansætte, blive mindre end dem, der findes ved Stengler, som have skudt op fra Stykker med 4 eller 5 Pine. Den rohanske Kartoffel er, naar den bliver kogt, fast kompakt og meget mættende, samt mere velsmagende end nogen anden Kartoffel af samme Størrelse, som er mig bekjendt. Saa velsmagende som Kastaniekartoflen eller lignende finere Sorter er denne store Art naturligvis ikke; men den synes desuagtet høiligt at fortjene at dyrkes.

Hestebønner dyrkes med Held flere Steder f. Ex. ved Maglebye Præstegaard og af flere Bønder i Hjelms paa Møen, og ved Giorløv og Søeholm i Stevnsherred, og afgive et fortrinligt Foder for Heste. Deres Dykning bør derfor være af Bigtighed for alle Vereldsdriftens Yndere, og for Enhver, der ønsker at udlægge sin Mark med Klover nær efter Gjødningen, og altsaa

med en mere værdifuld Sæd end Havre f. Ex. Hvede eller Byg, og som dog heller ikke stjætter om at faae Grønjordshavre Aaret før Brakaaaret. Det er overalt langt lettere at faae et Sædskifte, som man kan være tjent med, naar man kan substituere en Bælgfrugt for Havren, som man som oftest kun dyrker af Nødvendighed, fordi man mener, ikke at kunne undvære den til Hestene. Hestebønner ere derfor en Foderurt, som fortjene enhver tænkende Landmands Opmærksomhed. Ved Maglebye Præstegaard paa Møen radsaaes de, og give saaledes gode Afgrøder. Paa Stege Byes Mark saae jeg dem bredsaade mellem graa Vætter, hvilken Blandingsæd syntes at ville give en meget god Afgrøde.

Blandt de Handelsplanter, som her i Amtet dyrkes optager Rapsæden den fornemste Plads, ja saa godt som hele Pladsen, da de øvrige Handelsplanters Dyrkning er langt mindre betydelig.

Det er nu omtrent 20 Aar siden at man begyndte med Rapsædens Dyrkning paa adskillige store Gaarde f. Ex. Bavelse, Naunstrup, Rosenfeldt, Marienborg, Nordfeldt og flere. Dengang var dens Dyrkning indskrænket til de større Gaarde og til Landmænd udenfor Bondestanden. Da dens Pris daledede, aftog dens Dyrkning, indtil de dybt sjunkne Kornpriser og de sig atter høvende Rapsædpriser her som allevegne paa nye henvendte Landmændenes Opmærksomhed paa denne Gjenstand. Med megen Flid og forskjelligt Held har den nu været dyrket paa de fleste større Gaarde, og dens Dyrkning er denne Gang ogsaa naaet til Bondestanden, saa at den f. Ex. i en stor Deel af Møen er forsøgt næsten af hver Bonde. Da flere af de senere Aar have været mindre gunstige for Rapsavl, og Kornpriserne derimod have høvet sig, ere vel mange Rapsæddyrkere faldne fra den i Fristelsens Tid; men Mange have ogsaa holdt ved den, og dens Dyrkning er nu bleven saa bekjendt, at den, saafremt Conjunkturerne atter maatte byde det, kan vorde meget almindelig. Den meget erfarne Rapsæddyrker, Proprietair Hastrup antager, at den her i Sjælland kan lykkes fuldt saa godt, som i de bedste dyrkede Egne af Holsteen, og at den i Qualitet overgaaer den holsteenske. Naar den forresten er vel behandlet, betales den paa de hollandske Markeder med den høieste Pris. Især egner den sig til at dyrkes paa meget fede og kraftige Jorder, hvor Hve-

den umiddelbart efter Brakken vilde falde omkuld, og give en lidet lønnende Leiesæd, da Rapsæden ikke er udsat for dette, og tillige betager Jorden saameget af dens oversflødige Kraft, at Hveden, som saaes efter den, ikke vorer med en saadan overdreven Frodighed. At opbrænde Rapsstilkene og Bælgene paa Marken finder man her i Almindelighed urigtigt, da de let og hastigt kunne bringes til at forraadne og tjene til at forøge Møddingen. Det kommer kun an paa, om denne Sparksomhed ikke har tjent til at formere Biller, Orme o. s. v., der ere Rapsens Fjender, og om man ikke bør brænde Rapsstilkene og Bælgene, for at hindre disse Krybs Formerelse. De almindelige Misligheder ved dens Dyrkning, som forvoldes af dens Fjender, Jordlopperne, de graa, gule og hvide Orme, og af den sorte Rust, om hvilken sidste Mere under næste Afdeling, have ogsaa viist sig her, og affrakket Mange fra dens Dyrkning. Erfaring har viist os, at den kan lykkes og mislykkes; men hvad der ikke kraftigt nok kan indskærpes enhver Rapsæddyrker, er, at han, saasnart han seer, at Rapsen mislykkes, uden Betænkning og uden Forhaling maa pløie den om. Thi slaar Rapsæden feil, saa trives Ukrud og Qvikrødder desto gladere i den skjøre og vel gjødede Rapsmark, og Qvikrødderne især kunne naae en saadan Størrelse, og tage saaledes overhaand, at man kan faae mere Besvær med at rense Marken igjen, end al Rapsæden er værd *). Hvor Markfred om Efteraaret vanskeligt kan tilveiebringes, have flere Bønder foretrukket at dyrke Avelen eller Sommerrapsen; men af flere Grunde, som findes anførte under 27de Spørgsmaal, antager jeg at Vinterrapsen bør gives Forrrinet; hvilket ogsaa som oftest skeer af Enhver, der kan tilveiebringe Fred. Dog kan dette naturligtviis ikke gjelde om de Egne, hvor Vildtstanden i de nærliggende Skove er saa stærk, at den gjør Vinterrapsens Dyrkning næsten umulig. De bitterste Klager i denne Henseende have især været førte fra Udbye Sogn, hvor Rapsmarkerne have lidt særdeles meget af Dyrene fra de omliggende Skove, saa at Bidrag til Bevist for Nødvendigheden af Reformen i Jagtlovgivningen ogsaa kunde leveres herfra Amtet.

*) Forf. taler her af egen Erfaring.

Jøvrigt har Proprietair Hastrup sikkert Ret, naar han bemærker, at vi ikke burde udføre Rapsæden; men den Olie, som deraf frembragtes. "Hollanderne regne det for en god Rapsæd, der giver omtrent 40 Potter Olie pr. Tønde, og den bedste danske vil kunne give henimod 44 Potter pr. Tønde. "Rapsæden kunne vi kuns føre til Holland eller England, hvor man foreskriver os dens Pris; men Olie kunne vi indføre paa mange Steder, spare meget i Fragt, og være fri for Risiko ved Bessadigelse i Skibet. Er det ikke saaledes klart, at der bør være Oliemøller ved Siden af Rapsædavlens?"

I Aaret 1836 blev fra Stege udført til fremmede Steder 1,687 Tønder Rapsæd og fra Præstøe, 1,204 Tønder.

Da Rapsædens Tjender have tiltaget saa meget i den senere Tid, at den mislykkes mangfoldige Steder, var der vist Grund til at en heel Egn eller en heel Des Landmænd forenede sig om at suspendere dens Dyrkning i visse Aar, indtil Jordloppe, Viller o. s. v. atter vare aftagne, saa at dens Dyrkning kunde være lønnende.

Høravlen kunde og burde her i Amtet modtage megen Forbedring og Udvidelse, især om det kunde bringes dertil, at man her som paa Langeland kunde faae Hørstraaget beredet uden Skjætning. At Hørren her kan lykkes ret vel, have vi oftere erfaret. I Aaret 1835 avlede jeg f. Ex. paa 4 Skp. Land, efter 5½ Skp. Hørfrøes Udsæd, 2 Td. 3 Skp. Hørfrøe og 23 Lb god sammenslaget Hør, hvoraf der blev 8 Lb heglet Hør, 13 Lb 4 H Blaar og 1 Lb 8 H Skjættefald. Men den evindelige Skjætning affrækker mig dog fra at dyrke Hør uden netop til Huusbehov. Hørren dyrkes kun i det Smaa, naar Debjerggaard, Rosenfeldt og enkelte andre Gaarde, hvorfra der har været leveret Hør til Kjöngs Fabrik, undtages.

Paa Møen saaer hver Bonde 2 à 3 Skp. Hørfrøe til eget Brug, og for hver af hans Tjenestefolk saaer han ¼ Skp. Huusmændene faae og i Almindelighed ¼ Skp. Hørfrøe saaet hos Gaardmændene.

I Sjælland er Høravlen omtrent af samme Bessaffenhed, kun er det her sjeldnere at Tjenestefolkene faae Hørfrøe saaet, da de i Almindelighed faae deres Løn i Klæder.

Paa Møen saae ogsaa de fleste Bønder, som have Toftejord ved Byerne, aarlig 1 Skp. Hampesrøe. Hampen spinde nogle selv; andre lade den spinde i Kjøbstæderne. Men i hvor lidet det end er, der gjøres paa Møen for Hampens Dyrkning, saa er det dog mere end der gjøres i Amtets sjældneste Deel; thi der veed Bonden sjelden anden Maade at skaffe sig Røeb paa, end at kjøbe det i Kjøbstæderne. At dette var anderledes, var høiligt at ønske, baade fordi Hampens Spinding paa Haandteen var et passende Arbeid for Mandfolkene i Vinterens lange Aftener, og især fordi det lumpne Lyverie at stjæle Tvirene fra Kreaturerne paa Markerne forhaabentlig da vilde blive sjældnere.

Kommen er dyrket i det Store med meget Held paa Iselingen og Gisselsfelde; i det Mindre paa Frederiksøeg, Viborggaard og hos mange Bønder. Huusmænd dyrke ogsaa stundum Kommen i deres Haver, og avle nogle Skjepper.

Sennop, meest den graa, dyrkes ogsaa i det Smaa paa Grøstevold og i Haver til eget Brug eller Salg.

Slet Tobak til eget Brug avles af nogle Faa. — Og dermed kunne vi slutte dette Capitel om vore Handelsplanter; thi om Humlehaverne tales vel rettest under 21de Afdeling.

13.

Spores Sygdomme hos Kornet? Rust? Brand? har man paalidelige Erfaringer om Marsagerne dertil?

Ligesom Sæden paa meget lette Sandjorder i varme og tørre Sommer kan blive solfalden eller solskoldet, idet Straaet hvidner før Tiden, og Kjærnen henfvinder, hvortil Marsagen altid er Mangel paa Væde, da Roden savner Næring, og ikke længer kan meddele Planten Safter; saaledes indtræffer det ogsaa i vaade og kolde Sommer, at Sæden paa stive Leerjorder især paa de meest ramme og ublandede Leerpletter bliver vandskoldet. Dette Phænomen ligner aldeles det forrige i Henseende til Virkningen paa Sæden, da Straaet ligeledes hvidner og Kjærnen svinder hen før Tiden; men det indtræffer mere pludseligt, og tager sig mere besynderligt ud, da de vandskoldede

Pletter paa det ramme Leer hvidne imellem den øvrige grønne Sæd paa de lettere Dele af Ageren. Aarsagen til at Sæden vandfældes er aabenbart det Modsatte af det, der forvolder at Solen falder i den, nemlig for megen og for vedholdende Væde i Forening med svalt og kjøligt Veir. Thi da Plantens Rod paa Leerjorden, hvor Væden ikke hurtigt nok kan trække bort, i længere Tid kommer til at staae saagodt som i bart Vand, og Varmen, som skulde befordre Vædsernes Circulation, savnes, bliver Planten syg, og visner hen før Tiden. Saa vel imod Solfældning som Vandfældning er en alvorlig Grundforbedring, hvorved det sandige Jordsmonn erholder et godt Lag Leermergel eller Leer, og det ramme Leer formildes ved at paaføre Sand: mergel, Sand, Gruus eller Jord, vistnok det paalideligste og maaskee eneste sikke Middel.

En meget stærk Regn i Rugens Blomstringstid, eller medens den staaer i Dræe, ansees ogsaa for at kunne virke skadeligt, saa at Rugen ikke bliver saa godt sat, eller der bliver Spring o: tomme Pladser mellem Kjørnerne i Årene; men dette er iblandt de Uheld, hvorimod menneskelig Kraft og Klogskab intet formaae.

Kusten, denne Landmændenes gamle frygtelige Fiende, som allerede Virgil *) kjendte, har heller ikke været ubekjendt i Præstø Amt, og her som andensieds har man givet Verberis: serne Skylden. Nu, efter at denne Vulf paa mange Egne er saa godt som udryddet, er man tilbøielig til at frifinde den efter dens Død. For at man imidlertid kan see, hvad der be: vægede de Mand, som ivrede mod Verberisserne, vil jeg hid: sætte hvad en opmærksom og fordomsfrie Jagttager salig Consi: storialraad Lund i Kjeldbye i Året 1822 derom har indberettet til Landhuusholdningselskabet.

"Jngen Bonde paa Møen kjendte til Kust før i Året "1806, da den angreb min Naboes, Selveierbonden Hans Jør: "gensens Hvedemark, og ødelagde den aldeles. Manden havde

*) *Mox et frumentis additus labor, ut mala culmos
esset rubigo, segnisque horreret in arvis
carduus, intereunt segetes &c.*

"Bryllup i de samme Dage, og Bønder fra flere af Landets
 "Egne vare i den Anledning forsamlede hos ham. De bevidnede
 "alle, at de aldrig havde seet denne Sygdom, og kjendte ikke
 "engang dens Navn. Hvedemarken var adskilt fra min Have
 "ved en Grøft med Tjørnegjerde, tæt bag hvilket stod en Hæk
 "med Berberisser. Nærmest ved min Have og maaskee 100 Alen
 "ud i Øster var Hvedestraaet allerede sort og skjort; her var
 "altsaa Sygdommen begyndt. Langer ud i Øster var Hele
 "Marken rød. Kjernen var indskrumpet og betalte neppe Løn-
 "skærligheden. Mandens østre Naboers Hvede blev ligeledes be-
 "skadiget; men dog ikke aldeles ødelagt. Hverken jeg eller no-
 "gen Anden havde Berberisserne mistænkt, og Aarsagen søgte
 "man forgjæves. Min Hæk var 7 à 8 Aar forhen anlagt af
 "unge Planter, som kun i de sidste Aar havde begyndt at bære;
 "men den vorede i Høiden uden at slutte sig, og for at faae
 "den tættere lod jeg den i næste Foraar 1807 afhugge ved Jor-
 "den. Det følgende Foraar hørte man intet til Rust; men
 "derefter udbrod den i Stege Marker hos Kammerraad Phaff
 "paa Cathrinedal, hvorfra den atter udbredte sig mod Østen, og
 "naaede inden faa Dage til Kjeldbyemagle, hvor den aldeles
 "ødelagde min og adskillige Bønders Hvedemarker. Det samme
 "steete Aaret efter og de følgende Aar. Nu indskrænkede vi vor
 "Hvedesæd; men hvad vi saaede blev ødelagt. Da vor Rug
 "stedse blev ubeskadiget, saaede jeg eet af disse Aar verelviis to
 "Agre med Rug og to Agre med Hvede Vintermarken igjennem,
 "i det Haab, at Rusten maaskee kunde standses. Rusten kom
 "som sædvanligt fra Vesten, ødelagde al Hveden og Rugen blev
 "urørt. Nu begyndte Berberissernes Vanrygte at udbrede sig,
 "og Kammerraad Phaff fortalte mig, at han havde faaet sine
 "Berberisser mistænkte. De vare plantede faa Aar efter mine;
 "hos dem begyndte Ulykken; hos dem var den størst. Ogsaa
 "Hr. Regimentschirurg Macheprang havde plantet Berberisser
 "ved sin Gaard i Nebbele vesten for Stege. De havde nu lige-
 "som vore naaet Skjels Alder, og han fik Rust i sin Hvede.
 "Hos ham blev tillige tæt udenfor hans Have Rugen paa
 "6 Skpr. Land aldeles gold. Alle disse Erfaringer paatvang
 "mig nu den bittere Overbeviisning, at fra min Have var den

"første Ulykke udbredt i Aaret 1806; skjøndt jeg siden ikke kunde finde, at mine Berberisser, som nu atter stode i frodig Væxt, havde gjort Skade; men min Nabo havde og i Mellemtiden anlagt Have og plantet Humle uden for mit Gjerde."

"Vi bleve nu enige om, at udrydde alle vore Berberisser, og overtalede et Par andre Landmænd, som nylig havde anskaffet dem, til det samme. Fra den Tid (fra Aaret 1815) er Rusten aldeles ophørt her i Egnen.

"Af alt Foranførte kan jeg ikke undgaae at uddrage følgende Slutninger:

- 1) "Berberissen har skadelig Indflydelse paa Vintersæden, og er, om ikke eneste, dog en meget vigtig Aarsag til Rust.
- 2) "Men denne skadelige Indflydelse viser sig først, efter at Berberisserne have naaet en vis Alder; maaskee først 7 å 8 Aar efter at de ere plantede eller hugne ved Roden.
- 3) "Da to Hvedeagre kunne ødelægges, uden at Rugen, som staaer derimellem, beskadiges, saa synes det klart, at der forudsættes en vis Receptivitet hos Straadet som modtager Rusten. Formodentlig har Rugen, som i Væxt og Modenhed er foran Hveden, tabt denne Receptivitet paa den Tid Rusten angriber Markerne. Kunde altsaa Hveden bringes til tidligere Modenhed, eller havde man tidlig modne Hvedearter, synes det, at de maatte kunne undgaae Rusten. Overalt er denne Sygdom mindre skadelig, jo sildigere den indtræffer.
- 4) "Rust forplantes med Vinden, anfalder ikke hele Egnen paa eensgang; men rykker frem i Vindens Strøg, dog med en Hurtighed, som i faa Dage tilbagelægger $\frac{1}{4}$ Mil eller mere. Det er muligt, at Hveden kun i de samme Dage kan modtage Smitten, og at Rusten standser, fordi de øvrige Marker imidlertid ere fremskredne i Modenhed. Fuldkommen Vindstille, eller og en Retning hos Vinden, der fører bort fra de nærmere Hvedemarker, maaskee ogsaa heftig Regn forhindrer dens Udbredelse.
- 5) "Da min og mine Naboers Rug aldrig har været angrebet af Rust, er min Erfaring om Rugens Sygdom kun ringe. Dog er det for mig afgjort, at Rugen ikke faaer Skade

"af samme Smitte paa samme Tid, som Hveden. Ru-
 "gens Sygdom synes at begynde før Hvedens. Sympto-
 "merne synes heller ikke at være ganske de samme. Overalt
 "gives der maaskee flere Slags Rust paa vore Kornsorter;
 "Kjædet det dog ogsaa er muligt, at Sygdommen er den
 "samme, og at den blot viser sig forskjellig efter den Tid
 "den indtræffer og den Plantes Beskaffenhed den anfalder."

"Det er beviist at Hvedens Rust er forskjellig fra Berbe-
 "risens; men det er maaskee endnu ikke beviist, at de udvortes
 "Former i disse meget lave Organisationer ere bestandige, og ei
 "forandres efter Beskaffenheden af den Næringsstof, de indsuge.
 "Dog om end dette var beviist, vilde vel Berberisens Ufsæde-
 "lighed endda ikke ligesvem deraf følge. Men i hvad der end
 "bevises eller afbevises, er den Sandhed vis: at man paa
 "Nøen ikke havde Rust, før man fik Berberisser; at Ru-
 "sten ophørte strax, da Berberisserne bleve udryddede, og
 "at den i de sidste 7 Aar ikke igjen har indfundet sig."

Til dette Vidnesbyrd i denne omtvistede Sag slutte sig ad-
 skillige andre. Saaledes hedder det i Indberetningen fra De-
 bjerggaard fra 1822: "I Rugen har man i foregaaende Aar
 "sporet Rust paa adskillige Steder. Grunden hertil troer man
 "ligger hos Berberisserne."

I Pastor Hensemanns fra Vaarsø Sogn fra 1822: "Jeg
 "tabte for 4 Aar siden mere end 50 Tønder Hvede ved Rust,
 "og tilskriver en tæt ved staaende Berberisse: Hæk allene Aarsa-
 "gen; hvorfor den ogsaa strax blev ryddet op og brændt."

Og fra Tybjerg Herred bemærker Proprietair C. Neergaard
 i Aaret 1837: "Praktiske Landmænd her i Herredet antage, at
 "Berberissen er skadelig for Rugen ved at forplante Rusten."

De her nævnte Landmænd og flere med dem synes altsaa
 at helde til Ridder Joh. Banks Hypothese, hvorefter Rusten skulde
 forarsages af en liden Snyltekvamp, som sætter sig paa Planten.
 Denne Forfatter antager, at Sæden af Svampen skulde hæfte
 sig i Porerne i Straaets langagtige Afdelinger, som aabne sig i
 vaadt Veir. Paa Bunden af de Hunkheder, hvortil Poren ledte,

skulde de spire og skyde Rødder, og til deres Næring opsnappe den Saft, som af Naturen var bestemt for Kornet.

Sed audiatur et altera pars.

Proprietair Hastrup til Rosenfeldt antager i hans Indberetning til Selskabet: "at Rusten fremkommer der, hvor Jorden "ikke har Kraft nok til at fuldføre den ved megen Fugtighed "fremlokkede frodige Væxt; men at den sjelden spores i tørre "Aaringer."

Herved stemmer Pastor Langs Bemærkning:

"Jeg veed at Provst Engelbreth i Lyderslöv har for nogle "Aar siden havt baade Brand og Rust paa hans Vintersæd "fornemmelig, og det i saadan Grad, at den eet Aar ei bar "nogen fuldbaaren Kjerne. Om Aarsagen alene kan søges i de "i hans Hauge plantede Berberisser, siden han efter deres Ud- "ryddelse ei har formærket denne skadelige Rust, drifter jeg mig "ei til at afgjøre, da Andres Erfaring vil modsigge dette. Heller "vil jeg søge Aarsagen i det under Dræe og Fremvært-Tiden "indtrufne taagede Veir med Stille, da Taagen i Dalen ved "Lyderslöv er bleven staaende under Skovens Læ, og har hæftet "sig fast til Planterne. Maaskee kan den friske Gjødske fra "Staldfodringer, som er ført paa Ageren, ogsaa have bidraget "noget dertil; thi Erfaring lærer, at Sæden, som voxer frem paa "friske Møddingssteder, faaer i Almindelighed Rust eller Brand."

Forvalter Boethe bemærker:

"Paaalidelige Erfaringer om Aarsagerne til bemeldte Korn- "sygdom, over hvilken Klagerne vare hyppigere i Aarene fra 1807 "til 1812, ere mig ikke bekjendte; kuns dette haver jeg funden "mærkeligt, at mager Sæd ikke saa let bliver angreben."

I Indberetningen fra Lilliendal findes:

"Rust paa Rugstraaet forekommer især, hvor Rug er saaet "efter Brak med Gjødning, og Aarsagen menes at være, dels "at Gjødningen for sildig er udført, dels at den ikke har været "tilstrækkelig udbrandt før den udsortes."

Og i Ditto fra Torverød Sogn:

"Rust er kun at finde paa Rugen i meget vaade Aaringer."

Cancellieraad Wöhr:

"Rusten paa Rugen viser sig fornemmelig i regnfulde Aar,

"hvorfør flere Landmænd formode, at Rusten frembringes ved
"Fugtigheden."

Tør jeg til disse Bemærkninger knytte den Formening, jeg
efter egne Erfaringer har dannet mig, da forekommer det mig klart,
at Rusten vel snarest fremkommer der, hvor Værten har været
meget geil og hastig, og Straaets Porer eller Spaltaabninger der-
for meget aabne; men kun da, naar en eller anden Årsag plud-
selig standser Værten, og bringer de i deres raske Bevægelse
standfede Safter til at bryde ud igjennem Straaets fine Åbninger
eller Porer. Rusten fremkommer, naar Planten ved stærk Solhede
om Dagen og kold Taage om Natten bliver forskjølet eller forfæn-
gen, om jeg tør kalde det saaledes. Man kunde maaskee altsaa
gaae en Middelvei imellem Joh. Banks's Hypothese, om Rusten
som en Snyltesvamp, og Prof. Einhoffs af Thær tiltraadte
Mening, at den er en Hudsygdom hos Planten af determineret
Form, ved at antage, at der hos den ved altfor frodig og geil
Vært fjælne og svage Plante ved Forskjølelse fremkommer en hef-
tist, blodig og høist fordærlig Sved,*) ved hvilken de Safter,
som skulde tjene til Melets Dannelse, gaae tabte gjennem Straaets
Porer eller Spaltaabninger. Disse Safter flyde an ligesom
Skimmel, eller danne smaa Legemer af en bestemt Form; som man
altsaa ikke behøver at tænke sig fremkaldte af Sædskov eller ved
Smitte, da en generatio æquivoca ved blot kosmiske Momenter
maa kunne antages ved saa lave Organisationer, om ellers nogen-
sinde. Rusten er saaledes for Rug: eller Hvedeplanten det samme,
som den heftiske eller blodige Sved er for den menneskelige Orga-
nisme, og Gummi-Cranthemet for det udgaaende Blomme: eller
Kirsebærtræ.**)

*) Kaalen uddunster, efter Martins Forsøg, i 24 Timer 46 Lod Vand,
Hveden 36 og Majs 15 Lod.

**) I År (1839) er her paa Egnen ogsaa Rust paa Rugen; vist en
Følge af det kolde og fugtige Veir der sidst i Juli fulgte efter
en varm for Vegetationen gunstig Sommer; men til Lykke kom
den de fleste Steder saa sildigt, at Skaden ikke bliver betydelig.
Naar Meelduggen udbreder sig, udsøndres der fornemmelig af
Bladenes Overflade, men ogsaa af Stænglerne, smaa klæbrige
Draaber, der forvandle sig til fine hvide skimmelagtige Flokker,

I de 15 Aar jeg har dyrket Hvede, har jeg kun haft Rust paa den i det ene Aar 1830; men da ogsaa i høi Grad. For: medelst det vaade Efteraar 1829 blev min Hvede ikke saaet før sidst i October, og da en streng og vedholdende Frost begyndte først i November, kom den ikke op før langt hen i Marts. Nu væltede den frem af den kraftige vel gjødede Mark, og stræbte ved en frodig Vært at indhente det Forsømte; men just som den tegnede allerbedst, blev den i saa høi Grad besvangt med Rust, at der paa hele den frodige Mark efter 6 Tønders Udsæd kun avledes 21 Tønder særdeles let Hvede; et Tab som vilde have været meget søleligt, dersom ikke Aarets høie Priis 10 Rbd. for Tønden havde bødet derpaa. Rugen blev ogsaa angrebet af Rust; men leed mindre, da Kjærnen allerede var dannet, dengang Rusten kom. Ogsaa et Hjørne af Havremarken blev ganske rødt af Rusten; men i Haaren gif den ikke som i Rugen og Hveden over hele Marken; men holdt sig til et Hjørne, der var nærmest ned mod en Engstrimmel, hvorigjennem en Åa løber. Natfætaage i stille Veir med stærk Solhede om Dagen indtraf paa den Tid, da Hvedekjærnens Indre fra en melkeagtig Saft skulde gaae over til en fastere Deig, eller da Melet skulde dannes, og til samme Tid indfandt Rusten sig. Men disse udvortes Foranledninger havde neppe virket saa skadeligt, dersom Hvedeplanterne ikke ved en hastig og frodig Vært havde været mere kjelne, og deres Porer mere aabne end sædvanligt.

Verberisserne havde her sikkerlig ingen Skyld; thi de saa Buske her fandtes i Haugen, lod jeg, saasnart jeg var kommet her i Aaret 1825, rydde op; og hverken dengang eller senere har jeg i Omegnen seet nogen Verberis-Buss, som jeg kunde tiltroe nogen Indflydelse i denne Sag.

Det kan saaledes gjøre mig ondt nok for de uskyldigen forfulgte Verberisser, og jeg maa tildeels give en af mine Bekjendte Ret, som affryer Hyldebussen, fordi man har ladet ham drikke vel megen Hyldehee, og derfor spøgende siger, at han nok skal faae Hyllden udryddet, da han agter at besylde den for at være

som efterhaanden forgrene og forfilte sig. Wiegmann om Planternes Sygdomme, oversat af S. Dreyer, S. 117.

Aarsag i Rust eller Brand. Men da Berberisens hele oeconomiske Nytte til Dato har bestaaet i at levere et Surrogat for Citroner, og det derimod ikke er godt, naar man skal tye til Surrogater for Rug eller Hvede til Brød, bør man vel i denne Sag holde sig til et argumentum a tuto, og respektere sin Næstes Tro i denne Sag, hellere end volde ham Melancholie ved at plante Berberisser.

Om Brand i Hveden har Consistorialraad Lund meddeelt følgende Bemærkninger, som jeg anseer det for min Pligt at referere:

"Brand i Hveden findes undertiden hist og her paa Bøndermarkerne, fordi man ikke ordentlig og med Flid vadsker sin Hvedesæd. Man bruger Søevand istedetfor Saltlage, man sparrer paa Ralken, og foretager Vadsfningen enten samme Dag Kornet saaes eller Aftenen forud. Paa denne Maade bliver Arbeidet usikkert. Derimod er jeg ved mangeaarig Erfaring overbevist om, at Hveden, som vadskes med Tøiagtighed, og staaer urørt i Bunkke idetmindste i 36 Timer, aldeles ikke giver Brand. Den kan staae hen i flere Uger uden at tabe Spirekraft, naar Bunken er tør af Ralken.

"At saae fjorgammel Hvede uden Vadsfning, frier ikke, idetmindste ikke fuldstændigen, for Brand.

"Jøvrigt er den ene Bondes Hvede mere tilbøielig til Brand end den andens. Heraf kommer det, at nogle, endog ved fløjdesløs Vadsfning kunne blive frie for Brand; ja der gives vel endog Hvede, som et Aar imellem kunde saaes aldeles uden Vadsfning.

"Antager man at Midlet til at forebygge Brand er sikkert, saa bliver det af mindre praktisk Bigtighed, at undersøge denne Sygdoms Natur og Aarsagen, hvorfor hiint Middel virker. Imidlertid vover jeg at fremsætte den Hypothese, ved hvilken jeg for mig selv har bragt de forskjellige Phænomener i Overensstemmelse.

"Af alle vore ved Kultur forædlede Græsarter anseer jeg Hveden for den, der er bragt nærmest til at luxuriere, det er, nærmest til den Tilstand, hvori saa mange af vore dobbelte Haveblomster ere. I denne Tilstand taber Gyldeblaffen, Levkøien og de fleste andre Pragtblomster deres Evne til at bære Frø;

"Befrugtningsdelene vanskabes eller forstyrres, just ved den høiere
 "Cultur, og Dispositionen hertil ligger allerede i Frøet fra
 "forrige Aar. Da nu høi og overdreven Cultur kan ødelægge
 "Befrugtelsesevnen hos Blomsterne, maa den vel hos Græsarterne
 "kunne virke det samme; og vi maatte da fornemmelig vente denne
 "Virkning hos Hveden, som sjelden eller aldrig saaes uden i gjød-
 "flet eller dog særdeles kraftfuld Jord. Glasfornet anseer jeg
 "da som Naturens sidste skjønt forgjæves Anstrængelse for at
 "frembringe et vel organiseret Frø; thi ved Vadskning synes
 "Spiren at døe, og uden Vadskning frembringer det Brand, det
 "er: Befrugtelses-Redskaber, som nedbryde sig selv. At enkel-
 "te Glasforn kunne frembringe Frø gjør intet til Sagen; thi
 "alle Korn ere ikke komne lige vidt i overdreven Kraftfylde.

"Paa denne Maade forklarer jeg mig, hvorfor man har
 "fraraadet at bruge det allerbageste Korn i Kastningen til Sæd;
 "hvorfor Brandar i Byg sædvanligen findes paa de frodigste
 "Agre; hvorfor man hos de vilde Græsarter sjelden eller aldrig
 "seer Brand; medens den ofte findes hos Havren, Heiren, Mai-
 "græsset o. s. v. Dersom Branden forarsages af Insekter
 "eller af Veirliget, saa vilde det være ubegribeligt, hvorledes
 "Vadskning kunde forhindre den; men er Sygdommen i Sæde-
 "fornet selv, og har dette naaet den Grændse, hvor Befrugtelse
 "ophører, saa er det ingenlunde urimeligt, at Saltet, og maaskee
 "Kalken tillige kan have gavnlig Indflydelse. Kalkens Nytte er
 "vel især at holde Kornet tørt, medens Saltet indtrænger. Hve-
 "de, som vadskes om Aftenen, maa af Kalken være tørret næste
 "Morgen; er den det ikke, maa mere Kalk tilføres; thi Hvede,
 "som længe holdes vaad i Løge, maa uden Tvivl tabe sin Spi-
 "rekraft."

Efter den her fremstillede Hypothese maa Vadskningens eller
 Sultningens gavnlige Virkning altsaa bestaae deri, at den beta-
 ger Sædefornet noget af dets overdrevne Kraftfylde, idet Saltet
 svækker dets Fedme eller giver det en for Befrugtningen sundere
 magrere Beskaffenhed. Analogien fra andre Organisationer taler
 herfor; thi det er bekjendt, at overdreven Fedme ingensteds er
 gunstig for Frugtbarheden. At Blødning i Saltlage har en
 svækkende Indflydelse paa Sædefornet, kan heller ikke omtvivles.

Det vil endnu hos flere Landmænd være i friskt Minde, hvor lunde Hr. Landvæsenscommissair Gustav Michelsen i de offentlige Tidender efter en tydsk Forsfatter anbefalede som et Middel mod Jordlopper, at bløde den Naps, man vilde udsaae, i tre Timer i Lud eller Saltlage; da de spæde Planter, som fremspirede af saadan udblødt Napsæd, ikke skulde angribes af deres Arvesiender. Men saavidt jeg veed, erfarede de Fleste, som forsøgte dette Experiment, at den saaledes udblødte Napsæd aldeles ikke kom op, da den havde mistet al Spire-Evne. Den blev nu vistnok altsaa heller ikke angrebet af Jordlopperne. Den døde rigtignok; men Heberen den forlod. Men dette viser uimodsigelig Saltets destruerende Kraft, og det er saaledes rimeligt, hvad ogsaa Erfaringen bekræfter, at det kan affholde den fede Brakjords Hvede fra at luxuriere. Men er den af Consistorialraad Lund fremsatte Forklaring af Brandens Aarsag rigtig, saa synes det klart, at Brand maatte forebygges ved at vælge mager Hvede til Sædekorn. Det er en Maxime jeg ofte har hørt af Bønder, at mager Rug var bedre til Sædekorn end Brakrug. Men er det samme Tilfældet med Hvede, da bør man aarlig saae nogle Skjepper Hvede i mager Jord, for deraf at kunne tage sit Sædekorn.

Hvormeget end denne Hypothes tiltaler mig, bør jeg dog ikke fordølge, at den ikke harmonerer med andre erfarne Landmænds Ytringer. Proprietair Hastrup siger f. Ex.: "Brand fremkommer snarest i slet voret Sæd i Overdrevs og andre uculativerede Jorder. I Jorder som have været dyrkede i mange Aar, og have en dyb og tilstrækkelig Gjødningskraft, fremkommer Branden sjelden, og altid i liden Mængde. Dette synes noksom at bevise, at det er den svagere Plante, der ikke fra Jorden kan erholde den til Kjærnens Dannelse og Udvikling fornødne Kraft, der gaaer over til Brand."

"At Smitte ogsaa er en Hoved-Aarsag til Brand, kan neppe omtvivles, og jeg troer man bør meget vogte sig for at saae den med denne Sygdom befængte Sæd."

Om dette sidste Punkt har jeg dog bemærket, at meget erfarne Landmænd f. Ex. Forstraad Müller og Pastor Freuchen ere af den modsatte Mening: da de antage, at det aldeles intet skader, at der har været Brand i den Hvede, hvoraf man tager

fit Sædekorn, naar man kun tilstræffeligt udvasker dette, helst i Søevand eller andet salt Vand, og derefter sylter og kalker det tilgavns, førend man saaser det. Saa ulige som imidlertid Møningerne ere om Marsagerne til Branden; saa enige ere derimod alle de dygtigste Landmænd, hvis Erklæring er afgivet, om at ansee Sædekornets Syltning og Kalkning for det sikreste Midde mod samme. Cancellieraad Mohr indskærper ligesom Consistorialraad Lund, at Hveden maa ligge idetmindste 20 à 24 Timer efter Syltningen, inden den saaes, samt at den ikke maa saaes vaad; men være fuldkommen tør efter Syltningen, før man saaser den. Pastor Freuchen har i Nar (1839) erfaret, at hans i Søvand udvaskede Saale-Hvede, som laae 14 Dage inden den blev saadet, fordi Jorden var for tør, for en stor Deel aldeles ikke kom op; og paa et Par af de større Gaarde paa Møen tegner Hvedehøsten 1839 mindre rig, end den pleier, fordi Sædhveden 1838 blev afmeiet for grøn. Muligt at Saale-Hveden har tyndere Skæl end den ældre danske Hvede, og derfor taaler mindre Salt, og at Pastor Freuchens Hvede derfor lykkedes mindre vel, fordi den fik en Syltning, der vilde været passende for polsk Hvede.

Paa Møen yttrede sig i Sommeren 1837 en Sygdom hos Bygget, i det samme henimod den Tid, det skulde modnes, plette; viis blev ganske hvidt, saavel i Ar som Straa, og naar man oprykkede et saadant Straa, var det ganske uden Rod. Marsagen hertil har man ikke vidst at angive, kun formodede man at Insekter eller Orme afgnavede Roden.

Meeldrozier (Mutterkorn) have i de senere Aaringer ofte været at finde paa Rugen her paa Egnen, dog ikke i stor Mængde. De kunne let venses fra med et Sild, hvilket ikke bør forsømmes, da de besidde giftige Egenskaber, og altsaa gjøre Brødet usundt, naar de forekomme i Mængde. Der synes at være noget Analogt i at Rugkjærnen bliver til en Meeldrozie, og Hvedekjærnen til et Brandkorn. Man kunde maaskee altsaa ogsaa betragte Meeldrozien, som en Begyndelse Rugen gjør til at luge uriere; og det bedste Raad blev da, om Meeldrozier skulde findes sig i foruroligende Mængde, at vælge sit Sædekorn ikke af Brafrug; men af mager Rug.

Endnu bør det ikke lades ubemærket, at saa enige som Am-
tets Landmænd have været i at anprise Syltning som temmelig
sikkert Præservativ mod Brand hos den almindelige Hvede, lige-
saa enige have de været om at nægte dette Middels Tilstrække-
lighed for den polske Hvedes Vedkommende, Det er derfor
faldet mig ind, om ikke maaskee denne Hvede ifølge sin Skals
Beskaffenhed skulde behøve en stærkere Syltning end den danske,
og om Feilen ikke skulde stikke deri, at man har syltet den netop
saa svagt og saa kort, som for den danske var tilstrækkeligt.
Forudsat altsaa at den polske Hvede forresten fortjener at dyrkes,
saa maatte man stræbe ved Forsøg i det Smaa at komme efter,
hvor stærk og hvor langvarig en Syltning den behøver for at
betrygges mod Brand.

En Sygdom hos Rapsæden, som jeg vil kalde den sorte
Rust, har i 4 Aar efter hinanden her rammet de Dele af Mar-
ken, som vare de luneste eller qvalmeste, hvor det frie Lufttræk
meest var hindret. Dette Phænomen synes i alle Henseender at
have megen Lighed med den røde Rust paa Cerealierne, er lige-
saa ødelæggende som denne, da Rapsen bliver saa gold og let,
som den alt var astærket; og synes ligeledes at fremkomme der-
ved, at Plantens egne Safter ved en altfor pludselig Afverling
af Hede og Kulde blive standsede og hindrede i at stige op og
opfylde deres naturlige Bestemmelse.

Ærterne paa denne Egn have en Tilbøielighed til at ud-
arte*), der næsten kan betragtes som en Sygdom; da den meget
skader just ikke deres Qvantitet; men desmere deres Qvalitet,
idet de af hvide eller gule blive brune og, naar de koges, blaf-

*) Af følgende Vers hos Virgil seer man, at Romerne allerede
kjendte den, og søgte at forebygge den ved en Art Syltning.

*Simina vidi equidem multos medicare serentes
et nitro prius et nigra perfundere amurea
grandior ut foctus siliquis fallacibus esset,
et quamvis igni exiguo properata maderent,
vidi lecta diu et multo spectata labore
degenerare tamen, ni vis humana quotannis
maxima quæque manu legeret; sic omnia fatis
in pejus ruere, ac retro sublapsa referri.*

fede. Skulde altsaa det Raad Virgil giver, at sylte dem med Salpeter og Oliebærme virkelig være probat, og kunne forebygge denne Udartning, var det nok værd at forsøge. Bønderne kalde denne Forandring til det Værre, som foregaaer hos Ærterne, at de værre om eller hverve, og paaftaae at de ved denne Banflægtning, som efterhaanden gaaer videre og videre, omsider blive til et Slags store lyse Vikker, som de kalde Lendsfer eller Lindser. Disse store lysegraa Vikker findes hyppigt blandt Ærterne, men ere forskjelligte fra de egentlige Vikker, der ere sortegraa, mindre og fladere. Det synes rimeligt, at de hvide Ærters Udartning maa hidrøre derfra, at graa Ærter saaes i Nærheden af dem og blomstre paa samme Tid; og deres Forvandling til store Vikker derfra, at en Vikkeager ofte saaes ved Siden af en Ærteager, hvorved Blandinger (Vastarder) fremkomme.

I Aaret 1837 saae jeg i min Hauge en saadan Udartning, idet Marv-Ærter eller Marefat-Ærter (*marow pieces*), som længe havde været dyrkede her, fik et stort Antal røde Blomster blandt de hvide, og bare Ærter, af hvilke Halvdelen, da de brugtes grønne, vare blaffede og mindre søde end sædvanligt. Disse Marværtter havde dog Aaret tilforn ikke staaet ved Siden af graa Ærter; men ved gule Kaps Ærter, og dette Naboeftab maa være Skyld i Forvandlingen.

Det Forsigtigste er nok altsaa at saae ethvert Slags Ærter, som man ønsker at bevare reent og uforvandsket, i en temmelig Afstand fra andre Ærte-Årter. Samme Forsigtighed gjør man vistnok ogsaa vel i at iagttage med Kartofler, hvis Art man ønsker at bevare reen og ublandet; thi flere Landmænd ville paaftaae, at den Indvirkning forskjellige Kartoffelarteres Blomster, som staae ved Siden af hverandre, kunne have paa hinanden, ei blot har Indflydelse paa Frøet, som man sjeldnere benytter, men ogsaa virker tilbage paa Knoldene, som ansættes under og efter Blomstringen, og forandrer saavel deres Habitus, eller deres Udseende og Fasthed, som deres Smag. Da Blomstringen og Frøsaetningen er Plantens højeste Livsvirksomhed, og Knoldene først ret udvikle sig under denne Act, er Sagen maaskee mindre urimelig, end den ved første Blikkast synes.

Ekjændt Jordlopper, sorte Bisser, Orme og nøgne eller huusløse graa Snegle ikke egentlig kunne kaldes Sygdomme hos Sæden, er den Sygdom de forvolde især paa Rapsæd og Vintersæd slem nok, da den ofte er dødelig. Et Par Ord om disse Landmandens Plageaander maa vel derfor her agtes at staae paa rette Sted.

Jordlopperne's Ødelæggelser paa Rapsmarker ere for bekendte til at behøve at beskrives. Hvor misligt det Præservation er, man har villet anbefale imod dem i Sædekornets Blødning i Lud eller Saltlage en Tid af 3 Timer, have vi allerede omtalt. Men om man endog ved en mildere Saltblødning kan undgaae at dræbe Spire-Evnen, er Midlet alligevel neppe paa lideligt. Da en 3 Timers Blødning i stærk Saltlage forekom mig at være en temmelig heroisk Kuur for den spæde Rapskjerne, formildede jeg Syltningen ved at blande 3 Dele Vand og 1 Deel Lage, og blødte den til Sæd bestemte Raps heri i 3 Timer, tog den op i et Dørslag, spredte den meget tyndt paa et Klæde, og lod den ligge Natten over inden den blev saaet. Den kom ogsaa godt op; men Jordlopperne respecterede ikke Blødningen; men lode den spæde Raps smage sig som sædvanligt langs med Brakgræssterne og Grønninger, hvortil Marken grændsede.

En anden Sag var det maaskee, om man kunde give hele Jordsmønnet en tilstrækkelig Tilfætning af Salt, saaledes som dette kan finde Sted ved inddigede og opdyrkede Sylt-Eng, eller hvor man er istand til at give en rigelig Tanggjødske; thi Erfaring synes rigtig nok at vise, at Rapsen paa saadanne Marker er mindre udsat for Jordlopper end andensheds.

Havde man Leilighed til at opsamlé en stor Deel Tørvaske paa et tørt og brandfrit Sted, indtil Rapsen begyndte at komme op, saa kunde man, ved at udsaae Asken over de spæde Planter om Morgenens tidligt medens Duggen var paa dem, muligt conservere dem mod Jordlopperne, indtil de fik skiftet deres Blade. Men dette lod sig naturligvis kun gjøre paa mindre Lodder. Paa denne Maade søger Gartneren at conservere sine Roer og Huuskonen sit lille Stykke Hør; thi ogsaa Hør og Bisker ere i vedholdende tørt Veir udsatte for Jordlopperne's Anfald. Hvor flige Huusraad ikke kunne bruges; maa man enten see at træffe

en Regnperiode til at udsaae Rapsen, eller opelske Planterne i et Veed i Haven, og derfra udplante dem paa Marken.

I Efteraaret 1835 hjemstogtes min Rapsmark af nogle store graa Orme, der ere lidt mindre end Oldenborrelarver, og som ere enhver Gartner bekjendte som Porreplanternes værste Fjender; men jeg veed ligesaa lidt mod disse som mod de øvrige Rapsfordærvere af den krybende Slægt noget Raad eller Middel.

De huusløse Snegle (*Limaces agrestes*) ere værste i fugtige Efteraar og paa sige Marker. Da de om Sommeren fornemmeligen avles i Værtmarkerne, ere saadanne Rug- eller Hvede-Agre, som grændse til disse, meest udsatte for deres Anfald. Det er især fra Stevnsherred at Klagerne over disse Snegle, er lydeligst; men Aarsagen hertil ligger i det der brugelige Sædskifte. Da man nemlig gjerne vil saae Hvede i hele sin Brakmark, men heller ikke kan undvære Rug, tager man ofte denne i 4de Halm efter Værtene. Men heraf følger, at Sneglene ofte afgræve i kort Tid hele saadanne magre Rugmarker. Rugen bliver desuden ved dette Sædskifte for sildigt saaet, dels fordi Værtens Høst er den sildigste, og dels af Frygt for Sneglene. Den Rug, jeg saae paa Bøndernes Marker i Stevnsherred i Sommeren 1838 var ogsaa paa de fleste Steder saa tynd og smaaavippet, at den synes stærkt at tilraade en Forandring i Sædskiftet, hvis den ikke andre Aar pleier at være bedre.

14.

Har man nogen bestemt Regel om den Grad af Modenhed, Sæden bør have, naar den skal høstes, for at blive bedst Handelsvare?

Det gaaer med dette Spørgsmaal som med Problemet om Røstens Aarsager. Disputant docti. De erfarne Landmænds Stemmer lyde noget forskjelligt. Vi ville derfor høre nogle af de vægtigere, og derefter stræbe at uddrage et Resultat.

Consistorialraad Lund: "Man troer at Kornet bør være fuldmodent, naar det høstes, og at det er bedre at tage lidt

"paa Marken, end siden at tabe mere ved Indsvinding i
"Laden."

Dr. Hammer: "Jo mindre Modenheds Grad, jo lysere
"bliver Bygget; men identviol og desmindre vægtigt. Har man
"derfor med Kjøbere at gjøre, der see mindre paa Vægten af
"det, der omhandles, end paa det udvortes Syn, saa høste man
"især det toradede tidlig."

Pastor Hensemann: "Naar Bygaret bukker dybt med Nak-
"ken, ansees det for at være fuldmodent. Havrens Modenhed
"tager man sig ikke nær. Rugen meies, naar Mangden af
"Kjærnerne ikke lade sig knuse; men springe imellem Tæn-
"derne."

Pastor Hulegaard: "Hveden og Rugen meier man, inden
"den bliver fuldkommen haard; Bygget naar det staaer i Rødme,
"derved faaes de smukkeste Handelsvarer."

Cancellieraad Mohr: "I Almindelighed see Agerdyrkerne
"paa, at Straaet er soundet (frit for Sæft) ved Knærne, og
"at Kjærnen er nogenlunde haard; dog er man temmelig enig
"om, at man hellere bør afmeie sin Sæd lidt for tidligt end for
"sildigt, da den kan eftermodnes i Hoben. Herved undgaaer
"man, at Sæden falder saaledes af, som naar den er overmo-
"den, den erholder et smukkere Udseende og taber ikke i Vægten,
"ligesom Straaet ogsaa bliver langt kraftigere og behageligere
"for Kreaturerne end Straaet af overmoden Sæd. Nogle ville
"ogsaa paastaae, at man undgaaer de saakaldte Glasforn i
"Hveden, ved at meie den tidligt, da Glashveden ansees for
"at være den, som bliver overmoden; men dette er maaskee
"tvivlsomt. Mange Bønder undersøge Rugens Modenhed ved
"at slaae med en Hat henad Toppen, og naar da Kjærnerne
"springe paa Hatten, antages det at Sæden bør meies. Byg-
"get antages at være modent, naar Straaet bøier sig saaledes
"ved Arret, at dette istedetfor at staae lige i Beiret hænger paa
"Siden af Straaet, Havren naar den er nogenlunde hvid eller
"hvad Landmanden kalder spraglet,*) Vælsæden, naar Straaet

*) Spraglet i Bjeverskov Herred men spinklet i Baarse Herred.
Havren skal meies, naar den begynder at spinkles. Bønde-
praktika.

"bliver mørkeguult og saavel som Kjærnen er tørt. Er der Klinte i Sæden, og denne er moden, ansees Sæden ogsaa for moden."

Proprietair Hastrup: "Kornet maa paa ingen Maade blive overmodnet, hvorved jeg forstaaer, at man ikke engang maa lade det staae, indtil de sidst færdige Straa nærme sig Modenhed; thi det først modne og bedste falder da af, og tabes aldeles. Kjenner man ikke Grændsen nøie, maa man hellere tage det, om det endog var, en heel Uge for tidligt, end een Dag for sildigt. Det bedste Kjendemærke er, naar de fleste Straa ere tørre undtagen ved Knæerne. Er hele Straaet tørt, da har det staaet for længe, vil under Høsten falde af, og det man bekommer, faaer et guult og mat Udseende. Kjærnen kan være blød, naar den kun er fuldvoren, ja de mindst modne Straa kunne endog være grønne, og det Hele desuagtet fuldkommen tjenligt til Høst. Sæd, der saaledes høstes, naar Kjærnen er fuldvoren uden at være tør, faaer et hvidagtigt, lyst og blankt Udseende, bliver, da man ikke taber det Største og Bedste paa Marken, i det Hele derfor ikke mindre vægtig, giver et smukt hvidt Meel, og har som Handelsvare et stort Fortrin."

Vilde man sammendrage alle disse Responsa i en kort Hovedregel da blev det nok den gamle: *biduo citius quam serius metere*; "Heller at høste 2 Dage for tidligt end 2 Dage for sildigt." Det er imidlertid en stor Belgjerning af Naturen, at ingen Sædearts Afseining er indskrænket til en enkelt Dag som den eneste rette; thi da vilde det ofte være umuligt at faae høstet i rette Tid; men enhver af vore Sædarter kan afhugges noget førend den er fuldkommen moden, og dog eftermodnes, ligesom den ogsaa i Nødsfald kan, efter at den har opnaaet sin rette Modenheds Grad, henstaae nogle Dage uden at tabe betydeligt, naar Veiret ikke er altfor uroligt.

Man maa ikke sjelden høste naar man kan: naar man har Høstveir og Høstfolk, og ikke altid naar man vil. Men har man Valget, da bør man endnu gjøre Forskjel paa den Deel af Marken, hvor man vil have sit Sædekorn, og den, hvorfra man agter at tage det til Huusholdningen fornødne eller til Salg. Den $\frac{1}{6}$ af enhver Sædart, hvorfra man vil

tage sit Saaekorn, bør man lade modnes tilfulde; de øvrige $\frac{1}{2}$ derimod bør afmeies inden Kornet er altfor modent.

Dernæst bør jeg advare enhver ikke meget erfaren Høstbonde om, at han i dette Stykke ikke kan stole paa sine Karle, saafremt de tillige ere hans Tærskere; thi for at Kornet kan blive let at tærske, see de gjerne, at det bliver saa overmodent, at Halvdelen, om Uveir paakommer, let kan blæse af. Med Tærskere bør man derfor ligesaa lidet raadsføre sig om Korns Modenhed, som med Skjættekvinder om den rette Tid til at trække Hør op af Røden. Det er en almindelig Bonderoe, at Rug bør være haard i Kjørrønnen, førend den meies; fordi Kjørrønnen sidder yderligere saalange den er grøn, og da lettere falder af ved Opbindningen og Indkjørselen, fordi den da svinder mere fra Kapselen, medens den eftermodnes paa Skaaren. Derimod mener den gamle Columella, "at Rugen maa meies hurtigere end noget andet Korn, saasnart" den effen er moden, da den ellers falder af." Men begge disse Meninger maa vel forenes herhen, at den hverken maa være for grøn, eller altfor moden. Er den for grøn, da springer virkelig en Clump Kjørrønnen af under Meiningen, som jeg selv erfarede det første Aar jeg blev Landsbyeprest, da jeg forcerede mine Folk til at meie min Rug lovlig grøn. Der faldt vel $\frac{1}{2}$ Udsæd; men da den fik Tid at eftermodnes paa Marken, blev der smuk Handels vare og godt Sædekorn af den. At derimod Rug, der afmeies grøn, og strax føres i Laden, kan tabe sin Spire-Ørne, er allerede bleven bemærket. Ved at bide med Afmeiningen indtil Rugkjærnen er haard, bliver man ved reenstraet Rug ogsaa istand til at opbinde den strax, og kan uden Ophold føre den i Laden, hvilket i en vaad Høst kan være af stor Bigtighed. Men jeg bør ikke fordølge, at jeg i 3 Aar af de 15, jeg har høstet Rug, har lidt betydelige Tab ved at følge denne Regel. Først 1829, da Rugen 2 Dage førend den vedholdende Regn begyndte, kunde have været afmeiet og indført; dernæst 1834, da en næsten østindisk Hede modnede Rugen saa hastigt, at den var som oventørret, inden den blev meiet, hvorved meget faldt af; og endeligt 1835, da min Rug, om jeg ikke havde villet følge hiin Regel, godt kunde have været afmeiet Dagen førend Stormen den 7de, 8de og 9de August begyndte, og derved bevaret for at blæse af. At oppebie Hvedens

fuldkomne Modenhed, er misligt, fordi den saa let blæser af. Det samme gjelder om det serradede Byg og Havren.

Virgil har ogsaa kjendt Storme i Høst:

Sæpe ego cum flavis messorum induceret arvis
agricola, et fragili jam stringeret hordea culmo
omnia ventorum concurrere prælia vidi,
quæ gravidam late segetem ab radicibus imis
sublime expulsam cruerent: ita turbine nigro
ferret hyems culmumque levem stipulasque volantes.

Det toradede Byg er det seigeste af vore Cerealier, og sidder temmelig godt fast, om det end er overmodent, en Egenskab der i et saa blæsende Klima som vores ikke noksom kan paastjønnes, og som især i Aaret 1831, da Landesoten midt i Høst betog saa stor en Deel af Høstfolkene, var usfatteelig. I Aaret 1822 var denne dets Egenskab ogsaa meget værd; thi som bekjendt foraarfagede Tørken, at neppe $\frac{1}{4}$ af det udsaaede Byg kom op om Foraaret; men at de $\frac{2}{3}$ først kom 6 eller 8 Uger derefter, da Regn indtraf. Det sidst opkomne Byg skyndte sig, vel at indhente det første, men havde dog netop skudt igjennem, da det første var modent. Det serradede Byg turde jeg dengang ikke lade staae, og høstede derfor kun 13 Tønder efter $3\frac{1}{2}$. Det toradede Byg derimod vovede jeg det med; og beskyttet af det kneisende grønne holdt det modne fast, indtil det grønne ogsaa var modent, saa at jeg efter $3\frac{1}{2}$ Tønde høstede 35 Tønder. Denne Erfaring bestemte mig til at aflægge det serradede Byg, en Beslutning som jeg hidtil heller ikke har seet Grund til at forandre; thi endskjønt dette Byg til enkelte Tider under gunstige Omstændigheder kan give rigere Fold end det toradede, saa er dette dog i Almindelighed sikkere. En lignende Erfaring gjorde vi atter her i Aaret 1836, da en stor Deel af Bygget først kom op efter St. Hansdag, men ikke desmindre gav gode Fold.

Græerne bør, naar de ere frie for Græs, være vel modnede før de afhugges, for at de ikke skulle behøve at ligge længe paa Ageren, efter at Røerne ere skaarne løse; thi naar Regn indtræffer ere Vælgene langt skjørere efter end før Afhugningen. I ustadigt Høstveir er det derfor en Hovedregel, at de Sædearter, som bedre taale Regn medens de ligge paa Staaer, nemlig Hvede, Byg og

Havre, kunne afhugges inden de ere fuldkomment modne. De derimod, som ikke saavel taale Regn paa Skaaren, nemlig Urter, Bisker og i Særdeleshed Rugen, bør helst være saa vel modne inden de afmeies, at Tiden imellem Afmeiningen og Indkjørselen kan være saa kort som muligt; og at den Rug, man vil bruge til Saaekorn, bør være fuldmoden, inden den meies, eller, om man har meiet den grøn, vel eftermodnet paa Algeren, inden den føres i Laden.

Synker Barometret dybt, naar Høsten er for Døren, saa at Storm kan befrygtes, da maa man meie først, hvad meest er udsat for at blæse af. Rugen tør man da ikke lade staae, hvis den staaer opreist og svæver; thi det Tab den kan faae af Regn paa Skaaren derved at Kjørner spire, er ikke saa stort, som det Storm kan volde ved at blæse den af. Er den derimod gaaet i Leie eller saa stærk, at den er gaaet stærk paa Held til en Side over hele Marken, saa at den efter Vondens Udryk staaer eller ligger og sover op til hinanden, da er den mindre udsat for at blæse af. I dette Tilfælde kan man lade Rugen staae og først meie Hvede, Havre eller serradet Byg, alt eftersom det ifølge sin Modenheds Grad og Agrenes Veliggenhed er meest udsat for at blæse af. Det toradebe Byg, taaler Stormen bedre, dog er der intet, man med Sikkerhed kan lade staae, undtagen Urter og anden Vælgfød, der blandt flere gode Egenskaber ogsaa har den, at de ikke ere udsatte for at blæse af.

Rapsen bør affjæres saasnart Kjørnerne ere fuldgroede, faste og begynde at blive brune; thi Regn skader ikke Rapsen efter at den er affkøren, og mod Hagelskade bør en forsigtig Landmand, hvis Rapsavl er af Betydning, stræbe at sikke sig ved Hagelassurance. Ere Rapsstokkene meget svære og fulde af store Grene, bør Rapsen affjæres med Segler eller krumme Rapsknive; men er den mindre stærk, kan den saare vel afmeies, hvilket gaaer meget snarere. Kun bør man i begge Tilfælde sætte saa høi Stub, som man kan, for at Stubben ved indtræffende Storm kan holde fast paa Rapsen, medens den ligger for at eftermodnes og aftræffes. Affhugges Rapsen med Meiered, da maa Krogene paa dette stilles høiere fra Leen end sædvanligt, og man maa ikke hugge ud paa aaben Skaar, men op til den staaende Sæd.

Efter hver Meier gaaer en Optager, som ordner Rapsen i Haandfulde, eller som det her kaldes Handmeler, og henlægger den saa ordentligt som muligt for at hvert Stykke for sig siden kan optages uden at spille, naar Rapsen er bleven tør og skjør; thi da er den skjør som Glas, og springer af ved enhver Berørelse eller Bevægelse. Hosbonden maa da selv være i Marken, og ideligt paaminde Meierne om at sætte høi Stub, og at give Optagerne Tid til at komme ordentlig med. Thi en Karl kan afmeie saa meget, som 2 Piger kunne lægge tilrette; men der kan dog kun gaae een Optager efter hver Meier; thi var der 2 efter hver, skulde disse 2 Optagere ideligt passere forbi hinanden, og vilde derved træde paa Rapsen. *)

15.

Hvorledes ere Kornvarerne beskafne? sørges der for deres Hensning? er der paatænkt nogen Foranstaltning til deres Tørring? til deres videre Forædling?

Da Jordbunden næsten overalt i Præstøe Amt er vel stikket til at bære god og vægtig Sæd, og der stedse mere sørges for godt Saaekorn, ere Kornvarerne ogsaa paa de fleste Steder

*) Alt dette er enhver erfaren Rapsdyrker bekendt. Det hidfattedes altsaa for de Uerfarnes Skyld. Jeg var selv en saadan, da jeg første Gang skulde høste Raps, og havde netop sat 6 Karle i Gang med at hugge Rapsfæd ud paa aaben Skaar uden Optagere, da et af de heldige Tilfælde førte en ung Landmand her fra Egnen, som forstod Sagen bedre, her igjennem Byen; og da han saae, hvor forkeert vi bare os ad, var han saa god at springe af Vognen, og ind over 2 høie Gjerder til os, og at lære os den rette Fremgangsmaade, hvorved han befriede mig for, at tabe en halv Snees Tønder Raps, som ellers vare gangne i Lobet, naar vi for sildigt skulde have været til at optage de tørre uordnede Skaarer. Det var en ærlig Streg, som jeg bevarer i erkjendelig Erindring, og fortæller, fordi en Landmand lige saa lidet bør sætte sine uheldige som sine heldige Erfaringer, lige saa lidet sine Misgreb som sit Lys under en Skjeppe, naar de kunne være lærerige for Andre.

gode. Nogen Forskjel kan der vel være paa Egnene i Henseende til Kornets Qualitet og Vægt; men betydelig er den ikke, uden for saavidt at de stærkere Jorder i Stevns og Færø Herreder samt paa Møen bære bedre Hvede og Værter end de lettere i de andre Herreder, for saa vidt disse Sædearter der dyrkes.

Møens Kornvares Rygte var for en Snes Aar siden ikke saa godt, som man skulde have ventet, saa at den mønske Hvede f. Ex. anfaaes for ringere end den sjællandske og lollandske. Aarsagerne hertil vare efter Consistorialraad Lunds Formening: at

- 1) Herregaardenes Korn sædvanligen udslibedes særskilt, og saare sjældent salbødes ved Kjøbenhavns Bolværker.
- 2) At den mønske Bønde tager til eget Brug af sit bedste Korn, hvilket ikke allevegne er Tilfældet andetsteds.
- 3) Naar den mønske Bønde gjør en Kjøbenhavns Reise, medtager han et Læs af sin bedste Hvede, og sælger den paa Torvet mellem det sjællandske Korn.
- 4) Ogsaa Bagerne og Brønderierne i Stege søge efter Bøndens bedste Korn.

Hvad der efter alle disse Fordrag blev tilbage til Kjøbmandshandel, maatte være af ringere Beskaffenhed, især da det i ældre Tider ikke blev omhyggeligt rensat.

Alt dette er imidlertid nu bleven betydeligt bedre. Omtrent siden Aaret 1820 have Kjøbmændene i Stege rensat det Korn de udslibede. Ved den større Omhu, der er anvendt paa at faae godt Korn til Sæd, er Produktet blevet bedre. Mange Bønder paa Møen eie nu selv Rensmaskiner med Vifte eller Vindhjuler. Saadanne, forsynede med flere Sold, forfærdiges f. Ex. af en blind Mand i Tøvelde, der er blevet blind i Koppen; men som, da han har nogen Aftægt og arbejder godt som Hjulger, dog har kunnet gifte sig.

At tørre Rug i Bagerovnen er brugeligt paa Møen lige som over det ganske Danmark; men af Korntørnings-Indretninger findes 1 paa Marienborg, hvor der paa een gang kan tørres 30 Tønder; og en anden hos Kjøbmand Hage i Stege, som er særdeles god, og kan tørre 120 Tønder i 24 Timer.

I Baarsø Herred maa Bygget ansees for den Kornart, der er den bedste Handelsvare, Hvidt Rug, Havre, Hvede og Vær-

ter ogsaa her kunne have særdeles vægtige og gode. Vøndernes Rug er ei altid tilstrækkeligt rensat for Klinte og Heire. Dog hjælper det allerede meget i denne Henseende, at man ei alene paa de fleste Hovedgaarde men ogsaa hos en Deel Bønder f. Ex. i Baarse og Allerslöv Sogne har anskaffet Kornrensemaskiner. I Aaret 1837 havde allerede Snekker Peder Olsen hos Udslyt-tergaardmand Villads Frandsen paa Baarse Mark, forfærdiget 18 Kornrensemaskiner, af hvilke mange vare kjøbt af Bønder, og Gaardmand Peder Pedersen af Baarse har ogsaa forfærdiget mange Rensmaskiner af en simplere Konstruktion.

I Allerslöv Sogn ere enkelte Kornrensemaskiner forfærdigede af Huusmand Jens Villumsen i Nekkende, og Huusmand Lars Jensen af Gederød har forfærdiget mere end 20 meget gode Rensmaskiner med bevægelige Sild, der for Størstedelen ere affatte til Bønder i Sognet og Omegnen, og hvis Pris omtrent har været 12 Rbdlr. for Stykket.

Medens Skattekorn udskreves, blev Rugen almindeligviis tørret i Bagerovnen, hvorved man vel kan forebygge at den ikke fordærvs paa Loftet eller i Skibe; men hvorved det ogsaa kan hændes, at Rugen bliver fortrøret eller forbrændt, eller i det mindste, at den faaer et mat og maadeligt Udseende, fordi Dampen sætter sig paa Kornene, og nogen Afse lettelig hænger sig fast i denne Fugtighed. Et Forsøg, som Proprietair Hastrup anstillede med at tørre sin Rug paa et Rapsseil, der var udbredt over nogle Stillaadser i et Bærelse, der opvarmedes ved en Kalkelovn, var vel i det Hele meget heldigt, men dog forbundet med den Ubehagelighed, at Mूस vilde skjære Seiler.

Da de Foranstaltninger man altsaa hidtil havde haat til Kornets Tørring vare utilstrækkelige og usuldkomne, er det meget gavnligt, at Consul Grønvold i Præstøe i Efteraaret 1838 har anskaffet en hensigtsmæssig Korntørnings-Indretning, og da denne driftige Kjøbmand tillige har flere fortrinlige Rensmaskiner, saa er der nu de bedste Udsigter til at Egnens gode Kornvarer, ved hensigtsmæssig Behandling og Rensning, paa fremmede Markeder ville komme til at nyde den Agtelse, som de efter deres virkelige Gehalt fortjene.

De Ørter her avles i Eggen omkring Bordingborg og Præstøe, anvendes som oftest til at fæde Svin med, og denne Anvendelse gjør, at man er noget mindre omhyggelig for Udseende og Qualitet, der ogsaa vanskeligere kan bevares god formedels Ørternes Tilbøielighed til at udarte. Imidlertid avle dog mange Bønder, ved den Omhu de vise for Sæde-Ørterne, ret smukke Ørter, som kjøbes og udsendes fra Kjøbstæderne og Kallehave Færgesgaard, naar Ørter ere søgte i Udlandet, og betales med forholdsvis ret gode Priser.

Den gule almindelige Havre, som her dyrkes, er af god Qualitet, og kan som oftest sættes til Priser, der forholdsvis ere høiere end Priserne paa de andre Kornvare. At forædle Havren til Havregryn, som for andre Egnes Beboere, f. Ex. i Gladsaxe og Herlev Sogne ved Kjøbenhavn, er en indbringende Syssel, er her i Amtet en hartad ubekjendt Sag.

Boghveden dyrkes her kun lidet. Enkelte af dens Dyrkere formale den til Gryn paa Haandværne til eget Forbrug; men den betydelige Deel Boghvedegryn, som bruges ved Bryllupper og Barselgilder, kjøbes i Kjøbstæderne og føres hertil fra Syen, Jylland eller Hertugdømmene.

Det torade Byg er erkjendt for Bjeverflov Herreds bedste Sædeart; det er temmelig vægtigt og har et godt Udseende. Havren er ogsaa der paa de fleste Steder temmelig stor og vægtig. Hveden derimod er ofte smaa i Kærnen. Rugen er ikke altid fri for Klinte og Heire; men ofte temmelig vægtig; og da man nu meget begynder at bruge Rensmaskiner istedetfor Sold, reengjøres Sæden nu langt bedre end forhen.

Stevnsherreds Kornvare ansees for at være af særdeles god Qualitet og ualmindeligt vægtige, fornemmelig dets Hvede og Ørter. Paa Kornvarernes omhyggelige Rensning har man der lange været opmærksom. Allerede i Aaret 1823 havde Møllebygger Nils Hansen i Bjellerup ved Storeheddinge forfærdiget Rensmaskiner til Pastor Lang i Spjellerup og flere der i Eggen, og nu hedder det fra den nordlige Deel af Herredet, at næsten enhver Mand er forsynet med en Rensmaskine.

Ogsaa i Faxe Herred tiltager Brugen af disse nyttige

Maskiner, der forfærdiges f. Ex. af Gaardmand Peder Jensen i Bivede.

Det Usikkelige i at kunne forædle vore Kornvare til Meel og Gryn, saaledes at vi bleve i Stand til at udføre disse Artikler eller i det mindste til at undvære Tilførsel af dem fra Hertugdømmene, har længe været erkjendt ogsaa i Præstøe Amt; men Møllernes indskrænkede Antal, og Mangel paa Frihed til at bygge flere af disse privilegerede Maskiner have hidtil forhindret Møllers Opfyldelse.

Man seer af Berlings Avis for 1839 No. 2 at der i Aaret 1837 iblandt andet er fra Hertugdømmene indført til Danmark 7,100 Tønder Byggryn, og 7,300 Tdr. Boghvedegryn; og Redakteuren spørger medrette:

"Hvortil længe mon det endnu vil vare, at vi i de danske Provindser ville trænge til denne Tilførsel?"

Jeg troer ikke bedre at kunne slutte denne Afdeling end med Proprietair Hastrups Ord:

"Skal Hveden, som hos os i Bonitet ikke kan sættes ved Siden af den, der frembringes i de fleste andre Lande, blive et godt Handelsprodukt, skal den ikke udføres som Hvede, men formales til Meel og som saadant udføres. Den kan ikke kun stigen tørres, thi derved taber den i sin Værdie til Meel, og utørret er den danske Hvede vanskelig at conservere i Skibene, naar den skal henføres til de Egne, hvor den kunde ventes betalt. Dog er det heller ikke nok, simpelt væk at male og sigte Hveden, og saaledes pakke den i Tønder; Nei den skal behandles med mere end almindelig Flid. Den skal først grupperes paa en Gruppe; Kværn, hvorved Skallen, og al den Ureenlighed, som findes paa Kornet, aftages, alt det Støv, Sand og det smaa Ukrud samt Brand, om noget er tilfødt, affondrer sig og gaaer fra. Nu afblæses den paa Bistemaskinen, og det rene Produkt formales og sigtes til fint Meel. Naar dette Meel saaledes med behørig Orden er tilveiebragt pakkes det i Tønder af tørt Bøgetræ, som belægges i Bunden og paa Siderne med Pakpapiir. Melet trædes eller stampes saa fast som muligt i Tønderne; det tilslaaes, og kunde uden at lide Skade holde sig et heelt Aar igjennem og forsendes i Skibe, hvorthen man øn-

"sker. Saadant Meel kunde sættes ved Siden af det fineste og "bedste, som nogetsteds fra kan havez, og vil til gode Priser finde "Indgang, hvorsomhelst Handel og Speculation maatte finde "tjenligt at henskikke det, om det end var til de fjerneste Egne.

"Med Hensyn til Rugen, da bør man vogte sig for at "indsføre for mange Afarter af denne Sæd. De ere for det "meste smaa og lidet vægtige; naar de sammenblandes give de "Rugen et broget og ikke fordeeltigt Udseende, modnes ikke til "een Tid, hvoraf følger at den ene Art falder af paa Marken, "sørend den anden er tjenlig til Høst.

"Bygget, hvortil Jorden paa Sjælland og Møen behand- "les med megen Flid, afgiver et saadant Produkt, at der i Al- "mindelighed ikke kan være meget tilbage i denne Henseende at "ønske, og er af den Bestaaffenhed, at det ikke alene kan sættes "ved Siden af, men endog overgaaer hvad de fleste andre Lande "af samme Kornsort have at fremvise. Men ogsaa her standse "vi ved Afsetningen af vores Oversflodighed, naar Engländerne "ikke behøve at kjøbe det til deres store Bryggerier. Det er "derfor især beklageligt, at vi ikke for længe siden have henvendt "vor Opmarksomhed paa Anlæggelsen af store Bryggerier, "ikke allene til egen Fornødenhed, ei heller allene med Hensyn til "Hovedstaden; men tillige i de fleste Provindsstæder, der have "gode Udskibnings-Pladse. Saadanne Anlæg vilde være særdeles "meget at anbefale, da man aldeles ikke kan tænke sig nogen "Grund, hvorfor det Æl, der brygges af dansk Byg i Danmark, "ikke skulde kunne blive lige saa godt, som det Æl, der brygges "af dansk Byg i England, og som Porter eller Ale finde Ind- "gang i alle de Verdens Egne, hvor engelsk Æl begjærligen søges."

16.

Er Produkternes Afsetning forbunden med Vanskelighed, saasom af Mangel paa gode Torve eller Udskibnings-steder?

For en Snees Aar siden, eller omtrent ved den Tid da Landhuusholdningselskabet indhente de første oeconomiske Efter-

retninger fra Præstøe Amt, blev der ført bittere Klager over Bønseliggheder ved Produkternes Af sætning, deels fordi der savnedes driftige og formuende Kjøbmand, og deels fordi gode Havne og Udfibningssteder manglede. Disse Klager have længst vedblevet at lyde fra Amtets nordligste Deel, Bjeverskov Herred, fordi Kjøge Havns Tilstand længe var meget maadelig; men da der nu næsten overalt er skeet Forbedringer, høres nu langt færre Klager. Vi ville nu ved enhver Egn omtale de Klager, der ere førte, og hvad der er skeet for at afhjælpe dem, idet vi tillige levere nogle Noticer om enhver af Amtets Kjøbstæder.

I ældre Tider, førend Kjøbenhavn hævede sig, og medens Hansestædernes Handel var saa levende, og Sildefiskeriet i Sundet var dem vigtigt, synes det at Møen har havt en temmelig betydelig Handel; sandsynligviis fordi Møens Beliggenhed gav den Vigtighed for Hansestæderne, fordi den var stikket til Entrepot for deres Varer og Tilflugtssted for deres Skibe og som Udgangspunkt til Sildefiskeriet i Sundet, ligesom Skanør og Følsterbo i Skaane. Heraf maa det uden tvivl forklæres, at en De af denne Størrelse havde 2 Kjøbstæder Borg og Stege, der kun laae $1\frac{1}{2}$ Mil fra hinanden. Den første af disse, Borg eller Østerburgh, har sandsynligviis været den ældste, men vedblev dog at bestaae uagtet Stege ved sin heldigere Beliggenhed tog Luven fra den, og var endnu Kjøbstad i Kong Hans's Tid; men sank dybere og dybere, jo mere Stege hævede sig, saa at der nu kun er en lille Landsby (Borre) paa det Sted, hvor den laae, som ikke har andet tilovers fra sin fordums Kjøbstad: tid end sin solide og rummelige, af røde Muursteen i Hanseaternes Maneer byggede, Kirke. Muligt at Borg har været Entrepot for en af Hansestæderne f. Ex. Danzig, og Stege Contoir for en anden af dem f. Ex. Lübeck, og at hver af disse større Handelsstæder har holdt Hovedet oppe paa en af de smaa møenske. Stege beholdt som sagt Pladsen, tiltog meget, og var endnu i det 16de Aarhundrede en meget anseelig Bye. Den havde et stort Knudsgilde, et fast Slot med Lehnsmænd, Riddere, Foged og stærk Besætning; var overalt omgivet med Grave og Mure, havde 500 velhavende Borgere, hvoriblandt en Deel tydske Haandværkere, 2 Borgemestere og en betydelig Søfart og Handel;

uagtet den flere Gange blev ødelagt ved Ildsvaade især 1457, da næsten den hele Bye blev lagt i Aske.

Fra denne Høide sank Stege Kjøbstad efterhaanden, da den leed meget i Krigen med Overrig, og ligesom de øvrige Kjøbstæder i Sjællands Stift tabte sig, jo mere Kjøbenhavns Handel tiltog. Dog har den i de sidste 50 Aar hævet sig noget igjen og især kjendeligt i de sidste 20 Aar.

Ifølge Pontoppidans danske Atlas kunde fra Møens Land i Midten af forrige Aarhundrede udføres fra 12 til 15,000 Tønder Korn aarlig; men det er en ligesom Følge af Møens forøgede Folkemængde og Kornproduktion, at Byens Handel nu er langt betydeligere end den dengang var.

Udsærlsen af Korn fra Stege var i de 11 Aar fra 1813 til 1823 begge inclusive saaledes:

a) Til indenlandske Steder og Hertugdømmene, især Kjøbenhavn og Slensborg:

Aar	Hvede Tdr.	Rug Tdr.	Byg Tdr.	Havre Tdr.	Erter Tdr.	Bikker Tdr.	Sum. Tdr.
1813	5,473	653	7,424	81	920	:	14,551
1814	6,821	3,183	6,995	7	2,234	:	19,240
1815	4,488	3,483	4,872	135	1,655	12	14,645
1816	6,220	2,371	5,575	103	1,143	:	15,412
1817	6,893	2,901	8,490	233	3,036	14	21,567
1818	10,081	3,177	11,846	773	3,216	262	29,355
1819	9,439	3,304	11,274	962	3,360	884	29,223
1820	9,102	4,114	10,518	240	1,397	1018	26,389
1821	13,125	5,744	8,174	437	1,954	490	29,924
1822	9,297	5,617	9,601	195	2,194	498	27,402
1823	7,919	3,964	7,055	230	3,235	384	22,787

b) Til udenlandske Steder, især Lübeck og Norge.

Aar	Hvede Td.	Rug Td.	Byg Td.	Havre Td.	Erter Td.	Bikker Td.	Sum Tdr. Kornvare.
1814	783	60	798	20	365	;	2,026
1815	;	70	1,521	;	513	;	2,104
1816	;	;	2,060	310	190	;	2,560
1817	;	;	180	20	206	;	406
1818	;	30	275	250	1,014	40	1,609
1819	200	53	949	50	1,310	220	2,782
1820	67	593	3,637	5	343	620	5,265
1821	864	1,493	1,709	37	719	982	5,804
1822	6	2,350	560	11	837	675	4,439
1823	910	1,099	3,647	;	1,694	124	7,474
1836	—	—	—	—	—	—	12,321
							og Kapsfød 1,687.

Derimod blev i de 3 Aar 1821:22 og 23 udført i Alt ifkun 1475 Tdr. Kapsfød, hvoraf 881 Tdr. til udenlandske Steder.

I Aaret 1821 beløb Værdien af de udførte Kornvare sig omtrent til 100,000 Rbdlr

Endvidere udførtes samme Aar Brændevin, Flesk, Huder o. s. v.

a) til fremmede Steder og Hertugdømmene for 2,620 —

b) til indenlandske Steder for 13,100 —

Altsaa i 1821 udført i Alt for 115,720 Rbdlr

Derimod indførtes i Aaret 1821

a) fra fremmede Steder og Hertugdømmene for 20,820 Rbdlr.

b) fra indenlandske Steder for 64,300 —

I 1821 indført i Alt for 85,120 Rbdlr.

Disse Tabeller kaste et Lys paa Handelsens Gang i hiin Periode, der ikke var den ønskeligste; men senere har den taget en bedre Retning. I Aaret 1817 var Kornudførselen til fremmede Steder saare ringe; men fra den Tid af er den betydelig tiltaget.

I Aaret 1809 havde Stege Bye 11 Jagter fra 6 til 30 Præstøe Amt.

Commercelæsters Drægtighed, 1 Chaluppe paa 16 Læster og 2 store Jagtbaade. I 1822 vare Skibenes Antal 18, nemlig 1 Slupskib paa 24 Commercelæster, 1 Jagt paa 19½ Læster, 15 Jagter fra 13 til 5 Læster og en Baad paa 3 Læster, som for det meste eiedes af Skipperne, der førte dem.

I Aaret 1839 har Stege Bye 22 Skibe, for største Deelen Jagter, som kunne føre fra 400 til 800 Tdr., og som i alt ere af 244½ Commercelæsters Drægtighed. Desuden have ved Nyeords Lootserie en stor Lootsbaad 6 Læster drægtig, og ved Koster og Grønsunds Færgeseder 2 Færgesartier, 14 Læster drægtige.

I Aaret 1801 fandtes kun 4 Brændeviinsværker i Stege; men i Aaret 1823 var deres Antal steget til 18, hvoraf dog kun 11 vare i stadig Drift. Nu (1839) er der 5 Brændeviinsværker; af hvilke f. Ex. Kjøbmand Abraham Wulfs, der er stort, og meget vel indrettet, kan levere indtil 1100 Potter Brændeviin i hver Brænding.

Efter Pontoppidans danske Atlas var der i Aaret 1769 i Stege 62 Haandværkere af alle Slags. Deres Antal var derimod i Aaret

1773	57
1801	77
1809	87
1822	65

I Stege Bye er et stort Antal Kalestangere; men kun 1 Fisker, som tager Deel i Sildefiskeriet om Høsten og Efteraaret, og udsætter Næringer eller Nedringer af det Slags fine Garn, som opstilles nede paa Havets Bund som et Gjerde, paa en Dybde af 14 Favne Vand.

Fra Begyndelsen af dette Aarhundrede er der arbeidet meget paa Forbedringen af Stege Havn. I Aaret 1802 blev Havnen undersøgt af Admiral Løvenørn, et Overflag over Omkostningerne ved dens Istandsættelse blev forfattet, og et Laan af 6000 Rbdlr. bevilget af den kongelige Creditkasse, og ved en Havnetart af 2den Julii 1802 fastsat en Afgift af Vare og Ladstedrægtighed, som skulde tilflyde Havnekassen. Arbeidet blev derefter iværksat, og ved Synsforretning af 9de November 1806

blev Havnen overleveret af Entreprenøren. I Aaret 1807 blev opført et Huus af Grundmur, assureret for 290 Rbdlr., deels til Opbevaring af Havnens Inventarium, deels til at fuge Deeg i til Fartøiernes Istandsættelse, og Waad for de i Havnen liggende Fartøiers Mandskab. I Aaret 1815 blev Vindebroen betydeligt forbedret, en Vaadehavn og Steensfjerm indrettet, samt en Svedekiste anskaffet, hvilke Forbedringer i det Hele kostede 3,300 Rbdlr. Fra Aaret 1818 ere Havnens Bolværker betydeligt forbedrede og reparerede. 1822 opmuddredes en Plads til en nye Kjølhalehavn. Flere Fortøiningspæle ere ligeledes 1823 anbragte i Havnen, og den saakaldte Slotsnakke er affjæbt Hr. Kjøbmand Hage for der at gjøre Anlæg til Skibsfartens Gavn. Sammensteds er nu Indrethning til nye Skibes Bygning og ældres Kalfatring; og i Julii 1839 stode her baade en nye og en gammel Jaagt paa Stabelen. Ligeledes var der bygget en lille nye Skibsbro foran den egentlige Havn, ved hvilken større Skibe skulde kunde losse, hvorfor man var sysselsat med at bortgrave Sandet ved samme indtil 9 Fods Dybde med dagligt Blande.

Alle de betydelige Forbedringer, Stege Havn har modtaget, skulde imidlertid kun gavnet lidt, dersom Havnecommissionen ikke tillige havde sørget for at bortrydde de Hindringer, som Ulfshaleløbets Tilstopning lagde iven for Skibsfarten paa Stege i Særdeleshed og for Farten mellem Kjøbenhavn og de danske Der i Almindelighed. Loofterne paa Nyord tabte meget ved Tilstopningen af Ulfshaleløbet, imellem Ulfshalen og Nyord, der havde taget saaledes til, at f. Ex. Dampskibet, der stak $5\frac{1}{4}$ Fod, i Sommeren 1821 maatte gaae uden om Nøen; men de fortaug dog af særegne Grunde,*) at der vest for Nyord var et ældre Løb Bøgestrømsløbet kaldet, som nu var det, der beqvemst kunde aabnes for Farten. Byefogden i Stege Hr. Justitsraad Weincke, erholdt ved en af de ældste Loofter, ved Navn Hans Lar-

*) Formodentlig har Frygt for, at Kystbeboerne paa Sjælland i Sandvig, Staverbye, Bønsvig eller Ronneklint da vilde tage Deel i Loofteriet, været Grund til at Nyords Loofter taug med Bøgestrømsløbet.

sen (nu 80 Aar gammel og Dannebrogsmænd) Underretning om hiint Løb, som gaaer imellem Danmarksholm og Sjælland, anstillede personlig i Mai 1821 tilligemed Hr. Røjemand Hage Undersøgelser, og indstillede Resultaterne heraf til Admiral Løvensørn. I August s. A. lod Commissionen nogle Stene optage af Steensfiskere fra Hornbek, saa at Løbet blev passabelt for Skibe, som stak henved 6 Fod dybt. Admiralitetet havde sendt Commandeur Capitain Henne til Stege i Julii Maaned, og ved Secretair Hjorth blev optaget et nøiagtigt Kort over Løbene, som viste, hvormeget der var at opmuddre. Havnecommissionen erholdt, ved en kongelig Resolution til Finantsdeputationen af 8de Mai 1822, et Laan af 5000 Rbdlr. Sølv. Ifølge kongelig Resolution af 24de Julii s. A. blev befaleet, at for de Skibe, som passere Bøgestrømsløbet, Vægholmsrenden eller Ulfshalestrømmen, skulde til Stege Havnekasse til Bestridelse af Omkostningerne ved førstnævnte Løbs Opmuddring og fremtidige Vedligeholdelse, betales saadan Afgift:

1)	af et Fartoi indtil $3\frac{1}{2}'$ holl. M.	dybstikkende 8 f.	Sølv
2)	— fra $3\frac{1}{2}'$ til $4'$	— —	16 —
3)	— — $4'$ — $5'$	— —	24 —
4)	— — $5'$ — $6'$	— —	32 —
5)	— — $6'$ og derover	— —	48 —

som oppebæres af Lootserne tilligemed Lootspengene.

Efter Indbydelsen til Dem, som maatte have Lyst til at paatage sig dette Opmuddringsarbejde, skulde ved Danmarksholmen opmuddres en Rende af 420 Alens Længde og 40 Alens Brede 1 Fod dybere, og ved det østre Indløb en ligesaa bred 1700 Alen lang Rende, $2\frac{1}{2}$ Fod dybere; ialt et Quantum af 3,350 Laster Sand. Da Ingen meldte sig, fik man en Mand i Kjøbenhavn ved Navn Peter Nyemann til at paatage sig Arbeidet imod Betaling efter det opmuddrede Quantum. I Efteraaret 1822 begyndtes Arbeidet ved Danmarksholmen, og den halve Rende der fuldendtes i Slutningen af October til $7\frac{1}{2}$ Fod. I Sommeren 1823 fortsattes Arbeidet ved Muddermaskine. Ved det yderste Indløb dreves Opmuddringen ved Sandbaade. Det saaledes aabnede Løb passerer nu af alle de Skibe, der gaae til Stege og gennem Ulfesund.

Da Sandet ved Bøgestrømsløbet er fastere og tungere end ved Ulfshalestrømmen, har man ikke her at befrygte nogen hurtig Tilstopning; og det er klart at Havnecommissionens Bestræbelser allerede have baaret saare gavnlige Frugter for Stege Byes Handel.

Havnekassens Indtægter af Vare og Lastedragtighed, beløbe foruden forannævnte Afgift af de forbiseilende Skibe omtrent aarlig til 1200 Rbdlr. Sølv.

Til Stege Kjøbstad hører et Areal af betydelig Udstrækning; men hvoraf ifkun en Deel er god Agerjord; men en større Deel paa Ulfshalen og i Hegningen kun af maadelig Beskaffenhed.

I det statistiske Tabelværk anføres Hartkornet af alle Slags som hviler paa Byens Jorder til 88 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.

I Valudans Beskrivelse specificeres det saaledes:

Stege Kjøbstads Jorderne.	Hartkorn		Areal	
	privilegeret Tdr. Skp. Fdk. Alb.	uprivilegeret Tdr. Skp. Fdk. Alb.	Tønder Land geom. Maal	Tønder Land reduceret mod Tarten 24.
1) de gamle Eiendoms- jorder . .	32 3 2	;	490 $\frac{8}{14}$	314 $\frac{11}{14}$
2) Embeds- jor- . . . Skovskylvd	24 1 1 2 ; ; 2 2	;	255 $\frac{10}{14}$	320 $\frac{10}{14}$
3) Serten- jor- derne . .	24 ; ; ;	;	222 $\frac{13}{14}$	
4) Ulfshale og Hegningen Skovskylvd	; ; ; ; ; ; ; ;	1 1 1 1 6 2 2 2	1,212 $\frac{5}{14}$	179 $\frac{7}{14}$
S u m m a				
Ager og Eng	80 4 2 1	1 1 1 1	2,181 $\frac{8}{14}$	815
Skovskylvd .	; ; 2 2	6 2 2 2		

Stege Byes gamle Eiendomsjorder kunne regnes blandt de bedste Jorder paa Landet. Næsten alle Gaarde og Huse i Byen have efter de saakaldte Grunddele Andeel i disse Jorder, saa at næsten alle Byens Borgere mere eller mindre ere Agerdyrkere, skjøndt mange af disse Lodder ere meget smaa. Man har allerede for lang Tid siden været tilbøielig til at troe, at denne Borgernes Sysselsættelse med Agerdyrkning ikke var gavnlig, fordi den distraherede dem for meget fra deres egentlige Næringsvei. Mag. Viborg, som i sin Tid var Præst i Stege, skrev i Aaret 1676: "For 100 Aar siden var Stege en folkerig Stad, der havde over 500 Borgere, hvoraf de fleste ei alene ernærede sig og Familie ved Seiladsen, men endog berigede sig derved. Men siden de begyndte at lægge sig efter Agerdyrkingen er deres Antal saa formindsket, at der nu neppe findes 100 Borgere i Byen, som uden at betle kunne ernære sig." Paludan bemærker herved i 1823: "Agerbruget, som siden den Tid er gaaet saa betydeligt frem, kan ogsaa nu ansees som en af Byens Hovednæringsveie. En stor Deel af Jorderne bliver dog særdeles vel dyrket, og giver rigelig Sæd. Men kummerligt nok er dog Udbyttet for Afskillige, hvis Lodder ere meget smaa. Desuagtet interessere de sig derfor med en bedrøvelig Omhyggelighed, forlade endog undertiden ganske deres Haandværker, og drive om i Marken. Arbeidsflidens Alter, der burde staae i ethvert Bærksted, er imidlertid nedbrudt, og om det af Enkelte igjen vorder opreist, staaer det dog i det ringeste en stor Deel af Aaret forladt. Dette kan derfor ansees for at være en af de vigtigste Aarsager til Armod blandt Smaaborgerne."

Det kan vel hændes sig at disse Bemærkninger ikke alle vegne ere ugundede, saa at den Leilighed, som Steges gunstige Beliggenhed for Søefart og Fiskei, saavelsom den borgerlige Nærings vedbørlige Drift kan forsummes vel meget af Afskillige, fordi Lysten til Landvæsenet er bleven alt for almindelig. Men det kan maaskee dog ogsaa være muligt, at ovennævnte Forfattere have forverlet Aarsag og Virkning med hinanden. Thi Borgerne havde neppe forladt Søefart og Fiskei, eller Haandværksdrift, dersom disse havde vedblevet at være lønnende. Men just fordi

disse Næringsveie af andre Grunde forfaldt, maatte de søge en Resource i omhyggelig Dyrkning af deres smaa Lodder. De samme Grunde som tale for at Huusmænd paa Landet bør have Jord, tale ogsaa for at Borgere og Haandværkere i de smaa Kjøbstæder bør have det samme, naar stee kan. Paa deres egen og deres Familiers Helbred, Tilfredshed og Sædelighed maa det sikkert have en gavnlig Indflydelse, at de arbeide i Marken i fri Luft og ere sysselsatte paa en gavnlig Maade, som er dem behagelig, mangen en Time, som de ellers vilde forslaae paa Laugshuset eller ved anden kostbar Selskabelighed.

Indsigtsfulde Mænd, der længe have kjendt Stege, ere ogsaa af den Formening, at Haandværkernes smaa Avlsbrug ere gavnlige, da de ofte savne Af sætning for deres Haandværks Frembringelser, og ellers have ledig Tid, som de ikke paa anden Maade vide at anvende. Provenuet af deres Landbrug er derfor reen Gevinst, omtrent ligesom Huuslidens Frembringelser ere det for Bondestanden.

Af Embedsjorderne høre:

- a) 16 Td. 7 Skp. Hartkorn med et Areal af $170\frac{3}{4}$ Td. Land til Sognepræstens Embede, hvoraf dog 10 Td. Land ere henlagte til Enkerne i Præstekaldet, og $11\frac{3}{4}$ Td. Land til første Lærer ved Børgerskolen.
- b) 7 Td. 2 Skp. Hartkorn med et Areal af $56\frac{1}{4}$ Td. Land til Byefoged/Embedet, samt 2 Englodder i Ulshale kaldet Byefogedtoffer paa $16\frac{1}{4}$ Td. Land.
- c) til Byeskriver/Embedet under samme Hartkorn $16\frac{6}{4}$ Td. Land og desuden af Stege Eiendomsjorder $5\frac{4}{4}$ Td. Land og en Englod i Ulshale, Byeskrivertoffen paa $1\frac{1}{4}$ Td. Land.

Anden Lærer ved Børgerskolen har omtrent $6\frac{3}{8}$ Td. Land af Steges gamle Eiendomsjorder, og tredje Lærer circa 5 Td. Land i Hegningen, som hørte til Skolegaarden.

Septenjorderne have deres Navn deraf, at da Stege Ladegaard blev nedlagt, blev i Aaret 1697 en Deel af dens Mark udskiftet i 16 Lodder hver paa $1\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, som bleve tildeelte 16 Mænd af Børgerstabet imod en Afgift til Beløb 6 Rdl. af hver Lod. Af disse 16 Lodder ere de 7 med $10\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn ved Kjøb komne under Avlsgaarden Kathrinedal; hvorimod

de 9 Lodder med $13\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn tilhøre forskjellige Borgere i Stege. Et Begreb om Jordernes stigende Pengeværdie kan man faae ved at lægge Mærke til, at hver af disse Lodder 1697 bortleiedes for 6 Rdl. aarlig og altsaa antoges at have en Værdi af 150 Rdl., ved Auctionen 1769 bleve de solgte for 300 Rdl. hver. Kort før Krigen 1807 var Prisen paa en Sertenjordslod 1000 Rdl., og 1823 1400 Rdl. og derover.

Ulfshale bestaaer som allerede er bemærket under 1te Spørgsmaal for størstedelen af Sandbund beklædt med Grønsvar, og tildeels begroet med Underskov. Den bruges til Græsning. I Aaret 1823 græssede her omtrent 520 Høveder. Der betales for hvert Høved 24 $\frac{1}{2}$ til Byens Kasse.

Markvæsenet bestyres af en af Byens Borgere, som er Formand for samme, og har 3 Medhjelpere. Regnskabet aflægges til de eligerede Mænd, som hidtil have revideret samme.

Skatterne lignedes efter Grunddele og Tæringsdele; af første Slags har Byen 1153 $\frac{1}{8}$ og af sidste 1092.

Bygningernes Vanktaration var, da det statistiske Tabelværk blev udarbejdet, 158,883 Rbdl., og Bygningernes Brandforsikringssum var i Aaret 1834 400,700 Rbdl.

Folkemængden i Stege Kjøbstad var:

Aar	Personer
1645	777
1769	791
1787	829
1801	917
1822	1328
1834	1627.

I Aaret 1822 var Borgernes Antal 115 og Familiernes 287.

Stege Bye har et Brandcorps og 3 Sproitter.

I Aaret 1837 vare Stege Kjøbstads Skatter (de paa Jorderne hvilende og paa Amtstuen betalte undtagne) og Municipal-Afgifter følgende: *)

*) Efter Opgivelse fra Amtet.

	Kongelige Skatter og Paabud.		Municipal og Commune = Afgif- ter.	
	Rbdlr.	§.	Rbdlr.	§.
1) Bygningsafgift	1,648	80		
2) Rangskat	106	;		
3) Delinqvent: m. fl. Omkostninger	;	;	104	83
4) Bankhæstelsesrenter	;	;	517	43
5) Byens oeconomiske Udgifter .	;	;	996	10
6) Fattigvæsenet	;	;	1,060	16
7) Skolevæsenet	;	;	821	80
8) Jordemodervæsenet	;	;	104	83
9) Skarpretterløn	;	;	6	54
10) Indquarteringskat	;	;	363	38
11) Brandcontingent	;	;	648	31½
12) Stokkemandspenge	;	;	9	56
13) Skorsteensfeierskat	;	;	125	68
14) Afgift efter Forordning 12 Sep- tember 1832	;	;	52	40
15) Bidrag til Tugt-, Rask-, og Forbedringshuus	;	;	51	37
16) Stænderskat	;	;	209	70
17) Offentlige Reiser 3¼ Mil				
Summa	1,754	80	5,072	87½

I Aaret 1837 blev fra Stege Toldsted udført til fremmede Steder:

1ste 950 Td. Hvede, 3 Td. Rug, 4,113 Td. Byg, 10 Td. Byggryn, 690 Td. Malt, 4,779 Td. Ørter, 950 Td. Biffer, 2,599 Td. Rapsæd og Røefrø, 92 Td. Høfrø og Kornfrø eller i Alt 14,186 Td. Kornvarer samt 8 Lb Kløverfrø.

2^{det} 1 Td. Smør*), 1 Skb 8 Lb Ost, 5 Skb 10 Lb røget Flejsk.

*) Fra Odense var Udførselen til fremmede Steder i Aaret 1837 1,048 Td. Smør, 141 Skb 2 Lb ferskt og saltet Flejsk.

3die 14 Orehoveder, 202 Potter Brændeviin, 2 Stk 7 Lb Kalve: og Lamme:Skind, 6 Lb Bør, 148 Stk Kreaturbeen.

Vi have været noget udførligere i at omtale Stege Kjøbstad, deels fordi Efterretninger om dens Tilstand i ældre Tider lettere kunde erholdes, men deels ogsaa fordi een af vore smaa sjællandske Kjøbstæders Historie paa en Maade er alles Historie. Der var en Periode for dem alle, da de havde sig, deels ved Forbindelsen med Hansestæderne, og ved Korporationsaanden, der lærte Borgerne at forene sig i Gilder og Laug og at modsætte sig Niddernes og Lehnsmændenes Anmasselser. Medens Livegenskab og Trældom toge Overhaand paa Landet, ydede Corporationerne, de geistlige og de verdslige, Friheden et Tilflugtssted. Videnskab, Handel og Vindskibelighed tyede i mørke og urolige Tider ind bag Klostersnes og Kjøbstædernes Mure, og det var da intet Under at disse havde sig. Men efter en blomstrende Periode kom en anden, i hvilken de sank tilbage. Ulykkelige Krige indvortes og udvortes, Grevens Feide og Krigene med Everrig skadede Handelen, og gav Kjøbstæderne et Knæk. Hertil kom at Verdenshandelen efterhaanden gik over fra de tydske Hansestæder til Hollanderne og Engländerne, og da Hansestæderne sank, virkede deres Synken tilbage paa vore smaa Kjøbstæder, især da Kjøbenhavn til samme Tid havde sig og erholdt den Andeel i den nye Verdenshandel, i Handelen med Ostindien og America, med Holland og England, der kunde have givet vore mindre Kjøbstæder Erstatning for Tabet af den ældre Handel med Hansestæderne. Efterat vi altsaa have talt udførligere om den ene af Amtets Kjøbstæder, kunne vi fatte os kortere om de øvrige. Thi det gjelder om dem alle, at de efter en Tidlang at være balede fra deres fornufts Velmagt, i den allerseneste Tid have begyndt at have sig noget igjen.

At Handelens Fremgang i Stege i Særdeleshed skuldes et meget virksomt Handelshuus der, er almindelig erkjendt.

Vigtig for Kornhandelen fra Stege maa ogsaa Consul Hages Indretning til Korntørring ansees at være, da Kornvæverne der kunne erholde en saa fuldstændig Tørring, at de ikke ere udsatte for at fordærves ombord i Skibene. Den er aldeles forskjellig fra de øvrige Korntørring:Indretninger jeg har seet, og

maa have koftet ulige mere end de ellers brugte og yndede Indretninger af Staaltraad.

Fra Jldstedet, som ikke har nogen Skorsteen, drager Varmen ind gjennem en lang hvælvet Kollegriis og ud i et Værelse, der kan rullufkes tæt til alle Sider. Loftet over dette Varmekammer bestaaer af en paa Jernpiller hvilende Jernrist, hvorpaa der ligger firkantede Fliser af brændt Leer eller Fajence, der i England forfærdiges til samme Brug. Disse Fliser ere omtrent 2 Tommer tykke, men af denne Tykkelse ere de $1\frac{1}{2}$ Tomme nedtil formede som en Rist, hvis Mellemrum give Varmen fri Afgang til Flisens tynde og glatte øverste Flade, i hvilken findes smaa fine Huller, hvorigjennem fint Ukrudsfrø, men intet Korn kan falde. Gjennem disse Huller trænger Varmen til det Korn, der tørres, og som er udbredt paa det af disse Fliser bestaaende Loft. Risten i Flisens nederste Deel giver denne tilstrækkelig Styrke til at bære Kornet og de Følk, som gaar paa Loftet for at omrøre samme, og Flisens øverste Flade bliver saaledes og tilstrækkelig opvarmet, at denne Indretning er meget hensigtsmæssig. Paa samme kan ogsaa tørres Malt, som bliver fortrinligt, og hvoraf jeg paa Nøen smagte særdeles godt M. Til at tørre Malt, Urter og Vikker kan bruges Brænde, da Nøgen her ikke skader; men til at tørre Rug, Byg og Hvede bruges afbrændte Steenful, der ere lette af Vægt, brænde uden Røg, og faaes i England for billig Pris, sandsynligviis fordi de der engang ere brugte i de Apparater, hvor Gas udvikles til de store Stæders Gasbelysning. Da disse Kul imidlertid udvikle en stærk Svovlbunst, som er skadelig for de Menneskers Helbred, som passe Tørre-Indretningen; var det meget at ønske, at man i deres Sted kunde bruge sjællandske Trækul eller jydsk Tørveful. Paa denne Indretning, der afbenyttes ei blot af Eieren; men ogsaa af andre Handlende i Stege, kan tørres 60 Td. Korn i 12 Timer eller 120 Td. i Døgnet.

Præsts Kjøbstad er vel efter Folketallet den mindste af Amtets Kjøbstæder; men derimod er dens Handel ikke ubetydelig, og den er maaskee den af dem alle, hvis Fremgang i de sidste 30 Aar er meest umiskjendelig.

I Aaret 1801 udgjorde Folkemængden i Præstø 480 Personer; men 1834 var den voret til 714.

Byens Veliggenhed er særdeles smuk, og heldig for Handelen; thi da den ligger i det inderste Hjørne af en temmelig betydelig Bugt, har den et godt og i det Hele frugtbart Opland, uagtet Vordingborg kun ligger 2, og Næstved 3 Mile derfra. Den eneste Feil ved denne Situation er, at Isen undertiden om Foraaret ligger lovligt længe i Bugten, og hindrer Seilladsen fra Præstø, medens den fra andre Pladser er fri. Saaledes maatte de Handlende og Søefarende i Præstø i Februar 1839 fra Møllebakken der i Byen see paa, at Skibe fra Danzig og andre østersøiske Havne passerede forbi Bugten; medens Isen nødte dem selv til at ligge stille. Det maa derfor forekomme os sandsynligt, at Præstø Byes Handel vilde vinde ved at der blev anbragt et lille Ladested ved Batteriet ved Roneklint, og at Udhavnen som findes der, Hesteskøen kaldet, blev forsynet med nogle Pæle, hvorved nogle af Byens Fartøier kunde fortøies, medens de laae der i Winterhavn, for desto før at kunne komme i Farten om Foraaret.

Præstø Bye har 97 Gaarde og Huse, foruden Kirken, Skolen og det i Aaret 1824 af nye opførte vel indrettede Thing, Raad- og Arrest-Huus. Den har 2 Gader, 3 Stræder, og 1 rummeligt Torv. Ved dens Toldvæsen ere foruden 1 Toldinspektør og 1 Kassierer ansatte 6 Toldcontrollører eller Underbetjente, af hvilke den ene er Krydsbetjent og har en Medhjælper.

Byen har 2 Porte ved de Broer eller Veie, som ere anlagte over den Arm af Præstø Fjord, som omgiver Byen ved dens søndre Side. Fra Østersøen er Indløbet i Præstø Fjord 1 Mil fra Byen ved Hesteskøen, en Udhavn imellem Feds Odde og Roneklints Skandse, der har sit Navn deraf, at dens Form ligner en Hesteskøe. Her er selv for større Skibe en særdeles god Havn og Ankerplads, hvor de i stormende Veir søge Nødhavn.

Lige indtil Aaret 1828 savnede Præstø Havn en Skibsbro, og at dette Savn har været føleligt, kan sees af de Klager, som gjenlyde derover i flere af Indberetningerne til Landhuusholdningsselskabet fra Aaret 1822. Der maatte da baade losses og lades ved Vaade, hvilket baade var kostbart og tidspildende.

For at afhjælpe dette Savn søgte Byen om et Laan af 5000 Rbd. af det Meiersenske Fond imod successiv Afbetaling. Ved Hjælp heraf blev en Skibsbro fuldendt i Aaret 1828, hvor 4 à 6 almindelige Kjøbmandsskibe paa reengang kunne lægge til det vinældannede Brohoved, og indtage Ladning eller udløse samme. Løbet fra Hesteskoen op til Byen havde tvende Grunde, som i Aaret 1829 bleve opmuddrede indtil 12 Fods Dybde med dagligt Bænde, saaledes at Fartøier, som naar de have Last inde stikke 10 Fod, kunne løbe op til Broen. 2 Mudderpramine, af hvilke den ene er nye, arbeide nu hver Sommer for at gjøre Havnen brugbar for større Skibe. Efter en i October 1828 bestemt Tært betales nu Bropenge til Indtægt for Havnekasen, og disse have været saa betydelige, at ovennævnte Laan paa 5000 Rbd. allerede nu (1839) er afbetalt. Havnekasens Indtægt kan i det mindste antages at være 1,100 Rbd. aarlig, som imidlertid endnu længe vil kunne behøves, for at vedligeholde Havnen og give den større Fuldkommenhed. Og da Handel og Søefart ere Byens fornemste Næringskilder, efterdi dens Forder kun ere ubetydelige, bør der vistnok heller ikke spares paa Havnens Forbedring. Tærten er desuden sat saa billig, at Udgifterne ere meget ringere nu for de Skibe, som løse eller lade ved Broen, end de tilforn vare, da Udløsning eller Indladning maatte skee ved Baade og Bøgne i den aabne Strand.

Til Præstø By hørte i Aaret 1829 fire Fartøier nemlig, 3 Jagter og en Kuf; men i Aaret 1838 havde den 8 Fartøier, nemlig 2 Skonnerter, en Slup og 5 Jagter, hvis Størrelse er fra 34 til 10 Commercelaster, og som fare deels paa England, Holland, Norge og Sverrig, deels paa Kjøbenhavn, Aalborg og flere indenlandske Steder.

I Aaret 1828 var Tolden af indgaaende og udgaaende Varer i det Hele 3,422 Rbd. 8 s. rede Solv, og 1,030 Rbd. 70 s. Sedler og Tegn; Consumtionen var i samme Aar 12,893 Rbd. 66 s.

I Aaret 1828 var Kornudførselen fra Præstø af alle Sorter 30,775 Td. saavel til indenlandske som fremmede Steder; men i 1837 var den samme Udførsel kun 18,792 Td. og i Aaret 1838 — kun 19,962. — Saa betydelig som denne Forskjel er, saa er den dog analog med det, som har været Tilfældet i

hele Kongeriget Danmark, som kan sees af efterstaaende Tabel. Thi i Aarene 1827 og 1828, hvis Høst havde Indflydelse paa Udsørfelsen 1828, høstedes der godt; men af Aarene 1836, 1837 og 1838, høstedes der kun godt i det sidste; men maadeligt i de 2 foregaaende.

Forklaring over den hele Kornudførsel fra Kongeriget Danmark og Hertugdømmene til fremmede Steder i Aarene fra 1827 til 1837 inclusive.

i Aaret.	Summa Kornvarer.	Kapssæd og Røefrø.	Hørfrø og Kornfrø.
1827.	1,570,877	174,638	
1828.	2,222,470	126,788	
1829.	1,492,926	166,290	
1830.	1,392,848	108,840	
1831.	1,201,088	148,154	
1832.	1,390,053	256,827	
1833.	1,939,349	231,824	
1834.	2,330,134	193,227	
1835.	1,661,731	177,940	
1836.	1,169,966	194,373	18,007
Summa af 10 Aar . . .	16,371,442	1,778,901	18,007
Middeltal deraf.	1,637,144	177,890	
Aaret 1837.	1,257,101	289,108	20,054
har Mere end Middeltal	;	111,218	;
men Mindre end Midt- delaaet	380,043	;	;

Da Udsførselen 1828 var betydeligt over et Middelaar; men i 1837 meget under samme, er det altsaa intet Under, at Forskjellen mellem Udsførselen fra Præstøe i disse 2 Aar er saa betydelig.

Ville vi nu see hen til hvor stor Deel Præstøe tager i Udsførselen til fremmede Steder, da er der til disse fra Præstøe Toldsted udført i Aaret 1837:

- a) 52 Edr. Hvede, 10,722 Edr. Byg, 100 Edr. Byggryn, 70 Edr. Malt, 36 Edr. Havre, 575 Edr. Ørter, 661 Edr. Rapsfød, 16 Edr. Hørfø, eller i Alt af Kornvarer til fremmede Steder 12,232 Edr.
- b) 1 Fjerding Smør, 9 Lpd. Ost, 3 Skpd. 14 Lpd. røget Flek og 7 Lpd. røget Kjød.
- c) 78 Potter Brændeviin, 18 Skpd. 13 Lpd. uberedte Huder, 1 Skpd. 13 Lpd. uberedte Kalveskind og Lammeskind, 3 Lpd. Bør.

Bed Præstøe Byes Brænderies blev i Aaret 1828 forbrugt omtrent 4,500 Edr. Kornvarer.

Bed det betydelige Brænderie, som tilhører Hr. Consul Grønvold i Præstøe, forbruges nu (1839) hveranden Dag 41 Lpd. Malt, 71 Lpd. Rug og Hvede; og af dette Quantum Korn udbringes 600 Potter Brændeviin og 6 Tønder Øl.

Af alt det Brændeviin, som tilvirktes i Præstøe, bliver saa godt som Intet udført, naar det undtages at et ubetydeligt Quantum undertiden kan gaae til Vordingborg; men alt det Øvrige forbruges i Byen og Omegnen.

Præstøe Bye har ingen Fabrik anlæg; men dens næringsdrivende Borgere ere Kjøbmand, Brændeviinsbrændere og Haandværkere.

Byens Jorder udgjøre 90 Edr. Land med 11 Edr. 2 Skp. Hartkorn. (I det statistiske Tabelværk staaer kun 1 Ede. 7 Skp.

Hartkorn; men det er en Feiltagelse.)*) Disse 90 Tdr. Land ere udskiftede og tildeelte alle Gaardene og Husene i Byen (paa nogle nye Huse nær, der senere ere byggede), i Lodder fra 10 Tdr. Lands til 3 Skpr. Lands Størrelse; dog er 9 Skpr. Land det almindelige Jordtillæg til et Huus. De af Borgerne, som ikke selv have Leilighed at drive deres smaa Lodder, udleie dem for en Række af Aar, og komme stundum derved til en samlet Skilling, naar de af Leierne forlods faae udbetalt paa eengang den hele Leie for alle Aarene.

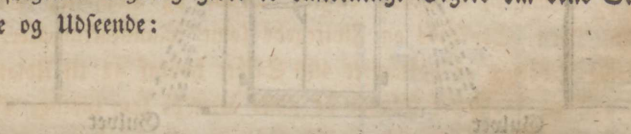
I Aaret 1838 er ved Præstøe Toldsted indklareret 489 Skibe, af hvilke 46 vare fra Udlandet og 443 fra Indlandet. Af forstnævnte vare 14 ballastede; de øvrige indførte Ladninger bestaaende af Trælaf, Brænde, Glas, Humle, Jern, Søm, saltet Gild, Slibesteen, Salt, Steenful, Kommen, Kypper, uheglet Hør og Hamp, samt Stykgods. Af Skibene fra indenrigske Steder vare 340 ballastede (deriblandt det store Antal som indtog Kalksteen ved Faxe Strand), de øvrige 103 vare ladede med forskjellige Artikler, saasom Kaffe, Medike, Viin, Rom, Salt, saltet Gild, Smør, Ost, Boghvedegryn, Kloverfrø, Hvergarn, Tømmer, Bræder, Lægter, Muur- og Tagsteen, Slibesteen, Jern, Stykgods og Flyttegods samt Manufacturvarer. I samme Tidsrum er udklareret 486 Skibe, hvoraf 41 til Udlandet og 445 til Indlandet (blandt de sidste atter de som indtog Kalksteen ved Faxe Strand). Af Skibene til fremmede Steder vare 5 ballastede; de øvrige udførte Ladninger, bestaaende af Kornvarer, Kartofler, Gryn, Raps, Humle, Brændeviin, Viin, Rom, Kaffe, lugtende Vande, saltet Kjød og Flesk, Kalksteen, Kampesteen og Huder. Af de til Indlandet bestemte Skibe vare 16 ballastede og 429 ladede med: Kornvarer, Brændeviin, Kjød, Viin, Frugt, Raps, Kloverfrø, Hørfrø, Smør, Ost, Flesk, Senep, Salt, Tælle, Brænde, Torv, Tjære, Kalksteen, Steenful, Søm, Halm, Stykgods og Manufacturvarer.

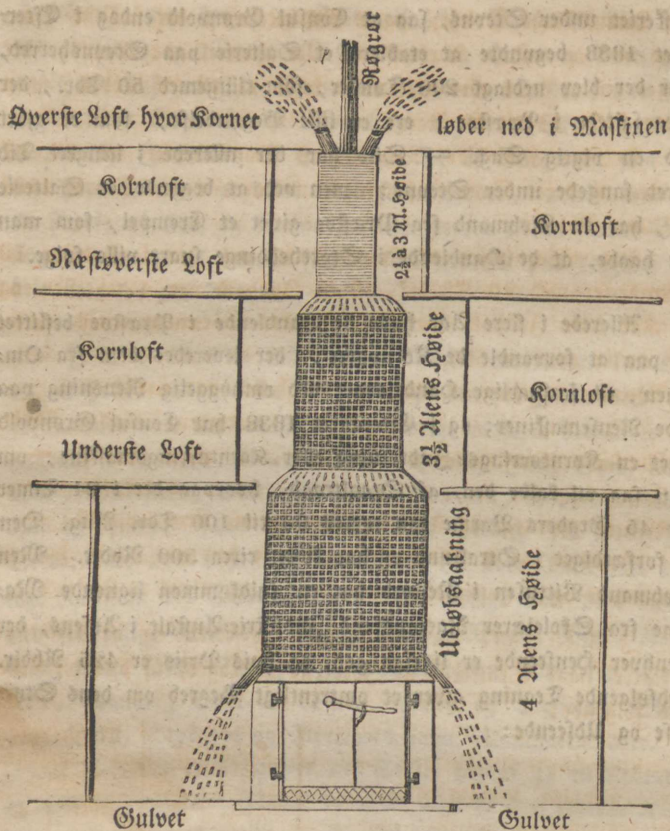
Præstøe har i det senere Tid begyndt at tage Deel i Sil:

*) Grunder sig paa Amtstuen's Meddelelse.

defiskeriet under Stevns, saa at Consul Grønvold endog i Efteraaret 1838 begyndte at etablere et Salterie paa Stevnsherred, hvor der blev nedlagt 200 Tønder, som tilligemed 50 Tdr., der bleve saltede i Præstøe, ere en lille Begyndelse, som er gjort med en vigtig Sag. — Sild har der allerede i længere Tid været fangede under Stevns; men ved at begynde et Salterie der, har en Kjøbmand fra Præstøe givet et Exempel, som man bør haabe, at de Handlende i Storeheddinge snart ville følge.

Allerede i flere Aar have de Handlende i Præstøe besfattet sig paa at forvandle de Kornvarer, der leveredes dem fra Omegnen, til forsvarlige Handelsvare ved omhyggelig Rensning paa gode Rensmaskiner; og i Efteraaret 1838 har Consul Grønvold faaet en Korntørnings-Judretning eller Korntørningsmaskine, om man saa vil kalde den, af Staaltraad, hvorpaa der i 24 Timer ved 45 Graders Varme kan tørres 90 til 100 Tdr. Rug. Den er forfærdiget i Stralsund og har kostet circa 500 Rbdlr. Men Kjøbmand Wittusen i Næstved har en fuldkommen lignende Maskine fra Skolelærer Rasmussens Industrie-Anstalt i Åsens, der i enhver Henseende er ligesaa god, og hvis Priis er 425 Rbdlr. Bedfølgende Tegning giver et omtrentligt Begreb om dens Størrelse og Udseende:

Maskinen bestaaer foruden en Kaffelovn og et Barmrør, som gaaer op fra denne og ud af Taget som Skorsteen, af 2 cylinderformige Staaltraads Net, af hvilke det inderste omgiver Barmrøret i en temmelig Afstand; men det yderste staaer en 3 til 4 Tommer udenfor det indre. Rugen øses i øverst oppe, og staaer i Maskinen mellem disse 2 Bægge eller Net af Staaltraad, af hvilke det indre giver Barmen fri Adgang og det ydre Dampen fri Udgang. Naar de smaa Skodder for neden aabnes, begynder Rugen at løbe ud, og den hele Masse, som er i Maskinen, kommer derved i en sagte Bevægelse.

I Præstøe var 1838 tre Bægere og 69 forskjellige Haandværkere, hvoriblandt 4 Sadelmagere, 1 Handskemager, som ogsaa

syer Lammeskinds Veltse; og 2 Feldberedere, der forsyne Bønderne med de yndede Bøverskinds eller Hjorteskinds Buxer, der bruges gule, sorte eller violette, koste 11 til 12 Rbdlr., men kunne holde 11 til 12 Aar.

Præstøe Kjøbstads Bygningers Banktation er 87,667 Rbdlr., og deres Brandforsikkringssum var den 31^e Marts 1834 157,340 Rbdlr.

Ved Slutningen af Aaret 1833 var der i Præstøe 10 Brænderier med 10 Kjedler, hvis Indhold var 126½ Tdr. og 14 Kar hvis Indhold var 324½ Tonde. Brændingernes Antal var aarlig omtrent 500.

Brænderieafgiften af Korn og Redskaber var aarlig omtrent 7,200 Rbdlr.

Indførsels-Consumtionen circa 2,100 —

Indførselstold 5,300 —

Brutto Indtægt af Told og Consumtion circa 18,000 —

Præstøe har 2 Møllere, af hvilke den ene baade har en Stubmølle og en Hestemølle; men den anden alene en Hestemølle.

I Aaret 1837 vare Commüne-Afgifterne og de kongelige Skatter (naar Skatterne af Jorderne undtages) af Præstøe Kjøbstad følgende:

	Kongelige Skatter		Municipal- og Commüne-Afgifter	
	Rbdlr.	ß.	Rbdlr.	ß.
1) Bygningsafgift	920	;	;	;
2) Embeds- og Rangskat	68	5	;	;
3) Delingvent: m. fl. Omkostninger	;	;	158	;
4) Byens oeconomicke Udgifter	;	;	577	41
5) Bankheftelsesrenter	;	;	412	32
6) Fattigvæsenet	;	;	189	;
7) Skolevæsenet	;	;	105	44
8) Jordmodervæsenet	;	;	62	;
9) Skarpretterløn	;	;	2	78
10) Indqvarteringskat	;	;	108	;
11) Afg. ifølge Forord. 15 Sept. 1832	;	;	22	;
12) Brandcontingent	;	;	113	;
13) Stænderskat	;	;	91	40
14) Offentlige Reiser 4 Mile	;	;	;	;
Summa	988	5	1841	43

Til stor Nytte for Landmandene i det sydligste Sjælland er det Udfibningssted, som haves ved Kallehauge Færgegaard, hvor til tvende Landeveie fra Præstøe og Bordingborg føre, og hvor der for Færgesfartens Skyld er en Færgebroe, hvor Sæden fra Bognene kan lades i store Vaade, og i disse bringes ud til Skibene, som ligge for Anker i Nærheden. Da driftige Kjøbmænd i Stubbekjøbing og Stege ikke sjældent der udfibe betydelige Partier af Kornvarer, som de lade opkjøbe i det sydlige Sjælland, haves Kornpriserne stundum derved, og Kjøbmændene i Præstøe og Bordingborg blive mindre eneældige i at bestemme Kornets Pris, end de ellers vilde være.

2 Skippere, der hver eier sit Skib, som tager omtrent 30 til 40 Favne Brænde, boe i Kallehave Sogn og fare med Korn, Brænde, Tøndebaand eller Frugt enten for egen eller for Landboernes Regning.

I Taagebye i Mehrn Sogn boer nu ogsaa en Vaadsfører, som med sin Seilsbaad paa 40 Tønder fører Korn og især Frugt fra Stranden ved Sandvig til Kjøbenhavn, Frugten opkjøber han her paa Egnen og sælger den igjen i Kjøbenhavn; og Sæd fører han derind for Bønderne mod en billig Fragt. Naar flere Mænd i en Bye forene sig om paa eengang at sende Sæd og Frugt med Vaadsføreren til Kjøbenhavn, da gaaer gjerne en af dem, som er meest søevant, ind med Vaaden, og en anden kjører til samme Tid ind til Kjøbenhavns Torv med et Læs Flek, for at Vognen derinde tillige kan benyttes til at transportere Værerne fra Vaaden op paa Torvet, om det findes fornødent. Den Tid da denne Vaad meest er i Farten er Høsten og Efteraaret. Den øvrige Tid af Aaret sysselsætter Vaadsføreren sig meest med Fiske.

Kjøbenhavnsreiser tilvogns foretages dog endnu af Vaarse og Hammer Herreders Beboere især for at afhænde Flek paa Kjøbenhavns Torv, og tillige for at tage Kjøbmandsvarer hjem fra Hovedstaden, hvor de som oftest ere langt billigere end i de mindre Kjøbstæder.

Brænderiet i Mogenstrup, hvorfra der leveres Brændevin til mange Kroer ja endog til den mellem Næstved og Sorø, og hvorfra der undertiden leveres Al til Præsto Bye, aabner

ogsaa Affætning for Vaarse og Hammer Herreders Kornvarer. Dog kan det neppe egentlig siges at forøge Affætningen paa disse; thi jo mere der brygges og brændes i Mogenstrup, desto mindre drives disse Haandteringer i Præstøe og Næstved. Slige Anlæg paa Landet synes derfor mere at være skadelige for de nærmeste Kjøbstæder, end gavnlige for Landdistriktet der omkring.

I Præstøe Bye er der ingen Garvere, som udelukkende besatte sig med at garve Læder; dog er dette Savn mindre føleligt, fordi nogle af Skomagerne der i Byen selv garve Læder til deres eget og de andre Mesteres Brug, dels ogsaa fordi Skovfoged Jensen ved Villiendal driver et temmelig betydeligt Garverie, i hvilket aarlig beredes 500 Huder og 1000 Skind, nemlig 400 Kalveskind og 600 Faare- eller Lamme-Skind. For at drive dette Garverie holdes 1 Evend, 1 Dreng og 1 Karl og bruges desuden en Deel Dagleiere. For at tilberede ovennævnte Quantum Huder og Skind, forbruges omtrent 40 Læs Egebark, 6 Eder. Steenkalk, 5 Eder. Tran og 80 Pd. Vicriololie. Til Barkens Formaling blev i Aaret 1837 anskaffet en Jernbarkemølle, som er forfærdiget i Kjøbenhavn af nyere Construction, og som drives med een eller tvende Heste, eftersom det behøves.

Huderne tilberedes til Sollelæder, Vindsollelæder, Smurtlæder, Børlæder og Platlæder.

Affætningen fra dette Garverie er til Præstø, Bordingborg, Kjøge, Næstved, Slagelse, Skjelskøer og Korsør, samt Herregaardene og Landsbyerne rundt omkring i Egnen. Den største Deel sælges til Professionister, Skomagere og Sadelmagerne, kun lidt til Læderhandlere.

Fra den nordlige Deel af Præstø Amt eller fra Faxe, Stevns, og Bjeverskov Herreder have Klagerne over Mangel paa gode Udsfigningssteder været meget lydelige, fordi Størrebeddinge, som nærmeste Kjøbstad for Beboerne i de 2 første Herreder, er en Landstad og hverken har Seillads eller Havn; og fordi Havnen ved Kjøge, der var det rette Udsfigningssted for Bjeverskov Herred, indtil den allernyeste Tid var saare maadelig.

Fra Stevns og Færø Herreder var det almindeligt, at føre Sæden paa Arelen til Kjøbenhavn; uagtet Fordelen ved denne 7 til 8 Miles Transport gik i Løbet. Med Rette bemærker Forvalter Boethe i sin Indberetning til Landhuusholdningselskabet: "at den Fordeel Vonden ved Kjøbenhavns høiere "Priser mener at have paa sit Læs, egentlig tilfalder dem, der "sælge os Jern, Kul og Tjære." Man kunde gjerne tilføie: samt Smede, Hjulmænd, Kromænd og Bommand. Hvor meget Bønseligheden ved Producternes Affætning for en Snees Aar siden har været følt i denne Deel af Amtet, kan sees deraf, at saavel Pastor Lang i Spjellerup som Forvalter Boethe paa Juellinge, i deres Indberetninger til Selskabet fra 1823 og 1824 have bragt det i Forslag, at omdanne Aaen mellem Stevns Herred og det øvrige Sjælland til en seilbar Kanal, og at grave denne lige ned til Præstøe Bugt, saa at man herfra paa Kanalen kunde seile ud i Rjøge Bugt uden at passere forbi Stevns Klint. Dette Forslag er ikke senere optaget, og vil sandsynligviis heller ikke nogensinde blive udført; men at Tanken dengang hos dygtige Mænd var levende, vidner om at Udfibningssteders Savn var føleligt. — Vi ville nu omtale Storeheddinge Kjøbstad og den Deel, den tager i Producternes Affætning, og derefter vise, hvorledes denne Sag for Tiden har arrangeret sig bedre ved Hjælp af Kystfart med store Baade.

Storeheddinge, som i ældre Tider hed Hettingemagle, havde i Aaret 1769 en Folkemængde af 514 Personer. 1787 var dens Folketal vokset til 569, hvoriblandt vare 5 Kjøbmænd, 27 forskjelliges Haandværksmestere, og 50 Daglønner. Dengang beløb Borgernes Antal sig til henimod 90; men efter Weinwicks Mening vare de dengang mere at ansee som Agerbrugere end som egentlige Borgere, da Byens betydelige Marker, hvis Hartkorn er 300 Edr. 7 Skpr., tilligemed Brændeviinsbranding udgjorde deres fornemste Næringskilde. Byens Marker ere dog ikke alle frie Kjøbstædjer, men contribuable til Roeskilde Skole og Kjøbenhavns Universitet.

I Aaret 1801 var Folketallet 576 og i Aaret 1834 var det 893 Personer.

I Aaret 1829 var Gaardenes Antal 31 og Husenes 72.

Byen har 5 Gader og 2 Torve, 4 Porte eller rettere Bomme, 1 Kirke og 1 Skole.

Bygningernes Vanktaration er 51,483 Rddlr. og deres Brandforsikkringsum var den 31te Marts 1834 160,520 Rddlr.

Udfisftningen af Byens Jorder, hvis Bonitet er god, blev fuldbendt 1784.

Byen har som Landstad ingen Skibe.

Heraf er det en naturlig Følge, at den Andeel, den tager i Udførselen til fremmede Steder, ikke kan være betydelig.

I Aaret 1837 blev der fra Storeheddinge udsført til fremmede Steder.

a) 56 Edr. Byg, 814 Edr. Værter, eller i Alt 870 Edr. Kornvarer.

b) af Fedevare og Kreaturer aldeles intet.

c) og ligesaa lidet af Brandeviin, Huder, Skind, Vov, Uld eller deslige.

Det synes altsaa klart, at dersom hele Stevnsherreds Landboere bleve enige om at indtræde i en Maadeholds Forening, og aldeles at forsfage Nydelsen af Spiritus, kunde Storeheddinge ligesaa gjerne renunciere paa sine Kjøbstadsprivilegier, især dersom det ingenfinde lyffes den at faae en Havn; hvorom i det Følgende.

I Aaret 1837 vare Storeheddinge Kjøbstads kongelige Skatter (med Undtagelse af de paa Jorderne hvilende) og Commune-Afgifter følgende:

	Kongelige Statter.		Municipals og Commune = Afgif- ter.	
	Rbdlr.	§.	Rbdlr.	§.
1) Bygningsafgift	929	74	;	;
2) Embeds- og Rangskat	51	;	;	;
3) Delinquent-Omkostninger	;	;	86	51
4) Bankhæftelsesrenter	;	;	122	31
5) De oeconomiske Udgifter	;	;	500	19
6) Fattigvæsenet	;	;	525	16
7) Skolevæsenet	;	;	559	32
8) Jordmodervæsenet	;	;	57	80
9) Skapretterløn	;	;	3	76
10) Indqvarteringspenge	;	;	108	;
11) Brandcontingent	;	;	276	57
12) Bidrag ifølge Forordn. af 15 ^{de} Septbr. 1822	;	;	22	;
13) Til Tugt-, Rask- og Forbe- dringshuset	;	;	20	60
14) Veiarbeidet anslaaes til	;	;	73	64
15) Frireiser, 3 Mile.				
Summa	980	74	2356	6

Det har i de senere Aaringer været bragt i Forslag, at anlægge en Havn for Storeheddinge og Stevns Herred ved Rødvig Skandse i Lilleheddinge Sogn; og i den Anledning er der bleven ansøgt om et Laan af 16,000 Rbdlr. af det Offentlige til Udførelsen af dette Anlæg, samt om, at der til dette Havneanlæg maatte paalægges Ind- og Ud-Skibningen ved Kysten af Farø og Stevns Herreder, eller de der ladende og lossende Fartøier en passende Afgift; men ved General-Fieldkammerets Skrivelse af 16de Januar 1838 til Amtmanden over Præstø Amt blev svaret, at ingen af Delene kunde bevilges.

Som Grund, hvorfor et saadant Havne-Anlæg burde fremmes, beraabte man sig paa: "den betydelige Udførsel, der fandt Sted fra Stevns og Farø Strande. Efter Baadsførers

"nes gennem Kystpolitiet indhentedes Forklaringer, fulde der
"aarligen udføres:

1) "fra 2^{det} Kystdistrikt, hvori Gjorsløv
"Bøgeskov ligger, cirka 3,000 Edr. Kornvarer.

2) "fra 3^{die} Dito, hvori Rødvig Skandse
"ligger 9,300 — —

3) "fra 4de Dito, hvori Bemmetofte og
"Højstrup ligger 7,500 — —

4) "fra 5te Dito, hvori Farø ligger, for:
"den 1,000 Cubikfavn Kalksteen, 200
"Favn Steenkalk, 2 à 300 Favn
"Brænde, en 3,000 — —

"saa at hele Udførselen kunde anslaaes til 22,800 Edr. Korn:
"varer aarligen."

"Denne Udførsel skeete ved Kystfartøier eller store Baade,
"af hvilke ingen kunde føre mere end 40 Tønder Korn;
"hvorimod det hørte til Sjældenheder, at hele Skibsladninger
"udførtes, just fordi der ingen Havn var. Desuden udførtes
"aarligen 40 Ladninger Krid fra Stevns og cirka 260 Ladninger
"Kalksteen o. s. v. fra Farø Strand. Der syntes altsaa Grund
"nok til at anlægge en Havn for denne betydelige Farts Skyld,
"saameget hellere, som man meente, at de Skibe, der nu ind:
"finde sig tomme for at hente Krid og Kalksteen, vilde med:
"bringe Last, hvis Stevns havde en Havn. *) Men var en
"Havn nødvendig, saa burde dertil vælges det meest passende
"Sted, som formeentes at være ved Rødvig Skandse; thi ved
"Gjorsløv Bøgeskov er ikke Lø uden imod Nordvestvind. Ud:
"løsningen der er vanskelig, og det indtræffer derfor jævnlig, at
"Baade, der om Aftenen ere behørigt fortøiede, om Morgenen
"findes sjunkne."

"Hertil kom at Beboerne af Lilleheddinge Sogn, som
"havde indseet Nytten af at anlægge en Havn ved Rødvig
"Skandse, allerede havde begyndt at anlægge en Steen-Mole,
"12 Alen bred, 52 Alen lang og 2 Alen høj, med en Plads

*) Og hvis der paa Stevns var Affætning derfor.

"til at vende paa for Bogne af 20 Alen; hvilken Mole dog blot skal tjene til at danne en Vaadehavn. Ved dette Anlæg har det viist sig at Steen i Mængde til et større Anlæg lette: liget kunde erholdes o. s. v."

Uden at kjende de Grunde, som have bevæget General: toldkammeret til at afflaae det ansøgte Laan,*) kunne vi alene formode, at dette Collegium maa have antaget, at Forslaget ikke ganske var passende til de locale Forhold. Skulde den projectede nye Havn ved Rødvig Skandse være en Fælledshavn for Færø og Storeheddinge, da var den umægteligt vel langt borte især fra første Sted. Fra Færø til Rødvig Skandse er over 2 Mile; medens der mellem Færø og dens nuværende Ladeplads ved Færø Strand kun er $\frac{3}{4}$ Mil og en Wei, som fra Færø Kalkbjerg af hele Tiden gaar ned ad Bakke. Man indseer let, at det ved en Bærelse, der er saa svær som Kalksteen, ingenlunde kan være ligegyldigt, om man fik saa meget længere at transportere den paa Arelen eller ikke. Steenpladsen ved Færø Strand, der indtager et betydeligt Areal, og af Naturen er vel skiftet til at være Oplagssted og Udsalgssted for mange Hundrede Cubikfavne Kalksteen, vilde man savne ved Rødvig Skandse. Havnen paa dette Sted blev en heel Mil fra Storeheddinge, hvorved Hæandelen fra sidste Bye altid vilde være besværlig og generet; om der end forresten var nogen Grund til at troe, at Storeheddinge nogensinde kunde blive en betydelig Handelsstad. Det forekommer os derfor, at Stevns og Færø Herreder ere bedre tjente med at faae 3 gode Havne for store Vaade, end een Havn for store Skibe; om en saadan end forresten lod sig tilveiebringes og kunde vedligeholdes.

Der har nemlig i de senere Aar dannet sig en Bystfart med store Vaade fra disse Herreder, som synes fuldkommen passende til de locale Forhold, og for største Delen kan antages at have afhjulpet Trangen til gode Udsalgssteder. Allerede Pastor Lang bemærker i sin Indberetning fra 1823: "I de sidste Aar har man her fra Lund begyndt at udsælge Kornvare

*) Forbelene svarede formentligen ikke til Bekostningerne, der vilde beløbe sig til nogle og tyve tusinde Rbdlr. S. A.

"paa Vaade, som gaar til Kjøbenhavn." Og denne Sag maatte efterhaanden vinde mere og mere Bifald. Kjøbenhavn er nemlig og har i mange Tider været den fornemste Markedsplads for Stevns Herreds Beboere; thi Storeheddinge avler paa egne Marker en stor Deel af det Korn, den forbruger i sine Brændevier, og Kjøge kan vel modtage noget Korn; men har dog, især saalænge dens Havn var flet, ikke heller afgivet noget tilstrækkeligt Torv for Kornaffæringen. Af det Korn, som afsattes til Kjøbenhavn, blev vel ogsaa tilforn det, der leveredes fra de store Gaarde, udfibet; thi Udfibningssteder har der altid længe været, for saavidt at Skibene, naar Veir og Vind tillod det, kunde ligge udenfor Gjørsløv Bøgeskov og Rødvig Skandse samt Byen Lund under Bømmetofte Klosters Gods, og lade ved Hjælp af Vaade. Men da Skibene maatte ligge langt ude og Udfibningen sædvanligviis kun stætte med fralands Vind, var denne Udfibningsmaade med smaa Vaade til store Skibe tidspildende, usikker og bekostelig, og kunde alene afbenyttes af dem, der havde store Partier at afhænde; men ikke af Bonden, for hvem der altsaa ikke var anden Vej til at erholde en nogenledes taalelig Priis for sine Vare, end at transportere dem paa Vogne 7 til 8 Mile til Kjøbenhavn. Nu derimod, da Kystfarten med større Vaade er kommet i god Gang, er der i Stevns herred mangen en Bonde, som tilforn flere Gange aarlig førte til Kjøbenhavn, som aldrig kommer der. En talrig Klasse af Sælmitter, som før kummerlig ernærede sig, kunne nu være i Virksomhed og have god Fortjeneste med at føre Sæd fra Stevns til Kjøbenhavn. Det er nemlig ikke alene de Bønder, som boe nær ved Kysten, der benytte denne Transportmaade; men ogsaa fra Sogne, som ligge en Mil og derover fra Kysten, kjøres Sæd til Vaadeførerne, af hvilke mange handle med Korn for egen Regning; andre bringe det til Hovedstaden imod en Fragt af 2 Mk. for Tønden af haard Sæd (d: Hvede, Rug og Væster) og 24 Sk. for Tønden af Byg og Havre. Denne Udførsel maa naturligviis være forskjellig efter Aarets Høst og andre Omstændigheder, og er til en Tid størst ved en, til en anden Tid størst ved en anden af Stevns herreds smaa Ladepladse; men betydelig er den stedse. I Aaret 1837 skat

der saaledes ved Gjørsløv Bøgeskov være udsfibet over 7000 Tdr. Sæd, ved Rødvig Skandse circa 3000 Tdr. og ved Lund og Bemmetofte maaskee ligesaa meget.

Foruden henved 60 smaa Baade som bruges til Udsfibning til de større Fartøier og til Fiskerie haves paa Stevns over 20 store Seilsbaade fra 20 til 40 Tønders Drægtighed, der benyttes til at føre Sæd til Kjøbenhavn og andre Varer derfra for Kjøbmænd i Storeheddinge, eller andre af Omegnens Beboere. Af dette Slags store Seilsbaade haves 3 til Gjørsløv og Tommesrup, 10 ved Bøgeskov, 3 ved Hjerup, 2 ved Rødvig, og 4 eller 6 ved Lund og Bemmetofte.

Det er aldeles umiskjendeligt, at denne Baadefart meget har bidraget til Bondens Opkomst paa Stevns, da han derved kan blive hjemme og passe sin Dont, istedetfor at spille Tiden paa kostbare Kjøbenhavnsreiser; ligesom at Fiskerne derved have vundet et bedre Udkomme. Det kongelige Generaltoldkammer og Commercecollegium har ogsaa gjort Sit til at fremme denne Sag, der er gavnlig for saa Mange, ved i Aaret 1837 at frigive denne Fart for al Afgift. Baadsførerne fra Stevns have hidtil alene faret paa Kjøbenhavn, naar det undtages at de enkelte Gange have hentet en Møllesteen i Skåne, for Møllerne her.

For at lette denne Baadefarts Løsen og Læden er det, at Bønderne i Lilleheddinge have anlagt den Baade Kro ved Rødvig Skandse, som foran er omtalt, og en lignende vil blive anlagt ved Bøgeskoven.

Kjøbmændene i Storeheddinge handle i Almindelighed paa Kjøbenhavn med Undtagelse af Trælast, som ankommer med svenske Fartøier, der løses ved Gjørsløv Bøgeskov, hvor der ogsaa aarlig løsses en Ladning Steenful, som Brændeviins-Brænderne erholde directe fra England. Sammensteds udsfibes ogsaa nogle Ladninger Sæd i større Skibe, som afgaae til indenlandske Stæder.

En af Storeheddinge Kjøbmænd, Hr. Svendsen, eier et Privilegium paa at drive Kjøbmandshandel i Landsbyen Farø; men har bortforpagtet det til Hr. Kjøbmand Grum, som nu i samme Gaard, hvor Farø Kro er, driver en særdeles betydelig Handel med Farøes Omegn. Han lader sine Vare komme sø:

værts til Farø Strand, og har udviklet en agtvaerdig Driftighed og Handelsduelighed.

Ved Farø Strand har hver af de fire store Lodseiere i Kalkbjerget ved Farø sin Steenplads, hvortil Kalkstenen nedkjøres og opsættes færnevis, og hvorfra den igjen afhændes og udsendes til Skippere, som indfinde sig i Bugten, og ankre med deres Skibe et Stykke fra Strandbredden. Om Vigtigheden af Farø Kalkbrud faaer man vel et Begreb ved at betragte Kalkgruberne eller Kulerne, hvor Stenen brydes, men den bliver dog end mere indlysende og anskuelig, naat man seer Steenpladsene ved Stranden, hvor et stort Areal er bedækket med den færnevis opstillede Kalksteen, og naat man er Vidne til, hvor mange Skibe der indfinde sig for at indtage Kalksteen, og til det Liv, der hersker ved Ladningen. Kalkstenen maa fra Steenpladsene kjøres ud i Vandet, og langes af Bognene i Vaade, som bringe den ud til Skibene.

Ved hver af de 4 Steenpladse boer en Opsynsmand, ved hvis Bolig er anbragt en Flagstang til at signalisere med Skibene, som nærme sig for at indkjøbe Kalksteen. Og lige ud for hver Flagstang er en lille Vaadebro en miniature, som bestaaer af enkelte Planter, der ligge paa Pæle et Stykke ud i Vandet, og ere forsynede med en Lægte som Rækværk ved den ene Side. Paa disse Gangbræder kan man gaae ud til Vaadene, som lægge an derved, og saaledes komme ombord og iland uden at vade.

Ved Rosendals Steenplads laae i Sommeren 1838, da jeg var der, 14 mindre og 2 større Vaade. Tre store Vaade fra Farø Strand havde dengang begyndt at tage Deel i Fiskeriet af Høstfild lige ud for Stevns Klint, hvorom mere skal tales i det Følgende.

Fra Farø og Omegnen gaae Bondens Producter sædvanligt til Kjøbenhavn enten tilvogns eller søværts fra Farø Strand. Fragten fra sidstnævnte Sted til Kjøbenhavn er: for en Tønde Vintersæd 2 Mk., en Tønde Byg 28 $\frac{1}{2}$ og for en Tønde Havre 24 $\frac{1}{2}$.

Fra Bjeverskov Herred beklagede man i mange Aar Man:

gelen paa et godt Udsfibningssted. Endnu først i Aaret 1837 hed det derfra: "Den væsentligste Vanskelighed for denne frem: for andre Egne for Producternes Affætning er Mangel paa et godt Udsfibningssted. Vel findes der ved Kjøge en saakaldet Havn; men denne er i en saadan Forfatning, at den ikke er til nogen væsentlig Nytte for Kornudsfibningen. Værerne maa nemlig føres i Pramme fra Volværket til Skibet, der ligger for Anker i en ikke ubetydelig Graastand fra Havnen ude i Kjøge Bugt. Dette er naturligviis forbundet med betydelige Udgifter, der foreges ved, at der maa betales Havnepenge for Brugen af Havnen, der er væsentlig ubrugbar."

"Foruden det at Beføstningerne og Arbeidet ved Udsfibtningen foreges ved Havnens Slethed, saa foranlediger ogsaa denne, at Skipperne ere frygtfomme for at ligge med Skibene paa den aabne og usikre Rhed, og ikke gjerne tage Fragt til eller fra Kjøge, saalange de kunne erholde Fortjeneste paa andre Steder o. s. v."

Det var altsaa særdeles gavnligt, at Havnecommissjonen i Kjøge ved et Laan paa 10,000 Rbd. som blev den bevilget af Dronning Ane Sophies Stiftelses-Midler, blev sat i Stand til at foretage saa væsentlige Forbedringer ved Kjøge Havn, at de foran anførte Besværinger nu derved maa ansees at være afhjulpne. Med en saa betydelig Sum som 10,000 Rbd. lod sig Meget udrette i kort Tid; og Vilkaarene for Laanet vare moderate, da det skal tilbagebetales med Renter og Afdrag i 28 Aar.

At den Begyndelse, der i Aaret 1837 blev gjort med at forbedre Havnen ved Kjøge allerede i samme Aar har virket op: livende paa Kornhandelen der, synes ogsaa klart deraf, at der i Aaret 1837 blev udført circa 6000 Tdr. Kornvarer mere fra Kjøge end i Aaret 1836 til fremmede Steder. Men vi ønske og haabe, at den færdige Havn for de følgende Aar maa frem: vise end mere glædelige Resultater.

Da det vistnok maa antages, at Kjøge erholder en betydelig Deel af sin Tilførsel fra Præstøe Amt, vil det maafee ogsaa være passende her at anføre, hvor stor en Deel den i Aaret 1837 har taget i Udførselen til fremmede Steder, nemlig:

a) 121 Tdr. Hvede, 968 Tdr. Rug, 11,621 Tdr. Byg, 32 Tdr. Byggryn, 395 Tdr. Malt, 2,622 Tdr. Væster, 377 Tdr. Rapsfæd, eller i Alt 16,136 Tdr. Kornvarer.

b) 1 Skpd. 1 Lpd. ferskt og saltet Kjød. } og intet videre.
c) 295 Skpd. 16 Lpd. Kreaturbeen.

See vi hen til Præsto Amts sydvestlige Deel eller Strøget imellem Kjøbstæderne Næstved og Vordingborg, da have Klagerne over Mangel paa Afsetning for Landmandens Produkter i Aarene mellem 1820 og 1830, derfra været særdeles bittere. Charakteristisk er den Skildring en Landmand fra denne Egn i Begyndelsen af Aaret 1823 har gjort over Handelen der, og jeg troer ikke at Nogen, som er bekendt med de locale Forhold i hiin Periode, vil beskylde ham for at have malet med for grelle Farver: "Produkternes Afsetning er i de senere Aar meget vanskelig, endog til de almindelige lave Priser, og det fornemmelig af Mangel paa gode og sagkyndige Kjøbmænd, der tillige havde Formue og Lyst til at give sig af med denne ligesaa godt lønnende som vanskelige Handel. Brændeviinsbrænderne, der svie noget daarligt Brændevin af Bondens slet rensede Korn, som de aspine ham for en usjel Betaling, og ofte paanøde ham deres maadelige Vare af Jern, Kul, Salt, Tørfisk og det bemeldte Brændevin i Betaling til en høi Priis, regner jeg ikke for Kjøbmænd. Herhid høre saavel de mosaiske som andre smaa Handlere, der indsmugle en Deel lybsk Fruentimmer: Pynt og andre unødvendige Varer, som de paabyrde Landmanden eller i alt Fald hans Tjenestetjende. Det høieste altsaa Kornhandelen drives til, er at ombytte en Ladning maadeligt Korn med nogle norske eller svenske Bræder og Lægter, som Nordmand eller Svenske selv tilføre os, eller at sende en liden Værbø: Jagt til Lundebeck med nogle Tønder Korn, for at finde desto bekvemmere Leilighed til at faae de bemeldte Varer hjem, hvis nominelle Værdie maaskee ofte opveier nogle tusinde Tønder Korn."

Saaledes lyder Beretningen dengang fra den sydlige Side af Næstved. Fra den nordlige eller Tybjerg Herred skriver Dr. Zimmer til samme Tid: "Denne hele Egn har ingen anden Kjøbstad at handle med end Næstved, hvor der ret nu ei er nogen Kjøbmænd mere, som handler med Korn. Udsalningssted

”er Karrebæk, hvor undertiden Erse-Skipperne anløbe og indtage Korn. Men deels har jo Bonden ei engang Nøt til at handle ”umiddelbart med en saadan Skipper, og skal man pramme det ”fra Næstved til Karrebæk, saa er dette forbundet med Beføstning ”og Omstændigheder.”

Disse Klager fra Landmandens tunge Tid, da Ulandet ikke syntes at have Brug for vort Korn, og Handelen fattedes Kræfter og Energie, ere nu meget formildede, og Næstved har i de seneste Aar taget en passende Andeel i Kornhandelen, og aabnet et ret godt Torv for Landmandens Produkter, deels til Forbrug i Byen selv, deels til dens Branderier og deels til Udsæls.

I det sidste Seculum er de næringsdrivende Borgeres Antal i Næstved just ikke tiltaget betydeligt; thi i Aaret 1744 var der 182 og i Aaret 1829 — 189 Borgere. Byens Folkemængde er derimod i de sidste 37 Aar forøget med mere end 500 Personer; thi 1801 havde den 1785; men 1834 derimod — 2,279 Mennesker. Næstveds Bygninger ere heller ikke ubetydelige. Deres Banktation er 250,333 Rbd. og deres Brandforsikringssum var 1834 — 560,910 Rbd. Byen har 250 Huse og Gaarde, 15 Gader, 4 Torve, 4 Porte, 2 Kirker, 1 Almueskole; 1 Kaserne, 1 Stald og et Ridehuus for de 2 Eskadroner af sjællandske Landseeneer-Regiment, som tilligemed Regimentets Stab og Exerceerskole ligger her i Qvarteer. Til Byen ligger et Areal af 600 Tønder Land, tildeels af meget let Beskaffenhed og middelmaadig Bonitet, som staae for 97 Tdr. 7 Skpr. : 3½ Alb. Hartkorn.

Byens Indvaanere eie ingen Skibe. Ved Karrebæksmunde, 1½ Miil fra Byen, er en Havn, hvortil Barerne føres paa Pramme gjennem Suus-Aaen og Næstved Fjord. Indvaanernes fornemste Næringsvei er Brændeviinsbrænding, Haandværksdrift og Handel med Korn, Trælast o. s. v.

At Kornhandelen har taget et bedre Sving, kan blandt andet skjønnes deraf, at Kjøbmand Vittusen har anskaffet en Korn-tørringsmaskine fra Rasmussens Industrie-Anstalt i Åsens, som har kostet 425 Rbd., saavel som af den tiltagende Udsæls.

Fra Næstved blev udført til fremmede Steder: i Aaret 1836 af Kornvarer 21,038 Tdr. og i Aaret 1837:

a) 526 Tdr. Hvede, 1,374 Tdr. Rug, 27,227 Tdr. Byg,

60 Edr. Malt, 218 Edr. Havre, 974 Edr. Vetter, 2,280 Edr. Napskab, 250 Edr. Hørfrø, eller i Eet og Alt, 32,909 Edr. Kornvarer.

b) Af Fedevarer 1 Skæ 5 LB Ost og 8 LB røget Fleff.

c) 198 Potter Brandeviin og intet videre.

Iblandt de Privilegier¹⁾, ved hvilke Kongerne i ældre Tider have søgt at ophjælpe Næstved Kjøbstad, er ogsaa dens Fiskeret i Aaen, og i Næstved Fjord. Da Kjøbstaden ligger langt fra Fjorden, og dens Jorder ikke stode op til denne, have de Lodseiere, som grændse til Fjorden, paa Grund af deres Forstrandsret villet formene Næstveds Indbyggere at fiske i denne. Adskillige Bestemmelser om denne Gjenstand ere derfor i Tidernes Lob blevene nødvendige; og jeg finder det passende korteligt at meddele dem her, fordi Uvidenhed om dem let i Fremtiden atter kunde foranledige Tvistigheder, som kunde forebygges, naar de vare tilstrækkeligt bekendte for alle Vedkommende.

Ifølge en Rapport fra daværende Magistrat i Næstved til Stiftamtmand Gersdorff har Kong Christian den Fjerde udstædet et Forbud: at ingen maa drage med Garn tvers over Strømmen til Land, til at forhindre Fiskenes Indgang paa Fjorden imod Næstved Byes Privilegier, dat. Kjøbenhavn den 16de Febr. 1593.

Samme Konges Brev angaaende Cense Mænds Fiskerie, hvorvidt det kan ansees at være dem tilladt at trække Baad under Næstved paa Fjorden udi Sækken, er dat. Koldinghuus den 17de October 1593.

Samme Konges Befaling til 6 af Rigets Mænd, Steen Brahe, Arild Hvidtfeldt, Christian N. N. *), Lauge Bi, Oluf Daae og Ebbe Munch, at orddele (dele med Ord eller mægle) Næstved, Saltø, Ydernæs og Gaunø imellem angaaende Fiskeriet i Næstved Fjord er dat. Kjøbenhavn den 15de Juni 1598. Denne Afhandling er derefter skeet den 25de August 1598 i Karrebæk saaledes, at Næstved maa frit fiske paa Fjorden og deromkring med 8 Baader og Baade, som den af Alders Tid efter dens Privilegier havt og nydt haver.

*) Her stod et Navn i Etatsraad Schønheiders Manuskript, som jeg ikke kunde lase.

Dette Byens Fiskerie er i Aaret 1732 bleven Byen formeent af Geheimeraad Ober-Kammerherre v. Plessen til Saltø; men ved Landstings Dom af Dato Ringsted den 8de November 1733 og derpaa følgende Høiesterets Dom af 13de October 1734 blev det Byen tilkjendt.

Efter gamle Mænds Sigende har Fiskeriet i de senere Aar været udøvet saaledes: at Nestvederne have fisket hele Aaen igjen; nem, fra Nestved til Appenæs med løse Garn, og fra Nestved til Grimstrup med Ruser. Appenæserne have paa Herlufsholms Begne ligeledes fisket med løse Garn overalt i Aaen, og med Ruser ved Lundegaarden.

Baad bruges ikke i Aaen uden om Vinteren paa Isen; der trækkes da af Nestvederne i Forening med Appenæserne paa Herlufsholms Begne, saaledes at Nestvederne have een Baad og Appenæserne en Ditto, og begge Baades hele Fangst deles i 2 lige Dele mellem de fiskende Partier.

Nestved Fiskere trække med Baad, hvor de ville paa hele Fjorden, undtagen i det smalle og grunde Løb paa østre Side af Gaunø, og under Gaunø Bro, som kaldes Gladsaae, og i Hestevaad ved Censø Land.

Nestvederne trække i Land, hvor de ville ved Weiløe Skov, paa Censø Land, ved Karrebæk og ved Bonakke Skov. Paa Gaunø Land kan trækkes i Land, imod at der til Gaunø betales af hver Baad den een Gang for alle bestemte aarlige Afgift 6 Rbd. Sølv. Nestvederne maa have 7 eller 8 Baad paa Fjorden, Herlufholm 1 Baad, Gaunø 1 Baad, Karrebækkerne 4 Baad, Saltø 1 Baad, Censøerne 2 Hjørre-Baad, og de have desuden 2 Silde-Baad.

Da Nestved-Bye har mange Fattige kommer det den vel tilpas, at den har Ret til at indlægge af Byens fattige Lemmer paa 9 Senge i Warthou i Kjøbenhavn. Denne Nødtighed skriver sig fra Aaret 1631 da Kong Christian den Fjerde lod det Jordegods, de Capitaler og andre Indkomster, som havde tilhørt Hospitalerne til St. Jørgens Kloster, der havde staaet i den vestre Part af Nestved Bye, inddrage under Kjøbenhavns Warthou; hvorfor Byen som Erstatning fik bemeldte Ret.

Nestved Kjøbstads kongelige Skatter (de paa Jorderne hvilende undtagne) og Commune-Afgifter i Aaret 1837:

	Kongelige Skatter og Paabud.		Municipals og Communes Afgifter.	
	Rddlr.	ß.	Rddlr.	ß.
1) Bygnings-Afgiwt	2,742	69 $\frac{1}{4}$		
2) Embeds- og Rang-Skat	162	“		
3) Delinqvent: m. fl. Omkostninger	“	“	208	65 $\frac{1}{2}$
4) Godtgjørelse til Kongens Kasse efter Forordn. 15 Sept. 1832 .	“	“	88	“
5) Bankhæftelsesrenter	“	“	976	“
6) Lønninger, offentlige Bygningers Vedligeholdelse, Indquarterings- Udgivter m. v.	“	“	5,375	80
7) Vægter- og Lygteskat	“	“	636	38
8) Kirkeskat	“	“	683	95 $\frac{1}{3}$
9) Fattigvæsnets	“	“	1,278	36
10) Skolevæsnets	“	“	656	84
11) Brandcontingent	“	“	805	45 $\frac{3}{4}$
12) Bidrag til Tugt, Risp- og Forbedringshuus	“	“	82	44
13) Offentlige Reiser 29 $\frac{3}{4}$ Mdl.				
Summa . . .	2,904	69 $\frac{1}{4}$	10,792	8 $\frac{3}{8}$

Det aarlige Beløb af Tolden og Consumtionen i Nestved havde Etatsraad Schönheider i Aaret 1829 ikke kunnet erholde opgivet; men han antog, at det kunde anslaaes til noget over 30,000 Rdd. Sølvs aarlig.

Fattigvæsnets Klædefabrik i Nestved har i de senere Aar meget udvidet sin Virksomhed, og mangfoldige af Præsts Amts Landmænd levere Uld derhen, for at modtage den igjen forarbejdet til Klæde; ja endog Landmænd paa Følster gjøre det samme. Fabrikatet, der er passende for vort Klima og Landmandens øvrige Forhold, vinder mere og mere Vundest, og denne Indretning er saaledes paa eengang gavnlig for Nestved Byes Fattigvæsen, og for Omegnens Landmænd.

For Næstveds Handel var i lang Tid de høie Havnepenge en betydelig Hindring; thi i ingen af Danmarks Kjøbstæder vare Havnepengene saa trykkende som i Næstved. Ifølge kongelig Resolution af 20 Juli 1804 skulde der af ethvert til Karrebæksminde Rihed ankommet Skib, som indeholdt Ladning, svares 1 Rbd. 2 $\frac{1}{2}$ pr. Commerce-Læst, og ligesaa meget af de udgaaende ladede Skibe. Naar Skibene anløb Udhavnene Bisserup og Dybsø, svarede 1 Rbd. pr. Commerce-Læst, og af ballastede Skibe svarede baade i Karrebæksminde og i Udhavnene 16 Rbd. pr. Com. Læst. Dog blev ved kongelig Resolution af 29de Juni 1822 Havneafgiften af Brændeskibe, som udgik fra Karrebæksminde, nedsat til 64 Rbd. pr. Com. Læst.

Efter General-Toldkammerets Indstilling er derimod nu, som et Forsøg paa 2 Aar, en nye Havnetart bleven approberet, som traadte i Kraft den 1ste Juli 1839. Ved denne Tart ere Havnepengene nedsatte særdeles betydeligt. Bestemmelserne ere nemlig saaledes:

For lastede indgaaende Skibe betales 32 Rbd. pr. Com. Læst,

— — udgaaende — — 24 — — — —

Af Skibe, som ere ladede med

Brænde, Muur-, Tag-, Kalk-

og Rampe-Stene, indgaaende — 16 — — — —

udgaaende — 12 — — — —

Af ballastede Skibe svares kun . . 8 — — — —

I Udhavnene svares Havnepengene $\frac{1}{4}$ Deel lavere.

Af Ladningen erlægges en tarifmæssig fordeelt Afgift, baseret, med nogle Undtagelser, paa $\frac{1}{2}$ Transittold eller omtrentlig $\frac{1}{2}$ Procent af Varesnes Værdi, dog i bestemte Sætser. Af Kornvarer bliver at erlægge 1 Rbd. pr. Tønde, og af oliegivende Færsorter som Naps o. s. v. 2 Rbd. pr. Tønde. Til Opmuntring for større Oplag af Kornvarer ved Karrebæksminde ere alle usformalede Kornvarer fritagne for Afgiften ved Indførsel, undtagen Napsfød, hvoraaf ved Indførsel erlægges 1 Rbd. pr. Tønde.

Saaledes er nu Næstveds Handel ved General-Toldkammerets Foranstaltning bleven lettet, med Hensyn til Afgifterne til Havne-væsenet; og man bør haabe, at Forsøget efter de 2 Aars Forløb

maa blive fortsat; thi at svare 1 Rbd. 2 $\frac{1}{2}$ pr. Com. Løst af et Skib, som s. Ex. er ladet med Steen, er dog en af de meest trykkende Afgifter.

Vordingborg Kjøbstad er ikke for nærværende Tid af saa stor Betydning for Affætningen af Omegnens Produkter, som man efter dens Veliggenhed kunde formode. Da Præstøe og Næstved ligge den saa nær, har den kun et lille Opland; hvilket i Forening med adskillige tilfældige Omstændigheder i den senere Tid har sat dens Handel tilbage. Ogsaa Nyraad, som ligger $1\frac{1}{2}$ Fjerdingvei fra Vordingborg, tager Næringen fra den. Intet Under derfor, at dens Velstand er aftaget. Folkemængden i Vordingborg Kjøbstad og dens Appendix eller Forstad Nyeraad var i Aaret 1801, 931, men i Aaret 1834, 1476 Menneſker.

Medrette er Vordingborg bekjendt for sin skønne Veliggenhed. Den bærer endnu Spor af sin Berømmeth i Oldtiden i de Ruiner, som omgive en Deel af Byen. Af disse har kun det saakaldte Gaasetaarn eller Baldemarstaarn nogenlunde vedligeholdt sig. Det er af Frue Reiersen skænket til Kongen, og efter Hans Majestæts allernaadigste Resolution af 2den Junii 1821 istandsat paa Høistammes Regning under velvilligt Tilsyn af daværende Sognepræst Boesen og Apotheker Marsleff. Af Reisende besøges det ofte, og den Betaling derved indkommer tilfalder Byens fattige til et omtrentligt aarligt Beløb af 20 à 25 Rbdlr.

Vordingborg har 48 Gaarde og 111 Huse. Ved Byen er en Havn, der kunde blive god; men nu er tilnuddret; hvorfor de større Skibe lade og losse ved Vordingborg Færgegaard $\frac{1}{2}$ Mil fra Byen.

Byens Jorder staae for Hartkrrn 39 Tdr. 5 Skpr.; de bestaae af:

1) Dret med et Areal af 300 Tdr. Land

2) Maderne 100 dito

som ere af maadelig Bonitet, og bleve udskiftede i Aarene 1817 til 1819, og

3) et Overdrev paa Knudsfv af omtrent 200 Tdr. Land.

Dette sidste har tilforn været bevoret med Skov; men denne er Tid efter anden bortsolgt til Indtægt for Kjøbstaden, indtil den

endelige Riest af samme blev solgt i Aaret 1835. Græsningen paa Knudsføv har forhen været bortleiet for 155 Rbdlr. Sedler aarlig; men fra 1ste Januar 1839 er Knudsføv Overdrev bortarvesøstet mod en aarlig Afgift af 190 Edr. Byg, at betale efter Capitelstarten, og desuden ved hver Forandring af Arvesøster en Recognition af 100 Edr. Byg, ligeledes efter Capitelstarten.

Bordingborg og Nyeraad have tilsammen 16 Kjøbmand. Af de sammesteds værende 5 Brændevier drives kun 3 stadig.

Som et heldigt Exempel paa at danske Industriefrembringelser dog stundum finde fortjent Anerkjendelse, bør her nævnes det fra Apotheket i Bordingborg udgaaende esprit de Waldemar, som synes at ville gjøre det forhen eneherstende eau de Cologne Rangen stridig i den fine Verden. Som bekjendt har Destillationen af det ægte eau de Cologne holdt sig hos Farinas Familie i Köln siden Aaret 1709. Om Narsleffs esprit de Waldemar siges i Commissionens Udsigt over Industrie-Udstillingen i Aaret 1837 "at de af samme indsendte Prøver vare et bedre Produkt, end det indenlandske eau de Cologne, der i Almindelighed kommer i Handelen. Det skal desuden oftere være anvendt med Held i flere Sygdomstilfælde."

Ligeledes har Apotheker Narsleff tilberedt betydelige Partier af Kirsebærbrandeviiin (Cherry Brandy), der for en stor Deel gaaer til Udlandet.

Kobbersmed Hochland i Bordingborg har af Commissionen for Industrieudstillingen erholdt Broncemedaillen for Forsærdigelsen af forfinnet Kjøkkentøi af Jernplader, der kunde træde istedetfor de berømte Neuwieder Sundhedskaar. Commissionen fandt nemlig, at de til den indsendte Arbejder viste en sjelden Duelighed; og da Erfaringen viser, at det hos os gaaer langsomt med at indføre Forandringer og Forbedringer i Huusholdningsfaget, bør heller ikke denne Leilighed til at henlede Fleres Opmærksomhed paa dette Slags forfinede Kjøkkentøi af Jern, hvis Bestemmelse er at bruges istedetfor Kobbertøi, lades ubenyttet.

I Nyeraad drives en Papiirmølle af Papiirmager Benneche, som forfærdiger Karduus og Pakpapiir, og assatter det til de Handlende i Bordingborg, Præsto og Nestved.

Strax Østen for Myeraad ligger Hulemose Mølle, som eies af Hr. Obel, og har 3 Mølleværker, som drives ved Vand fra Kulshøen.

- 1) Den øverste Mølle ved Landeveien imellem Bordingborg og Kallehave, indrettet til Papiir- og Olie-Mølle, har 2 Etager. I den øverste af disse gjøres det forarbejdede Papiir færdigt. Den drives ved et Overfalds-Bandhjul, der er 8 Alen i Diameter.
- 2) Den mellemste Mølle er indrettet til Papiirmølle, og til den ved Papiirværket fornødne Elibe-Indretning, der gaaer ved Vand. Den har ligeledes 2 Etager, og drives ved et Overfalds-Bandhjul af 7 Alens Diameter.
- 3) Den nederste Mølle, hvori er et Grubbeværk og tillige en Hollønder til Kludemaling, drives ved et Overfalds-Bandhjul af $5\frac{1}{4}$ Alens Diameter.

Papiirfabrikationen skeer ved 2 Bøtter, hvortil høves de fornødne Presser, og 3 Tørrehuse, foruden Løfter.

Til Papiirmøllerne forbruges aarligt: omtrent 6,500 til 7000 Lb Klude, og 1,200 til 1,500 Lb Tougværk, og i Almindelighed bliver aarlig forarbejdet 900 til 1000 Riis stort Pak-papiir af 8 Punds, 6 Punds og 4 Punds Beeg-Karduus og Linned-Karduus, samt 2600 til 3000 Riis hvidt og graat Papulatur.

Naar Vinteren er mild bruges Papiirværket alene. I strængere Vintre bruges derimod ogsaa Oliemøllen, hvorpaa der, naar den bruges stadigt i de 6 Vintermaaneder, kan forarbejdes mellem 600 og 700 Tønder Raps- og Hør-Frø.

I Bordingborg er en kongelig Amtstue og en vel frekventeret Latin-Skole. 2^{den} Eskvadron af de sjællandske Landsenerer ligger her i Garnison, og dens Heste have Plads i en stor Stald, som tilhører Byen.

Bordingborg har i den seneste Tid faaet et Asyl for smaa Børn, for hvilket hendes kongelige Høihed Prindsesse Wilhelmine Maria er Protectrice.

Imellem Vordingborg og Kiel er 2 Gange ugentlig Damp-
skibsfart ved Dampskibet Løven. De Rejsende, som ankomme
med dette, befordres fra Vordingborg til Kjøbenhavn i Diligencer
og paa Hjedervogne, og til deres Bequemmelighed er indrettet et
smukt Gæstgiversted i Vordingborg og et i Færgegaarden.

Desuden anløber Dampskibet Unionen paa dets Fart imel-
lem Kjøbenhavn og Flensborg 2 Gange ugentlig Vordingborg
Færgegaard.

Uf følgende Fortegnelse over Vordingborg og Nyeraads næ-
ringsdrivende Borgere kan man faae et Begreb om Nærings-
driften i dem begge:

Vordingborg har:		Marchandiser 1.	
Apotheker	1.	Skomagermestere	13.
Farver	1.	Skrædermestere	7.
Bagere	3.	Spekhøkere	5.
Kjøbmænd	14.	Gæstgiver	1.
Muurmestere	3.	Tractører	2.
Tømmermestere	3.	Skippere	2.
Snedkermestere	4.	Brolægger	1.
Smedemestere	3.	Brændeviinsbrændere	4.
Glarimestere	2.	Bødkermestere	4.
Slagtere	4.	Malermestere	2.
Bævere	5.	Skofliskere	2.
Uhrmagere	1.		
Sadelmagere	1.	Nyeraad har:	
Robbersmed	1.	Kjøbmænd	2.
Dreier	1.	Brændeviinsbrænder	1.
Mechanicus	1.	Skomagermestere	2.
Handfemager	1.	Bæver	1.
Feldbereder	1.	Smedemester	1.
Hjulmand	2.	Lysfæstøber	1.
Reebslagere	2.	Spekhøker	1.
Bogbinder	1.	Avlsbrugere	2.
Hattemagere	2.	Snedker	1.
Møllebygger	1.	Tømmersmand	1.

I Aaret 1836 blev fra Vordingborg Toldsted udført til frem-
mede Steder: 200 Td. Malt, 2,498 Td. Kornvarer og 144 Td.
Kapsfød.

I Aaret 1837 blev udført til fremmede Steder fra Bordingborg Fødsled:

a) 11 Td. Rug, 1,410 Td. Byg, 150 Td. Erter, 799 Td. Rapsæd eller i Alt 2,370 Td. Kornvarer.

b) Smør, Flesk, o. s. v. aldeles Intet.

c) 1 Orehoved 102 Potter Brændevin, 2 Skpd. 6 Lpd. Huder, 11 Lpd. Skind, 25 Skpd. 6 Lpd. Kreaturbeen, 17 Lpd. Kalkuld.

Skatterne af Bordingborg Kjøbstad i Aaret 1837, samt Municipal-Afgifterne vare (naar de paa Jorderne hvilende og i Amtstuen indbetalte Skatter undtages) følgende:

	Kongelige Skatter og Paabud.		Municipal- og Commune- Afgifter.	
	Riddlr.	ß.	Riddlr.	ß.
1) Bygnings-Afgift	1,624	94		
2) Embeds- og Rang-Skat. . . .	114	72		
3) Delinquent. m. fl. Omkostninger	;	;	199	27
4) Godtgjorelse til Kongens Kasse efter Forord. af 15 Sept. 1832	44	;	;	
5) Bankhæftelsesrenter	;	;	748	28
6) De oeconomiske Udgifter . . .	;	;	993	38
7) Fattigvæsenet	;	;	1,534	8
8) Skolevæsenet	;	;	450	;
9) Jordemodervæsenet	;	;	84	;
10) Skarpretterløn	;	;	5	56
11) Indquarteringskat	;	;	648	;
12) Brandcontingent	;	;	590	31 $\frac{1}{4}$
13) Offentlige Reiser 20 Mil.				
14) Afgift efter Placaten 12 April 1837.	;	;	189	1
Summa . . .	1,783	70	5,441	93 $\frac{1}{4}$

17.

Opgive Bønderne endnu Været? eller holdes der over Markfred? reises nyt Hegn, og vedligeholdes det gamle?

Med Hensyn til Markfred er Møen kommet langt videre frem end den øvrige Deel af Præstøe Amt. Allerede 1822 skrev Consistorialraad Lund i Kjeldbye: "Bønderne have i mange Aar ikke vidst af at opgive Været. Udsiftning uden Indhegning er ubekjendt paa Møen. Men Hegnet er som oftest ikke fuldstændigt og sikkert nok, saa at den ene Nabo om Efteraaret stedsse maa lide nogen Ufred af den anden; men videre gaaer det ikke; man lukker Gabet saa godt man kan, eller om Naboen bliver utaalmelig, vogter man om Dagen og tager Kvæget ind om Natten. Skæer der Skade, da erstattes den, men om Opdragelsespenge høres sjældnere."

At Sagen siden er gaaet frem, sees af en Beretning af Skolelærer Bentsen i Hjeltn fra 1838. "Overalt paa Møens Land holdes strengt over Markfred. Lodderne og Markerne (Kobblerne) hegnes med Omhyggelighed, og den fordærvelige Opgivelse af Været, der saa meget hindrer Agerbrugets Forbedring, har ingensteds Indpas."

Det samme gode Vidnesbyrd har ogsaa Kammerraad Schmidt i Landsled og flere kyndige Landmænd givet den mønske Markfred, og hvad jeg selv har seet af Tilstanden paa Markerne der om Efteraaret, har forviiset mig om, at om Markfreden paa Møen end ikke er slet saa fuldstændig, som den er i de bedste Egne af Fyen, saa er den dog god, saa er Bestræbelsen for at overholde den dog almindelig, saa at enhver fredelstende Landmand kan vente at nyde dette store Gode.

Lykkelige Møen! maa den tænkende sjællandske Landmand sukke, naar han læser dette; thi i Præstøe Amts sjællandske Deel seer det endnu i denne Henseende paa de fleste Steder heelt maadeligt ud.

"At affkaffe Været," skrev Pastor Hensemann i Aaret 1822, "var det samme som at forbyde Bønden at holde Juleaften hel-

"lig med Grød og Fisk og Brændeviin," og endnu 1838 lyder Klagen eens fra alle Amtets sjællandske Herreder, "at Været op-
"gives, at Markfreden er liden eller ingen, at nyt Hegn ikke rei-
"ses og at det gamle ikke engang holdes vedlige." Der er i
Sandhed noget ligesaa comiskt som sørgeligt i den Længsel, Bon-
den endnu paa mange Steder har, efter at komme til at opgive
Været, hvis væsentligste Herligheder ere:

- 1) at det Græs, som ved ordentlig Afstøiring kunde være run-
deligt nok til hans Qvæg i 2 Maaneder, bliver nedfram-
pet og overjadsket i 14 Dage,
- 2) at han kan have den Fornøielse at lede efter sine Heste en
halv Dag, inden han kan finde og fange dem og
- 3) at han kan faae Lov at ødelægge Naboernes Vintersæd og
Kartofler for den ringe Skade at see sin egen Vintersæd
ødelagt med, samt
- 4) at mangt et skønne Klammerie kan komme i Gang over
Værets Opgivelse.

I de 14 Aar jeg har boet i Sjælland, har jeg af al Magt
stridt for Markfred og mod Værets Opgivelse, og stundum smi-
gret mig med, at Seiren snart maatte være vunden; men det er
en Hydra med hundrede Hoveder; afhugger man eet, saa vokser
en andet ud. Den eneste Maade, hvorpaa jeg har kunnet skaffe
min Vintersæd og Rapsæd fuldstændig Fred om Efteraaret, har
været, at indhegne dem med Grøvt og vundent Gjerde; men hver
Vinter har man stjaalet saa længe af mine Gjerder, at jeg selv
har maattet hjemtage Stumperne, for ikke at unde Tyvene al
Gjerdsejen. Ved saaledes at indfredede min Vintermark har jeg
dog fremkaldt den Overbeviisning hos mine Naboer, at Vinter-
sæd bør fredes. En af dem drev det igjennem ved at optrage
Qvæget og tage Optagelsespenge, dog kun som et Depositum,
han siden gav tilbage, at hans Vintersæd nød Fred, og høstede
dobbelt saa mange Traver som han pleiede; men hans Heste
kom paa ubegribelige Maader om Natten ind paa andres Lød-
der; hans Plov sandtes en Morgen sønderskaaret og kastet i en
Banding o. s. v. Imidlertid er Været derfor ikke blevet opgi-
vet, og de fornuftigere Bønder ere komne til den Overbeviis-
ning, at Vintersæden bør nyde Fred. Vi nærme os her nu til

den Tilstand af halv Markfred, som Lund beskrev som den almindelige paa Møen for 17 Aar siden; og vi ville haabe, at Markfreden her om 17 Aar til kan vorde, som den nu er paa Møen. Men det gaaer langsomt med gamle Uffikkes Uffæggelse, og at det endnu ikke her er, som det bør være, derpaa har jeg et Beviis, da her næsten hvert Efteraar paakommer mig en Længsel efter Fyen, og et Ønske om at jeg var der igjen, om jeg end ikke har tænkt derpaa den hele øvrige Deel af Aaret. Og lignende Følelser ere vistnok opstaaede hos enhver driftig og fredelskende Landmand. "Markfred kjender man ikke," skriver saaledes Pastor Spang i Aaret 1837, "og den, der ikke vil tage "Deel i dette for ethvert ordentligt Agerbrug saa fordærvelige "Fælledsskab, har tusinde Ulykker og Uergrelser. Jeg har med "megen Bekostning vedligeholdt Hegnet omkring min hele Mark; "men det er efter Høsten næsten til ingen Nytte."

Ved andre Leiligheder har jeg søgt at angive Midler til at hæve dette Onde, og stræbt at vise, at ligesom det er med Lov man skal Land bygge, saaledes er det med Hegn man skal Mark frede, samt at Overholdelsen af Lovene om Markfred vel om Dagen kan være overladt til de Private selv; men derimod om Natten bør være et offentligt eller et Statsanliggende. *) Jeg bør altsaa ikke gjentage det her; men jeg bør kun tilføie, at efterhaanden som Bønden i Sjælland mere og mere faaer Dinene op over sit eget sande Bel, vil vistnok ogsaa en bedre Aand i denne Henseende besjæle ham, ligesaavel som hans Brødre paa Møen og i Fyen.

Den nye Jagtlovgivning vil vistnok ogsaa virke gavnligt i denne Henseende; thi saalænge Bønden maatte see paa, at de vilde Dyr vare uindskrænkede Herrer paa hans Marker, var det ikke saa aldeles forunderligt, om han tænkte: det er ligesaa godt, at Ravnene have det som Krager; eller det er ligesaa godt, at mine egne Heste og Faar æde min Hvede og Rug om Efteraaret, som at Harene og Dyr ellers tage den om Vinteren. Men bliver han fri for de vilde Dyrs Besøg, kan han ogsaa lettere faae Lyst til at holde de tamme i Orden.

*) Om Midlerne til at fremme Land-Communernes Dærv. S. 22 og 49.

At en nye Jagtlovgivning var nødvendig, viste Erfaringen ogsaa her i Amtet. Især have Klagerne over Skade af de vilde Dyr været lydelige fra Udbye, Teglstруп, Skallerup, og i Almindelighed fra saadanne Byer, hvis Marker vare omgivne af Skove, hvor Dyrene frededes og fededes med Bøndernes Vintersæd, Værtter og Raps. At Bønder, som see deres Vintersæd givne til Priis lige fra Efteraaret af for hele Ruller af Raadyr, der knap ville lade sig jage bort; at Bønder, der forgjæves udmatte sig med at vaage Nætterne igjennem for at kysse Dyrene fra deres Marker, og som maa see disse i deres Værtmarker hele Sommeren, omsider tænke: "skal Været være opgivet, 'saa lad os opgive det med;" og at de tilsidst høre op med at saae Værtter og saae Byg istedet, er temmeligt undskyldeligt. Jeg anseer det derfor som en af de saare gavnlige Følger af forbedrede Jagtlove, at de ville overtønde Bønden om, at det er Alvor med Markfreden, og at det ikke er ham alene, der skal holde den; og saaledes ville Forbedringerne gavne i en videre Kreds, end der oprindelig med dem er tilfaldet.

Lyst til at beplante Hegnet med Pile især canadiske Popler begynder ogsaa godt at udbrede sig især blandt de yngre Bønder eller de gamle Bønders hjælpende Sønner. Saadanne Pileplantninger ere meget almindelige paa Møen, og Bønderne have saavel i dem som i deres Gjersefskove, et godt Hjælpe middel til at vedligeholde deres Hegn med. Flere unge Bønder her i Sjælland have begyndt at opreise en lille Grøstevold mellem deres Robbler, og foreløbigt beplanter denne med canadiske Popler, og Pileplantninger af Stampile paa Hegnet ere her paa Egnen især i Mehren og Allerslöv Sogne temmeligt almindelige; hvorom mere under 22de Afdeling. Ved Udsiftningen bleve ikke saa Grøstevolde beplantede med saakaldte tykke Pile eller bredbladede Baandpile, for deraf at danne Hækker, som i Begyndelsen lykkedes ret vel; men da Kvæget ideligt hader dem om Efteraaret og Baandgjørerne usfortøvet stjæle enhver Kjepe, der er tjenlig til et Baand om en Stuebøtte ere de til liden Nytte for deres Eiermænd, forsømmes som oftest af disse, og gaae under disse ideligt gjentagne Mis handlinger, og indskrænkede til den Næring deres Nodder kunne trække af den tørre Grøstevold, ud efterhaanden, uden at nye komme i deres Sted.

Paa Grevskabet Bregentved ere næsten alle Hovedgaardenes Kobbler indfredede med levende Hegn af Hessel og Torn. Der sporer man overalt en større Bestræbelse for at tilveiebringe Hegn ogsaa ved Pileplantninger, af smalbladede Baandpile til Hækker og af andre Pile-Arter til Stampile; men der udgaaer Tilskyndelsen vistnok ofte herovenfra.

Tang har i ældre Tider været brugt til Gjerder saavel paa Møen som i Sjælland ved Kysterne; men nu indskrænker man sig i Almindelighed til at vedligeholde de gamle Tanggjerder, og opfører saare sjældent nye. Da der skal en stor Deel Tang til et lille Stykke Gjerde, og det er et seent Arbeid at opføre Tanggjerder, er det vel ogsaa i Almindelighed rettere at anvende Tangen til Gjødning, og at tilveiebringe Hegn ved Grøfter og Plantninger.

Steengjerder findes om mange Hovedgaardes Marker, ved Præstegaarde og hos flere Bønder; dog meest om Haverne og paa enkelte Steder i Markerne. Da de ere kostbare at opføre, kan det ikke være enhver Bondes Sag at opføre Steengjerder om sine Marker, og til Grundforbedringer af denne Art har Fæstebonden kun tilstrækkelig Opmuntring der, hvor han tør vente at hans Søn kan faae Gaarden efter ham; men derimod aldeles ingen, hvor han maa formode, at den efter hans Død vil blive overladt ved Auktion til den Høistbydende. Hos Selveierne er det anderledes, og der findes ogsaa flere og bedre Steengjerder. Dog har jeg hidtil i Præstø Amt forgjæves søgt om Måge til de Steengjerder Selveierne i Lumbye og Taarup Byer i Thy have opført af kløvede Stene, lige som en Muur, af anseelig Høide og beplantede med Bukketorn. Slige Hegn ere en Lurus, vil man sige. Ja vel, — men af det bedste Slags. Og naar man nu maa see de store Stene ligge paa Bøndernes Marker, og Ploven ængstelig at undvige dem for ikke at brydes i Stykker, og seer den samme Mark flere Gange indtagen til Brak, og Stenene blive liggende urørte, uagtet det forfaldne Grøstevolds-Hegn, hvor deres rette Plads var, kun er 20 Skridt borte; da fristes man til at ønske den sjællandske Bønde lidt mere Sands for en Lurus som den ovennævnte. Dog, kom først Gaarden i hans og hans Efterkommeres varige Besiddelse, da kom Stenene nok af Agrene.

18.

I hvad Tilstand er Qvægavlen? saavel ihenseende til Qvæggets Bestaafenhed, som Antal, efter Gaardenes Areal? Givte Malkæøer eller Fedeqvæg størst Fordeel?

Da Præsto Amt i det Hele taget ikke udmærker sig ved gode Græsgange, store Enge eller græsrigt Agerland, og da stive Leerjorder, som kun vanskeligt bringes til at afgive en frodig Græsvært, findes i en betydelig Deel af Amtet, saa er det en naturlig Følge heraf, at Qvægavlen ikke kan staae paa noget høit Trin. Hvor det lerede Jordsmon, som er bedre skikket til at frembringe Korn end Græs, er det almindeligste, der kommer Kornavlen til at indtage første Plads, og Qvægavlen erholder der kuns anden. Kløverer holder sig paa Leerjorden kun i 2 Aar, og den her almindelige Heelbrak, de 3 Pløiningen til Byg og de efter dette følgende Urter, svække saaledes det naturlige Græs, at det ikke kommer saa snart igjen, naar Jorden udlægges; og selv hvor denne er udlagt til Græs i 4 til 5 Aar, bliver den snart saa sammenfalden og fast, at Græsset ingen synderlig Fremgang kan faae. Af disse naturlige Aarsager vil Qvægavlen her paa mange Steder have mere at kæmpe imod, end den har paa lettere og varmere Jorder, der afgive bedre Græsgange.

Paa Møen har den Bonde, der holder fast ved den gamle Inddeling i 4 Marker, hvoraf de 3 bære moden Sæd og den 4de er Brakmark, saa lidet at græsse sine Creature paa, at Hornqvæggets Antal nødvendigviis maa være saare indskrænket, hvor Sommerstaldfodring ikke bruges. "Der hvor Ungqvæget opfødtes ved Hunger", skrev Consistorialraad Lund i Aaret 1822, "er Qvægracen ringe, og dette har Sted hos altfor mange Bønder paa Møen. En Gaard af 40 til 50 Tønder Lands Areal eller 6 til 7 Tønder Hartkorn, har sædvanligt 4 til 5 Malkæøer; men der gives og adskillige, som have det dobbelte Antal; disse staldfodre og holde deres Qvæg i bedre Stand; de skaffe sig og en betydelig Indtægt ved at sælge deres Smør i Kjøbstæderne; men den almindelige Bonde har deraf lidet eller intet at sælge. De fleste Bønder sælge nu og da et Ungnød til Slagtere eller

"Prangere; undertiden fede de og et Qvægstykke til Salg eller eget Brug. Fedekalve finde her ingen Afsetning. Møen har "hverken Heste eller Qvægmarkeder."*)

Denne Beskrivelse er endnu temmelig passende; kun at Staldfodringen er bleven mere almindelig, og at Malkesværnes Antal derved er bleven forøget hos mange Bønder. Racen er vel i Almindelighed den gamle danske; men man seer dog hos mængste Bønder ret smukke og anseelige Køer, der ikke give de syenske meget efter. Paa Hovedgaarden Marienborg have Tyrolerqvæg.

I Baarse og Sammer Herreder findes et stort Antal hove- rieegjørende Fæstebønder, som for Hoveiets og Veiarbeidets Skyld maa holde saa mange Heste, at der bliver desmindre Græs, Foder og Hø til Køerne.

Bed Tallingen den 24 Februar havde en Gaard i Sønder Mehren, som staaer for $5\frac{1}{2}$ Tønde Hartkorn med et Areal af 45 Tønder Land, en Besætning af 5 Heste, 1 Plag, 7 Køer, 3 Ungqvæg, 8 Sviin, 13 Modersear og 1 Bøder.

Paa en Gaard i Nørre Mehren med 8 Tønder Hartkorn holdtes samme Tid 6 Heste, 8 Køer, 2 Ungqvæg, 8 Sviin, 12 Faar.

En Gaard i Rindvig med $5\frac{1}{2}$ Tønde Hartkorn og 40 Tønder Land havde 5 Heste, 6 Køer, 1 Ungqvæg, 7 Sviin, 13 Faar; men en anden i samme Bye med samme Hartkorn og 45 Land havde 3 Heste, 2 Plage, 3 Køer, 2 Ungqvæg, 5 Sviin, 10 Faar.

Hos de mere velhavende Bønder stiger Hornqvægets Tal i gode Foderaar noget over det her opgivne; men hos de forknytte Bønder er det ikke sjældent, at Besætningen maa angribes, naar Sædekorn skal indkjøbes, Skatter klareres eller Auktionsregninger betales, og da smelter Malkesværnes Tal let sammen til 2 eller 3, som da langsomt ved Tillæg forøges, dersom en nye Forlegenhed ellers ikke atter formindsker det, inden det kommer saa vidt. Da maa Gaardmanden ty til at leie Køer, og give en Tønde Byg

*) Nu findes dog saadanne ansatte i Almanakken til den 11te Marts og 11te October: Det er heller ikke sjældent at Bønder fra det sydlige Sjælland reise til Møen for at indkjøbe Qvæg, men især Heste og Sviin.

i Leie af hver Ko; men da holder det som oftest haardt for ham at bestaae.

I Ørslov Sogn regnes 10 til 12 Qvægshoveder og et Par Kalve paa en Gaard. I Baarse og Veldringe Sogne er Qvæg holdet større, da en Bonde med 6 Tønder Hartkorn antages at fodre fra 12 til 20 Stykker Hornqvæg om Vinteren.

De Byer, hvis Gaardbrugere ere lodtagne i Varremosen og den store Mose mellem Sverdborg og Kjøng, have der en rigelig Græsning og overflødig Høbjergning, og kunne folgeligt holde ualmindeligt mange Køer. Heldigst i denne Henseende ere Sverdborg, Overvindinge, Ørnebjerg, og flere af Byerne i Kjøng Sogn, hvor det derfor er temmelig almindeligt at fede Stude. I Sverdborg især skal en Qvægbesætning paa 20 ja indtil 30 Hoveder ikke være ualmindelig hos adskillige mere formuende Bønder; men een Syale gjør ingen Sommer; og ligesom disse Enge og Græsgange høre til Sjældenhederne her i Amtet, saaledes ogsaa de større Qvægbesætninger, der ved Hjælp af dem kan holdes.

Til Hovedgaardene anskaffes ikke sjældent fynske Malkekøer, der ansees for gode. Paa Steensbyemølle og Petersværft har man Qvæg af Berner-Racen. Paa sidste Sted har jeg seet meget smukke Køer af denne Race; men at de kunde malke godt var intet Under, da de stode paa fortrinligt og rigeligt Græs. 3 Køer af dette Slags bleve i Aaret 1838 solgte paa eengang for den runde Sum 100 Rbd. eller 33 Rbd. 2 $\frac{1}{2}$ for hver.

Ved Østeregitsborg Præstegaard havde Pastor Gølføe samlet en smuk Qvægbesætning af hollsteensk Race, som ved hans Forskyttelse blev solgt til Omegnens Beboere.

Bredenhaves forrige Eier Hr. Valentiner har forsynet denne Gaard med en saare fortrinlig Qvægbesætning af hollsteensk Race. Ved Bekkeflov er Qvægracen forbedret deels ved at lade Køer komme fra Fyen, deels ogsaa ved at bruge Tyre af Frederiksborgs Ladegaards Qvægstamme.

Blandt de forskjellige Køer jeg har havt baade i Fyen og i Sjælland, har en hvid fullet Ko med røde Ører af engelsk Race forekommet mig at være den bedste Malkeko. Efter at jeg i flere Aar ikke har kunnet faae Held til at tillægge en Qviekalv paa Præstøe Amt.

den, har jeg nu tillagt en Tyrekaly for ved den at see Racen formeret.

I Almindelighed kan man vel altsaa sige, at Qvægracen forbedres paa Hovedgaardene, hos velhavende Landmænd udenfor Bondestanden, og hos de mere formuende Bønder; men derimod ikke hos de fattige og forknytte Bønder, som der ogsaa her findes mange af.

Dette vilde nu være meget at beklage, dersom ikke den Mening i den senere Tid var bleven gjeldende hos flere indsigtfulde Landmænd, at det ikke hjælper at anskaffe holsteenske Malkekøer, med mindre man seer sig istand til at skaffe dem holsteensk Græs, og at mindre Køer malke bedre paa simplere Græsgang, end de store og fjødrige, der behøve megen Næring til at vedligeholde den store Krop. Det kan derfor vistnok ansees for en Hovedregel, at Landmanden bør raadsføre sig med den Græsning, han har at disponere over, om hvilken Qvægrace han vil vælge, saafremt det er hans Hovedhensigt at faae gode Malkekøer, og det er ham mindre vigtigt at have fortrinligt Fedeqvæg.

I Tybjerg Herred er den sjællandske Race den almindeligste. Paa Hovedgaardene har man stundum anskaffet Køer fra Jylland og ligeledes fra Samsø. Disse sidste ere mindre end de jydskke, ja knapt saa store som de sjællandske; men have Fortrin som Malkekøer.

Paa en almindelig Bodegaard holdes 6 til 8 Køer og 3 til 4 Ungheveder, af hvilke nogle sælges som Qvier til de større Gaarde, eller som Slagteqvæg om Efteraaret.

Qvægfedning antager Proprietair C. Neergaard ikke at kunne betale sig for Landmanden nu, da Brænderierne overalt ere forbedrede og ickens fede gode store som oftest jydskke Stude. Hr. Dahl i Holløse Mølle opstalter og fæder dog jydskke Stude; men i Møllen falder ogsaa en Deel Skrællemøel og deslige, som paa denne Maade bekvemmeligst kan anvendes.

For Bønder og Boelsmænd i Tybjerg Herred har Tillæg af Gæs, Kalkuner og Vender undertiden været af megen Vigtighed. Naar Gæssene og især Kalkunerne ere fuldvorne, sælges disse stundum til de større Gaarde, og undertiden har man paa een af disse overvintret et Par Hundrede Kalkuner og mod

Foraaret solgt dem til Kjøbenhavn. Valdbyerne ere ogsaa sikke Kunder til disse Varer, og opkjøbe dem hos Bønderne om Efteraaret.

I Farø Herred er Qvægracen ligeledes hos Bønderne den gamle sjællandske.

Hos en Bonde i Ebbeskov fandtes i Febr. 1838

5 Heste, 2 Plage, 10 Køer, 2 Ungkvæg, 5 Sviin og 15 Faar; men hos hans Naboe, hvis Udsæd dog var vel saa stor, var kun 5 Heste, 1 Plag, 5 Køer, 1 Ungkvæg, 2 Sviin og 10 Faar.

Da Bønderne i Farø Herred næsten alle saae temmelig megen Hvede, og kun have een Bygmark, kan deres Qvægbesætning heller ikke være stor. I Almindelighed vil man finde, at jo mere Hvede er Hovedsæden paa en Egn, desto mindre er Qvægbesætningen ogsaa i Forhold til Gaardenes Areal. Møen, Farø og Stevns Herred ere Præstøe Amts Hvede; Egne; men i Henseende til Qvægavl staae de tilbage for de øvrige Herreder, hvor Hveden mindre dyrkes.

I Bjeverskov Herred har Qvægavlen ogsaa en Tidlang været i en maadelig Tilstand, hvorfor man paa Herregaardene har søgt at faae Malkekøer fra Fyen og Jylland.

Enkelte velhavende Bønder der have ogsaa kjøbt jydsk og fynsk Qvæg, hvormed de have været meget vel tilfredse.

Ogsaa her findes ikke saa Bønder, som paa 50 Tønder Land ikke holde mere end 4 Køer, hvortil dog ogsaa gives dem, som paa samme Areal af lige Boniter holde 8 à 10 Køer. Det almindelige Antal paa en Gaard af denne Størrelse er dog 6 til 8.

Malkekøer antages at give mere Fordeel end Fedeqvæg, hvorfor ifkun saa Kreaturer af Landmændene fedes til Salg. Derimod fedes næsten overalt paa Herregaardene om Foraaret en betydelig Deel Kalve, som sættes til Slagterne paa Vesterbro ved Kjøbenhavn; men om dette egentligt svarer Regning er nok meget tvivlsomt. Fra Hovedgaardene sælges af og til Kalve faldne paa de bedre Køer til fornuftige Bønder, som indsee Nyttens af at have gode Kreaturer.

For at fremme denne Sag har Hr. Cancellieraad Mohr i

Hersølge, hos hvem jeg i Sommeren 1833 saae en fljøn Qvæg; besætning deels af jydsk deels af Berner-Racen, i Aarene 1834, 1835 og 1836 uddeelt 36 Stykker Qvie: og Tyre: Kalve deels af ublandet jydsk Race, deels en Blanding af den jydsk og Berner-Racen, uden Betaling til Beboerne paa Balløe Stiftes Godser. Desuden holder han steds en Tyr af forbedret Race, som kan benyttes af de Bønder, som ønske at faae deres Køer løbne ved den. Den Begjerlighed, hvormed Bønderne benytte disse Leiligheder til deres Qvægbesætnings Forædling, giver Haab om, at en Forbedring i denne vigtige Green af Landhuusholdningen snart vil være kjendelig paa denne Egn.

Om Qvægavlen i Stevns Herred bemærker Forvalter Boethe paa Juellinge i Aaret 1824, "at den ikke er fortrinlig. "Der pløies for megen Jord; Køerne maa nøies med maadelig "Græsgang, og, da kun ubetydelig Engbund haves, ogsaa med "maadeligt Vinterfoder. Thi da der holdes vel mange Heste, og "Havren skal spares, saa æde Hestene Høet, som Køerne skulde "have. Det sædvanlige Antal Køer hos en Gaardmand er fra "5 til 8, og af Heste fra 6 til 10.

"Malkekøer ere efter min Formening fordeelagtigst i det "Hele. Uden samme vilde Tillægget af Gviin endnu mere af- "tage, og Indforsel af Smør, Ost og Flest begunstiges. Neppe "vilde man her kunne undvære disse 3 Artikler saa godt, som "andre Rationer kunne undvære det saltede Orefjød herfra. Ved "større Gaarde er et Meierie, som bestyres med Kyndighed, en "stikker Støtte for Landmanden under dalende Kornpriser. End: "skjøndt jeg ikke har Erfaring deri, saa forekommer det mig, at "Landmanden i at fede Qvæg ikke kan concurrere med Brænde: "viinsmanden; hvilken sidste, for at benytte Dranken, maa fede "Qvæg, hvor meget eller lidet han end faaer for det, da han "ved Prisen paa Brændevinet kan holde sig skadesløs; men der: "ved holdes Prisen paa Fedeqvæg for lav for Landmanden."

Saa skrev Boethe 1824, og endnu 1833 hedder det fra Stevns Herred: "Til Qvægavlens Forædling er her endnu ikke "truffet nogen Foranstaltning. Man anskaffer sig helst Malkekøer "af den lille danske Race, som paa vore Græsgange, som ikke "ere saa frodige som de holsteenske, give meest Mælk. Paa

"Herregaardene, som ere forpagtede til Holstenerne, lægger man aldrig Kalve til, da det ikke kan betale sig. Man regner at en Qvie paa 3 Aar har kostet at opføde mellem 30 og 40 Rbdlr. Meieriet maa der være en Hovedkilde til Indtægt. Har man ikke mere Viskenhavre, gives om Vinteren visse Pot-ter støbet Korn daglig til hver Ko; thi baade Vinter og Sommer hyldest den Grundsætning, at Køen malter af Tanden. Paa Gjorsløv holdes 300 til 400 Køer, paa Søeholm 160. En Bonde som er i Orden med sine Ting, holder 6 til 7 Køer; men i Maglebye, hvor der kun er et lille Areal til Gaardene, kunne de ikke holde saa mange."

Disse Ytringer stadfæste altsaa Sandheden af foranstaaende Skildring; ligesom jeg ogsaa ved at bereise Stevns Herred i Sommeren 1838 har funden den stadfæstet. Erfaringen vidner altsaa atter fra Stevns Herred, at det ikke er paa stærke lerede Jorder, hvor Huede og Urter ere Hovedsæd, at man hos Bonderne skal vente at finde en stor eller fortrinlig Qvægbesætning; saa meget mindre som den idelige Pløining Leerjorden kræver, især da den er saa meget tungere at behandle end de lettere Jorder, gjør det nødvendigt at holde temmelig mange Heste, og at holde dem ved Magt.

Skjøndt man altsaa i Stevns Herred overlader Hornqvægets Fødning til Brændeviinsbrænderne, saa opfedes derimod paa Herregaardene, hvor man har saa megen Melk, en stor Mængde Sviin. Paa Gjorsløv holdes chinesiske *) Sviin af Middelstørrelse, som have en Slags Puffel og blive meget fede. Den hele Indretning af Cochonneriet er overalt paa Gjorsløv meget hensigtsmæssig.

Paa Møen har man ogsaa have chinesiske Sviin, især hos Forpagter Egidius paa Klintholm. Pastor Freuchen i Maglebye har af en strandet Skipper erholdt et Tillæg af smaa americanske Sviin, en Race som for sin Trivseligheds Skyld fortjener at anbefales.

*) Det chinesiske Sviin findes beskrevet i Viborgs Veiledning til Svinets Behandling § 15 og S. 35, og afbildet sammesteds Tab. III. Fig. 5. Paa denne Afbildning har det ingen Puffel; men er næsten vanstæbt af Fedme.

I Almindelighed kan man altsaa antage at Hornqvægets Fodning, i den Hensigt at sælge de fedede Kreaturer, i Præstø Amt meest er overladt til Brændeviinsbrændere og Møllere. Paa enkelte Herregaarde, f. Ex. paa Hovdingsgaard, har man vel brugt at fede Stude; men det har i den senere Tid ikke svaret Regning, saa at denne Industrie er stærkt i Aftagende paa Hovedgaardene. Enkelte Bønder, f. Ex. i Rjøng Sogn, fede endnu Stude; men det er ingenlunde noget almindeligt. Maafee kan ogsaa Oliens tiltagende Brug som Lysningsmiddel ved Hjælp af Lamper fraraade Landmanden at søge Indtægt ved at producere Tælle. Derimod er Svinefedning til Salg almindelig saa godt som over hele Amtet. Paa Sviirø (habet nomen et omen) i Rjøng Sogn anvendes næsten al den Sød, der kan undværes fra Beboernes Fødekorn til Sviins Fodning. Denne Svinefedning har ogsaa den gode Side, naar Strøelse tilbørlig anvendes i Svinegaardene, at en kraftig Gødning der ved vindes.

"Om Malkekvæ eller Fedeqvæg skulle afgive størst Fordeel," siger Proprietair Hastrup, "beroer paa mange tilfældige Omstændigheder. En fraliggende Græsgang f. Ex. kan ikke med Fordeel benyttes til Malkeqvæg; den anvendes altsaa bedst til Studene eller Tillægsqvæg, naar man har knapt Høefoder til Vintertiden. Er man derimod vel forsynet med Høe, da anvendes den bedre til Faar, og med endnu større Fordeel til Heste, dersom man af disse har en god Race. Markerne i Nærheden af Gaarden kunne ikkun da med Fordeel anvendes til Fedeqvæg, naar Brugeren har Leilighed, Lyst og Sagkundskab til at indkjøbe og igjen forhandle Studene. Men denne Handel er forbunden med Risiko, med en i andre Henseender skadelig Omflakken og Graværelse fra Hjemmet, og udkræver et Capital; Forstuds til Studenes Indkjøb. Efter at have overveiet disse Omstændigheder vil en fornuftig Landmand let finde, hvad der for ham passer bedst. Han vil gaae sikkest ved ikke udelukkende at lægge an paa noget Enkelt; men ved at stræbe at have noget af Alt, saa at han f. Ex. nok har Fedeqvæg, men ikke andet end det han selv kan tillægge, eller kjøbe ved sin Dør af sine Naboer, og igjen sælge fra sin Stald."

Et andet hermed beslægtet Spørgsmaal er, om det kan ansees fordeelagtigt for Landmanden at producere Ost eller Smør? Vel lader det sig neppe besvare paa en afgjørende Maade, da det fornemmeligt beroer paa Ostens og Smørrets foranderlige Priser; dog har jeg troet, at en Sammenligning mellem det Udbytte, der ved begge Productioner kunde ventes af et og samme Hollænderie, vilde have Interesse for flere Landmand, og jeg meddelel altsaa en saadan, som Hr. Godsforvalter Jordan paa Lillien: dal, efter derom at have confereret med Forpagterens sammesteds, har havt den Godhed at affatte.

"Paa Lilliendal holdes omtrent 150 Malkesæer, hvis Mælk "i den egentlige Mælketid, fra den Dag Kvæget slippes ud og "indtil det indtages fra Græs, anvendes til Schweitzer-Oste. "Den øvrige Tid af Aaret produceres ifkuns Smør, da Hol: "lænderoste ikke produceres her. For flere Aar, siden da Schweit: "zeriet her kom i Gang, vare Ostenes Priss forholdsviis høiere "end Smørrets, og Osteproductionen derfor fordeelagtigt. Nu "derimod i de senere Aar maa det antages, at Hollænderie og "Schweizerie omtrent ere lige fordeelagtige efter følgende Be: "regning:—

"150 Køer antages at maatte afgive til Salg, efter Fradrag "af det der bruges til Huusholdningen, 150 Fjerdinger Smør, "som beregnede til 14 Rbd. for Fjerdingen, der antages at have "været den i nogle Aar meest almindelige Pris for Herregaards: "smør er 2,100 Rbd.

"Det samme Antal Køer have det ene Aar med det

"andet, efter Fradrag af Mælk, Fløde, Smør o. s. v.

"til Huusbrug, giver 1050 Lpd. Schweizeroste, som

"ere solgte i Partier i Kjøbenhavn til 2 Rbd. for

"Lispundet er. 2,100 —

"Af Ballen fjærnes Smør, som sælges for omtrent . 100 —

"Nogle enkelte Aar har Osteproductionen vel oversteget oven: "nævnte Quantum; men undertiden har man og maattet sælge "Osten for 11 Mk. Lpd., og de Forpagtere, hvis Omstændigheder "ikke tillode dem at oppebie høiere Priser, have undertiden maattet "sælge Osten i Kjøbenhavn for 10 Mk. pr. Lpd.

"Foruden hine Schweizeroste produceres Smør i den Tid
 "Ovæget staaer paa Foder; men eftersom de fleste Køer paa den
 "Tid ere golde, har Smørproductionen kun været ringe, og den
 "Indtægt, deraf kan have, gaaer omtrent lige op med den For-
 "deel, man ved at bruge Hollanderie kan have paa de Hollan-
 "deroste, som kunne produceres foruden Smørret.

"Da Smørpriserne desuden undertiden gaae noget høiere
 "end 14 Rbd. for Fjerdingen, ansees begge Productionsmaader
 "at afgive omtrent samme brutto Indtægt. Den Mælk, af hvis
 "Fløde man faaer en Fjerding Smør, regnes at kunne give
 "7 Lpd. Schweizerost.

"Derimod komme nogle andre Omstændigheder i Betragtning
 "til Fordeel for Schweizeriet, hvorefter sammes Netto-Indtægt
 "maa ske endnu kan ansees at være noget større end Hollanderiets.

1) "Smørret skal i Fjerdinger, af hvilke hver koster 2 Mk. 8 $\frac{1}{2}$;
 "hvorimod Osten ingen Emballage fordrer.

2) "Accisen af Smørret er 2 Mk. 8 $\frac{1}{2}$ eller 2 Mk. 12 $\frac{1}{2}$ pr.
 "Fjerding, af Osten kun 4 $\frac{1}{2}$ pr. Lpd.

3) "Meierie-Redskabene, Kjerne, Kjerneværf, Kjernehest, Vot-
 "ter o. s. v. koste en Deel at vedligeholde; hvorimod Schweizerie-
 "Indretningerne, naar de eengang ere anskaffede, vedligehol-
 "des uden synderlig Bekostning.

4) "Meierie-Redskabernes Reenholdelse kræver betydeligt mere
 "Brændsel end Schweizeriet.

5) "For Mælkningens Skyld er det vel nødvendigt ved et
 "Schweizerie at holde lige saa mange Piger, som ved et
 "Hollanderie af samme Størrelse; men da Schweizeriet ikke
 "giver Pigerne stort andet at bestille end Mælkningen, hvor-
 "imod Meierieredskabernes Reengjøring ved et Hollanderie
 "kræver Pigerens Tid, kan man ved det sidste have langt
 "mindre siddende Arbeide (Spinden, Katten o. s. v.) af dem,
 "end ved det første.

"Ved et Schweizerie skal rigtignok holdes en Schweizer;
 "men ved et Hollanderie skal derimod holdes een eller tvende
 "Meiersker, og nu, da saa Mange have lært Schweizeriet,
 "kan man have en Schweizer for samme Løn som en Mei-
 "erske.

"Hvor Leiligheden tillader det, er det imidlertid vist det
 "retteste at træffe saadanne Indretninger paa Herregaardene,
 "at man havde det i sin Magt at bruge Schweitzerie eller
 "Hollanderie, efter som Priserne paa Smør og Ost stige
 "eller falder."

19.

Er Hesteavl i Tiltagende eller Aftagende? Aarsagerne dertil?

Seer man hen til Antallet af de Heste, der tillægges og holdes, da er det mindre nu end det var for 30 Aar siden; og for saavidt er Hesteavl i Aftagende; men seer man hen til Hestens Godhed, da ere de allevegne bedre nu end for Udskiftningen, og for saavidt er Hesteavl i Tiltagende. Men sammenligner man dette Amts Hesteavl med den der finder Sted i Randers Amt og den største Deel af Jylland, i Fyen eller blot i Egnen mellem Roskilde og Rjøge, da staaer den unægteligt tilbage. Maadelige Græsgange opmuntre ikke til Hesteopdræt, og svær og idelig Pløining foranlediger ofte, at de unge Heste, som endnu ikke ere udvokset, maa trække for tidligt og for meget. Det er altsaa ikke paa de Egne af Amtet, som have stærke Leerjorder og simpel Græsning, man skal søge en fortrinlig Hesteavl. Imidlertid er Fremgangen til det Bedre umistkjendelig, og Forholdet mellem Antallet af Heste og Hornqvæg langt fordeelagtigere nu end i ældre Tider.

Paa Møen findes endnu i Byerne ved Klinten Exemplarer af den gamle Race, de saakaldte Klinterotter. Denne Race er saare liden, men stærk og udholdende. Da de fleste Bønder stræbe efter større Heste, er det vel sandsynligt, at den omsider ganske vil vorde fortrængt. Det burde imidlertid ikke stee ved denne, ligesaa lidt som ved nogen anden af vore oprindelige Heste, Qvæg eller Faare-Racer. Enhver af disse har sikkert sine gode Egenskaber, og kan til sit Brug være at foretrække for alle andre. Ligesom det lille nøjsomme Hedesaar passer bedst for de jydskke Heber, saaledes forekommer Klinterotten mig at være

den rette Hunsmandshest, og selv paa større Avlsbrug ofte at kunne bruges med Nytte. Derfor skulde denne Race ligesaa lidt som nogen anden foragtes eller forsmættes. Enhver af de Hesteracer, jeg hidtil har seet, var bedre skikket til et eller andet Brug, end andre, og derfor skulde de alle, idetmindste i et betydeligt Antal Individer, bevares rene og ublandede, paa det at man kunde have det i sin Magt, efter den Brug man havde for dem, at kunne vælge de Racer, som dertil vare de tjenligste. Fuldblodshesten overgaaer alle andre som Veddeløber, derfor holdes den til dette Brug i Ure. De store svære jydsk Heste ere de rette for Kjøbmandslæs, for Bryggervogne og Møllervogne, hvor Fuldblodshesten vilde figurere ligesaa slet, som den svære tykke Jydehest vilde paradere paa Løbebanen. Den fyenske Hest, som er lettere og livligere end den jydsk, egner sig til Bognest for Læs, som ikke ere altfor svære; og blandt den sjællandske Race kan man stundum finde fortrinlige Rideheste og gode Plowheste, der desuden anbefale sig ved Trivelighed og Naifomhed. Enhver Mand, der skal bruge Heste, vælge da det Slags, som passer bedst til det Arbeid, han har at give dem. Saaledes vil enhver Art blive holdt i Ure, og agtes efter det virkelige Værd, dens Brugbarhed giver den. Hermed er det dog ingenlunde min Mening, at ville forkaste al Krydsning eller Blanding af Racerne, eller at ville nægte, at vore danske Hesteracer ved Brugen af Fuldblodshingster kunne bibringes adskillige smukke og anbefalende Egenskaber, og opnaae en større Værdie som Handelsvare, især saalænge som Fuldblodsheste, og hvad der ligner dem meest, ere en Luxus og Modeartikel. Men vi maa ikke glemme at Kræmmeren, der handler med Modevarer af Fløiel og Silke, vel kan faae større Gevinst, men ogsaa være udsat for større Tab end den, der handler med Nødvendighedsvarer, med Salt og Jern; og derfor bør en Vestræbelse for at bevare en stor Deel Exemplarer af vore danske Racer rene og ublandede, og at vise dem i deres naturlige Godhed, ved at vælge smukke Tillægsdyr og ved omhyggelig Røgt, gaae jevnstids med Vestræbelsen for at forædle en anden Deel af dem ved Indblanding af Fuldblod.

Unægteligt ere Fuldblodshestene meget interessante Dyr, og man behøver ikke at være Hestekjender for at blive vaer, at de

røbe en ualmindelig Hesteforstand, en stor Livlighed og mange andre smukke og gode Egenskaber, eller for at føle sig fristet til at tilkjende dem Characteren imprimis egregie. Det synes ogsaa uimodsigeligt, at Halvblodshestene arve en stor Deel af disse Dyder, og dog beholde saa meget af den danske Hests Natur, at de ere vel skikkede til mange af de Arbejder, hvortil vi skulle bruge dem. Det lader sig heller ikke nægte, at den kyndige Hesteopdrætter i Indblanding af Guldblod ofte kan have et saare virksomt Middel til at forskaffe sit Tillæg saadanne Egenskaber, som han ønsker det. Men derfor staaer den Sandhed ligesuldt fast, at man bør stræbe at have Heste, som passe til den Brug, man har for dem, og — til den Afsetning de kunne vente at finde; — vil man sige. Ja vel, — men Afsetningen beroer dog tilsidst paa Brugen; og de Heste, som ere de meest brugbare, ville i Tidens Længde blive de meest søgte. Og derfor bør ingen Hesterace, som til et eller andet Brug er fortrinlig, fortrænges; men bevares og pleies for den Nyttes Skyld, man af den kan have. Derfor vil jeg have Klinerotter bevarede som Huusmandsheste, og smaa sjellandske Heste, som Boelsmandsheste, og de noget større sjellandske som Bønderheste.

At have meget store og svære Heste, kan for en sjellandsk Bønde neppe ansees tilraadeligt. Jeg antager, at en saadan Mand har 40 Tønder Pløieland, som han nu driver med 4 smaa gode sjellandske Heste, med hvilke han tillige besørger sin Kjørsel og de Rideture, der foresfalder. Mon han burde ombytte disse 4 smaa med 2 store svære holsteenske Heste, om disse end vare istand til at trække hans Plov ligesaa vel som de 4 sjellandske? Jeg troer det ikke; thi for det første vil de 2 store Heste fortere ligesaa megen Havre, som de 4 smaa, og for det andet kan han bedre fordele sin Arbeidskraft, hvorhen og hvorledes han vil, naar han har 4 smaa, end naar han har 2 store Heste. Bliver den ene af disse syg, maa hans Plov staae stille; bliver en af de 4 syg, pløier han med de 3. Døer en Hest for ham, er Tabet langt større, naar han har store kostbare Heste, end naar han har smaa, som ere at bekomme for en billig Priis. Saaledes kan den lille Hest forsvare sin Plads blandt vore Arbeidsdyr ligesaa vel som den store, og den danske Race fortjene at conserveres ligesaavel som den norske eller engelsk-arabiske.

De af Regjeringen trufne Foranstaltninger til Hesteavlens Forbedring have heller ikke i Præstø Amt været uden Virkning. I Kjeldbye Sogn paa Møen var for en Snees Aar siden en Hingst fra Frederiksborg anbragt; og en Fæstebonde der fra Sognet vandt ved Stutteriebesigtelsen 1822 den høieste Præmie for sin Hingst, og havde desuden en anden, der ansaaes for at være næsten lige saa god. Der er ogsaa nu mange af de mere velhavende mønske Bønder, der have gode velfodrede Arbeidsheste; men Hesteopdræt til Salg er ikke nogen Hovedsag for den mønske Bonde i Almindelighed. Den forsyner omtrent sig selv med de nødvendige Heste, og undertiden sælges enkelte Stykker til sjællandske Bønder, som reise over til Møen for at kjøbe dem; men denne Udførsel er ikke betydelig.

I Baarsø og Hammer Herreder kan man antage, at Hesteavlens ligesom Qvægavlens er bedst i de Byer, som ere begunstigede med gode Enge og rigelig Høehjergning i Everdborg- og Rjøng Sogne; og navnlig i Røestræde Bye i sidste Sogn. Naar man vil tale i Almindelighed, kan man nok antage, at de bedste Bønderheste i disse Herreder findes paa Strøget mellem Rjøng og Everdrup. I sidstnævnte Sogn var allerede for 20 Aar siden mange gode Heste, der vare faldne efter en Hingst, der 6 Gange forskaffede sin Eier, en Fæstegaardmand i Engelsstrup, den høieste Præmie. Mange Bønder i disse Herreder besitte sig nu paa at have gode Heste, og naar en Gaardmand ikke har i det mindste et Par saadanne, kan man sikkert slutte, at fattigdom hindrer ham i at anskaffe eller i at beholde dem. Dog ere de Heste, vi her kalde gode, sjældent ret store eller anseelige; og staae i den Henseende langt tilbage for de fynske. Naar en Bonde her har en ung Hest af nogenlunde antagelig Størrelse og Udseende, har han derfor ogsaa gjerne overdrevne Forestillinger om dens Værd, fordi han sammenligner den med de øvrige mindre anseelige. Han forlanger derfor ganske sikkert en Seddel p: et Hundrede Rigsbankdaler for den, om man end til samme Tid kan kjøbe Wagen til den i Fyen for 60 Rbd. Anseelige Heste kjøber man derfor vanskeligt her paa Eggen; men maa søge dem paa Rjøge Marked eller i Fyen. Men stærke og udholdende smaa Arbeidsheste kan man undertiden vel træffe til at

kjøre her for en billig Priis. For 6 Aar siden kjøbte jeg saaledes en 9 Aars brun Hest af en Bønde her paa Egnen for 45 Rbd. Den er meget lavere end mine 10 Qvarteers fynske Hopper; men næsten lige saa lang i Kroppen og har et svært Fortoi, og en fortræffelig udholdende Natur; hvorfor den ogsaa kan hamle baade i Plov og for Vogn med hvilken af dem det skal være, og følge dem til Kjøbenhavn og hjem igjen uden at give efter for dem i ringeste Maade. Jeg kunde maaskee kjøre 10 store Heste af 10 Qvarteers Høide til 100 Rbd. hver, uden at finde een, der kunde gjøre mere Arbeide end denne lille sjællandske Hest. Paa Grund af denne og lignende Erfaringer anser jeg derfor den lille sjællandske Race conserveret formedelst dens Livlighed, Arbeidsdygtighed, Udholdenhed og Nøisomhed.

Hestenes Antal hos Bønderne her paa Egnen kan ikke kaldes uforholdsmæssigt stort; thi naar en Gaardmand, som har 50 Edr. Møieland selv og desuden fuldt Høverie, og 2 eller 3 Huusmænd at pløje for, ikke holder mere end 5 Heste og 1 Plag, som omtrent er det almindelige, saa kan det neppe kaldes for meget.

I Mehren Sogn, hvis samtlige fri og ufri Hartkorn er 413 Edr., og hvor der holdes Heste paa 1 Hovedgaard, 62 Bøndergaarde (Præstegaarden iberegnet) og af 6 plovdrivende Huusmænd, var den 24de Febr. 1838 det hele Antal vorne Heste kun 306, og da Hovedgaarden, uagtet den drives ved Høverie, havde 28 blandt dette Antal, af hvilke nogle maa fraregnes som Lurus eller Rides-Heſte; saa indsees, at de egentlige Arbeidshestes Antal ikke var for stort. Desuden fandtes her dengang 55 Plage, hvoraf dog de 18 vare Føl fra sidste Aars Tillsæg, og af de øvrige vare neppe ret mange arbejdsdygtige. Man seer tillige heraf, at hele Tillsægget af Føl fra Aaret 1837 kun var 18, og at altsaa Mehren Sogn ikke med dette Tillsæg vil kunne holde sig selv med Heste, med mindre hver Hest kunde arbeide i 16½ Aar. Men Erfaring lærer ogsaa, at der kjøbes flere Heste her til Sognet end der sælges herfra. Man kan omtrent regne at 1 Mand af 4, som holde Heste, tillægger et Føl aarlig, eller at hver Mand tillægger 1 Føl hvert 4de Aar, men dette Tillsæg er utilstrækkeligt.

Sammenligner man hermed de øvrige Huusdyrs Antal i hele Mehren Sogn, saa fandtes her den 24de Febr. 1838 a) 560 Køer, 5 Tyre, 149 Ungqvæg, eller i Alt 714 Hornqvæg, som sammenholdt med Totalsummen af Hestene 361, giver et Forhold af Hornqvæg til Heste omtrent som 2 til 1. Vel kommer 146 Stykker af Hornqvæget paa Hovedgaarden, og en 70 Stykker paa Husene, saa at Forholdet hos Gaardmændene kun bliver som 8 til 5; men da Gaardmændene maa pløje baade for Hovedgaarden og Husene, er det indlysende, at de derfor hver maa holde 1 Hest mere og 2 Køer mindre end de ellers vilde. Fremdeles var her b) 396 Sviin og Grise og 770 Faar, Bædre og Væder.

Her i Sognet var altsaa Svinenes Antal noget større end Hestenes, og Faarkreaturenes noget større end Hornqvægets, endnu førend Faarene havde begyndt at læmme.

Sammenligner man hermed det store Faxe Sogn, hvor Hartkornet og Gaardbrugernes Antal næsten ere dobbelt saa store som i Mehren, saa fandtes der den 24de Febr. 1838:

a) Af vorne Heste . . . 658

b) Pløge og Føl . . . 143

Total Antal af Heste . . . 801

c) Køer . . . 1048

d) Stude og Tyre . . 18

e) Ungqvæg . . . 213

Total Antal af Hornqvæg . . 1279

(Her er altsaa Forholdet mellem Hornqvæg og Heste som 13 mod 8, følgelig mindre gunstigt end i Mehren Sogn, som dog vel har sin gode Grund deri, at flere Heste holdes for den Fortjenestes Skyld, som Kalkstenens Transport fra Rulerne til Stranden yder.)

f) Sviin og Grise . . 444

(Forholdsviis langt mindre end i Mehren.)

g) Faarkreature . . . 1263

(Altsaa næsten lige med Hornqvægets Antal.)

h) Tillægget af Føl var 52, som for 116 Gaarde dog næsten er 1 Føl til 2 Gaarde, eller 1 Føl hverandet Aar i hver Gaard.

Muligt at det Fælledsfab, som endnu findes i en Deel af Farø Sogn, har nogen Skyld i Hestenes usforholdsmæssig store og Køernes ringe Antal.

Fra Bjeverfrov Herred klages over at løsgaaende Hingster om Efteraaret foranledige en Mængde Sildigsødninger, der koste meget at opdrætte og i Almindelighed blive af ringe Beskaffenhed.

Paa Balløe Stifts Godser udsættes i flere Aar Hingster fra det kongelige Stutterie ved Frederiksborg; men da disse vare temmelig usfrugtbare, fandtes det rigtigst at denne Foranstaltning ophørte.

Senere har Cancellieraad Mohr for egen Regning holdt 3 gode Hingster til Brug ved Bønderhoppers Bedækning uden Betaling. I Aaret 1838 var der i Hersfølge en Hingst fra Stutteriet ved Frederiksborg, der tilhørte Cancellieraad Mohr, ved hvilken Balløe Stifts Bønder gratis erholdt deres Hopper bedækkede. Desuden var Fuldblods-Hingsten Baldemar efter Logic og Miss Mason indkjøbt af Hr. Cancellieraaden i Forening med en anden Landmand, og opstaldet i Hersfølge, hvor den kan afbenyttes mod en Betaling af 5 Specier for hver Hoppe. Den blev indkjøbt 1837 for 450 Rbdlr., er et meget smukt og livfuldt Dyr, mørkebrun, 10 Kvarteer 3 Tommer høi, og nu (1839) 6 Aar gammel. Denne Foranstaltning kan saa meget hellere ventes at ville blive til Nytte for Hesteavlens, som Stiftet aarlig betaler for et vist Antal af Bøndernes Hopper, jeg troer 25. Sammenfalds saae jeg et Halvblodsføl, falden efter Rubini, som tegnede til at blive meget smukt. *)

Ogsaa i Stevnsherred er Hesteavlens i Tiltagende, da man søger at faae sine Hopper bedækkede med fortrinlige Hingster. Paa Gjorslev holdes en Hingst, som næsten er Fuldblod, og desuden en smuk dansk Hingst.

Der er saaledes Grund til at troe, at denne vigtige Sag

*) Skjondt Giesfeldt ligger udenfor Præstø Amt, vil det dog neppe blive uden Indvirkning paa Hesteavlens her at Fuldblodshingsten Grymus, blankbrun, 10 Aar 3½ Tomme høi, staaer til Omegnens Brug hos Forpagteren der mod Betaling af 12 Rbdlr. Sedler og Tegn for hver Hoppe.

ogsaa i Præstøe Amt vil have Fremgang; og endskjøndt man neppe kan vente, at Hesteopdræt nogensinde vil blive en saa betydelig Indtægtskilde her, som den er for de mere græsrigge Egne, saa er der dog Grund til at troe, at Bjevverskov og en Deel af Farø og Hammer Herreder snart ville have gode Heste til Salg, ligesom at de øvrige Herreder i det mindste ville bringe det saa vidt, at de kunne undgaae at kjøbe; og at enhver Bonde, som er i Orden med sine Ting, vil have gode kraftige Arbeidsheste, der for Landmanden næsten kunne kaldes nervus rerum gerendarum; og uden hvilke han ingen Wei kan komme med sin Bedrift.

Da den nordamericanske Plov nu er bleven saa almindelig paa Møen, maa man haabe, at mangen Bonde der ved dens Brug vil blive istand til at nøies med en Hest mindre, og i dens Sted at holde et Par Køer flere end hidtil.

20.

Udbreder den siinulbede Faareavl sig? er Faarefoldning i Brug? Staldfodres Faarene nogetsteds? er den indenlandske Faarestamme i Tiltagende eller Aftagende?

For 30 Aar siden begyndte man ogsaa her i Amtet at lægge sig efter siinulbede, især spanske Faar.

"Det var," skriver Dr. Hammer, "en af afdøde Amtmand" og Greve Dannebergjolds Yndlings-Planer, at udbrede den siinulbede Faareavl. Fast paa alle sine Gaarde anlagde han Schæferier tildeels af spanske Faar. Og hans Efterladte vedligeholdt Anlægget. Der faarefoldes paa de Dannebergjoldske Gaarde, vogtes, og havees hertil afrettede Hunde."

Men fra samme Haand skrives under samme Spørgsmaal allerede i Aaret 1824: "Den indenlandske Faarestamme er i priselig Tiltagende hos Bonden og os Alle. Og jeg troer at i den Provinds, hvor Hovedstaden behøver Kjød til sin forholdsvis talrige Folkemængde, der ere Faar af saakaldet engelsk Race, som ofte faae 2 Lam, som klippes 2 Gange, hvis Lam ere større og tidligere tjenlige til Slagtning end de af spansk Race,

"fordeelagtigere end disse. Paa Gaarden Viborg er Racen blank
"det spansk og engelsk og jeg finder godt min Regning derved."

Der indtraf som bekjendt en Periode, i hvilken den spanske Uld næsten ikke kunde affættes til nogen Pris, og i denne var det naturligt at mange Landmænd, som ikke kunde vente efter bedre Tider, især da Uld, som Ordsproget siger, kan glemmes til den bliver til Støv, affskaffede deres Merinosfaar eller indskrænkede deres Tal. Men vor Faareavl havde dog en vigtig Nytte af hiin Tids Bestræbelse for at indføre spanske Faar, i det den danske Race ved Brugen af spanske Vædere, blev forædlet i Henseende til Uldens Fiinhed. Paa flere Steder, hvor man nogle Aar i Rad brugte spanske Vædere, og valgte Tillægsdyr af deres Afkom, er holdt Faarestokken en Forbedring i Uldens Blødhed og Fiinhed, uden derfor at tabe meget af sine øvrige oprindelige gode Egenskaber, som endnu er saare kjendelig, mange Aar efter at Brugen af spanske Vædere er ophørt. Uld af dette Slags er efter flere kyndige Huusmødres Dom langt at foretrække til enhver huuslig Anvendelse, hvor man ønsker at tilvirke smukke fine og bløde Klædningsstykker, for Uld af de her brugelige engelske Faar, hvad enten de ere af Southdowns eller Dishley-Racen; da denne sidste er haardere og grovere. Hvor Uldfrembringelse er Hovedhensigten, hvorfor man holder Faar, bør altsaa vistnok den spanske Race foretrakkes ublandet, hvor man vil sælge Ulden til Fabrikker, og blandet, hvor man selv vil benytte den til Huuslidens Frembringelser. Hvor Hensigten derimod er at frembringe Kjød og Tælle, der bør man vælge Faar af engelsk eller fæmest Race. Da det sidste Formaal er det, hvortil de fleste sjællandske Landmænd fortrinligen stræbe, er det derfor naturligt, at engelske Faar nu hos de fleste finde større Vindst end spanske, uagtet disses større Nøjsomhed.

I hiin Periode da spansk Uld maatte sælges til Priser, som efter dens virkelige Værdie maatte kaldes usle, og omfider næsten aldeles ikke her kunde affættes, aflagde mange Landmænd igjen deres spanske Faar; men Nogle var der dog, som ikke saldt fra i Friestelsens Tid. Saaledes holdes der endnu til den saakaldte Glad-saagaard ved Mogenstrup, hvortil der er et Areal af 437 Tønder Land, der fortkinlig egner sig til Schaferie og en betydelig Høst-Præstøe Amt.

bjergning, omtrent 1000 spanske Faar af fortrinlig Godhed. Ved det bedre Sving Uldhandelen i de senere Aar har taget, bør man haabe, at de Landmænd, der have holdt fast ved de finuldede Faar, ville komme til nogen Opreisning for de Tab, som deres Bestræbelse for at forsyne vore Klædefabriker med fortrinlig Uld, unægteligt i en Række af Aar paadrog dem.

De femerske eller Marssfaarene ere her i Amtet temmeligt almindelige hos Bønderne. Racen findes sjeldnere reen; men oftere blandet med den ældre danske Race eller med den engelske. Disse Faar ere temmelig store, og deres Uld, skjøndt ikke fin, er dog ret god og passende til Bøndens Brug; det er derfor naturligt, at han foretrækker dem for de spanske, hvis Uld han ikke kan faae anvendt i sit eget Huus, og som for deres Lidenheds Skyld ikke ere affættelige til Slagterne. Salget af Lam giver i Forsommeren Bønden en god Skilling, og derfor foretrækker han en større, trivelig og yngelsom Race. Faaremelken af de Faar, fra hvilke Lammene sælges, er af Bigtighed i hans Huusholdning, og bruges til Ost eller affættes undertiden med Fordeel. Det er derfor sandsynligt, at Dishley-Racen, der allerede finder megen Yndest hos Landmænd udenfor Bøndestanden, ogsaa vil finde Bifald hos Bønderne og blive temmelig udbredt. Men hæver den sjællandske Huusflid sig nogensinde saa høit som den syenske, saa vil man dog neppe blive staaende ved den ublandede Dishley-Race, hvis grove og haarde Uld kun er brugelig til Kalmuk, Dækener og grovt Klæde; thi da ville Konerne nok protestere, og bede om en mere finuldet Race, ligesom de allerede gjøre i Syen; og det vil da gaae med Dishley-Racen, som det efter en erfaren Landmands Bemærkning er gaaet med Malkekræernes Sommerstaldsodring. Hvor Konen prædominerer, ville de blive ombyttede med mere finuldede Faar. Vi ønske og haabe derfor, at deres Udbredelse her i Amtet ikke vil være af lang Varighed.

Den 21 Februar 1838 var Faarkreaturenes Antal her i Mehren Sogn 770 og den 30 Juni 1837 opgaves de at have været 1404. Dette sidste Antal er i det mindste ikke for høit, da dog ofte 1 Faar faaer 2 Lam, om endog stundum 1 løber over. Imidlertid kan det vel omtrent være rigtigt, da adskillige smaa Lam aarligt døe i de første Uger. Til en Bøndegaard paa 50 Tønder Land holdes

10 til 12 Faar, og kan aarligt, naar Mischeld ikke rammer, have fra 10 til 16 Lam.

I de fugtige Aaringer 1829 og 1830 døde her i Amtet en stor Mængde Faar af den Sygdom, man her kalder Loverslyndre og i Jylland Bandygen. Og det er først nyligt at dette Tab ved aarlige Tillæg kan ansees at være saavidt oprettet igjen, at her nu findes et ligesaa stort Antal Moderfaar, som her var førend hiin Sygdom begyndte.

Paa Hovedgaarden Marienborg paa Møen holdes engelske Faar af de saakaldte graabenede eller Southdowns-Racen, omtrent 400 Stykker.

Samme Race have vi havt i flere Aar her i Møhn Præstegaard. Den har ogsaa her vist sig særdeles trivelig og givet fortrinligt Kjød og megen Tulle; men Ulden er hverken saa hvid, blød eller fin, som den er paa nogle andre Faar, vi have af hængst Race.

I det sydlige Sjælland findes nu Dishley-Racen flere Steder, f. Ex. hos Forstraad Müller paa Petersværst og Proprietair Malling paa Steensbye Mølle. Den sidste har havt den i flere Aar, og bragt sin Flok til et Antal af 30 Moderfaar og 2 Bødere. Hans Indtægt af denne Faareflokk har ikke været ubetydelig, da Bøderlam til Tillægsdyr ere blevne betalte med 12 Rbd. og gode Gimmerlam af den rene Race med 16 Rbd. Stykket. Dette er nu vel kun saalænge som Sagen har Nyhedens Interesse; men da der ogsaa af Slagterne er bleven betalt 5 Rbd. for et saadant klippet Lam, vidner det noksom om, at Faar af denne Race passe for Sjælland. De udbredes ogsaa i Amtets forskjellige Egne. Paa Thurebyholm f. Ex. holdes Bødere og Faar af denne ægte Race, og Cancellieraad Mohr, der antager den at være den bedste af alle bekjendte til Blanding med Landracen, har derfra kjøbt 8 Bøderlam af blandet Race til 8 Landbrugere paa Valløe Stifts Gods.

I Stevnsherred har Kammerjunker Scavenius anlagt et Schæserie paa Seinehuusgaarden, hvor der holdes omtrent 200 Faar af Dishley-Racen, som hidtil synes at lykkes, uagtet Gaarden har side Marker. Kort denne Faararace synes at ville gjøre Ruore her i Amtet, og vil sikkert udbrede sig allevegne, hvor den

ikke kommer altfor stærkt i Collision med Huusmødrenes Huuslid, da den bestikker dem med deiligt fedt Lammeffød og ypperlig Tælle.

De Forsøg man hist og her har gjort med Faarefoldning og Sommerstaldfodring af Faarene, ere allevegne satte i Veroe igjen.

21.

Udbreder Havedyrkningen sig? hvor store ere de Haver Bønderne i Almindelighed anlægge eller have anlagt?

Ligesom Præstø Amt har mange Naturskønheder at fremvise, saaledes har det ogsaa smukke Haver, hvor Kunst og Natur have rækket hinanden Haanden for at glæde Betragterens Sie. Jeg behøver kun at nævne Liselunds og Marienborgs Haver paa Møen for at bevise dette. Sands for Haveanlæg er meget udbredt, og har fremkaldt smukke Haver ved mange Herregaarde, Præstegaarde og flere Steder. Men da en oekonomisk Beskrivelse vel nærmest bør holde sig til det Nyttige, ville vi blot endnu nævne, at mange smukke Blomsterhaver ogsaa findes s. Ex. ved Kjøbstæderne, og derefter strax vende os til Horticulturens oekonomiske Side.

Brugen og Affætningen er det fornemmelig man maa raadføre sig med, naar man vil anlægge Frugthaver eller Kjøkkenhaver; thi det hjælper intet, at man frembringer flere Frugter og Havesager, end man selv kan bruge, naar man ingen Affætning veed til dem. Egentlige Grønsager finder man vanskeligt Affætning for her paa Egnen, og Hovedstaden er for langt borte for den største Deel af Præstø Amts Beboere, til at de kunne concurrere med Amagerne i at forsyne den med Raal og Rødder eller med Hornsherred i at levere den grønne Vrter. Det er derfor et rigtigt Balg Amtets Landmænd, især ved den Kyst, fra hvilken den vaade Wei er kortest til Kjøbenhavn, have gjort, at de have besittet dem meest paa sorte Kirsebær (Bønderkirsebær), Svedseblommer samt Væbler og Pærer. Salget af disse Frugter har ogsaa allerede i lang Tid ofte givet adskillige Bønder her i Amtet en god Indtægt, uagtet den besværlige, bekostelige og for dette Slags Varer upassende Landtransport. Men den rene Indtægt

eller sande Fordeel af disse Haver vil blive endnu større, efter: haanden som Transporten af Frugterne mere og mere vil blive overladt til Vaadførerne alene.

Om Bøndernes Haver paa Møen skrev Consistorialraad Lund allerede 1822: "Det kjendes tydeligt i de fleste Bønderhaver, at "der har været en Tid, da man nøiedes med de gamle Frugttræer "og ingen nye plantede; men denne Periode er forbi, i det mindste "her i Egnen, thi paa de fleste Steder planter og pøder man "gjerne, og samler Frugttræer, hvor man kan faae dem. Jeg "kjender endog den Bønde, som paa eengang hentede 24 Frugt- "træer hos en Handelsgartner ved Kjøbenhavn."

"Ogsaa Kjøffenuurter saaer Bøndens Kone, men ofte med "maadeligt Held, enten fordi man sparer paa Gjødning, Bøn- "ding c. s. v., eller fordi Gravningen overlades til Fruentimmerne. "Der kjøbes derfor mange Urter og Rødder af omreisende Bøn- "der fra Falster."

"3 til 4 Skpr. Land eller undertiden mere, er disse Havers "almindelige Størrelse; men naar man i de gamle Bønderhaver "fradrager den græsgroede Deel, hvor de ældgamle Frugttræer "staae med nogle yngre der imellem; saa er den dyrkede Deel "mindre betydelig. Nogle Haver udmærke sig ved Siirlighed og "ordentligt Anlæg."

I de 16 Aar som siden ere forløbne har den Sands for Orden og Pyntelighed, som er saa umiskjendelig hos de mænske Bønder, ogsaa viist sig i mange af deres Haver, og fremkaldt Anlæg til Nytte og Fornøielse. Saaledes anlagde, for at jeg kun skal nævne eet Exempel, Gaardmand Hemming Madsen i Hjelm i Aaret 1837 ved Hjælp og Veiledning af Gartneren paa Marienborg en meget pyntelig Lysthave, og plantede en betydelig Deel vilde Stammer, der senere skulde podes.

I Baarse og Hammer Herreder findes gode Frugthaver hos Bønderne især i Kallehave, Mehren, Allersløv, Joenshoved, og Skibinge Sogne saavel som i Udbye Sogn, fornemmelig i Teglsrup Bye, samt i Rjøng og Veiløe Byer.

Fra ældre Tider har der især i de Byer, som ligge nær ved Stranden paa den sydsøstlige og østlige Side, været temmelig store Frugthaver især af Æble- og Pæretræer. Paa den Tid da Frugt-

træerne blomstre, afgive adskillige af disse Strandhyer f. Ex. Kindvig og Sandvig, omgivne af temmeligt store Frugttræer, i nogen Fraastand et meget smukt Skue, da de synes indhyllede i Skyer af Blomster. Denne Herlighed skal denne Egn efter Sagnet skyldes Prinds Jørgen, som eiede Jungsbove og havde Bordingborg Slot og Gods til Livgeding, og beholdt begge Dele, efter at han i Aaret 1683 var bleven formælet med Dronning Anna af England. Denne Prinds skal nemlig have holdt Gartnere, som han lønnede for at drage omkring hos Bønderne og plante og pøde i deres Haver. At dette Sagn er grundet, synes rimeligt, deels fordi Pontoppidan bevidner, "at Amtet af Prindsens Generøsitet, "Visdom og gode Anstalter drog de Fordele, der ei lade hans "Hukommelse uddøe"; deels ogsaa fordi disse Frugthaver med deres store og tildeels meget gamle Frugttræer paa flere Steder mere synes at være noget, der var Egnen skjænket herovenfra, end noget der var frembragt ved Beboernes egen Flid. Adskillige af de nuværende Besiddere ere temmelig ligegyldige ved Haverne, og iidsfranke sig til at indsamle den Frugt de gamle Træer bringe dem, uden at bekymre sig om at plante nye i de udgaaendes Sted. Andre vise derimod en roesværdig Omhu for at vedligeholde og forbedre deres Haver, f. Ex. Gaardmand og Smed Ole Christiansen af Sægebye, der har anlagt en stor Have med mange Frugttræer tildeels af de finere Sorter, Gaardmand Ole Rasmusen af Sandvig, der bærer megen Omhu for sin Frugt- og Humle-Have, og adskillige andre. Ved Sægebye og Skalsbye findes foruden Haverne ogsaa mange Frugttræer i Markerne og i en lille Hækselskov.

Naar Frugttræerne bære til, er her altsaa en stor Overflodighed af Frugt; men dette indtræffer ingenlunde hvert Aar. I Niehrn Præstegaards Have, hvor der ogsaa er mange og gode Æbletræer, har der kun i 3 Aar iblandt 13 været een ret overflodig Frugthøst, i adskillige Aar har den været temmelig god, i nogle maadelig, og i andre aldeles ingen. Dog pleier i Bøndernes Haver Pæretæerne, især de saakaldte Lærkepæretæer, sjældnere at staae feil end Æbletræerne.

I rige Frugtaar affatte Bønderne Frugten til Skippere, som lægge ind under Kyssen, eller kjøre med den til Kjøbenhavn,

hvortil den da efter 12 Miles Skumplen paa Landeveien ankommer i en meget forstødt og mørbanket Tilstand. Det er derfor godt, at denne Transport mere og mere bliver overladt Vaadførerne, der heller ingen Pløining eller andet Markarbeide have at forsamme hjemme.

Naar Affætningen paa Frugten kun er ringe og Priserne flaaue, stødes ogsaa en stor Deel til Most, som bruges om Efteraaret istedetfor Æl. Her i Huset have vi forsøgt at tilberede Most efter Bothmanns af Landhuusholdningsselskabet belønnede Priisfrist, og fundet hans Anviisning probat. Især betaler det sig godt at henlægge nogle Ankere Most for at anvende den istedetfor Viin eller Ædike til Grynssuppe.

Bønderne tørre ogsaa nogen Frugt til deres eget Brug, deels i Bagerovnen, og deels i Solen og Vinden, ved at trække Æblestykker paa Traade og hænge dem under Tagstjægget paa Solsiden; dog er det især Huusfolk og Indsiddere, der ingen Bagerovn have, som tørre paa denne Maade. Her i Præstegaarden tørres aarligt Kirsebær, Svedskeblommer, Pærer og Æbler til eget Brug paa Lærredskammer, der passe efter Ovnen, og kunne indsættes og udtages, uden at man behøver at gaae ind i den hede Ovn.

Møller Dalberg i Mehren, som engang for Kirsebærs Tørring har faaet Præmie af Landhuusholdningsselskabet, fortsætter denne Industrie og sælger Produktet til Urtekræmmere i Kjøbenhavn, saa ofte som Kirsebærhøsten er rig, og Kirsebærrenes Priis tillader det.

Naar man seer, hvor megen Frugt her spildes i oversflodige Frugtaar, deels ved slet og deels ved slet ingen Anvendelse, opstaaer det Dulle, at her paa Egnen kunde etableres en eller flere Eiderfabrikantier og Frugttørrevere, der forstode Sagen tilgavns. Vore Svedskeblommer kunne blive ligesaa gode som Svedsker, og adskillige Pæresorter, omhyggeligt behandlede, bedre end Figener. Den Mand, der gav sig af med at tørre Frugt, kunde tillige tørre Hør, og i den øvrige Tid af Aaret finde Veffkæftigelse som Hørbryder og Hørvinger. Vel søges vore indenlandske tørrede Frugter endnu ikke synderligt i Handelen, naar tørrede Kirsebær udtages; men naar først gode Pærer af dette Slags kom til Torvs, vilde de nok blive søgte; men derfor burde denne Indu-

frie drives af Folk, som forstode den tilfulde, og behandlede den ikke som en Bisag, men som en Hovedsag. For Pastor Sørensen i Veiløe er det lykkedes at producere og affatte Jordbær i en ualmindelig stor Mængde, saaledes at det rene Udbytte deraf i Aaret 1817 var 70 Rbd. og siden aarlig 100 ja 150 Rbd. I gode Aar produceres der i denne Have omtrent 1200 $\mathcal{R}$ Jordbær; og i mindre gode omtrent 800 $\mathcal{R}$. Disse affattes ved gaaende Bud i Næstved, Bordingborg, Præstøe og Sorøe; ja endog stundum i Kjøbenhavn. Denne betydelige Have, 12 Tønder Land stor, er anlagt i et forhenværende Morads og Uføre med den betydelige Beføstning af henved 5000 Rbd., og gavner Egnen meget, derved, at den om Foraaret er et Tilflugtssted for Arbeidsfolk, som savne Arbeide. Den indslutter i sig 11 Per, hvoraf en er beplantet med 65 podede Frugttræer, som i Aaret 1835 afgave 21 Tønder gode Frugter, en anden med Sylte-Kirsebær, en 3die med Roser o. s. v. Denne Have staaer stedse aaben for alle anstændige Familier, og besøges ofte i smukke Aftener, saa at i eet Aar 1040 Personer havde besøgt den. Paa Reformationssfesten 1826 tilbragte 250 Bønderfolk, efter at have taget Deel i Gudstjenesten, flere Timer i Præstegaardens Have. Til Ære for Egnens Beboere forsikkrer Pastor Sørensen, at aldrig Noget af høiere eller ringere Stand har berøvet Haven saa meget som et Blad eller gjort nogensomhelst Uorden.

I Tybjerg Herred var Havedyrkningen fra ældre Tider af meget forsømt blandt Bøndestanden. Afdsøde Grev Danneffjold, hvis Have-Anlæg ved hans egne Gaarde vare blandt de første i Landet, søgte ogsaa at udbrede Sands for denne nyttige Syssel blandt hans Underhavende. Ved hans og flere Landmands Bestræbelser er vistnok udrettet noget; men endnu er her i denne Sag meget tilbage at udrette.

I Farøe, Stevns og Bjeverskov Herreder ere de sorte Kirsebær den fornemste Frugt Bønderne have lagt Vind paa. Allerede Weinwich bemærker 1798: "Paa Haugedyrkningen lægge Bønderne liden Vind;—dog hjælpe de sorte Kirsebærtræer, som Forfædrene — hædret være deres Minde — have plantet, i trange Kornaaringer til at lette Bøndens Skatter." — Og Forvalter Boethe skriver fra Juellinge 1824: "Adskillige Steder

"er der plantet Frugttræer, dog lægges fortrinlig Vind paa danske Kirsebær, der ogsaa formedelst Affætteligheden ere de fordeelagtigste. Naar en Bønde kan have en Indtægt af 30 til 40 Rbdlr. af Kirsebærtræerne, da er det en god Hjælp for ham, og falder paa en Tid, hvor han ellers ingen Indtægt har."

I Almindelighed er det endnu Tilfældet i Stevns, Faxe og Bjeverskov Herreder, at Bøndernes Haver ere paa $\frac{1}{2}$ Tde. Land, hvor man nøies med de sorte Kirsebær, af hvilke mange Bønder gaar til Kjøbenhavn tilføes fra Stevns og Faxe Strande. Det sorte Kirsebærtræ er ogsaa fortrinligt stikket til at have Plads i Bøndens Have, da det, naar det engang er plantet, siden kan hytte sig selv uden videre Tilsyn og Pleie. I Vellinge Bye i Bjeverskov Herred have Beboerne havt en lignende god Indtægt af at sælge Stikkelsbær til Kjøbenhavn. Denne Industrie drives der endnu; men Udbyttet er nu mindre betydeligt end tilforn, fordi saa mange, der boe nærmere ved Hovedstaden, nu have lagt sig efter den.

Sands for ordentlig Havedyrkning vaagner dog mere og mere i disse Herreder. En Deel Bønder paa Vallø Stift have ved Cancellieraad Mohrs Foranstaltning erholdt mange Frugttræer fra det kongelige Rentekammers Planteskole paa Frederiksberg, hvormed de have været vel tilfredse. Det samme har ogsaa været Tilfældet paa Juellunds og Spanagers Gods, hvor der aarlig efter Godsforvalterens Foranstaltning bliver plantet flere hundrede Frugttræer.

Enkelte Mand i Klippinge i Stevns Herred have anlagt ypperlige Haver, som ere beplantede med udsøgte Sorter Frugttræer, som de selv have podet med Kviste fra Gjorslev Have, f. Ex. Gravenstener, Jordbærbæle, Pigeommer, Paspommerouge o. s. v. Vel høre slige Haver endnu til Sjældenhederne; men naar Nyttens viser sig, vil Exemplet vel blive fulgt af Flere.

22.

Gives der i Egnen Skov, som kan afgive Brændevæed og Savntræ? eller nye Skovplanlæg? Forveftjær til eget Forbrug eller til Salg? Tænktes der paa Plantninger paa 2, 3 til 4 Skjepper Land til Savntræ og Brændsel?

Om Skovene i Præftø Amt.

Ed. Land.

Præftø Amt er i det Hele taget endnu temmeligt vel forsynet med Skove. Det har et større Skovareal end noget andet af Sjællands Amter, nemlig efter det ftatiftifke Tabelværk 34,310, medens Frederiksberg Amt, fom i faa Henseende fommer det nærmest, har 33,951, og det ligeledes Skovrige Maribo Amt 33,211.

Af ovennævnte Skovareal optage

a) private Skove:

1) I Bieverskov Herred	725.
2) Gammel Kjøgegaards Birk	753.
3) Balløe Birk	5,383.
4) Stevns og Farøe Herreder	6,613.
5) Bregentved Birk	3,618.
6) Thybjerg Herred	3,860.
7) Gisselsfeldt Klosters Birk	1,529.
8) Bordingborg søndre Birk	4,345.
9) Bordingborg nordre Birk	3,658.
10) Møns Herred	2,270.

32,754.

b) Kongelige Skove:

Petersgaards District	1,556.
---------------------------------	--------

I Alt 34,310

Efter de til det kongelige Rentekammer gennem Amtet indsendte Indberetninger om Skovenes Tilstand i Præftø Amt for Aaret 1837 kan følgende Fortegnelse meddeles over dette Amts Skove.

Eiernes Navne. 1. Gammelkjøgegaards Skovareal Td. Land.
 Kammerjunker Carlén. 757 $\frac{1}{2}$.

er her opgivet til.
 Dette Skovareal er indhegnet og frez
 det med dobbelt Grøvt og Bold; Sko:
 vene bestaae især af Ege og Bøge fra
 30 til 80 Aars Alder; men ogsaa af
 nogle Elle og Underfkov. Desuden in:
 deholder det ung Nagleskov, i hvilken
 i Løbet af Aaret 1837 er plantet 22,000
 Fyrreplanter, 4,500 Granplanter og
 3,500 Birkeplanter, samt 2000 Elle:
 planter; desuden er omtrent 14 Td. Naa:
 lefrø saaet i de forskellige indelukkede
 Hauger og paa Sletterne. I Aaret
 1837 er gravet 2,009 Favne Vandgrøf:
 ter til samtlige Skoves Forbedring. Et
 Stykke af denne Skov er beplantet med
 Gran og Lærketræer af mere end 40
 Aars Alder.

Hofiagermester
 Grev Brochenhuus
 Schack.

2. Stamhuset Giesegaards Skov:
 areal.

725 $\frac{3}{4}$.

I en Deel af disse Skove, Ringsbjerg
 Skov kaldet, paa circa 68 Tdr. Land,
 have Ringsbjerg Byes Gaardmænd efter
 Udsøfningsforretningen af 24de Mai
 1809 Græsset paa Sletterne til Høe:
 slet, saavel som aarlig Gjærdselhugst.
 Den fuldkomne Indfredning af denne
 Ringsbjerg Skov vil skee, naar de nu:
 værende Gaardsfæstere fratræde. Den øv:
 rige Deel af Stamhusets Skove er un:
 der en fuldkomnere Fred.

Samme.

Spanager Hovedgaard har

50.

3. Herfølge Præstekald

21.

(Hegnet herom er ikke forsvarligt.)

4. Ni Borgere i Storehedinge eie i

Giernes Navne. Interessentskab den saakaldte Storehe: Ed. Land.
dinge Kirkefkov 100,

som bestaaer af Afs, Elle, Bidie, Hessel og nogle faa Ege. I Aaret 1837 er her plantet 1000 Ege, 3000 Gran og 2000 Elle-Planter.

5. Kjøbmand H. Hoffmeyer i Store: hedinge 4 $\frac{5}{8}$,

eier den saakaldte Lovisenborg Skov bestaaende af Ege, Bøg, Poppel, Afs, Birk, Elle, Naaletræer, samt Hessel og Hvidtorn. Aar 1784 Agerjord; men er senere plantet af dens nuværende Eier, som ogsaa i Aaret 1837 har ladet plante 700 Ege, Graner og Elle.

Kammerjunker
Scavenius.

6. Hovedgaarden Gjorsløv 1,349 $\frac{9}{14}$.

Disse betydelige Skove ere holdte i Fred og blive forstnæssigt behandlede. Foruden Vedligeholdelsen af en betydelig Træfale er her i Aaret 1837 plantet 12,635 Bøge, 7,650 Ege, 1,150 Elle.

7. Bømmetofte adelige Jomfruekloster 2,469 $\frac{1}{2}$.

Alle disse Skove staae under en Overforster, Hofjægermester Baron Wedell. I Aaret 1837 er i samtlige Klosters Skove udplantet 4080 Birketræer, 990 Ege, 4000 Bøge, 600 Afs og 10,000 Elle. I samme Aar er udviist til Gaardene og Godssets Forbrug i Alt 507 Favne fløvet og 123 Favne Fagot Brænd, og paa Roden udviist 138 Favne samt 500 Alen Egetømmer. Til Salg ved Auction er udviist 267 $\frac{3}{4}$ Favne paa Roden og 258 $\frac{1}{2}$ Læs Udhug, der er udbragt til 1,961 Rbd. 12 s.; fremdeles er solgt 40 Favne Knudebrænde for

Eiernes Navne. 39 Rbd. 3 Mk., samt Barken af de til Ed. Land. Saugtømmer bestemte Ege for et Beløb af 175 Rbd. 2 Mk.; for Høsfletten paa de aabne Pladser er indkommet 327 Rbd. 4 Mk.

Grev Holck Win- 8. Hovedgaarden Rosendals Skove . 310,
terfeldt. bestaaer af Ege, Bøg, Aak, Elle og Hest-
sel. Af Rosendals samtlige Skove ud-
vises aarlig circa 130 Favne af Bøg,
Ege og Aak til Præsten, Skolelærere,
Forpagter, Forvalter, Skovbetjente, God-
sets Bønder og Kalksteensbrydere samt
til Saugtømmer. Her er i en Deel Aar
ikke solgt andet end noget Aak og Elle;
Udhugst.

Baron Thott. 9. Lindersvold og Strandegaard har . 689 $\frac{7}{10}$,
bestaaende af Ege, Bøg og Aak, i god
Fremvæxt og tildeels beplantede med Ege
og Naaletræer. I Aaret 1837 udvistes
af disse Skove til Gaard og Gods 338
Favne Bøgebrænde; men solgtes intet.

Kammerjunker 10. Lystrup Hovedgaard har egentlig
de Mylius. Skovareal 341,
og et Areal af Overdrev, Græsnings-
lodder o. s. v., der er bestemt at anvendes
til Skov af circa 589 Ed. I disse
Skove hugges intet uden efter speciel
Udvælsning ifølge det kongelige Kente-
ammers Foranstaltning.

Grev Moltke til 11. Jomfruensegede har Skovareal 753.
Bregentved. I disse Skove er i Aaret 1837 plan-
tet i Alt 22,480 Graner, 12,900 Elle
og 5,300 Birke. Til Deputater samt
Gaardens og Godsets Brug er i 1837
udvæist 89 $\frac{1}{4}$ Favne Brænde, samt de for-
nødne Ellestænger, Gjerdsel, Stavre,
Baandkjeppe og Tællekjeppe til Herre-
gaarden og 3 Ege til Saugtømmer tære:

Giernes Navne. ret til 265½ Alen. Barken af disse Ege 12. Land.
der er udbragt til 68 Rbd. 64 f. er
det eneste, som i Aaret 1837 blev bort-
solgt fra disse Skove.

Baron Reedts
Thott.

12. Baroniet Gaunse har Skovareal
som er aldeles udfisktet og indfredet;
og hvor der dels ved naturlig dels ved
kunstig Besaaening og Plantning sør-
ges for Skovens Tilvært og ung Skovs
Opelskning. Disse Skove bestaae vel
især af Bøge; men dog ogsaa af Ege,
Alme, Aske, Hessel, Gran, Fyr og Bir-
ketræer.

476 $\frac{4}{14}$,

13. Gisselsfelde Kloster har Skovareal
der fornemmeligt er bevokset med Bøge-
træer, men dog ogsaa med Ege, Ask,
Elle, samt Birk, Gran, Lærke og en-
kelte Fyr. Da alle aabne Pletter ere
beplantede med Bøg, Birk, Gran, Lærke
og Fyr, opelskes Ungskov nu for det
meste ved naturlig Besaaening.

1,104,

Porsmoses Skoven, der bestaaer
af 300 12. Land bevokset med Birk,
foruden en Eng paa henved 400 12.
Land hegnes paa den ene Side af en
stor Aa og paa den anden af 4 Alen
brede Flekgrøfter.

Ved Sønder Skoven i Thybjerg
Sogn er ogsaa en Eng og Mose paa
120 12. Land grøftet fra Skoven, og
anvendes alene til Græsning, hvorfor
den ligesaa lidt som ovennævnte Eng
paa 400 12. Land er regnet med under
ovenstaaende Skovareal.

14. Holmegaards Gods, tilhørende
Grevinde Danneskjold Samsøe, har
Skovareal

304,

Giernes Navne. hvor de med Skov ubevoredede Pladse Ed. Land.
ere besaaede eller beplantede, og Ungskov-
ven er i god Væxt.

Groferer C. Ron- 15. Næsbyeholm og Bavelse Gods har Skovareal 1,496.
nenkamp.

Disse Skoves Hovedbestand er Bøg,
blandet med nogen Elm, Aß og Eeg.
For samtlige Skove have en Træplan-
testkole, hvorfra i de senere Aar bety-
delige Udplantninger have fundet Sted.
Iøvrigt giver Selvbesaanningen her en
meget stærk Opvæxt; ogsaa Fyr, Lærke
og Gran er i Opvæxt.

Prop. J. S. Bøch. 16. Sandbyegaard har et Skovareal af 50.
hvorpaa Skoven bestaaer af Eeg, Bøg,
Elle, Hæssel, Fyr og Gran, hvoraf en
Deel er i Opvæxt.

Kammerherre 17. Thybjerggaard har 160.
v. Steinmann.
Skoven bestaaer for størstedelen af Bøg
og Elle. I Aaret 1837 er udplantet
600 Stykker Bøg og 300 Gran, og
desuden besaaet 10 Ed. Land, som sam-
me Aar indtoges til Skov, med Gran-
frøe.

Grevinde Danne- 18. Raunstrup Gods har 118 $\frac{1}{2}$.
Hjold Samfæ.
Skoven bestaaer af Bøg og Aß i god
Opvæxt.

Oberst C. P. von 19. Brørse Gods har 145 $\frac{3}{4}$.
Post.
Skoven bestaaer af Eeg, Bøg, Elm,
Aß, Elle og Birk. I Aaret 1837 er
udplantet 1,600 Granplanter og 100
Birkeplanter. Der hugges kun til Gaar-
dens eget Forbrug og ubetydelig Ud-
viisning til nogle Fæstere; men intet til
Salg.

Frue de Bang. 20. Sparresholms Gods har . . . 446 $\frac{1}{2}$.
Skoven bestaaer af Eeg, Bøg og Elle,

Giernes Navne. og vedligeholdes deels ved Selvfesaae: Ed. Land.
ning, deels ved Plantning.

21. Gerlufsholms Gods har Skov:
areal 824 $\frac{1}{2}$,

hvoraf dog en stor Deel ligger i Sorø
Amt. Skoven bestaaer af Eeg og Bøg,
og paa mange Holme, hvor Grunden
ei er tjenlig til Lovtræer, af Naaletræer.

Zustitsraad
Grüner.

22. Rønnebæksholms Gods har Skov:
areal. 199,

Skovene bestaae i det Væsentlige af
Bøg. Der plantes aarlig unge Træer,
og paa de store Moser saaes Algern og
Olden, naar disse falde.

Stiftsdame Frø-
ken v. Raas.

23. Grevensvænges Gods har Skov:
areal. 18.

Skoven bestaaer af Eeg, Bøg, Aak og
Gran samt Elle og Hæssel. En Deel
Eeg, Birk, Bøg, Aak, Elle og Hæssel
er udplantet.

Frue Hammer.

24. Viborggaard, har et Stykke af
Steen-skoven i Fensmark Sogn circa 30.
denne Skovpart har i sin Tid ligget til
Fensmark Præstekald; men er derfra
arvefæstet bort til Viborggaard. Aarlig
plantes en Deel unge Træer især Na-
letræer.

Pastor Knudsen.

25. Rønnebæk Præstegaard har Skov
circa 3.

Omtrent Halvparten af Skoven bestaaer
af Bøgetræer og Resten af Tjørn, Hæ-
ssel og Elle. Til Ungskovens Opelsning
er intet af Betydning foretaget.

Desuden har Baroniet Gaunse i
Thybjerg Herred og Rønnebæk Sogn
en Skov, Ellevængen kaldet, hvis Hart-
forn er Ager og Eng 1 Ed. 4 Skpr.

Giernes Navne, 2 Alb. og Skovskjold 1 Fdk. 1 Alb.; Ed. Land.
 men hvis Areal ikke vides; den er ud-
 skiftet og indfredet og Ungskov opelskes
 deels ved naturlig, deels ved kunstig
 Besaaening.

Vordingborg Søndre Virk.

- Frøken von Raas. 26. Grevensvænge Gods har frem-
 deles i Hammer Herred, Mogenstrup
 Sogn, Skovareal 75.
 bevoret fornemmelig med Bøg. Ved
 Fredning og Plantning sørges for Ung-
 skovens Opelskning.
27. Mogenstrup Kirkeskov udgjør 12 $\frac{1}{8}$.
 og tilhører Holmegaards Eier, Grev-
 inde Danneskjold Samsøe, som har for-
 skjønnet denne Plet saare meget; den
 unge Naaleskov er i glædelig Frem-
 vært.
- Proprietair Lund. 28. Snertingeegaarden har Skovareal 64.
 hvoraf omtrent Halvdelen er bevoret med
 ung Opvært af Eg og Halvdelen med
 ung Opvært af Bøg, der begge groe
 meget frodigt til.
- Frue Arbo. 29. Lundbyeegaard har Skovareal (Mol-
 tylund) 93 $\frac{1}{2}$.
 hvoraf Halvdelen i Hammer Sogn,
 søndre Virk og Halvdelen Baarse
 Sogn, nordre Virk. Skoven bestaaer
 af Bøg, Elle og Hessel og er i god
 Fremvært.
- Kammerjun- 30. Leffende Gods har Skovareal 727 $\frac{3}{8}$.
 ker Raben. hvor Skovene, der for det meste bestaae
 af Bøg, nyde god Fremvært, fordi de
 staaes og have Fred.
- Dofjægermester 31. Lilliendals Gods har Skovareal 743.
 Greve Knuth. Skoven bestaaer for største Delen af
- Dræstoe Amt. 18

Giernes Navne.	Bøg og af lidt Tæg, Elle og Hæssel.	Td. Land.
	For Ungskovens Opelskning sørges deels ved naturlig Besaaening og deels ved Plantning.	
Udsædfor Ka- gaard.	32. Hovedgaarden Iselingen har Skov, der bestaaer især af Bøg, men dog ogsaa af Tæg, Hæssel, Alm og Afsk. Ved Fred og god Behandling sørges for Ungskovens Fremvæxt.	452.
Groesferer Wad- sards Ekte.	33. Gaarden Marienlyst har Skov, som bestaaer af Bøg, Tæg og Elle, og behandles forstnæssig.	331.
Consul Staal.	34. Marienberg har Skov 25. Brødrene Consul Staal i Bor- dingborg og Proprietair Staal til Nunøe eie i Forening en af Tæg og Bøg be- staaende Skov, Bjerremarken kaldet, hvis Areal er	64. 180.
Proprietair Ha- strup.	36. Rosensfeldt Gods har Skovareal Skoven bestaaer af Tæg, Bøg og Elle. God Ungskov er i Oprægt.	826.
Landsbønsenscom- missair Veth.	37. Gallerupgaard har Skov Skoven bestaaer af Tæg, Bøg og Pop- pel, og er opelsket paa Agerland ved Plantning.	20.
Kommerraad Jacob Staal.	38. Paa Nunøe er Skov Dens Bestanddele ere Tæg, Bøg, Afsk og Nauer, og den har i lang Tid væ- ret i Fred.	12.
Hs. Majestæt Kongen.	39. Vintersbølle Skov der meest bestaaer af Bøg; er som Do- maine Skov henlagt til Petersgaards District under Oversærster Hoffjægerme- ster Baron Wedell.	250.
Proprietair Klingberg.	40. Debjerggaards Lund bestaaer af Tæg og Afsk, dog meest af Hæssel, og har et Areal af	19.

Giernes Navne. 41. Pieregitsborg Præstegaards Skov
 Vedligeholdes ved naturlig Besaaening.
 Til Beneficiarius udvises aarlig 10
 Favne Brænde. Den bestaaer af Bøg.

Nordingborg Nordre Birk.

Capitain v. Bjørn. 42. Bredehauge har 3 smaa Skove,
 tilsammen 33 $\frac{1}{2}$.

Ved hensigtsmæssig Hugning, ved om-
 hyggelig Fredning og ved Plantning
 især af Blodskov og Naaletræer sørges
 for Ungskovs Opelskning.

Justitsraad 43. Bekkeflov Gods har Skovareal . 304.
 Schmidt.
 som er indstødet, og hvorpaa Ungskov
 opelskes ved naturlig Besaaening.

Kammerherre 44. Veldringe Gods har Skovareal . 518 $\frac{1}{2}$.
 Raben Levetzau.
 hvorpaa Skoven, der fornemmelig be-
 staaer af Bøg, vedligeholdes ved om-
 hyggelig Fredning.

45. Everdrup Præstegaards Skov . 20.
 blev i forrige Beneficiarii Tid i høj
 Grad medtaget af Skovtyve.

Pentiksen. 46. Ellebrudgaardens Fredskov . 30.

Skoven behandles som Blanding af
 Høiskov, Baandstageskov og Frugtskov.
 Ved Fredning af naturlig Opvært, Ud-
 saaning af Nodder og Plantning af
 Popler, Forædling af Frugtskov, sørges
 for Skovens Vedligeholdelse.

Secretair Wolff. 47. Engelholms Gods har Skovareal 141.

hvorpaa Skoven bestaaer af Bøg og
 Elle; Udviisning skeer i Overskoven,
 hvor samme findes nødvendigt for Un-
 derskovens Opvært. Et Stykke af Hæn-
 gen og Lytskovens beplantes aarlig med
 Bøg, Elle og Naaletræer.

Proprietair 48. Hovdingsgaarden har Skovareal 406.
 P. Hagen.

Siernes Navne. hvorpaa Skovens Hovedbestanddeel er Ed. Land.

Bøg; men hvor dog ogsaa findes en Deel Ege, Alf, Elle og Hæssel. En Planteskole er anlagt for Naaletræer, og en betydelig Deel Gran; og Ege: Planter ere udplantede. Hæsselskoven benyttes til Baandkjeppe.

49. Langebæks Præstegaards Skov . 4.
Underskoven er overladt til sig selv.

Proprietair Theill. 50. Langebækegaards Skov . . . 40.

I denne Skov, hvori findes en Frugt: have paa 4 Edr. Land, sørges for Op: værten ved at borthugge det fletteste, saa at de lige Træer faae Luft.

51. Til Baroniet Gaunøe hører frem: deles Sjolte Skov i Snesere Sogn, 38 Edr. Land og Nafide Skov i samme Sogn, $15\frac{1}{4}$ Ede. Land, i Alt . . . 53 $\frac{1}{2}$.
hvorpaa findes god gammel Skov og stærk Opvært.

Frue Arboe. 52. Dremansgaard Gods har Skov: areal

Bugtved 13 Edr.

Taagebye Koehave . 23 $\frac{3}{4}$ —

Skalsbye Koehave . 16 $\frac{5}{8}$ —

Sandvig Koehave . 21 —

Stængesholm 23 $\frac{6}{8}$ —

Alle disse ere særskilte Skove.

Nekkende og Tjørnehoved Skove 145 $\frac{1}{2}$ Ed.

Kragervig og Nebbe Skove . 154 $\frac{1}{2}$ —

disse 4 sidstnævnte udgjøre en sammen: hængende Strækning.

Hele Dremansgaards Skovareal er . 398.

Skovene bestaae fornemmeligt af Bøge: træer, da ældre Ege kun findes enkelt: viis og ikke i betydelig Mængde. Op: værten søges fremhjulpen ved forstærk:

Giernes Navne. sig Behandling, ligesom der aarlig ud: Ed. Land.
saaes og plantes især Naaletræer.

Cand. juris Ga- 53. Petersgaard har Skovareal . . . 150.
bricius de Tenge-
nagel. hvorpaa Opvæerten fremmes deels ved
naturlig Besaaening og deels ved Plant-

ning.

Justitsraad H. 54. Raadegaards Skovareal er . . . 117.
Gallisen. hvorpaa Opvæerten fremmes ved natur-

lig Besaaening.

Anders Hansen. 55. Rødsbjerggaarden har Skovareal 16.

som vedligeholdes ved naturlig Besaae-
ning. Af Underskoven udhugges aar-
lig Aft og Hessel til Baandkjeppes.

Proprietair 56. Steensbye Mølle har Skovareal 158.
P. H. Malling. hvorpaa Ungskoven opelskes ved natur-

lig Besaaening og hensigtsmæssig Hugst.

Baron Stampe. 57. Baroniet Stampenborgs Skova-
real er 1041½.

hvorpaa Skoven bestaaer af Ege og
Bøg; Baroniet har i sine Skove ual-

mindeligt mange Ege. For Vedlige-
holdelsen sørges ved omhyggelig Fred-
ning, naturlig Besaaening, Plantning
af Bøg, Gran og Elle samt Pile og
Udsaaening af Bøg og Algern efter at
Jorden forud er pløjet og tilberedt.

Frue Arboe. 58. Lundhyegaard har foruden den un-
der No. 9 anførte Skov Møllylund
paa 93½ Tde. Land, hvoraf Halvdelen
ligger i Hammer Sogn og søndre Virk,
en stor og 2 smaa Skove i nordre Virk
paa 129½.

hvis oprindelige Bestanddele ere Bøg
og tildeels Elle og Hessel. Ungskoven
opelskes ved, at frede den af Naturen
betydelige Opvæxt, ved Besaaening samt
Plantning af forskellige Træsorter.

Eiernes Navne.

Tdr. Land.

N. Jansen.

10.

59. Kallehaugens Færgegaards Skov .
bestaaer meest af Hessel med nogle en-
felte Ask og Egetræer. Skoven lig-
ger midt i Jordlodden, og afbenyttes til
Græsning. Ungskov opvokser ei paa an-
den Maade end ved naturlig Besaae-
ning og Rodskud.

Juslitsraad Grøn-
ner.

60. Stortinge Skoven i Evedrup
Sogn

22.

Der plantes aarlig unge Træer og paa
de større Plainer saaes Agern og Ol-
den, naar disse falde; Skoven behand-
les isvrigt forstumsig, overensstem-
mende med det kongelige Rentekam-
mers Skrivelse til Eieren af 19de Febr.
1831.

Nøens Herred.

Kammerjunker
Scavenius.

61. Klintholms Gods har Skovar-
real
hvoraf Klinteskoven alene er paa 568
Tdr. Land og Aborrejserget paa 202
Tdr. I en lang Række af Aar har der
aarlig været anvendt meget paa Sko-
vens Kultur. 36,000 Naaletræplan-
ter ere udplantede i Aaret 1837. Sko-
vens Stand ser i det Hele godt og Ung-
skoven i stærk Fremvært. Hovedbestand-
delen er Bøgskov.

1097.

Enkekammerher-
reinde Raben Hvit-
feldt Levegau.

62. Lisehøls Gods har Skovareal .
med Bøg, Fyr og Gran skov, som frem-
mes ved Skovens planmæssige Behand-
ling, ved Fredning, Plantning og Be-
saaening.

179.

Grevinde Dannes-
kjold Samboer.

63. Nordfeldt Gods har Skovareal .
hvorpaa Skoven bestaaer af Bøg og

323.

Giernes Navne. noget Hessel. Ungskovens Vært frem Ed. Land.
mes ved Plantning, Saaening og na-
turlig Besaaening, og derved at kun
det Undertrykte hugges.

Proprietair Turs 64. Marienborg Gods har Skova: 596.
tein.
real

med Bøge og Egeskove. Ungskoven op-
elstes ved naturlig Besaaening og kun-
stlig Skovkultur, da Naaletræer og Løv-
træer plantes.

65. Damsholte Præstekalds Skov . 8.
var forhen Ellemose; men er nu beplan-
tet med Birk, Poppel og Ask af den
nuværende Beneficiarius.

66. Phanefjord Sogns Skove . . 400.
eies af 80 Bønder som ere Interessens-
ter i Godset No. 2. Det i disse Skove
stedfindende Sameie vedbliver, men ved
Skrivelse af 17de October 1835 ere de
henlagte under Tilsyn af Forstraad Mül-
ler paa Petersværst, efter hvis Anviis-
ning Ungskoven opelstes ved planmæs-
sig Behandling.

67. Phanefjords Præstekalds Skov . 4.
med hvilken for Tiden afsøede Pastor
Paludans ugifte Døttre ere benificerede,
bestaaer af Bøgetræer og vedligeholdes
ved Fredning.

68. Bogø Sogns Skov 228.
Eies ved Sameie af samtlige Gaard-
mænd, og vedligeholdes ved Plantning
og Fredning.

Paa mange af de her benævnedes Skove er det endnu kjen-
deligt, at de i ældre Tider ikke ere blevne vel behandlede. Men
Præstes Amt har nu flere Skoveiere, som alvorligt tænke paa
Efterkommernes Tarv. Saaledes er, for at jeg kun skal anføre
et Exempel, i Siorsløv Gods Skove fra Aaret 1812 til Be-

gyndelsen af Aaret 1833 udplantet 22,530 Ege; 5,165 Alme-træer; 121,982 Bøge; 3,440 Åffe; 21,820 Birketræer; 188,862 Elle; 11,133 Åhorn; 13,800 Fyrreplanter; 15,758 Lærketræer; 60,803 Graner. Desuden er der udleveret af Planteskolen for at udplantes paa andre Steder 130,500 Granplanter. Fremdeles er der udsaaet Agern paa 3 Tdr. Land, som staae i frodig Væxt.

Ligeledes vidne de smukke Anlæg i Klinteskoven paa Møen og de betydelige Plantninger af Naaletræer paa Aborrehjerget og de øvrige Bakker ved Klinteskoven, som Hr. Kammerjunker Scavenius ved den duede Skovrider Bjørnsen har ladet udføre, at Klintholms Eier saavel tænker paa at glæde sine Samtidige, som paa at gavne Efterslægten.

En lignende Omfarg findes næsten hos alle de store Skoves Eiere i Præstø Amt; og om end Skaansomheden over Skoven hos enkelte iblandt dem har til Følge, at store Træer, som ere modne til at hugges eller slagbare, blive staaende for længe til Skade for Underflokens Væxt, saa er dog en saadan Spar-somhed og Mænsomhed langt at foretrække for Lysten til at hugge væk for Fode.

Paa Landtungen Ulfshale, der hører til Stege, har i ældre Tider været betydelig Skov. Nu er der ifkun Levninger tilbage af denne, meest Bøg og Egepurrer. Men der tænkes nu alvorligt paa dens Fredning og Beplantning, og det er at vente, at Bedkommende, som have benyttet Forstraad Müllers Raad og Veiledning, ville træffe saadanne Forholdsregler, at Ulfshalen atter med Tiden vil erholde en betydelig Skov, som vilde blive til stort Gavn for Stege Bye og til Forskjønnelse for Egnen der omkring.

Valløe Stifts Skove.

(Eieren Walløe Stift.)

A. Valløe District.

- 1) Vraabye Hestehave og Lunden . . . 102 Td. 7½ Skp.
 Adskiftningen er foretaget imellem 1797 og 1805, og det for Græsningsretten udlagte Areal er ryddeliggjort, Lateris 102 Td. 7½ Skp.

Td. Land.

Transport 102 Td. $7\frac{1}{2}$ Skp.

fredet og indhegnet med dobbelt Grøvt og levende Hegn, og enkelte Steder med Riisgjerde; (Disse 2 Bemærkninger gjelde om alle Valløe Stifts Skove undtagen Dyrehaven, som er indhegnet med Stakit af Enebærstager.)

Skovens Forryngelse er med Held paabegyndt, af de aabne Pletter cultiveres aarligen en Deel.

- 2) Almissevænge (inclusive Skovfoged-Lodden) 272 — $1\frac{1}{4}$ —
Hovedbestanden hjælpes ved Udhugning af de undertrykte Stammer. Opvæksten fremmes ved Moderstammernes Borttagning; de aabne Pletter cultiveres med Bøg og Elle efter Jordbundens Beskaffenhed.
- 3) Vestre og Østre Nyhave (incl. Skovf. Lod) 200 — $1\frac{1}{4}$ —
Ligeledes.
- 4) Hersøge Præsteskov forhen omtalt 20 Td. Land.
- 5) Hersøge Køhave, incl. Grubberholm, Bedst. Kjølle Overdrey og Storskov . . . 1,447 — : —
Ligeledes, kun at her ogsaa plantes Ege og Naaletræer.
- 6) Billesborg Indlukke, incl. Strandskoven og Sandlyngen udgjør med Skovf. Lodden 262 — $5\frac{1}{2}$ —
som No. 5.
- 7) Dyrehaven, Purrelund og Pramskoven . 421 — 5 —
Som de andre, undtagen Dyrehaven, hvor naturlig Forryngelse ikke kan finde Sted, hvorfor dennes Forskyttelse til sin Tid vil blive paatænkt.

B. Vellinge Beridt. (Eieren Valløe Stift.)

- 1) Den sammenhængende Skovstrækning fra Græsmarken til Taagerødskov. . . . 1,016 — 2 —
Lateris 3,722 Td. $6\frac{1}{2}$ Skp.

Td: Land.

Transport 3,722 Td. 6 $\frac{1}{2}$ Skp.

Som No. 2 under Valløe District, kun
at her og plantes Ege og Naaletræer.

2) Nørskov (er vel Nørreskov)	90	—	4 $\frac{1}{2}$	—
3) Taagerød Skov og Søndre Fælle	338	—	4 $\frac{3}{4}$	—
4) Gallerup Indlukke	261	—	4 $\frac{3}{4}$	—
5) Østerledsskoven	6	—	1 $\frac{3}{4}$	—
6) Herfølge Hestehave og Evansbjerg Ind: lukke	106	—	2 $\frac{3}{4}$	—
7) Eibye Skov, incl. Skovfoged: Lodden	142	—	2 $\frac{1}{2}$	—
8) Skovhuusvænget	205	—	5 $\frac{3}{4}$	—
9) Lunden	10	—	7 $\frac{1}{2}$	—
10) Krageskov	283	—	4 $\frac{1}{2}$	—

Alle foranstaaende ere Fredskove.

Summa 5,168 Td. 5 $\frac{1}{4}$ Skp.

11 og 12 Rapperup Bænge, Ringsbjerg Skovmark ubekjendt Areal
og Boholdt Skov, benyttet af Bønderne
til Gjerdselhugst og Græsning, og er ei
indfredet formedelt Skovarealets Ubety:
delighed og adspredte Beliggenhed.

Til yderligere Oplysning om, at der i Stiftets Skove sør:
ges for Ungskovs Opelskning, bemærkes, at paa de aabne Pletter,
der endnu findes i de indfredede Skove, fra 1te Januar til 31te
Decemb. 1837 er udplantet og udsaet:

a) paa Valløe Beridt plantet	16,140	Egeplanter
udsaet 20 $\mathcal{B}$ Birkefrøe	35,100	Bøgeplanter
8 - Hvidelle	5,300	Åskeplanter
15 - Lærke	29,900	Elleplanter
10 - Fyr	100	Kastanier
2 - Weichmouth	19,900	Naaletræplanter
b) paa Lellinge Beridt plantet	500	Egeplanter
udsaet 4 $\mathcal{B}$ Granfrøe	6,600	Bøgeplanter
2 - Lærkefrøe	600	Birkeplanter
2 - Weichmouth.	8,400	Elleplanter.

Bregentved Grevskabs Skove.

I Sorø Amt har Grevskabet en Deel (11) større og mindre Skove, hvoraf de største ere Urnen (paa Kortet Urnede Skov) 492 Td. Land, Bregentved Dyrehave 138 Td., Sophiendals Hestehauge med Præsteskov 214 Td., og Brandemad Skov 171 Td.

Disse Skoves samlede Areal udgjør 1,197½ Td. Land.

I Præstø Amt har Grevskabet: Td. Land.

12) Thurebye Dyrehave, bruges som Dyrehave . . .	140
13) Roehaugen	47
14) Nyeskov	141
15) Thurebye Hestehave	272
16) Grevindeskoven	790
17) Boeholdt	151
18) Kildelunden	6
19) Ulstruplund	46
20) Nyeskoven	68
21) Krogevænge	5
22) Børsted Hestehave	80
23) Fredskoven Børsted Bønger	81
24) Kjederup Lykke	35
25) Fredskoven Egevænget	58¾
26) Østerkoven, norden for Herredsveien	175
27) Olstrup Skov (til Høeslet og Gjerdselhugt for Olstrup Mænd)	61
28) Totterup Skov	40
29) Boellskov med Arnsø Hestehave	323
30) Sønderklov med Leierstøfte Hestehave	114
31) Slaaegaarden	51
32) Stubbekrogen	70
33) Carise Hestehave	70
34) Ganneskoven	590
35) Bønderød Hestehave	16
36) Carisegaardens Bønger til Høeslet og Gjerdsel for Bøerne af Carisegaarde	4

Lateris 3139¾ Td.

	Id. Land.
	Transport 3,439 $\frac{3}{4}$
37) Løkkefjoven med Carise Præsteskov	100
38) Vestre Indelukke	95
	Summa 3,634 $\frac{3}{4}$.

(Efter det statistiske Tabelværk 3,618 Id. Land).

Med Undtagelse af No. 27 og 36 ere de øvrige Skove udskiftede af alt Fælledsskab og indfredede. For Opvarten sørges deels ved naturlig Besaaening deels ved Plantning af forskellige Træsarter.

Det betydeligste Skovareal i Amtet eies atsaar (foruden de kongelige petersgaardske Skove 1,556 Id. Land.) af:

	Id. Land.
a) Balløe Stift	5,168
b) Grevskabet Bregentved	3,634
c) Bemmestofte Kloster	2,469
d) Kammerjunker Scavenius	2,446
e) Næsbyholm og Bavelse	1,496
f) Baroniet Gaunø	1,218
g) Baroniet Stampenborg	1,041
h) Giesfeldt Kloster	1,104
i) Rosenfeldt	826
k) Herlufsholm	824
l) Giesegaard	775
m) Gammel Rjøgegaard	757
n) Jomfruens-Egede	753
o) Grevinde Danneberg	745
p) Lilliendal	743
q) Leffende	727
r) Frue Arbo	620
s) Marienborg	596
t) Beldringe	518
u) Hselingen	452
v) Sparresholm	446
x) Høvdingsgaard	406

De største sammenhængende Skovstrækninger i Præstø Amt ere:

- 1) Balløe Stor-Skov i Herfølge Sogn, hvortil grændser Skrogsbjerg Skov og Almisse-Vig i Braabye Sogn.
- 2) Bømmetofte Skove.
- 3) Gammelkjøgegaards og Lellingegaards Skove imellem Lide-mark og Gammelkjøgegaard.
- 4) Næsbyeholm og Bavelse Skove.
- 5) Lekkende og Velbringe Skove.
- 6) Grevindeskoven mellem Sonnerup og Ingelstrup.
- 7) Ganne Skov i Carlse Sogn.
- 8) Skoven imellem Sparresholm og Svenderup.
- 9) De kongelige Skove i Kallehave Sogn.
- 10) Klinteskoven i Maglebye Sogn.
- 11) Grønved-Skoven, Strandskoven og Slotshaugen i Damsbolte og Phanesfjord Sogne.

I Præstø Amt findes vel betydelige Tørvemoser, men de ere tilfaldne visse Egne i rigeligt Maal, medens andre derimod meget savne denne Herlighed. Møns Land er i det Hele vel forsynet med Tørvestjær. Proprietairerne udvise deraf til deres Bønder; men ogsaa de fleste Selveiere have Deel i temmeligt betydelige Tørvemoser, iblandt hvilke især den saakaldte Naabyelille Søe er af Bigtighed, da derfra aarlig sælges flere Tusinde Læs Tørv, foruden den, der forbruges af Eierne selv. Ogsaa til Marienborg høre næsten uopkjærlige Tørve-Enger. "Dersom en "Parcellist eier en liden Tørvestrimmel", skriver Consistorialraad Lund, "skynder han sig at faae den ført til Kjøbstaden saasnart "muligt."

Vi kunne tilføie, ligesaa hos os i Sjælland. I Hammer Herred kan Kjøngs Mose rigeligen forsyne Sognets Beboere, Fabrikens Arbejdere inclusive, men Tørvens Bonitet er kun middelmaadig og paa flere Steder slet.

Ved Holmegaard ligger som bekjendt en betydelig Tørvelyng, paa hvis store Forraad af Brændsel et betydeligt Glasværk og et Kalkbrænderie og Teglværk i den senere Tid ere baserede. Da Glasværket har tiltrukket sig fortjent Opmærksomhed, bør jeg formode, at følgende Notitser om Holmegaards Mose, som Hr.

Landinspektør Henschell har havt den Godhed at meddele, her ville læses med Interesse: Holmegaards Tørvemose indtager et "Areal af 724 Tønder Land. Tørven i denne opstikkes med "Spaden til en Dybde af $3\frac{1}{2}$ Alen, uden videre Tilberedning "og Røgt, end den, som Tørringen og Røglingen medfører, og "uden at Arbejderne i mindste Maade generes af Vand. Tørven "er forskjellig i Kvalitet. Paa flere Steder, og navnlig paa "det saakaldte Holmestjør, af en udmærkt compact, vægtig, sort "Malm, som afgiver et fortrinligt Brændematerial. Paa det "saakaldte Grevindestjør derimod og i Almindelighed i Udkanterne "falder Tørven mere trevlet, løs, og blusjer hurtigere hen. Til "Forbrug for Glasværket, som er opført paa Jensemarck Byes "Grund, samt for Kalkbrønderiet og Teglværket, samt til noget "Deputatbrændsel, opskjæres aarligt af Mosen til ovennævnte "Dybde $7\frac{1}{2}$ Tønde Land, eller 13,600 Kubikfavnne Tørvejord." (Maar man altsaa beregner at ifkun $\frac{1}{350}$ Deel af Mosens Kubik: indhold forbruges aarlig, saa grunder dette sig paa, at man antager Tørven at være fra 16 til 36 Fod dyb; thi efter den nu brugelige Fremgangsmaade vil Mosens Overflade første Gang være overskaaret inden 100 Aars Forløb.") Skjæringen skeer plan: "mæssig i rette Linier, og saaledes, at de øverste Afstikninger, "som bestaae af Lyngskorpen og det nærmeste Lag ved denne kastes "tilbage i det foregaaende Aars Skjær, hvorved bevirkes, at den "opskaarne Deel igjen hurtigere vover til. Glasværket i Almin: "delighed og Tørvestjæringen i Særdeleshed skaffer mange Menne: "sker i Omegnen Fortjeneste; Gaardmænd og Parcellister ved "Kjørsel, Huusmand og Indsiddere ved Tørvestjæring. Skjæ: "ringen begyndes i gunstige Aar i Almindelighed i April, og "tilendebringes saa hurtigt som muligt, for at Tørven, før Efter: "aaret kommer, kan være ført fra Mosen. Arbeidet inddeles i "Nummere. Et Nummer er 2 Favne eller 36 $\square$ Alen. Hvert "Nummer, opskaaret til en Dybde af $3\frac{1}{2}$ Alen, betales med 22 fl , "hvorunder Røglingen ikke er indbefattet; og blot i Skjæreløn "sætter Værket saaledes en betydelig Sum aarlig i Omløb blandt "den arbejdende Klasse der i Eggen.

"For nogle Aar siden forskreves Arbejdere fra Vestphalen "for at skjære Tørv paa den der brugelige Maade; men i hvor

" vel Tørvén, som paa denne Maade vandtes, ei alene var bedre
 " af Qualitet, men tillige afgav en større Qvantitet, paa et lige
 " stort Quadratum, fordi Vestphalerne gif dybere, forlod man
 " dog atter denne Fremgangsmaade, fordi Arbeidslønnen stod i et
 " for stort Misforhold til Produktionen. Naaget det store Qvan-
 " tum, som aarlig forbruges, er det dog ikke at befrygte, at
 " Mosen lader sig opskjære; thi de ældre Skjær ville, førend den
 " urorte Deel af Mosen bliver endelig opskaaren, atter være tjenlige
 " til at opskjæres paa nye, og da Tørvén overalt ligger dybt, ja
 " paa sine Steder endog over 16 Alen, vil det ligesaa lidet være
 " at befrygte, at de fleete Skjær ikke igjen skulde være til. Jffun-
 " i altfor vaade Sommer, som forvolde at Mosen ikke kan besees,
 " staaer Værket fare for, at komme til at mangle Tørv; men
 " ogsaa dette søges forebygget, ved Oprensning af alle Grøfter
 " og Afløb.

" Op til denne Mose og i Forbindelse med den eie Brorøe,
 " Gisselsfelde, Viborggaarden, Selveierne i Herlufmagle og Gaarden
 " Frederikseeg betydelige Moser af samme Beskaffenhed, og navnlig
 " paa Spragelse Byes Mose, under Gisselsfelde Klosters Gods,
 " af en udmærket god Bonitet. Heraf lader Brorøe, Viborg-
 " gaarden og Frederikseeg aarlig en Deel bortselge ved Auktion
 " nummerviis (Nummeret indeholder paa disse Moser 54 □ Alen)
 " og et saadant Nummer betales for Tiden paa Brorøe Mose
 " med 11—12 à 13 Rbd.; paa de tvende andre Moser derimod,
 " hvor Tørvén er ringere og ligger mindre dybt, med 5—6 à 7 Rbd.
 " Selveierne i Herlufmagle opskjære med egne Folk ligeledes bety-
 " deligt aarlig, som læssevis føres til Nestved, og affattes til
 " 7—8 à 9 $\frac{1}{2}$ Læsset, hvorved et Nummer udbringes til en endnu
 " større Sum.

" Foruden de her omtalte Tørvemoser, som tilsammen udgjøre
 " omtrent 1200 Tdr. Land, findes adskillige mindre i Tybjerg
 " Herred."

Dette Herred er altsaa rundeligen begavet med Tørveskjær;
 desto knappere er derimod Stevnsherred dermed forsynet. Mid-
 delveien imellem begge i denne Henseende holde Baarse, Farøe
 og Bjeverskov Herreder, hvor der vel til mange Byer haves noget

Tørvefjær til eget Brug; men kun paa enkelte Steder noget af Betydning til Salg.

Pileplantninger paa Hegnene forefindes hyppigt saavel paa Møen, som paa adskillige Egne i Sjælland, f. Ex. i Allerslöv og Mehren Sogne. Et Sølvbåger, som for en Deel Aar siden blev skjænket den stræbsomme Fæstegaardmand Hans Sørensen i Kindvig, fordi han havde beplantet alle Hegn paa sin Lod, saavel Udhegn, som Mellemhegn, kan rimeligviis tilligemed denne Mands folgeværddige Exempel have opmuntret til disse Pileplantninger, hvorved saavel Kindvig, som Naboehyerne deromkring lade Tilskueren glemme, at han er i Sjælland, og erindre ham om Fyen.

Pastor Sørensen i Veiløe har, foruden den forhen omtalte Have, plantet en lille Lund og en stor Mængde Pile; og det sidste er ogsaa Tilfældet paa flere Præstegaardsmarkers Hegn, skjøndt Opmuntringen dertil i Amtets sjællandske Deel er liden; thi, som afgangne Pastor Hensemann har bemærket, "de doyne Huusmænd ville hellere stjæle end plante." Hvor Hegnets Beplantning er en Sjældenhed paa en Egn, kan den Enkelte, som foretager samme, ogsaa let faae en større Forsamling der af Spurve i Hostens Tid, og kort før Kornet modnes, end han skjætter om, eller kan være tjent med. Derimod kunne Pilehække og andre Plantninger paa Hegnet undertiden bevare en moden Kornmark fra at blæse af, hvorpaa vi her faae mange Exempler under Stormen den 8de, 9de og 10de August 1835. — Enkelte smaa sluttede Plantninger findes ogsaa hist og her. Saaledes har f. Ex. Udflugtergaardmand Jens Hansen af Skallerup for 30 Aar siden indfredet 5 à 6 Skpr. Land tæt ved sin Gaard, og deri deels plantet deels opfredet en heel Deel vilde Træer, meest Hæssel, som nu staae i frodig Væxt og aarlig afgive Træ baade til Savntræ og Brændsel. Ligeledes have flere Bønder i Landsbyen Klippinge i Stevnsherred begyndt Plantninger af vilde Træer paa 4 til 6 Skpr. Land, som ere frit udleverede fra Gjørsløvs Planteskole; og en nu afdød Mand har paa Klippinge Bjerge beplantet 2 Tønder Land, hvorfor han blev belønnet med Landhuusholdningselskabs 4de Sølvbåger.

Plantninger paa Hegn ere temmeligt almindelige i Djeverskov Herred. I Stevns Herred har man ogsaa plantet en Deel Pile og canadiske Popler; men Vorets Opgivelse er til stor Hinder for disse Plantningers Vedligeholdelse.

23.

Er Huusfliden i god Fremgang? ere dens Frembringelser kun til eget Brug eller ogsaa til Salg? Hvorledes kunde Huusfliden opmuntres, for at Varerne kunde gaae mere i Handelen?

Den Industrie eller den Green af Vindfibeligbed, som man pleier at betegne med Navn af Huusflid, er forskjellig saavel fra Fabrikflid som fra Professionsflid. Fra Fabrikfliden adskiller den sig derved, at den arbeider for egen Regning, og ikke for Fabrikantens, og at den udfører selv saa meget den kan af de forskjellige Arbeider, der udkræves til Frembringelsen af den Gjenstand, hvormed den sysselsætter sig; fra Professionsfliden derimod derved, at den ikke holder sig til et enkelt Arbeid eller til Frembringelsen af en enkelt Gjenstand, og at den ikke er Hovednæringsvei, men kun optager de Timer Agerbruget kan undvære. Det indsees imidlertid let, at disse 3 Slags Vindfibeligbed ofte i Virkeligheden gribe ind i hverandre, og at det ikke just altid er let at bestemme deres Grænser eller at sige, om en enkelt Virksomhed bør henregnes til Huusflid eller Professionsflid. Dog er det af Bigtighed at man stræber at gjøre sig Forskjellen klar, fordi det i Almindelighed kun er Huusfliden, der egner sig for Gaardbrugeren og hans Huusfolk eller for de egentlige agerdyrkende Familier; medens Arbeide for Fabrikker og Professionsflid bør overlades Huusfolk og Indsiddere. Huusfliden er den frieste af disse 3 Vindfibeligheder, og derfor den sundeste for Sjæl og Legeme; den forudsætter større Tænksomhed, større Capital eller i det mindste mere Credit, end den blotte Arbeiden for en Fabrik. Den Kone, der forfærdiger Lerred, og sælger det paa Markedet, og den, der modtager Hør paa Fabrikken, og leverer Garn tilbage, ere Spindekonene begge, tjene begge en Spindeløn; men der er

dog en en stor Forskjel i Maaden, hvorpaa de tjene den, og i den Indflydelse, som begges Virksomhed har paa deres hele øvrige Liv og Maade at være paa. At Huusmænds og Indsidderes Koner spinde for en Fabrik, er et Surrogat for Huusflid, men ikke Huusfliden selv. Naar Nøden ikke længere er paatrængende, vil denne Art af Flittighed mangen Gang ophøre; men den rette og ægte Huusflid vil derimod just være, jo mere den bidrager til vorende Velstand. Hvor der spindes til Fabrikker, ville flere af dem, der arbeide deres Levetid paa at tilvirke Lerred, sjældent eller aldrig faae et Stykke nyt Linned selv, drikke deres Kaffe 4 Gange dagligt og klæde sig i Pjalter; hvor Huusflid er almindelig, vil Kosten være sund og nærende, reent Linned have tilstrækkeligt, og Klæderne være hele og varme.

Al disse Bemærkninger vil man let indsee Grunden, hvorfor jeg ikke omtaler Kjøngs Fabrik under denne Afdeling; men først under den 26de; thi uagtet den har sysselsat mange Mennesker med at spinde og væve, har den dog ikke kjendelig oplivet Omegnens Huusflid, da denne endnu staaer tilbage for mange andre Egne, hvor intet Kjøng var i Nærheden.

Huusfliden altsaa, den rette og egentlige, i Præsts Amt kan ingenlunde sammenlignes med den, der findes Sted i Nærhuus og Manders Amt, paa Eletten i Byen, eller paa Bornholm og Færøerne, da meget faa af dens Frembringelser komme i Handelen. Dog forarsager den her saa almindelige Skik at give Tjenestefolk Klæder i Løn, at den synes noget mindre end den er. Thi der, som Tyendet her som andre Steder fik luttet Penge til Løn, vilde Huusmødrene igjen kunne have adskillige Stykker Vadmel, Hvergarn og Lerred at sælge paa Markederne, som de nu skjære ud til Lønningsklæder. Tyendet maatte da atter købe disse Ting paa Markedet, og saaledes erholde paa en Omvei, hvad det nu faaer paa en langt kortere Vei. Den Skik at give Lønningsklæder anses derfor af Mange for at være gavnlig, baade fordi den antages at formere Tjenestefolkenes Interesse for Gaarenes Nøgt og Hørrens Forarbeidning, og fordi den menes at være en Støtte for Huusfliden. Det forekommer mig imidlertid meget tvivlsomt, om denne Skik fortjener at bevares eller ikke; thi for det første foranlediger den ikke sjældent Disputer om Lønnings-

klædernes Qualitet, og bidrager vist ikke lidet til den idelige Glæde her finder Sted med Tjenestefolk, da de opsigte deres Tjeneste, naar Lønningsklæderne ikke svare til deres Forventninger, hvorimod sig Uenighed bortfalder, hvor Lønnen er betinget i Penge; og dernæst bidrager den rimeligviis til, at Huusfliden bliver staaende paa et lavere Standpunkt. Bondekonen kan jo ikke have saa megen Opmuntring til at beskifte sig paa smukt Hvergarn og fint Lærred, naar hun skal udfjære det til Lønningsklæder, som hun vilde have, dersom hun kunde sælge det paa Markedet og haabe at faae mere derfor, jo bedre og finere det var. Jeg maa saaledes antage, at begge disse Gjenstande, som af andre ansees for at virke gavnligt paa dette Amts Huuslid, Kjøngs Fabrik, og Skikken at give Lønningsklæder, snarere virke hæmmende derpaa.

Dette Amts Jordbund er desuden i Almindelighed for frugtbar til, at Huuslidens Frembringelser saasnart her, saaledes som paa mindre frugtbare Egne, skulde vorde Beboernes fornemste Næringskilde. Jordens Dykning kræver for meget Arbeide, Afgrødens Udtærkning sysselfætter i gode Aar Mandfolkene for stor en Deel af Vinteren, til at denne Art af Vindstibelighed her saa snart vil naae den Høide, som paa andre Egne, hvor den ufrugtbare Jordbund hverken kan føde eller sysselfætte sine Beboere.

Imidlertid hersker dog altid nogen Huuslid blandt Qvindekjønnet. Et stort Antal Vævere findes blandt Huusmænd og Indsiddere, og de dnelige iblandt dem have dog for det meste Arbeide, naar Høtten er lykkedes og Aaret ellers er godt, med at væve Lærred, Hvergarn, Dreiel, Badmel og Multum for Bønderne. Meget af det Hvergarn, hvori Bønderkoner og Bønderpiger ere klædt til Stads, er baade smukt og godt, og endnu have Silketrøierne ikke aldeles fortrængt de smukkere og solidere plettede Hvergarns Trøier. At Huuslidens Arbeider ere af betydeligt Omfang, seer man bedst hos Farverne i Kjøbstæderne, hvor mange hundrede Alen Badmel og mange Pund Udgarn farves aarlig. Man kan ogsaa forvise sig derom ved at lægge Mærke til hvormange af de Deichmannske med Opkrifter forsynede Farvevarer, og hvormange andre Farvestoffer, der aarlig sælges i Amtets Kjøbstæder.

Men endskjøndt Qvindekønnets Huusslid ogsaa her er agt værdig, kunde den dog bringes langt videre. Hertil vilde det bidrage at Tørrehuse til Hørrøns Tørring og Brydning bleve byggede paa passende Steder paa frie Mark; især da man ofte her indretter Brydegrave paa en forkeert Maade. Istædetfor at grave en saadan Brydegrav ned paa et tørt Sted i fast Jord, har jeg flere Gange seet, at man har anbragt den i en Brakgrøft eller ved en Grøstevold, og dannet dens øverste Kanter af Bræder, som stilledees paa Høikant, og til hvilke man opdyngede løs Jord. Men den uundgaelige Følge heraf var da ogsaa, at der kom Ild baade i Bræderne og i Hørrøen.

Paa mange Steder kunde høiligt behøves bedre Brager og finere Hegler. Bæverne savne ogsaa ofte fine Skeer eller Ritter.

Medens jeg var Præst i Morup i Fyen, var den Skif der bleven indført, at ethvert Barn som gik i Skole, saavel Drengene som Piger, skulde medbringe sit Strikketøj, og strikke medens Læreren holdt Forstandsøvelse med dem, eller øvede dem i Hovedregning. Dette gik meget godt i Fyen, da Forældrene snart selv lærte at indsee Tingens Nytte, og saae at Børnene paa denne Maade kunde forsyne baade sig selv og deres mindre Sødsfænde med Strømper. Da jeg kom her til Mehn forsøgte jeg at indføre den samme Skif her; men her var meget iven. Den ene Dreng kunde ikke saae Strikkepinde, den anden manglede Garn, den tredie maatte ikke strikke for sin Fader. Jeg bragte dem dog til at lære at strikke; men da jeg snart kom efter, at de aldrig øvede Kunsten, uden naar jeg saae derpaa, mærkede jeg at jeg stod for isoleret med denne Bestræbelse, og lod den Sugl flyve.

Ikke heldigere var jeg nogle Aar senere med mit Projekt til en Haandgjerningskole, hvori jeg vilde have 2den Klassees Børn underviste paa de Dage, da de ikke gik i Læseffolen; Drengene i at dreie, hugge, forfærdige Træskoer, Kurve, Skeer o. s. v., og Pigerne i at spinde, strikke, sye o. s. v. Jeg havde udkastet Planen og udseet Lærer og Lærerinde. Et fæstetledigt jordløst Huus, hvori der var to rummelige Stuer, ønskede jeg at erholde til Leie som et passende Locale. Men da jeg bad Godsøieren derom og forelagde ham min Plan, fik jeg det Svar, at han ikke

saae sig istand til at tjene mig deri; men at en Byggeplads, hvorpaa jeg kunde opføre en Haandgjerningskole, skulde være til min Tjeneste. Jeg mærkede da atter, at jeg stod for isoleret, og maatte udsætte min Plans Udførelse til gunstigere Tider.

Jeg har tilladt mig at anføre disse feilslagne Bestræbelser, fordi den første viser, at hvad der gaaer godt i Fyen, ikke derfor altid lykkes i Sjælland, og fordi de begge vise, at man til Industriens Fremme ikke altid kan vente Bistand af dem, som den meest vilde gavne, og fornuftigviis meest maatte interessere.

Iblandt flere Landmænds Koner udenfor Bøndestanden er der i den senere Tid opstaaet en roesværdig Kappelyst om, hvem der kunde have det fineste Garn, spundet med egne Hænder og de smukkeste hjemmegjorte Tøier, især Damask, Dreiel, Lerred og Hvergarn. Ligesom man maa ønske denne gode Aand at mulig Fremgang, saaledes kan man ogsaa vente at et saadant Exempel, især hvor det gives af Godseieres Koner, maa virke gavnligt paa Qvindeskønnet i Omegnen; medens det skaffer de Bedkommende selv en behagelig Syssel.

Flere Bøvere af Huusmandsklassen have ellers ogsaa begyndt for egen Regning at forfærdige Hvergarn, Badmel, Lerred o. s. v. som de, naar det er færdigt, affætte underhaanden især til Tjenestefolk paa Herregaarde og Præstegaarde, hvor de saae rede Penge og ikke Klæder i Løn. De have hidtil derpaa havt god Fortjeneste, og kunnet affætte Alt, hvad de kunde faae færdigt.

Skulde Huusfliden her opmuntres, saa at Bøverne kunde gaae i Handelen, maatte vistnok en Halles Oprettelse ligesom de der findes i Randers og Odense Amter ansees for hensigtsmæssig.

Paa Grevskabet Bregentved udsættes aarligt betydelige Præmier af indtil 80 Rbd. for landlig Vindsfibelighed ved Staldfodring, Mergling, Indhegning, Vandafledning, Sædens Rensning, Havgedyrkning, og blandt de Ting hvorfor Præmie kan vindes er ogsaa Huusflid. Man skulde formode, at disse Præmier maatte være et virksomt Middel til at oplive Huusfliden; men Erfaring vil nok ikke ret stadfæste denne Formodning, da man vil have bemærket, at Virksomheden ikke er bleven fortsat efter at Præmien var erholdt; men derimod er ophørt i samme Dieblik som dette Maal var naaet.

Da Etatsraad Reiersen har stiftet sit Fond til Industriens Fremme, og begrændset dets Virksomhed til de sjællandske Kjøbstæder, synes Intet at kunne ligge dets Formaal nærmere, end at forhjelpe nogle af vore Kjøbstæder til engelske Hørspindemaskiner.

Paa en Nok kan være een eller høist 2 Tene; paa de ældre franske Hørspindemaskiner kan 1 Spinderske besørge indtil 36 Tene; men de fordrer en gjentagen Rømming af Hørrønnen, der giver megen Affald. Paa de engelske Maskiner derimod spindes Blaar ligesaa fint som Hør og 1 Person besørger 132 Tene.

Derfor man altsaa ved den Handel, hvori man ønsker at bringe Huuslidens Frembringelser, tænker paa en mere udvidet Handel end den, der underhaanden og paa Markederne finder Sted mellem Producentere og Kjøbere af Almueklassen, saa gjelder det nok ei alene om Huusliden i Præsto Amt; men om al vor Huuslid, ja om alle vore danske Linned- og Ulden-Manufakturere, at Spindemaskiner maa være den Basis, hvorpaa de skulde bygges. Med Hensyn til uldne Varer har man allerede erkjendt denne Sandhed, og stræbt at vise dens Gyldighed endog for Færverne, men har man baade i Schlesien, Frankrig, England og Irland Hørspindemaskiner, da maa man ogsaa stræbe at faae dem i Danmark. Tingen arrangeredes bedst saaledes, at man paa Tugthusene og Sattigvæsnernes Arbeidsanstalter især havde Spindemaskiner af alle Slags, og der efter en vis Tært spandt Uld, Bomuld og Hør for Landmændene og enhver der ellers vilde bruge Garn. Den øvrige Forarbejdning skulde Arbeidsanstalterne derimod helst overlade til Private. Naar Huusliden vandt al den Tid, der nu anvendes ved Spinderøffen, til andre Arbejder, kunde disse naturligtvis bringes til større Fuldkommenhed, et større Quantum Vare kunde produceres, og vor Trang til Fremmedes Industrieprodukter vilde blive langt mindre. Vel vil det være vanskeligt at faae engelske Hørspindemaskiner, da deres Udførelse er forbuden; men Frankrig har overvunden denne Vanskelighed, har allerede ei blot Maskiner; men Fabrikker der forfærdige Maskiner; og Vanskeligheden maa snart blive mindre for andre Nationer. Lord Brougham har sagt Overhuset, at andre Nationer ville benytte de engelske Fabrikanters Misforholdelse med Kornlovene til at drage dem især Maskinefabrikkerne til sig, og Danmark burde ikke være

det sidste Land til at benytte dette Vink. Vore Spindersker ville lide derunder, vil man sige. Bistnok; men det ville de ligesuldt, hvad enten maskinspundet Hørgarn indføres til os fra England, som nu Tilfældet er med Tvistgarnet, og tildeels ogsaa med Hørgarnet, eller det tilvirkes her i Landet paa vore egne Maskiner. Vi maa, naar det kommer saavidt, stræbe at sætte dem i Virksomhed paa andre Maader. Men indtil det kommer saa vidt, maa Huusfliden udvides saa meget muligt. Den vil altid beholde en Virkefreds, som ikke kan berøves den i alt Det, som den forarbejder til eget Brug. Ved vor Huusflid ville vi hverken savne Linned eller varmende Klæder, og naar den hos Landmanden er forbunden med en vis Grad af Nøisomhed, kan den i høi Grad bidrage til hans Uafhængighed.

Man vil heraf see hvor meget heldigere den Egn er, hvor Agerbrug er Beboernes Hovednæringsvei, og Huusfliden kun optager den Tid, der leynes fra Agerdyrkningen, end den, hvor mange Mennesker leve af at arbejde for Fabrikker. Den første Beboere kunne ikke saaledes blive brødløse ved Maskiners Opfindelse, de føre en sundere Levemaade, og tabe ikke saa ganske Duellighed til enhver anden Gjerning end den ene, for hvilken Fabrikken i en Række af Aar betaler dem, som det desværre er Tilfældet med Fabrikarbejderne.

Det er en Indvending, der ikke sjældent gjøres mod Huusflidens Frembringelser, at de ikke kunne betale sig, fordi man kan købe de tilsvarende Varer ligesaa let i Boutikkerne; men Erfaring viser noksom, at et Huus hvor Huusflid hersker, bliver vel forsynet med Uldent og Linned; medens det, hvor man skal købe Alt, bliver blottet derfor, af den simple Grund, at man i det sidste spiller mangen en Time, som man bruger i det første. Om man ved Huusflidens Vinterarbejder ikke tjente mere end Brødet alene, saa stod man sig dog bedre derved, end ved at ligge ledig om Vinteren og tære paa Commerens Fortjeneste. Desuden ere ofte Huusflidens Frembringelser langt solidere og varigere at slide paa, end de finere og pænere kjøbte Tøier, og vi kunne ved den indrette vor Klædedragt efter vort Klima, hvilket ofte er vigtigere for Sundhedens Vedligeholdelse end et heelt Apothek. Hertil kommer, at hvor Huusmødre udenfor Vondestanden interessere

sig for hjemmegjorte Tøier, savne de ikke saa let Moerfab, og behøve ikke saa ofte at tye til Bostonbordet eller til chronique scandaleuse, som hvor de mene at Huusfliden ingenlunde kan betale sig.

Over Mandfolkernes Ørkesløshed i de lange Vinterastener føres ogsaa her i Amtet Klager, der ikkun altfor ofte ere grundede nok. Dog er det især de ugifte Tjenestekarle, som paa denne Aarstid udhville fra Commerens Arbeide. Især er det meget at beklage, at Hampens Dyrkning og dens Forarbeidelse til Reeb, som i Syen saa ofte yder Mandfolkene en passende Vinterastens: syssel, her er saa saare lidet almindelig. Her gives vel Huusmænd, som spinde Reeb af Svinehaar, Koehaar og Hamp for Betaling; men deres Virksomhed dermed hører mere til Professionslid; hvortmod Reeb's Forfærdigelse ved egenlig Huusflid er en Sjeldenhed. Ligeledes findes her Huusmand og Indsiddere, der søge Erhverv ved at forfærdige River, Skovle og Grebe og sælge dem paa Markederne; hvilket atter vidner om at Huusfliden er mindre sysselsat med at forfærdige disse Redskaber, end den burde være. De fjeniske Karle vilde ansee det for en evindelig Skam, om deres Husbond skulde behøve at kjøbe de River eller Skovle, der behøvedes i Gaarden; men denne Skam spise mange af vore Sjællendere op i et Stykke Smørrebrød. Dog kan man ogsaa her finde enkelte flinke Karle, som sætte en Værd i at forsyne Gaarden med saadanne Redskaber.

Huusmand og Indsiddere sysselsætte sig dog som oftest om Aftenen med en eller anden nyttig Haandgjerning, om ikke med andet saa med at karte eller afhaspe Tene for deres Kone. Udskillige af dem anvende desværre ogsaa Vinternatten til at gaae i Skoven efter en Byre Brænde.

Som oftest have dog mine Tjenestekarle villet lade sig opmuntre til en eller anden nyttig Vinterastens: Syssel, f. Ex. at forfærdige Træffoe, Kurve, Skeer eller deslige, og om end den Anvendelse, de have gjort deraf, saalænge de tjente, ikke har været betydelig, saa er dog siden efter, naar de fik Foden under eget Bord, Banen at nytte Vinterastenen, og Færdigheden i gavnlig Haandgjerning kommet dem og deres Familier til Gode.

Blandt Huusmænd og Indsiddere findes her saaledes mange, som fikke Skoe, lappe Seletøi, satte Sold, binde Kurve af Vanghalm og Skinner, gjøre Træskoe og Skeer, og især et stort Antal, som flække Kjappe ud til Tøndebaand i Vinterens Aftener, end: skjøndt de tjene om Sommeren og tørstke om Vinteren, saalænge det er Dag, og der er Tærskearbejde at faae. At de egentlige Haandværkere, Bøvere, Bødkere, Træskomænd, Huggere, Rokke: dreiere o. s. v. heller ikke ere ledige om Vinteren, fordi Solen er gaaet ned, forstaaer sig selv. I mange Gaarde ere dog saavel Huusfaderen som hans Sønner beskæftigede paa en nyttig Maade. Stundum læse de Lektier med Børnene, som gaae i Skole, spille Violin eller Klarinet. Det vil heraf være klart, at den, som forestiller sig det hele mandlige Personale paa Landet henstrakt paa Bænken og sovende i Kaffelovnskrogen hver Vinteraften, har en overdreven Forestilling om Sagen, der ingenlunde passer alle: vegne, og vi ville haabe, at den Tid ikke mere er fjern, da den ingensteds mere vil passe. Lyst til Læsning bliver mere og mere almindelig. Fra forskjellige Egne i Amtet har jeg faaet Stad: fæstelse paa, at det er der som her, at mange Bønder gjerne ville læse, naar Afgang til passende Lektüre aabnes dem, f. Ex. fra Maglebye i Stevnsherred, hvor der haves et Sognebibliothek; og fra Møen, hvor Almuebibliotheket, der bestaaer af mere end 500 Bind, i Begyndelsen af Aaret 1838 havde 107 Medlemmer, der hver erlagde et aarligt Contingent af 4 fl , hvoriblandt 65 Bønder. Den Kappelyst, som nu er vaagnet mellem Forfattere og Forlæggere om Almuekrifters *) Affattelse og Udgivelse, giver Grund til at haabe, at den vækkede Læselyst ikke af Mangel paa Møring atter skal indslumre. Det store Antal Abonnenter "den danske Bøndeven" har, er et meget glædeligt Tidens Tegn;

*) Om det rette Indhold for Almuekrifter og den rette Stil og Tone, hvori de bør affattes, ere de Læse meget uenige. Et mærkeligt Beviis herpaa har jeg seet i de Domme, som ere faldede over mine egne Forsøg i dette Genre. En meget competent Dommer fandt nemlig, at min Stil og Fremstillingsmaade var for alvorlig og ikke let og behagelig nok for Almuen; medens derimod en endnu kompetentere dablede mine smaa Skrifter, fordi deres Læsning var Almuen altfor behagelig.

og den Beslutning Trykkefrihedsselskabet har taget, at nedlægge mere gavnligt Stof i den Bog, der sikkert kommer i Hvermands Hænder, Almanakken, er meget rigtig og prisværdig.

Foruden et Laanebibliothek for Bondestanden, som her i Sognet har fundet Sted i længere Tid, er her ogsaa i Vinteren 1839 kommet en Læseforening i Stand ved Forvalter Verendsens og Skovrider Bangs Virksomhed, hvori flere af de mere oplyste Bønder deeltage; og jeg har i Mæret 1839 havt den Glæde, at endog Bønder fra et Naboefogn ere komne her for at laane Bøger.

24.

Findes der udmærkede Agerdyrkere i Gaanen? baade af de større Godseiere og mindre Gaardeiere, i og udenfor Bondestanden? hvad have de udrettet?

Skjøndt Præsto Amt tæller mange dygtige og indsigtfulde Agerdyrkere, tager jeg dog i Betænkning offentligt at nævne nogen iblandt dem som udmærket, især fordi de fleste af dem, jeg anseer for de dueligste, ere saa beskedne og fordringsløse Mænd, at de formodentligt vilde vide mig liden Tak derfor. Da den i Stilhed virkende Agerdyrker, der roligt passer sin Dont, ofte tillige er langt dygtigere end den, hvis Færd og Tale falder mere i Øinene og vækker mere Opmærksomhed, stod man ogsaa let Fare for at glemme netop de Gledigste. Den første Deel af ovennævnte Spørgsmaal kan jeg altsaa ikke besvare. Derimod vil jeg tillade mig at nævne nogle af de hedengangne Landmænd eller Landeieendommers Besiddere, som have levet og virket i Præsto Amt, forsaavidt som deres Virksomhed har havt Indflydelse paa Amtets Beboeres Velvære eller paa dets Agerdyrkning og Industri i en videre Kreds.

Grevskabet Bregentved har have 2 bortkaldte Besiddere, som begge have stænket Landoeconomien megen Opmærksomhed og stræbt at fremme Forbedringer i Agerbruget. Det er neppe saa almindeligt erkjendt, som det burde være, at der allerede under Kong Frederik den 5te blev truffet Forberedelser til flere af de Forbedringer i Landboevæsenet, som i Christian den 7des

Regeringstid traadte i Kraft. Bøndesønnen, Bøndevennen og Historiegrandfæren Rasmus Myerup *) siger derom:

"Som der forud sagdes om Reformationen: "Si Lyra non lyrasset, Lutherus non saltasset," saaledes kan man med "Jøse paaftaae, at vare Tingene ikke blevene forberedede under Fre: "deris den 5te, havde denne Konge med sin hoit betroede Mand "Grev Moltke og denne med sin Yndling Pontoppidan ikke gjort "Oekonomiens Dyrløse til et Modestudium, ikke skaffet bedre "Agerbrug, ikke bragt rigtigere Begreber om Bøndernes Pligter "og Rettigheder i Omløb, vilde Efterkommerne have foresundet "næsten uoverstigelige Bønseligheder.

"Frederik og hans Ministre saae og følte, at Bøndernes "Forfatning (tildeels formedelst den grasserende Qvægsyge, som "man dengang endnu ikke forstod at sætte Grændser for) var heel "ringe og beklagelsesværdig, og de havde Sind og Hu til at "skaffe dem blidere Kaar. For at opnaae dette Diemed, betjente "man sig af et Middel, som gjør den Tid og sin Ophavsmand "sand Væ — man henvendte sig til Nationen, og gjorde den "til sin Consulent. Under 31te Marts 1755 udgik en kongelig "Indbydelse, hvorved samtlige Hans Majestæts Undersaatter op: "muntredes til at indsende almeennyttige oekonomiske og physiske "Afs handlinger til Overhofmarskallen Grev A. G. Moltke, der "uden Bekostning for Forfatterne vilde lade dem ved Trykken be: "kjendtgjøre til Publici Nytte. Dette Skridt virkede paa For: "fatterne som et electrisk Stød. Det af Procangler Pontoppid: "dan i Aarene 1757—64 udgivne og af 8 Qvartbind bestaaende "Oekonomiske Magazin er Frugten af denne kongelige Opmun: "tring. Ogsaa de berømte Oekonomiske Tanker til høiere "Eftertanke vare blandt andet en Virkning heraf, og vilde uden "den i oekonomiske og politiske Materier forundte mærkelige Skri: "væfrihed neppe have seet Lyset."

"Fra hiin Periode er ogsaa den første Forordning om Fæl: "ledsskabets Ophævelse fra Aaret 1759.

"Da Grev Moltke, som vi foran have seet, var den Hæ:

*) I hans historiske og statistiske Skildring af Tilstanden i Dan: mark og Norge, 1ste Bind. Side 475.

"versmand, der gav vort Landvæsen det første Stød fremad til
 "Forbedring, udvirkede de saare hensigtsmæssige Love om Fæl-
 "ledsskabet's Ophævelse, som er det første Skridt til Landets Dyr-
 "keres bedre Forsatning, og skaffede Skribenterne Tilladelse til at
 "angribe det meget Urigtige og Landsfordærvelige i vore subsiste-
 "rende Indretninger, kan Læseren med Høie ønske at vide, hvor-
 "ledes han som Privatmand selv administrerede sine egne God-
 "ser. Jeg vil desaaarsag derom meddele følgende Underretning,
 "taget ud af Beckmanns Beytræge zur Oeconomie 7ter Theil.
 "Grev Moltke har paa sit Grevskab Bregentved i Sjælland gjort
 "flige Forandringer, at der nu af Hovedgaardenes Marker ind-
 "taales aarlig 4000 Tønder Korn mere end før. Langt fra at
 "den indførte Forbedring skeete paa Bøndernes Beføstning, da
 "alt det Arbeide, som foresaldt derved, blev forrettet af Dagleiere;
 "tværtimod er Hoveriearbeidet blevet formindsket, og den som har
 "Hovedgaardens Jorder i Forpagtning, maa altid ved Contra-
 "kten forbinde sig til, kun at fordrø vist bestemt Hoverie af Bon-
 "den. Hvad Bønderne selv angaaer, da er, for at hjælpe dem
 "paa Fode og til Velmagt, følgende Midler blevne anvendte:
 "Fælledsskabet er ophævet og Markerne bedre inddeelte. Sønnen
 "eller Datteren faaer gemeenlig Faderens Gaard. Af 16 Bøn-
 "dergaarde bleve de 8 udslyttede, og ere saaledes beliggende, at de
 "ligesom i deres Dør kunne overflue al deres Jord. 1762, da
 "de formedelst Kvægsygen og dyre Aaringer vare komne tilag-
 "ters, blev dem alle Restancer og Afgifter eftergivne. Gamle
 "flittige Bønder blive forsørgede og faae en aarlig Pension (Af-
 "tægt). Spindeskoler ere blevne anlagte. Aarlig uddeles Præ-
 "mier for Steengjerder, Humle, Kartoffel- og Tobaks-Avling,
 "for Bier, Kløver, Frugttræer." Som Morgenstjerne fortæller
 "i sin Bog om Landvæsenets Forsatning af Aar 1783 S. 28,
 "har mangen Bonde der paa Grevskabet solgt Hvede for meer
 "end 100 Rigsdaler."

Afgangne Statsminister Grev Joachim Godske Moltkes Be-
 stræbelser for sine vidtløftige Besiddelser ere noksom bekjendte.
 Ligesom Forfatteren af dette Skrift ønsker sig fritaget for at om-

tale de endnu levende udmærkede Agerdyrkere, saaledes ønsker han at undgaae, at man ikke skal fortolke hans Ord om de Afsøde som en Stræben efter at takkes deres Efterlevende. Han skal derfor her indskrænke sig til at omtale Grev J. G. Moltkes betydelige Legat til Agerdyrkings og Huusflids Fremme paa Grevskabet Bregentved.

Fundatsen for dette Legat, stort 15,000 Rbd. Sølv, indeholder, at da Fundator stedse har ønsket "at fremme Agerdyrknin-
"gen og at udbrede nyttig Huusflid blandt Bondestanden, saa
"har han bestemt ved passende Opmuntringer og Belønninger at
"bidrage til denne Hensigts Opnaaelse. Han har derfor fastsat,
"at der skal aarlig uddeles Belønninger til de Jorddyrkere af
"Bondestanden paa Grevskabet Bregentved, som bedst dyrke og
"drive deres Jorder, fremskaffe reen og velmoden Sæd og vise
"fortrinlig Virksomhed i at udvide Havedyrkningen, Huusflid
"o. s. v. Anførte Belønninger bleve første Gang uddeelte den
"27de Julii 1819, efter at de dertil Værdige havde banet sig
"Afgang til derudi at deeltage efter nedensrevne Bestemmelser,
"og med troværdige Beviser, attesterede af Stedets Birkedommer,
"vare af Grevskabets Besidder befundne at have opfyldt Hen-
"sigten."

"De Poster hvorfra Belønninger kunne vindes ere følgende.

1.

- a) "For aldeles reen afvorksen Sæd, ikke mindre end 20 Tøn-
"der, enten af eet Slags eller flere Slags tilsammentagne,
"en Præmie af 80 Rbd. Sølv,
- b) "ligeledes for ikke mindre end 10 Tønder aldeles reen af-
"vorksen Sæd, en Præmie af 40 Rbd."

2.

- a) "For Staldfodring af en Gaards hele Besætning af Heste
"og Kvæg hele Aaret igjennem 80 Rbd.
- b) "for Staldfodring af den halve Deel af en Gaards Besæt-
"ning, enten Heste eller Kvæg, 40 Rbd."

3.

- a) "For en vel indrettet og vel indhegnet Have paa 1 til 1½ Tonde Land, anvendt til Kjøffen:Arter af de nødvendige "Slags, saaledes at ingen Deel deraf er udyrket eller anvendt til andet Brug, og at deri findes iblandt andet i "det mindste 200 Stykker Humlekuler, et Stykke udlagt til "Peberrod og Sennop, i det mindste 100 Kvadrat Alen, "og en Skjeppe Land med Kommen, en Præmie af 60 Rbd."
- b) "For en Frugthave, bestaaende af 50 Stk. almindelige sorte "saakaldte Dender:Kirsebærtræer, 20 Æbletræer, 10 Pære: "træer og 20 Svedske:Blommetræer, en Præmie af 50 Rbd."
- "Dersom Frugterne bevises at være affatte som tørrede "Handelsvarer, forhøies Præmien til 60 Rbd."

4.

"For Tillsæg af Heste, nemlig 2 Stykker, i 3die Aar, 2 i "andet Aar og 2 i første Aar, som befindes at være friske, sunde, "samt af god Race, en Præmie af 50 Rbd. Naar Præmien "ikke kan vindes for det hele Antal, kan samme deles saaledes, "at de 2, der have det største Antal, dog ikke under det halve "af det Antal, som foran er bestemt, derfor nyde i Præmie hver "25 Rbd."

5.

"For Tillsæg af Qvæg i samme Forhold og Antal og under "samme Vilkaar, som i 4de Post er anført om Heste, en Præ: "mie af 25 Rbd. Naar Præmien ikke kan tilkjendes nogen for "det fulde Antal, kan ligesom for Hesteaavl vindes af de 2, som "have det største Antal, dog ikke under det halve, hver 10 Rbd."

6.

"For Brakjordernes bedste Behandling med Vand og Brak: "Grøsters Gravning, Steens Dørtførelse og Jordernes Rens: "ning fra disse, Jordplanering og Fyldning med videre, som kan "ansees nyttigt og hensigtsmæssigt til Jordernes Forbedring, samt "for Brakjordens bedste Afbenyttelse til Brakfrugter enten til "Staldfodring eller andet Brug, som Hør, Hamp eller deslige,

"saaledes at dette ikke hindrer Vintersædens betimelige og for:
 "svarlige Nedlægning eller Skader dens Fremvæxt, naar alt For:
 "ansørte sandt Sted, en Præmie af 60 Rbd. Men i Tilfælde
 "af at denne Præmie ikke kunde tilkjendes nogen, da deelt saa:
 "ledes, at naar Brakjorden fandtes forsvarlig grøvet, fyldt og plane:
 "ret, i det Hele beqvemt behandlet til Vintersæd, da 40 Rbd.,
 "og naar den ellers var afbenyttet som foransørt, uden Hinder
 "for Vintersæden, til Brakfrugter, 20 Rbd."

7.

"For Plantning af vilde Træer til Brændsel og Gavntræ
 "paa en Jordlod, i Særdeleshed i et dertil indhegnet Stykke,
 "i det mindste paa 1 Tønde Land eller i Udhegn, og for sam:
 "mes Fredning bestemmes, naar Træerne bevises at være under
 "god Fremvæxt, en Præmie af 30 Rbd. eller deelt, om den
 "ikke kan tildeles en Enkelt i flere Dele for mindre Stykker en
 "Præmie paa 15 Rbd., en dito 10 Rbd., en dito 5 Rbd."

8.

"For Huusflid af Gaard- og Huus-Beboere i eget Huus,
 "nemlig største Frembringelser af hjemmegjorte Værreder, Badmel,
 "Hvergarnstøier o. s. v., saavel til eget Forbrug som til Salg,
 "dog deri intet indbegrebet, som udenfor Huset for Penge er for:
 "færdiget, udsættes i Alt 85 Rbd., nemlig for den største Mæng:
 "de af bedste Vonttet, ei mindre end 100 Alen, en Præmie af
 "40 Rbd., for den næststørste Mængde, ei mindre end 80 Alen,
 "en Præmie af 20 Rbd., for den, som frembringer den næste
 "Mængde derefter, ikke mindre end 60 Alen, en Præmie af
 "15 Rbd., for den næste Mængde, ei mindre end 40 Alen, en
 "Præmie af 10 Rbd."

"De i 1te, 2^{den}, 3^{die} og 6te Poster ansøgte Præmier kunne
 "vindes af Boelsmand med $\frac{1}{3}$ Deel, og af Huusmand med $\frac{1}{4}$
 "eller $\frac{1}{8}$ Deel efter deres Lodders Størrelse."

"Jovrigt bemærkes, at om et eller andet Aar de bestemte
 "Præmier ikke alle kunne vindes, da staaer det Grevskabets Be:
 "sidder frit for at disponere over de Præmier, som saaledes ikke
 "ere blevne vundne af Nogen, enten til Forgølse af andre af

"de fastsatte Præmier, som vindes, eller at udgive dem som Belønning for en eller anden Grundforbedring i Landvæsenet paa Grevskabet; og at dersom det uformodede Tilfælde indtraf, at Renten af den legerede Kapital ei udgjorde de nu antagne 600 Rdd. Navne Værdie, indskrænktes Præmiernes Størrelse i Forhold til den mindre Rente, som erholdes af den legerede Kapital, og i Proportion af de nu bestemte Præmiers Størrelse."

"Fundator ønsker ellers ikke, at udi denne hans Bestemmelse nogensinde skeer Forandring, og som et Beviis paa den Tiltroe man vil have til hans gode Hensigt, formoder han, at efterkommende Lehnbesiddere aarlig nedlægge Rigtighed i Grevskabets Archiv for at disse Præmier ere uddeelte paa den her ved bestemte Maade, og at Kapitalen, som dertil hensesættes, have i vedbørlig Sikkerhed; dog følger det af sig selv, at ligesom Præmierne efterhaanden, naar Hensigten med deres Udsættelse er opnaaet, eller Gjenstanden, for hvilken de ere udsatte ikke lenger ansees passende at belønne, kunne udsættes for andre Gjenstande, saaledes staaer det og efterkommende Lehnbesiddere frit for heri at gjøre Forandring, naar kun Præmiens Summen forbliver urokket, og aarlig uddeles efter sin Hensigt, der er ved Grundforbedring at opnaae Agerdyrkningens Fremme og Fuldkommengjørelse, samt nyttig Huusflids og Vindstibeligheds Udbredelse blandt Bondestanden og Almuen paa Grevskaabets Bregentved."

"Endvidere fastsættes det, at denne Præmie-Uddeling stedse skal foretages hvert Aars 27de Juli, som Stifterens Fødselsdag, til vedvarende taknemmelig Erindring om ham og hans Gave, og at Lehnbesidderen aarligen i Januari Maaned hvert Aar skal give en detailleret Beretning til det kongelige danske Cancellie om, hvorledes og til hvilke Personer Renterne af dette Legat ere uddeelte."

Det vil ikke undgaae nogen opmærksom Læser, at Bestemmelserne i denne Fundats røbe saavel den indsigtsfulde Landmand, som den omhyggelige Godseier.

Som bekjendt har man i den senere Tid paa adskillige andre Steder fundet det mindre hensigtsmæssigt, at vedblive med at udsætte Præmier for landoeconomiske og vindstibelige Foretagender, og navnlig har det kongelige Landhuusholdningsselskab i en mærkelig Grad i de senere Aar forladt Præmie-Systemet. I en af de seneste til Selskabet fra den nordlige Deel af Præstø Amt af en sagkyndig Forfatter indsendte Besvarelser yttres og: saa Tvivl om Præmiers Hensigtsmæssighed til Huusflidens Fremme:

"At Huusfliden ikke fremmes ved Opmuntringer eller Præmier, har Erfaring saa ofte viist; thi hvor mange Bønder har søgt at fremme Huusfliden, saa at de forarbejdede Produkter kunne bringes i Handelen? Er det skeet alene for at erholde Præmien eller af hvad anden Aarsag? Have Vedkommende, efter at have erholdt Præmien, fortsat deres Virksomhed, eller er den ophørt i samme Dieblif?

"Sandelig disse Spørgsmaals Besvarelse ville neppe blive til Fordeel for Huusflidens Fremme ved Præmier."

Imidlertid kan det vel neppe drages i Tvivl, at Præmie-systemet har virket gavnligt, om man end ikke altid derved har kunnet udrette Alt, hvad man ønskede. Da man nu har opløst det Tvivl imod det, kan det være gavnligt, at det paa enkelt Sted f. Ex. Grevskabet Bregentved, ifølge en uroffelig Fundats, nødvendigviis maa fortsættes. Interessant vil det derfor være for Den, som har Leilighed til stadigen at give Ngt derpaa, at lægge Mærke til hvad disse Præmier virke. Saavidt jeg paa mine Excursioner har bemærket, synes det utvivlsomt at de i det Hele taget have gavnet f. Ex. til at fremkalde re-
nere Sæd. Men jeg tilstaaer at det er saare misligt for den, som ikke i længere Tid boer paa en saadan Egn, at domme derom, da man under et kort Ophold umuligt kan have nogen Mening om, hvad der virkelig er fremkaldt ved Præmierne, og hvad der vilde skeet alligevel, om disse ikke vare udsatte. Spørgsmaalet om Præmiernes større eller mindre Gavnlighed vil altsaa neppe kunne besvares ret fyldestgjørende af nogen Anden, end af Grevskabets Besidder selv, der allerede nu i en Række af Aar har uddeelt disse Præmier. Det maa altsaa tale til Fordeel for Præmie-systemet, at en Mand, der har saa megen Præstø Amt.

Erfaring om denne Gjenstand, har anseet sig for overtydet om disse Præmiers Gavnlighed. Uden tvivl vilde han glæde Flere, som interessere sig for dette Spørgsmaal, ved at lade affatte en Extrakt af de detaillerede Beretninger, som aarligt ere indgivne til Cancelliet, og lade samme komme til almindelig Kundskab.

Bjeverflov og Færø Herreder have desuden mange velgjørende Legater og milde Stiftelser, af hvilke nogle fortrinligen komme den agerdyrkende Klasse til Gavn; saasom:

Dronning Anna Sophies Stiftelse for Trængende, især trængende Børn paa Balløe Stifts Gods. Denne Stiftelse, der under afdøde Grev Joachim Godstes Moltkes Bestyrelse tiltog betydelig i Midler til at virke, har ingen Bygning, men de Lemmer, den antager sig, anbringes hos deres Slægtninge. Deres Antal er 50, der ere indeelte i flere Klasser; saa at de i 2^{den} Klasse nyde hver 34 Rbd. og de i 3^{die} hver 45 Rbd., som dog ikke Alt anvendes til deres Underholdning; men en Deel oplægges og sættes i Sparekassen for dem; hvorved et Barn ofte faaer opsparet indtil 300 eller 400 Rbd., der kommer det til Hjælp, naar det siden vil etablere sig.

I Herfølge er Scheels Hospital for fattige Lemmer af Balløe Stifts Gods. Det eier en Hospitalsbygning og et Legat paa 1500 Rbd., og faaer aarlig af Stiftet 4 Fyne Brænde.

I Spjellerup er et Hospital for 18 Lemmer, formodentlig stiftet af Prinds Karl.

Paa Balløe Stift have et Legat af 800 Rbd. aarlig til Agerdyrkningsens Fremme i Almindelighed, stiftet den 14de Mai 1838.

Paa Bømmetofte Klosters Gods uddeles aarlig af et Legat 3 Præmier til duelige og nidjære Skolelærere, nemlig 1 paa 50, 1 paa 30 og 1 paa 20 Rbd.

Paa Grevsfabet Bregentved uddeles aarlig 300 Rbd. til 6 Skolelærere som Præmier for Flid i deres Kalb, nemlig 1 paa 80, 1 paa 60, 1 paa 50, 2 hver paa 40 og 1 paa 30 Rbd.

Ligeledes haves paa Bregentved et Legat, hvoraf aarligt udddeles 300 Rddlr. til flinke og flittige Skolebørn, nemlig 20 Præmier à 8 Rdd. og 28 Præmier à 5 Rdd.

Disse 2 sidste Legater ere stiftede af afgangne Geheime Statsminister J. G. Moltke.

Blandt Stevnsherreds Belgjørerene fortjener Etatsraad Christian Lindenkrone fortrinligen at nævnes af en taknemmelig Efterslægt, og det saa meget desto hellere, som han selv ikke oplevede at see ret kjendelige Frugter af sine Belgjerninger og af de store Offere, han bragte for at fremme de ham undergivne Bønderes Lykke, som vi alt have omtalt under 4de Afdeling, og derfor ikke ville gjentage her. Bønderne vare dengang ikke tilstrækkeligt forberedte til at bruge hans Gave; men, som Weinrich bemærker: "han gik dog i Graven med den Fortjeneste, at have skjenket 243 Familier Høveriesfrihed og unddraget dem fra tilkommende Herremænds vilkaarlige Behandling i Tiden.*") Af Gjorslev Gods har han endnu følgende Fortjenester: I Aaret 1760 eftergav han sine Bønder al den Restance, som fra gammelt Tid og indtil dette Aar hæftede paa dem, der beløb sig til 15,873 Rdd. I Aaret 1753 lod han indrette et grundmuret Hospital ved Kirken i Maglebye for 6 skrøbelige Gamle af begge Kjøen, til hvis Underholdning han legerede 2880 Rdd., hvis Renter beregnet til 5 Procent udgjøre 144 Rdd., hvoraf hvert Lem aarlig i 4 Kvartaler nyder i Alt 12 Rdd. Han skjenkede ligeledes 2000 Rddlr., hvis Renter à 5 Procent, der udgjøre 100 Rdd., skulle gives til 4 gode duelige og ulastelige Gaardmænds Døtre, 25 Rdd. til hver, og skulle anvendes til deres Udstyr. Endvidere udsatte han 500 Rddlr., hvoraf Renten til 5 Procent, 25 Rdd. aarlig, skal udbetales for 5 af disse Godsfæders Fader, og Moderløse Drengbørns Underhold og Op-

*) Skade, at Etatsraad Niels Lunde Reiersen, der i sin Tid eiede Nyhøe, Villiendal, Hordingsgaard, og, saavidt jeg veed, ogsaa Dremanøsgaard, som fremmede Udskiftningen med megen Iver, ved Justitsraad Engelbrecht, og som havde Villie og Gyne til at gjøre Godt, — ikke gav sine Bønder Arvefaste ligesom Lindenkrone. — Han kunde dog vist derfor ligesuldt stiftet det Reiersenske Fond.

"dragelse, til de have fyldt det 12de Aar. I Landsbyen Var:
"pelov lod han paa egen Bekostning bygge en Skole, og udsatte
"320 Rbdlr. à 5 Procent til Skoleholderens Løn."

Alf alt Dette fremlyser noksom, at han var en Mand,
der ønskede at gjøre vel med sin Rigdom, og hans Velgjerninger
vare af den Art, at hans Navn og Minde bør agtes høit og
ihukommets med Erkjendtlighed af mange blandt Stevnsherreds
Beboere.

Afsdøde Etatsraad Scavenius har bidraget meget til sine
Godsers Opkomst ved at foretage deres Udskiftning og mange
Udslytninger. Skovene, som fra ældre Tider vare meget haardt
medtagne ved Mangel paa Fred og Skortyverier, saa at de for
en stor Deel kun bestode af Krat og Underskov, lod han det sig
være meget magtpaaliggende at indhegne og frede. Da Bøn-
derne tilforn vare blevne efterladne ved en altfor stor Eftergi-
venhed, bragte han dem til bedre Orden ved mere Alvor, og ved
at holde dem til promte at erlægge deres særdeles billige Af-
gifter.

Det er bekjendt nok, hvormeget afsdøde Geheimeraad Henrik
Stampe gavne de Bondestanden ved sin Embedsvirksomhed, hvor
kraftigt han antog sig den i sine berømte Erklæringer. I hans
Aand handlede hans Brodersøn og Arving, nu afsdøde Kammer-
herre, Baron og Commandeur-Capitain Holger Stampe som Be-
siddet af Baroniet Stampenborg. Han tilendebragte Udskiftnin-
gen, indfredede Skovene og opførte en Hovedgaards Bygninger
paa Jungshoved Hovmark, hvorved Godsernes Værdie betydeli-
gen forøgedes. Men han var tillige en Fader for sit Gods,
ophjalp enhver stræbsom Mand, og tog sig med Iver af Ung-
dommens Oplysning, saa at han f. Ex. ikke trættes ved at
overvære Skoleexamen i Landsbyskolerne. "Vi have et godt Her-
skab," var hans Bønders glade og taknemmelige Yttring, naar
de omtalte ham; og hans hele Færd var en saadan, at hans
Minde fortjener at leve i erkjendelig Erindring blandt Baroniets
Beboere, saa meget hellere som Sædernes Forbedring ogsaa var
ham høiligt magtpaaliggende. Jungshoved Sogns Veliggenhed
paa en Halvø ved Østersøen, hvor Strandinger ikke sjældent
indtraf, var efter Repholts Beskrivelse af Baroniet Stampen:

borg ikke gunstig i Henseende til Beboernes Agtelse for Eien-
domsretten. "Gamle Mænds Fortællinger om Mord og Vold,
"fordum udøvede paa Jungshoved, maatte bringe En til at raabe
"Bee! over den Skibbrudne, eller over den omvandrende Disse:
"frammer, der vovede sig død. Skortyverier vare ogsaa saare
"almindelige." Men til at formindske disse bidrog det saare
meget, at salig Kammerherre Stampe foruden aarlig Udvistning
af Brænde og Tørv til Beboerne tillige gav dem det fornødne
Bygningstømmer. Hans høie Retfærdighed, hans Iver for alt
Godt, for at fremme Oplysning og praktisk Christendom have sik-
kert bidraget meget til, at det nu staaer langt bedre til med
Beboernes Sædelighed, end før han blev Besidder af Baroniet.

Afsdøde Amtmand Greve Danneskjold var en Mand, der
bessjæledes af adelig Gavnelyst, og hvis Virksomhed ogsaa for
Agerdyrkningens Fremme fortjener at mindes. Da han var
bortkaldt, før jeg kom her til Egnen, vil jeg her anføre det
Minde, som afsdøde Dr. Hammer i Hertusmagle i sin Indberet-
ning til Landhuusholdningselskabet har sat ham.

"Grev Danneskjold er ikke mere, og i mange Henseender
"sørger Fædrelandet ved hans Savn, i ingen Henseende dog
"mere, end fordi han ved Naad og Daad, ved Exempel, Veiled-
"ning og Understøttelse, befordrede og opmuntrede enhver Green
"af Landhuusholdning. Hans Landbrug paa Gisselsfelde, hvor
"han selv var tilstede, var et af de fuldkomneste jeg har kjendt.
"Der var indført en ufuldkommen Vældrift, og holdtes 200
"Køer, som tæredes hele Sommeren og erholdt Vandet tilkjørt
"i Tønder. Der var desuden et betydeligt Schaferi af reen
"spansk Race og et Gaardhuus, som var værd at tage i Diesyn.
"Han dyrkede Skotssk Hvede og St. Hans Rug, hvilke Sæde-
"Arter snart fra Gisselsfelde udbredtes over hele Egnen. Han
"staldfodrede Heste og Ungkvæg, og brugte hertil i de første 14
"Dage, indtil Rugen kunde benyttes, et Slags Græs, som vøvede
"i Søerne ved Gaarden, hvis Vandmasse man kunde lade løbe
"ud. Han holdt Gaarene i Fjeld, og lod om Efteraaret, naar
"Kulden begyndte at indfinde sig, Køerne gaae løse under Vogt
"om Dagen og i Fjeld om Natten, hvor de fodredes med Grønt.
"Han mærglede og lod Kvikroden brænde, hvor den fandtes

"naar Jorden om Sommeren behandlede til Vintersæd. I hans Marker vare Brønde istedetfor Vandinger. Erstirpator, Tærskemaskine, Kornharper, Kraftmaaler m. m. anvendte og forreviste han; og alt Dette gjorde den Udle, den Kraftfulde ei blot, hvor han selv boede og ved sin Nærværelse kunde beforsdre sine velgjørende Hensigter; men og saavidt muligt paa sine andre Gaarde. Kommen og Humle dyrkedes paa hele Lønder Land; og ved alt Dette, ved Anlæg i Skov og Have, Vandafledning o. s. v. sattes Mennesker i tusindviis i Stand til ved gavnlig Virksomhed at tjene Brødet for sig og Sine. Han lagde Planen til et Glasværk ved Holmegaard, og havde i det Foraar han døde med store Opoffrelser gjort alle Foranstaltninger til dets Anlæg. Hædret og velsignet være hans Minde."

Uagtet de ovenfor anførte Grunde, hvorfor jeg ikke ønsker at nævne nogen nulevende ⁶⁶Agerdyrker som udmærket, nærer jeg dog Frygt for, at man vil misbillige, at jeg undlader dette. Paa en Tid, da det er bleven Skik i selskabelige Sammenkomster, at tale til Medborgeres Hæder, og at forsikke dem, som i en eller anden Henseende ere Koryphæer om, (for at bruge et Udtryk af Tekvimi Bekai*) "at deres lysstraalende Nærværelse nedsenker alle Tilstedeværende i et Hav af Fryd, og at der er en saadan Orden, et saadant Lys i deres Tanker, at Synstjerrenen maa blegne af Misundelse derover," — paa en saadan Tid, vil man maaskee finde, at det er en utilgivelig Forsømmelse, ikke at nævne som udmærket, hvad der virkelig er dette. Jeg bør derfor endnu sige til mit Forsvar: at da Begreberne om det Udmærkede ere meget forskellige, og da man i vore Dage har Overslod af Bladskrivere, der trænge til noget at fylde deres Spalter med, kunde min Roes over navngivne levende Mænd let foranledige en Dadel over dem i et eller andet mindre skaansomt Blad, og de maatte da vide mig liden Tak for at have forvoldt, at deres Navne paa sliig Maade kom under Pressen eller Posten. Jeg haaber derfor at Præsts Amts mange flinke

*) Den tyrkiske Statstidende.

Landmand ville billige mine Betænkeligheder i denne Henseende eller i det mindste tilgive mig samme. Det har stedse forekommet mig misligt, naar et eller andet Facultet tiltog sig en Ret til at tillægge enkelte Individer Charakteren *imprimis egregie*, eller at paatrykke dem et Stempel, der siden skulde berettigede dem til at foretrakkes for alle Andre. Men hvad der er misligt for et heelt Facultet, vilde for en enkelt Mand være en forvovent Anmasselse, og af Kritiken blive tilbageviist som en saadan, om end hans Udmærkelse ikke havde borgerlige Følger, eller for de Paagjeldende kunde blive noget Belfærds Anliggende. Det har altid gjort mig bitterligt ondt, naar jeg var nødt til at give Børn, hvis Lærer jeg var, Charakterer. Charaktereringen kan vistnok anses for at være en af vor Tidsalders værste Sygdomme, og Lysten til Udmærkelse en af dens fordærveligste Lyster. Jeg haaber altsaa Tilgivelse, fordi jeg efter denne min Overbeviisning ikke anser med en eneste Stavelse at bidrage til, at Sygdommen forplantes fra de Hospitaler, hvor den stadigen har hjemme, ud paa Landet blandt Naturens i denne Henseende endnu usfordærvede Sønner, eller at Lysten, efter at have fyldt sine sædvanlige Templer, udbreder sin giftige Aande blandt Hytternes Beboere.

25.

Er der noget oekonomisk Selskab i Egnen? hvad virker dette?

I Næstved har i ældre Tider været et patriotisk Selskab, om hvis Bestræbelser Doctor Mangor 1782 gav en Beretning i Trykken. Det synes fortrinligen at have henvendt sin Opmærksomhed paa Oprettelsen af Spindeskoler, hvorfra tillige Hør til Udspinding kunde udleveres til Omegnens arbejdsløse Familier. Det havde formodentlig bestaaet over 20 Aar; thi af et Brev fra Amtmand Bjelke til Professor Wegtrup af 4de Marts 1801 sees, at tyve Aars Erfaring havde viist, at de Børn, som i Forstningen af Selskabets Indretning tidligt vare tilholdte at søge Spindeskolen, nu efter at de vare blevne Modre, tidlig

holdt deres Børn til Vindskibelighed. Selskabet søgte at udbrede Brugen af Koffen med 2 Tene, og havde faaet den indført i 3 af dets Skoler, hvor Amtmand Bjelke selv havde seet Børn fra 6 til 8 Aar at kunne spinde ligesaa godt og hurtigt med begge Hænder, som i Almindelighed med een.

Naar og hvorledes dette Selskab er bleven opløst veed jeg ikke; men længe maa det være siden, efterdi ikke engang Erindringen om det lever mere her i Egnen.

For nogle og tyve Aar siden var der paa Møen et oeconomisk Selskab, som blev stiftet af forrige Stiftamtmand Bülow, som eiede Nordfeld; men ophørte snart. Det vilde virke ved Præmier; men de Arbeider det belønnede vare, efter Consistorialraad Lunds Vidnesbyrd, for det meste ældre end Selskabet.

Under 15de Mai 1839 have derimod 6 af Amtets agtede Godseiere, nemlig Assessor Aagaard paa Iselingen, Kammerjunker Raben til Leffende, Kammerherre Raben Levegau, Kammerjunker Scavenius, Proprietair Tutein og Secretair Bulff paa Engelholm udstædt en Indbydelse til Stiftelse af et landoeconomisk Selskab, som skal bære Navn af Præstøe Amts Landboeforening, saa der nu er Grund til at haabe, at Amtet herefter vil erholde et Selskab, det hidtil har savnet, og dets Landmænd et Foreningspunkt, der sikkert i mange Henseender vil være dem gavnligt.

Man maa saa meget hellere haabe dette, som Foreningsaanden nu bringer Mænd, der have samme eller lignende Dont og Jdræt, f. Ex. Læger, Naturforskere og andre Videnskabsmænd, til at samles endog fra forskellige Lande, og Deeltagerne i disse Samlinger ikke noksom kunne prise deres store Nytte og den store Glæde, de have deraf. Men om vi end ikke tør nære det Haab, at vore simple Landboeforeninger kunne opnaae mere Lykke med disse Sammenkomster end hjemmebrygget skummende Vin med den sprudlende Champagner, saa kan deres Værd for os dog alligevel blive stort, naar de, som vi haabe, kunne lære os, at forene vore Kræfter, at udveksle vore Tanker, at meddele hinanden vore Erfaringer, og hver især at aflægge vore Fordomme, og frem for alt, naar Aandens Enighed der maa bevares i Fjendens Baand.

26.

Er Eiendommenes Priis i Stigen eller Falden? Findes arbejdsløse Menneſter? hvor ſtor er Arbejdslønnen? Kunne Beboerne have Vinælingsveie udenfor Agerbruget, f. Ex. ved Kalkbrud, ved Bearbejdning af gode Leerſorter til brændte Varer, eller deſlige?

Da en ſtor Deel af Præſts Amts Landeiendomme henhører under Stiftteſer, Grevſkaber, Baronier eller Stamgodſer, hvor Kjøb og Salg ſjeldnere finder Sted, ere de Data, hvorefter man kan med Sikkerhed opgive Landeiendommenes Priis, juſt ikke meget talrige. Imidlertid ſtafſte dog de Salg, her have fundet Sted, de Forpagtningsafgifter og Fæſteafgifter ſom ſvares, Gyltigheden af den Slutning man a priori kunde gjøre, at Landeiendommenes Priis ſtaaer i et ligefrem Forhold til Priiſerne paa Landmandens Producter iſær til Kornpriiſerne. Saalænge diſſe dalede dybere og dybere, ſaldt Landeiendommenes Priis ogſaa mere og mere, men da Kapsavlen begyndte at indgyde Landmændene lidt bedre Mod, hævede den ſig noget; og endnu mere, da Kornpriiſerne atter ſtege. Paa de mindre Landeiendommers Priis har, foruden deres virkelige Værd, Egnen hvori de ere beliggende ogſaa megen Indflydelse, da de altid ere betydeligt dyrere paa en Egn, hvor Bondeſtanden i det Hele taget er velhavende, end der, hvor det Modſatte er Tilfældet.

Intereſſant nok er det, at gaar noget længere tilbage i Tiden for at ſee, hvad nogle af de ſtorre Landeiendommers Priis til forſkjellige Tider har været:

Gjorſløv, Søholm og Erichſtrup Godſer, der havde udgjort et Rytterdiſtrict, bleve i Aaret 1743 ſolgte med tilhørende Kirker og anden Herlighed for 60,000 Rbd. til Superkargo Chriſtian Lintrup, der ſiden blev adlet under Navn af Lindenkrone, hvis Søn Kammerherre Lindenkrone (uagtet hans Fader havde overdraget Bønderne Arvefæſte imod den billige Afgift af 5 Rbd. i Landgilde, og 9 Mark af hver Tønde Hartkorn i Hovetiepenge) i Aaret 1793 ſolgte Godſerne med 44,614 Rbd. 3 Mk. 14 ſ. Reſtancer for 200,000 Rbd. til daværende Factor Jacob Brøn:

num Scavenius, der døde som Etatsraad; en Priis for hvilken man nu neppe erholdt Stevns Kridtklint alene tilkjøbs.

Efter en Optegnelse af Langebek, som findes i Geheime-Archivet, var i Aaret 1707 følgende Godser vurderede saaledes:

Gisselfelde til	100,000 Rbd.
Holmegaard	30,000 —
Næsbyholm	24,000 —
Ravnstrup	16,000 —
Bregentved	30,000 —
Bemmetofte	40,000 —
Balløe	40,000 —

Nysø Gaard og Gods med Skibinge Kirke blev 1742 solgt af Commenceraad Voigt til Grevinde Danneskjold Samsø for 16,000 Rbd. I Aaret 1761 solgte Grevinden det igjen for 26,500 Rbd. til Grev Holk, der samme Aar solgte det igjen til Kammerherre Brochenhuus for 27,000 Rbd. Brochenhuus forenede Nysø med Jungshoved, og solgte begge disse Godser i Aaret 1785 for 136,200 Rbd. til Etatsraad Reiersen, efter hvis Død de ved Auction bleve solgte 1795 for 178,200 Rbd. til Justitsraad Thestrup, der atter solgte dem 1800 til Kammerherre Stampe for 207,000 Rbd.

Petersgaard og Gods med tilhørende Skove solgtes i Aaret 1774 for 55,500 Rbd. og kjøbtes igjen 1799, efter at en betydelig Deel af dens Skove vare borthuggede, for 189,500 Rbd.

Senere blev Godset frasolgt, og Hovedgaarden alene blev solgt

Aaret 1812 til Commandeur Wulff for en Priis, som jeg ikke veed, og som i altsald kun kan ansees for nominel, formedelst Pengesvæknets daværende Tilstand. 1827 blev der kun buden 45,000 Rbd. for den, men 1837 blev den solgt for 70,000 Rbd.

Langebeksgaard med tilhørende Møller i Kallehave Sogn blev for en Snees Aar siden kjøbt af Agent Sødtring for 25,000 Rbd. Efter at have foretaget mange og bekostelige Forbedringer solgte Agenten den 1833 for 35,000 Rbd. til Proprietair Jürgensen, der igjen 1836 solgte den for 37,000 Rbd. til Capelmusicus Bjerregaard. Denne sidste havde bortforpagtet den mod en aarlig Afgift af 2000 Rbd., og solgte den i Juni 1839 til Proprietair A. Theill for 43,500 Rbd. Sedler.

En Arvesæstegaard i Udbye blev i Aaret 1837 solgt 35 Procent dyrere, end den var kjøbt for 10 Aar siden.

I Stevnsherred ere Arvesæstegaardenes Priis ogsaa i Stigen. Den Arvesæstegaard som i Aaret 1823 solgtes for 450 Rbd. er i Aaret 1838 betalt med 1200 Rbd. I Maglebye, hvor der haves høit Hartkorn og kun et lille Areal, betales dog en Arvesæstegaard med 1000 til 1500 Rbd. Aarsagen til at disse Gaardes Priis ikke er høiere, uagtet Villigheden af den aarlige Canon, er foruden nysnævnte høie Hartkorn deres totale Mangel paa Brændsel.

I Thybjerg Herred koster en almindelig Bøndegaard paa 5 à 6 Tønder Hartkorn, som er Selveiendom, 2000 Rbd.

Høiest er Bøndergaardenes Priis steget paa Møen. Ved de kongelige Godfers Salg i Aaret 1769 blev 257 mænske Gaardbrugere Selveiere og erholdt deres Gaarde for en Priis af omtrent 100½ Rbd. for hver Tønde Hartkorn. Den halve Kjøbesum blev indestaaende i Eiendommene, og forrentes med 4 Procent; man kan altsaa antage, at der paa en Selveierergaard af 5 Tønder Hartkorn, foruden de øvrige Skatter og Afgifter, hviler en aarlig Canon af 10 Rbd.; medens paa en Arvesæstegaard i Stevnsherred af samme Hartkorn den aarlige Canon er 12 Rbd. 3 Sk.; men Prisen paa Gaardene paa Møen er ulige høiere. Ved Skiftet efter Eieren af Gaarden No. 1 i Frenderup, der staaer for Hartkorn Ager og Eng 5 Td. 1 Skp. og Skovskyd 1 Skp. blev den i Octobr. 1836 vurderet til 3,500 Rbd.; og det er troligt at den ved Auction vilde gaaet langt høiere. Gaarden No. 4 i Hjelms af Hartkorn 5 Td. 1 Sk. 1 Fdk. 1½ Alb. vurderedes ligeledes i Aaret 1836 efter Eiermandens Død til 3000 Rbd.

Den 10 Januar 1838 solgtes en Parcel i Hjelms Kobbøl paa 6 Td. Land med en lille Bygning, og med den Forpligtelse at give 2 gamle Folk frit Huuslye og den halve Jordlod til Aftagt for 420 Rbd.

Kornprisernes Stigen i de sidste 2 Aar har forhøiet saa vel Landeieendommenes Priis som Forpagtningsafgifterne.

Hovedgaarden Høvdingsgaard, der staaer for Hartkorn 51 Td. 3 Skp. 3 Fdk. 2½ Alb. med et Areal af 450 Td. Land, der drives ved Høverie, og enkelt Tiende af 350 Td. Hartkorn blev

bortforpagtet paa 11 Aar fra 1te Mai 1837 til 1te Mai 1848 for 3000 Rbd. aarlig og Deputater, der kunne anslaaes omtrent til 500 Rbd.

Nylffegaarden, udflyttet fra Ring Bye i Hammer Sogn, af ufrigt Ager og Engs Hartkorn 5 Td. 2 Skp. 2 Fdk. 2 $\frac{1}{2}$ Alb. og Skovskuld 1 Fdk. 2 $\frac{1}{2}$ Alb. med et Areal af circa 130 Td. Land, blev solgt til Landmand Hr. J. B. M. Werth fra Knoop ved Kiel for 6000 Rbd. Sedler i Begyndelsen af Aaret 1839.

Arbeidsløse Mennesker, eller Folk, der hele Aaret ligge ledige, uagtet de baade kunne og ville arbejde, findes her dog kun sjældent i Præstøe Amt; maaskee meest, som allerede under No. 4 er bemærket, i Kallehave Sogn.

Af Huusmænd og Indsiddere derimod, som, især naar Høsten var ringe, næsten den halve Tid af Aaret, eller fra Nytaar til St. Hansdag, ligge ledige, og tære paa Høstens og Efteraarets Fortjeneste, gives her desværre altfor mange. Naar Høsten var overflødig, og der er meget Arbeide for Tærskere, have de mere at bestille og formedelst deres Punderskeppers større Antal, ingen Nød. Men var Høsten maadelig, og ere Kornpriserne derhos høie, da er deres Tilstand meget beklagelig. Da spørge de meget og ofte forgjæves om Arbeide, og mange af dem savne da haardt Vinæringsvei og Erhverv ved Huusflid.

Paa Nøen kan maaskee adskillige Selveieres Indtægt af deres Lørvemoser henregnes blandt Vinæringsveiene. Til enkelte Tider, naar Strandinger indtræffe, kan Bjergningen og Varernes Transport afgive nogen ærlig Fortjeneste. En langt vigtigere, men næsten aldeles forsvundet, Vinæringsvei, er Strandfiskeriet; men hertil udfordres Tid, Dvælse og en Kapital, som skal vores, hvilke ikke altid findes forenede. Dog gives der enkelte Bønder, som have Deel i et Bundgarn til Sildefangst.

For Huusmændene, som mangle Arbeide, især naar Tærskningen ophører, er Aalefangsten i Noret og i Stege Bugt en saare vigtig Vinæringsvei. Salig Consistorialraad Lund i Kjeldbye beskriver den saaledes: "Undertiden eier Huusmanden selv en Baad" eller Andeel i den; i andet Fald leier han Plads i Baaden "for en god Aal eller Tosfilling. Da tager han til sin Aalestage" og staaer den lange Dag og støder i Strandbunden. Det sæd;

"vanlige Udbytte for en øvet Nalestanger er da 1 à 2 Sneser
 "Nal, og under heldige Omstændigheder mere. Derved har han
 "erhvervet sig 1 eller 2 fl , eller et Brød hos Bondekonen, eller
 "dog i det mindste en Ret Mad til sin Familie. Daglig uden
 "Ophør forfølges Nalen saaledes; ofte staae 3 Mand i een Baad,
 "og om Vinteren staaer man ved Huller i Isen. Uden denne
 "Næringskilde vilde Nøden være langt større, end den er, blandt
 "Kjeldbye Sogns mangfoldige Huusmænd og Indsiddere. Men
 "ogsaa ved Grønsund og paa flere Steder mellem Landene stanges
 "Nalen, eller slaaes paa Skred, eller ved Blus, eller fanges med
 "Gliv."

Assessor Aagaard paa Iselingen sysselsætter aarligt mange
 Arbeidere med Dyrkning af Kommen, og deslige; og lader dem
 hver Løverdag Aften udbetale deres Ugeløn.

I frange Naringer har Kjøngs Lærreds- og Dreils-Fabrik
 været en Tilflugt for mange af Vaarse og Hammer Herreders
 Indsiddersfamilier og Huusfolk, for hvem Konens eller Dottrenes
 Spinderok da maa tilveiebringe et Bidrag til Familiens Under-
 holdning. Mændene, som ikke kunde spinde, maatte da gaae til
 Kjøng med Attest fra Præsten, at de vare paalidelige Folk, for
 at hente Hør eller Blaar eller for atter at bringe Garnet did;
 og under saadanne Omstændigheder, og formedelsf den beskedne
 Rolle de selv derved havde, lærte de meget at skjønde paa deres
 Koner, naar disse vare dueilige Spindersker. Desværre vil det
 maskinspundne Hørgarn, som indføres fra Udlandet, herefter til-
 stoppe denne Kilde til Vifortjeneste.

Veiløe Præstegaards betydelige Have er et Tilflugtssted for
 mange Arbeidsløse, som blot behøve at melde sig hos Præsten
 eller Havemanden for at faae Arbeide. Arbeideren kan der er-
 holde de første 6 Dages Dagleie i Forsskud, om han behøver det,
 eller ogsaa faaer han Dagleien hver Aften, om han ønsker den.
 Desuden faae Arbeiderne i denne Have frit Pl, som i kolde Dage
 bliver varmet — og saaledes hengaaer Tiden for den Arbeidsløse,
 uden altfor store Sorger, indtil Vonden behøver Arbeidere, og
 kan give dem Kost og Lønningsfæd efter Egnens Skik.

Afdøde Amtmand Greve Dannefsjold satte altid mange ar-
 beidsløse Hænder i gavnlig Virksomhed, og hans Aand hviler

endnu ogsaa i denne Henseende over hans Efterladte. Holmegaards Glasværk giver især megen Leilighed til Visfortjeneste, hvorom deels alt er talt der, hvor Tørvemosen beskrives, deels vil blive talt i det Følgende under Glasværkers Beskrivelse. I Farø Herred giver Kalkbruddet og i Stevns Sildesfiskeriet Vinæringsveie, som begge ligeledes fortjene en mere omstændelig Omtale i det Følgende.

Paa Gjorsløv Gods kunne arbejdslystne Mennesker ikke savne Arbejde. Naar de om Sommeren melde sig hos Aulsoforvalteren paa Gjorsløv inden Kl. 5 om Morgenen, faae de strax Arbejde og en Dagleie paa egen Koft af 28 β til 32 β daglig, som bliver dem udbetalt hver Løverdags Aften. Desuden faaer hver Arbejder daglig en Pot Mælk til at drikke. Paa Søeholm bruges ligeledes mange arbejdende Hænder. Desuden gives der i Stevns Herred Vinæringsveie ved Skovplantning, Kridtsteenskjæren, Kridtbrud, Baandgjøren, hvorved flere Tusinde Tøndebaand aarlig forfærdiges og gaae med Vaade til Kjøbenhavn.

Af den sorte og meget haarde Flint, som findes i Stevns Klint, laae enkelte gamle Mænd s. Ex. Almisselem Hans Hansen i Maglebye, Indsiddet Peder Jørgensen i Holrug og en Mand i Tommestrup Bøssfestene, som sælges i Kjøbenhavn til militairt Brug for 1 Rbd. hvert Tusinde. Jeg saae i Sommeren 1838 *) den ene af disse Mænd ved sin Gjerning i en luun Krog i Solen udenfor Hospitalet i Maglebye. Hans hele Apparat var en lille Ambolt eller Hæsested af $\frac{1}{2}$ Tommes Tvermaal, og et lille Stykke fladt Stangjern, som er afrundet i den Ende, der holdes i Haanden. Man slaar ikke lige ned eller med Kanten af Jernet; thi da springe Stenene i Stykker; men man maa slaae i en skraa Retning med Siden af Jernet, som holdes løst i Haanden, hvorved de Stykker, man vil have bort af Stenen, ikke afhugges men aftrives.

Paa Stevns kan Vaadefarten, som foran er omtalt, ogsaa betragtes som en Vinæringsvei for adskillige af Vaadefærerne, som desuden have Steder med Jord til.

*) Weinwich havde allerede 1782 Teet denne Industrie, som engang er bleven belønnet af Landhuusholdningselskabet.

I den sydlige Deel af Stevns Herred giver Strygning af raa Steen, Arbeide i Bømmetofte Klosters Skove med Javnesætning, Grøftegravning, Saugskjæren, og Gjerdelufning om Fredskoven tilligemed lidt Jiskeie i Præsts Bugten Anledning til Fortjeneste udenfor Agerbruget for de arbejdsføre Folk.

I Bjeverskov Herred findes ingen arbejdsløse Mennesker, uden Krøblinger eller gamle svage Personer, som ikke kunne, eller Døgne, som ikke ville arbeide. Det ansees der for aldeles utvivlsomt, at Enhver, der kan og vil arbeide, kan finde lovligt Erhverv; ja man antager endog, at Egne der snarere har Mangel end Overflødighed paa Arbeidere, saa at det hvis Agerbruget skal have nogen væsentlig Fremgang menes at ville blive nødvendigt at bruge arbejds sparende Redskaber og Maskiner. Denne Overflødighed af Arbeide i Forhold til de arbejdende Hænder, maa være en Følge af, at de store samlede Godser optage hele Herredet, og af de betydelige Grave-Arbejder og Skovplantninger, som der foretages. Men slige Egne behøve kun at aabne Arbejderne Afgang til sig, for strax at vorde rundeligt forsynede med Menneskehænder fra andre dermed overfyldte Egne.

Hvad Arbejdslønnen i Præsts Amt angaaer, da kan det vel antages som almindelig Regel, at jo længere man kommer mod Nord, eller jo nærmere mod Hovedstaden, desto højere bliver ogsaa Lønnen for saadanne ugifte Tjenestefolk, som det stod frit for at drage til Kjøbenhavn, for der at tage Tjeneste. En Afvigelse fra denne Regel finder Sted deri, at i de smaa Kjøbstæder og i de Landsbyer, der ligge dem nærmest, er Lønnen noget højere end i de Landsbyer, der ligge en Miil eller 2 borte fra alle Kjøbstæder. I Dagleien og Tærskerlønnen for gifte Arbeidere finder derimod temmelig megen Lighed Sted over hele Amtet; kun at den allevegne er noget højere i Kjøbstæderne end paa Landet.

I Bjeverskov Herred opgives Lønnen for en Tjenestekarl i Almindelighed at være fra 24 til 40 Rbd. Sedler aarlig. Nogle erholde endog saa 50 Rbd. Sedler aarlig*). For en Dreng er Lønnen 12 til 20 Rbd. Sedler aarlig, og for en Pige fra 16 til

*) Dette gjælder nok dog kun om Kudske, Ladefogder og Avlskarle paa de store Gaarde.

26 Rbd. aarlig. Nogle Tjenestefolk erholde ogsaa deels Penge, deels Klæder i Løn; men i de Accorder, som indgaaes om denne Lønningsmaade, tages dog ovenanførte Penge-Løn til Maalestok.

En Dagleier, som erholder Kosten, faaer fra 8 til 16 Skilling Tegn daglig; faaer han derimod ikke Kosten, erholder han fra 24 til 32 β daglig, i Forhold til Arbeiders Strengthed og Arbeidernes Duelighed. Duelige og flittige Accordarbeidere kunne derimod tjene 3 fl i Tegn og derover daglig. I Tybjerg og Stevns Herreder er Arbeidslønnen omtrent den samme. Paa Nøen som det fra Hovedstaden fjerneste Punkt erholder en Tjenestekarl 18 til 24 Rbd., samt et Fjerdingkar Hørfrøe saaet og et Saar fodret og græsset aarlig, og en Pige 10 til 12 Rbd. med samme Tillæg af Hørfrøe og Saar, og en Drengs Løn er lig Pigernes. En Dagleier faaer paa egen Kost 1 fl 8 β daglig; men med Kosten 8 à 10 β og en Kone 6 à 8 β .

I Baarse og Hammer Herreder kan Lønnen for en Karl antages at være fra 20 til 30 Rbd. og for en Pige fra 14 til 20 Rbd. aarlig. Hos Bønderne gives enten hele Lønnen, eller dog en Deel deraf i Klædningsstykker. En Aulskarl i en Præstegaard faaer omtrent 32 Rbd., og en Kudsk hos et Herreskab 40 Rbd. aarlig. De Huusmænd, som tørste for mig, faaer hver 25de Skjeppe af al Slags Sæd og Kosten, og den øvrige Tid af Aaret 12 β daglig og Kosten; men jeg sørger tillige for at de have stadigt Arbeide. At denne Løn i Forhold til den almindelige paa Egnen maa ansees for god, kan jeg slutte deraf, at der er saa mange Ansøgende om en saadan Tærskelplads, som om det var et lille Embede.

Daglønnen er om Sommeren sjældent over 16 og om Vinteren sjældent under 8 β for en arbejdsfær Mand, som faaer Kosten, og for en Kone varierer den under samme Betingelse mellem 6 og 12 β undtagen for Vadsfær Koner, naar der begyndes om Natten, da de faaer 1 fl . For 10 Aar siden var det temmeligt almindeligt, at Huusmænd eller Indsiddere fæstede sig til Gaardbrugere for Tiden fra St. Hansdag til Michelsdag, enten alle eller nogle af Ugens Svognedage, og da foruden Kosten betingede sig en Tønde for Dagen, som det kaldtes, det vil sige en Tønde Rug, Byg eller Værter for hver Dag i Ugen, de i

denne travleste Tid tjente Gaardmanden. Paa denne Maade kunde en Huusmand altsaa omtrent i 3 Maaneder tjene f. Ex. 2 Edr. Aug., 3 Edr. Byg og 1 Edr. Vætter. Men denne temmelig høie Løn lider nu flere og flere Indskrænkninger, jo mere Kornpriserne hæve sig; idet Tjenestetiden enten maa begyndes tidligere eller fortsættes længere, eller Antallet af Lønningstønderne formindskes. Naar Kornpriserne ikke ere desto lavere, og Gaardmanden ikke var saa meget mere ligegyldig for at hjælpe sine Høstarbeidere til Fortjeneste paa de andre Aarstider, maa man ogsaa tilstaae at den var lovlig høj. Men de Gaardmænd der ere meest resolute til at give høj Løn i Høst, ere gjerne de haardeste til at nægte Huusmændene Arbejde og Fortjeneste om Vinteren og Foraaret. Man kan derfor i Almindelighed sige, at naar Høstarbeidet undtages, er Dagleien som oftest saa lav, og desuden til saa mange Tider slet ingen, fordi Arbejde ikke er at erholde, at det næsten er ubegribeligt, hvorledes en Indsidder dermed kan føde Kone og Børn, betale Huusleie o. s. v., og at dette heller ikke var muligt, dersom ikke disse Menneskers hele Liv var en Commentar over den gamle Sandhed: *natura parvis contenta*.

At en stor Deel af Almuen ofte savner Arbejde om Vinteren, vilde intet skade, dersom Sommerlønnen var tilstrækkelig for Vinteren tillige. Dersom Almuesmanden forstod og havde Leilighed til at bruge sin Fritid til at udvide sine Kundskaber, og til at uddanne sin Aand, eller dersom Fritidens Betsignelser (die Segungen der Musse), som en tydsk Forfatter har kaldt det, derved bleve ham til Deel, kunde man ikke have noget imod, at denne i en Deel af Aaret faldt i hans Lod. Men disse Betingelser ere sjældent givne; og da den arbejdsløse Tid stundum hendrives med Spil og Sviir, eller, naar Nøden frister, misbruges til Forbrydelser, eller hendses med at sove, som Bjørnens, naar den er gaaet i Hie, er der al god Grund til at ønske den forkortet.

At erholde Tjenestepiger er ikke altid let for saadanne Høsbønder, der ikke kunne give dem desbedre Vilkaar. Aarsagen hertil er, dels at mange Piger, fristede af den tilsyneladende højere Løn, de mageligere Dage, og den større Pyntelighed drage til Kjøbenhavn, for at tjene der, eller *pour s'élever au rang des* Præstøe Auit.

prostituées, som Achilles Murat kalder det, deels tidlige Giftermaal, deels Sidden paa egen Haand for at sye Skræddersyning. Mod den sidste have mange Landmænd meget at indvende, ogsaa paa Sædelighedens Vegne; men det forekommer mig dog sandsynligt, at just Frygt for den larmende, ofte lidet anstændige Comers, der finder Sted ved Hovetarbeidet, og for hvilken Malkepigerne paa Herregaardene heller ikke ganske kunne see sig forskaaede, kan bestemme netop de mere sædelige Piger til at gribe til Syenaalen.

Som Vinæringsveie for Huusmænd og Indsiddere, der drives paa forskjellige Steder i Amtet, kan mærkes, foruden det alt omtalte Baandgjørrerie og Nalefangsten:

- 1) Trækøemagerie, der ikke sjældent føder sin Mand ret godt.
- 2) Trætosfers Forfærdigelse, der sysselsætter adskillige nævenyttige Mænd om Vinteren.
- 3) At sye Kasketter til Bønderkarlene, hos hvem de mere og mere komme i Brug, til Skade for Hattemagerne, giver ogsaa stundum Landsbyeskradderne noget at fortjene.
- 4) Foruden de egentlige Hjulmand findes her ogsaa duelige Bogtmagere, som forfærdige Hamborgervogne og andre smukke Vogne.
- 5) Fiskeriet ved Kysterne med Gliv, Algier eller Bundgarn giver ogsaa nogen Fortjeneste.

Men da Silden paa Sjellands østlige Kyst ikke vil gaar i Bundgarnene uden med østlig Vind, staae disse tomme, naar Vinden, hvad ofte er Tilfældet, falder vestlig i Fisketiden. De Sild her paa denne Maade fanges ved Kysterne f. Ex. ved Sandvig her i Sognet, sælges til Omegnens Folk, som da deels bruge dem friske, deels røge eller nedsalte dem til eget Brug. I Begyndelsen af Fisketiden pleier 1 O eller 80 Stykker Sild at koste 2 fl 8 ß ; men efterhaanden, som der fanges flere og Sildens Godhed aftager, daler Prisen indtil 20 ß for Olen.

- 6) Teglblanderierne i Nærheden af Bordingborg, især ved Rosensfeldt og Marienlyst, have ogsaa sysselsat en Deel Arbejdere. Det første har undertiden beskæftiget 40 Huusmænd og Indsiddere, og frembragt Muursteen, Tagsteen og blaa

eller glasserede Tagsteen for flere tusinde Rigsbankdalers Værdie aarlig.

I Tegloven ved Marienlyst brændes aarlig 5 Brændinger. I de 2 af disse brændes hver Gang 2 Kubik Favne Kalksteen, som hentes fra Færø, samt desuden omtrent 1000 Tagsteen og 14,000 Muursteen. De øvrige 3 Gange brændes alene Tagsteen og Muursteen, nemlig 18,000 til 20,000 Muursteen og 3000 Tagsteen i hver Brænding. Udbyttet for Eieren skal ikke være betydeligt, da det raa Leer maa hentes $\frac{1}{2}$ Mål fra Ovnen. Til hver Brænding forbruges omtrent 20 Favne godt Brænde og 3 til 4 Favne Kamp.

Ogsaa af Leffendegaards virksomme Eier er anlagt et Teglværk, hvor en betydelig Deel Muursteen ere brændte til de nye Bygninger, han har ladet opføre.

Bed Jernsmætt er, som allerede er bemærket, et meget betydeligt Teglværk, som sætter mange Hænder i Arbejde. Der brændes ogsaa Kalk af Færø Kalksteen, som transporteres dertil paa Axelen fra Færø, omtrent 3 Mål, hvorfor Transportens Omkostninger, 14 Rbd. for hver Kubikfavn, overstiger Kalkstenens oprindelige Pris, som i Rulerne er 13 Rbd. for Favnen.

Et Teglværk og et Kalkbrænderie var for nogle Aar siden i Gang ved Ellebrudgaard i Kallehave Sogn, hvor Kalken brændtes af Mulbleer, som graves der paa Stedet. Kalken var ret brugbar, solgtes til billig Pris, og fandt i nogle Aar ret god Affætning endog i Egnen ved Slagelse. Men da her fremstode flere og flere Kalkbrænderier, som leverede den unægteligt fortrinligere Færø Steenkalk, ophørte Mulbleerskalkbrænderiet.

Derimod blev i Aaret 1837 bygget en Teglovn ved Petersgaard, som kan rumme omtrent 22,000 Muursteen, og graver lignende Kalk der i Nærheden. Den første Brænding bestod af 70 Tønder Kalk og 15,000 Muursteen. Men ogsaa her har man senere funden sig foranlediget til at benytte Kalksteen fra Færø, der transporteres til Søes til Kallehave Færgested.

I selve Kalkbruddet ved Hersfølge, som forhen er omtalt, er ogsaa anbragt en Kalkovn, og ved Siden af denne Kuler til Steenkalkens Lædfning, hvor undertiden adskillige Arbeidere sysselsættes med at bryde, brænde og lædske Kalken, som anvendes

til Balløe Stifts mange og bethdelige Bygninger. I Ovnen kan indføres 10 Kubikfavn Kalksteen, hvis Brænding varer i 8 Dage og Nætter, og medtager 70 Favne Knudebrænde. Af en saadan Brænding kan Udbyttet anslaaes til 550 Tønder Steenkalk. Denne Kalk fra Hørfølge er ligesaa stærk og feed, som den fra Færø; men mindre fortrinlig til Hvidtekalk, da den smitter af. Ogsaa Juellunds Teglværk og Kalkværk giver adskillige Arbeidere en Vinælingsvei.

Her i Amtet findes ligesom andre Steder blandt Bondesstanden opfindsomme Hoveder med Anlæg til mekaniske Arbejder, hvorved de forskafe sig nogen Tilfortjeneste. Vi have allerede omtalt adskillige af dem, som forfærdige Kornrensemaskiner, hvoriblandt en Mand i Tøvelde, som har mistet sit Syn i Koppen. Her ville vi endnu nævne:

- 1) Poul Jensen, Parcellist fra Tøvelde paa Næen, som selv med egne Hænder har opbygget sit Huus. Han forfærdiger smaa Orgeler med Bølge, hvorpaa nogle Choraler spilles med en Bæltse som i en Lire, og de øvrige ved Tangenter. Han har lært sig til at spille paa flere Instruementer, stemme Klaverer o. s. v.
- 2) En Mand i Frenderup, ved Navn Niels Peitersen, som i 20 Aar har forfærdiget Sengeskurve af Hessel-Træ, flade Spaaner af Fyrretræ og Skinner, som ere meget lette og hensigtsmæssige og sælges for den billige Pris af 10 Mk. til 14 Mk. Stykket efter deres Størrelse. Desuden forfærdiger han Lænestole eller Sovestole af Halm og Skinner ligesom man binder Vikuber, som ogsaa ere ret hensigtsmæssige; paa hvilke Prisen ligeledes er 10 Mk.
- 3) Christoffer Madsen, Udflyttergaardmand ved Strandstøven paa Bidlinge Mark under Stege Sogn, hvor han har $\frac{1}{2}$ Gaard med et Tiliggende af 20 Tdr. Land. Han har i 10 Aar pløiet med en hjemmegjort Svingplov, ved hvilken han med Hjælp af 2 Heste driver sine Jorder meget vel. I sine fritimer om Vinteren har han sysslet med at forfærdige Agerdyrkningsredskaber især Kornrensemaskiner af en egen Konstruktion. Af disse har han selv forfærdiget 9 til Folk i Omegnen og deriblandt 1 til Consul Hage i Stege. Un-

der 4de August 1838 indsendte han en saadan Kornrensemaschine til det kongelige Landhuusholdningselskabs Bedømmelse, tilligemed Attester fra flere kyndige Mænd om dens Brugbarhed, samt en skriftlig Forklaring om dens Brug. En saadan Maschine, der kan frænsse alle slags Ukrud, koster 18 til 20 Rbd.

Naar Christoffer Madsen skal bryde tør Grønjord, og ønsker at pløje grundt eller skrælle tyndt, anbringer han foran paa Næsen af sin Svingplov et Støttehjul af 10 Tommers Diameter, omtrent som paa en Hyppeplov, ved hvis Hjælp Svingploven kan bringes til at skrælle saa tyndt, som han ønsker det. Denne forstandige og vindskibelige Bønde, hvis Bekjendtskab jeg gjorde i Sommeren 1839, viser ved sit Exempel at smaa Gaarde eller Boelssteder ogsaa kunne ernære en talrig Familie, naar dens Medlemmer tidligt vænnes til Arbejdsomhed. Hans ældste Datter er af Landhuusholdningselskabet sat i Meieri-Lære paa Hovedgaarden Eskildstrup ved Ringsted.

Endnu staaer kun tilbage af dette Afsnit, at omtale de 4 Gjenstande for Vindskibelighed, der her i Amtet meest have aabnet Vinteringsveie for Arbejdere, nemlig Kjøngs Fabrik, Holme-gaard's Glasværk, Færø Kalkbrud og Sildefiskeriet ved Stevns.

Kjøngs Fabrik blev anlagt 1778 af Grosserer Niels Ryberg. I Aaret 1780 blev Kjøng Spindestole bygget (efter den i Bygningen indmurede Steentavle.)*. Paa samme Tid oprettedes flere Spindestoler i andre Sogne og Byer. Ligeledes synes Børningen af Lærreder fort efter at være begyndt i Kjøng for Rybergs Regning. Den blev ledet af en dansk Mand ved Navn Thorning. Localet indskrænkede sig dengang til det nuværende Værksted Lit. C, og efter Fleres Sigende den lige over for samme liggende Hørmester Bolig. De 2 Hovedværksteder Lit. A og B maa nok være byggede 1786 og 1787, da dette sidste Aarstal findes i en paa Værkstedet A opreist Fløi. 1787 fandtes her kun 22 Vævestole; men disse ere lidt efter lidt forøgede, især i 1826 til det nuværende Antal 52 med 7 Jacquard-

*) De fleste af de her anførte Efterretninger om Kjøngs Fabrik ere mig meddeelte af Sognepræsten sammesteds, Hr. Provst Laurup.

Maskiner. Af dette Antal ere dog kun de 31 Bæve opstillede i Fabrikens 4 Værksteder, de andre 21 derimod i Kjøng og Gallerup Byers Udflytterhuse, hvor Bæverne imidlertid kun tildeels arbejde for Fabrikken; men ellers for Andre. Foruden Bæverierne er der nu paa Kjøng en Spindeanstalt, som besørger Garnet spundet ved Omegnens Beboere, og desuden en Hørberedningsanstalt.

Efter at Fabrikens Hygninger vare opførte 1787 udvidedes Fabrikationen der til Damask og Dreiel, og blev nu ledet af en duelig engelsk Mester Cochraine, efter hvem indtil 1836 fulgte forskjellige Mestere, Unmach, Hansen, Ehler og Petersen.

Da Hans Majestæt Kongen havde for Prioritet overtaget Debjerggaard med tilhørende Fabrik o. s. v. fra Etatsraad Ryberg, en Søn af Fabrikens Opretter, overdroges Bestyrelsen til Rentekammeret omtrent i 2 Aar, gik derpaa ind under Directionen for de militaire Uldmanufakturere, indtil en egen Bestyrelse dannedes: "Commissionen for Debjerggaard og Kjøngs Fabrik," under hvilken det Hele forterede, indtil Eiendommen solgtes 1836 til Hr. Proprietair Klingberg.

Denne har bortforpagtet Fabrikken til Fabrik-Entrepreneur Olsen i Kjøbenhavn for 400 Rbd. aarlig, under hvem den for Tiden bestyres paa Stedet selv ved Hr. Sandberg. Hørinstituttet er forpagtet af Hr. Schroll. Spindeskolen er for Tiden standset.

Antallet af faste Arbeidere ved Fabrikken var 1837: 19 Svende, 14 Dreng, 3 Piger til Spoling, 5 Koner til Bobining, 3 Koner til Garnfogning m. v., 340 Spindeskuffer, deels i Kjøng Sogn, deels i Naboesognene, samt til Traadlangning adskillige Børn til forskjellig Tid. Endvidere beskæftiges ved Blegneriet paa Vintersbølle (der nu er adskilt fra Fabrikken) med Blegning af de fabrikerede Varer circa 8 à 10 Arbeidere dagligen. Den aarlige Forbrug af Garn ved Fabrikken er circa 18,000 Streng,*) og Fabrikationsprisen af de færdige Varer circa 10,000 Rbd. uden Procenter, hvoraf Bæverlønnen udgjør 2100 Rbd., Garnets Værdie (Spindelønnen iberegnet, som er 12 s. pr. Streng

*) En Streng er 12 Fed.

eller 1 $\frac{1}{2}$ pr. Fed) 5800 Rbd., andre Udgiwter, saasom Bobining, Spolning, Traadlangning, Blegelon, Reparationer paa Medskaber o. s. v. 2100 Rbd. Quantummet af Garn, som aarliggen spandtes i Kjøng Cogn og dets Omegn for Fabriken, beløb sig til circa 8000 Streng, hvorfor betaltes i Spindeløn 1000 Rbd. Det øvrige Garn, som forbrugtes, opkjøbtes deels i Jylland, deels i Tydskland, dog i det sidste kun af de finere Sorter, deels fordi den indenlandske Hør i Almindelighed ei naaer den Fiinhed, at den lader sig udspinde til den fornødne Qualitet, deels fordi, om ogsaa udenlandsk Hør indkjøbtes, Spinderne hertillands ei ere saa øvede i Fiinspinding, at man i nogen tilstrækkelig Mængde kunde erholde den spunden. Den aarlige Arbejds løn, som udbetaltes til de før anførte Arbejdere, vil saaledes udgjøre omtrent 3500 Rbd.

Fabrikationens Gjenstand er for Størstedelen Damasker og Dreier; dog er Maassen simplere Dreier, fordi disse finde den største og hurtigste Af sætning. Ikkun saa Lærreder fabrikeres paa Kjøng, hvorimod den nuværende Fabrik-Entrepreneur Hr. Olsen beskæftiger circa 50 Lærredsvæve i Dragør paa Amager.

Lærinstituttet drives med 8 faste Læringer; men i en stor Deel af Aaret, naar større Kraft udfordres, stiger Arbejdernes Antal ved temporære Medhjælperes Antagelse omtrent til 20. Efter kongelig Bevilling maa Institutet have 12 faste Læringer frie for militair Tjeneste; derimod bortfaldt ved Eiendommens Salg i Aaret 1836 den Gratification, som tilforn var tilstaaet for hver enkelt Lærling, der af dette Antal holdtes.

Følgende Notitser om Fabriken fra de sidste Aar den dreves for kongelig Regning kunne tjene til at give et Begreb om dens Indflydelse paa Kjøng Cogn og dets Omegn.

Ved Slutningen af Aaret 1835 udgjorde de paa Fabrikens Bærsteder ansatte faste Arbejdere i Alt 47; heraf vare 17 Huusmand og 8 Indsiddere, alle boesiddende Mand i Kjøng Cogn. Resten bestod af 22 Læringer, hvoraf 14 vare Børn af Cogne's Beboere, men 8 vare fra andre Cogne, og vendte tildeels efter Læretidens Forløb tilbage til deres Hjemstavn. Desuden har Fabriken i de sidste Aar indtil 1836 af og til beskæftiget omtrent 40 Bøvere i de til Kjøng grændsende Cogne.

Ved Kjøngs Høravlingsinstitut er fjættet:

J Aaret 1831	30,135 Pd. Hø.
— 1832	14,790 —
— 1833	5,000 —
— 1834	16,000 —

Til dette Arbeide er anvendt:

a) af Institutets faste Lærlinge. b) af bosiddende Folk i Kjøng og Hammer Sogne.

J Aaret 1831	15	40
— 1832	13	38
— 1833	11	24
— 1834	10	36

Fra Kjøng Spindebølle er i Aarene 1831:1834 udleveret af Hø til Spinding:

J Kjøng Sogn	2,143 Pd.
- Hammer og Lundbye Sogne	3,448½ —
- Sverdborg Sogn	2,127½ —
- Baarse og Veldringe	1,194 —
- Udbye og Drsløv	1,538 —
- Snesere	881 —
- Nestelsøe og Mogenstrup	1,365 —
- Beiløe og Vester-Egitsborg	523 —
- Rønnebæk	716 —
- Røchelte	359 —
- Allersløv	664 —
- Øster-Egitsborg	536 —
- Mehren	558 —
- Torverd	1,035 —
- Everdrup	1,005 —
- Kongsted	58 —
- Bordingborg og Rastrup	1,139 —
- Nestved	231 —
- Vester-Egede	190 —
- Fodbye	36 —
- Hyllede	74 —
- Fensmark	84 —

Summa . . 19,905 Pd.

Man har spurgt om Fabriken virkede skadeligt paa Sædeligheden i Kjøng Sogn; men Erfaring besvarer hidtil dette Spørgsmaal benægtende. Fabrikfolkene staae maaskee i Kundskab over og i Moralitet ikke under de øvrige Sognebeboere. (Enkelte Undtagelser bør ikke komme i Betragtning.) Langt skadeligere virker Kjøng-Byes Kro, der maaskee kunde antages for et ved Fabriken middelbart fremkaldt Onde, hvis det ikke viste sig, at Fabriken ret vel kunde undvære den, da meget faa af Arbejderne tage deres Føde paa samme, og de fleste ugifte Bøvere hellere tinge sig i Kost hos Bønderne. Ogsaa synes Kroen mere at være søgt af Byens Indsiddere og Huusmænd.

Man har ogsaa spurgt, om ikke en Art af Burschenschaft dannede sig blandt Bøversvendene paa denne Fabrik; men Erfaringen kan hidtil ogsaa besvare dette Spørgsmaal med Nei. Det er ogsaa sandsynligt, at et burschikast Væsen snarere kan opstaae i Kjøbstæder eller større Fabrikstæder, hvor flere Fabrikker bestaae ved Siden af hinanden, af forskjellig Art, da især en vis Oppositionsaand pleier at vise sig som det Concentrerende i slige Corporationer, og denne snarest fremtræder ved Erkjendelsen af det Ulige i det i andre Henseender Lige, og et Laug vil i vore Dage maaskee mindre staae i Modsatning til Massen af Medborgere end til andre Laug. Hertil kommer, at de fleste af Fabrikarbejderne i Kjøng ere boesiddende Familier i Sognet. Bærstedet er ikke deres egentlige Bolig, men kun Stedet, hvorfra de bringe Fortjenesten til Hjemmet; og stærkere Baand end de, som knytte dem til deres Medarbejdere, slutte dem til flere af de andre Sognebeboere. Lærlingerne ere tildeels Sognets egne Børn, hvoraf Mange, efter at have udlært, opstaae deres Væv i Forældrenes Huse; det er heller ikke ualmindeligt at see Gaardmændenes Sønner imellem Fabrikarbejderne. Lærlingerne fra andre Sogne ere færre, meest fra Jylland og Møen og enkelte fra Fyen og Volland. De fleste af dem vende senere atter tilbage til deres Hjem, og i Læretiden staae de under Fabrikmesterens temmelig skarpe Tilsyn. Fabrikens Personale danner saaledes a parte potiori ikke en Modsatning til de øvrige Sognebeboere; men udgjør hellere en integrerende Deel af samme.

Med Hensyn til Stedet, hvor Kjøngs Fabrik er anlagt, kunde derimod vist med Føie bemærkes:

- a) at det i Henseende til Indkjøb for Fabrikfolkene ligger for langt borte fra Kjøbstad, hvorefter Kroen paa Stedet burde fjernes;
- b) at det ganske mangler egen Bleg, og
- c) at det ligger usordeclagtigt for Varernes Transport.

Man kan ikke overveie hvor megen Bisfortjeneste Kjøngs Fabrik har ydet Spinderefer af Almueklassen, uden at beklage at det maskinspundne Hørgarn fra Udlandet herefter mere og mere vil tilstoppe denne Næringskilde. Desto mere nødvendigt vil det være at den egentlige Huusflid her paa Egnen mere oplives, da denne efter hvad vi ovenfor have bemærket, langt lettere end Fabrikkerne kan bevare sin Uafhængighed af Maskinerne.

Den, der for 15 Aar siden har kjendt Fensmark Sogn og Tørvemosen ved Holmegaard, og kan mindes hvor øde og død denne Moses Omegn da var, naar Tørvetiden var forbi, bliver behageligt overrasket ved at see, at en lille Bye er fremstaaet paa Kanten af Mosen, hvor Liv og Virksomhed hersker. Denne helbige Forandring er foregaaet ved Oprettelsen af Holmegaards Glasværk. Dette Anlæg var, som allerede er bemærket, paatakt og for en Deel forberedet af den i Aaret 1821 afdøde Amtmand og Greve Danneskjold-Samsøe, for at benytte den store foran beskrevne Mose, der besidder et betydeligt Forraad af Brændsel, som efter approximativ Beregning, uden at medregne Opvækten, svarer til $2\frac{1}{2}$ Million Favne Bøgebrænde, men hvoraf kun en ubetydelig Deel aarligen kunde sættes til Omegnens Huusholdningsbrug. Først i Efteraaret 1825 fandt Enkegrevinden Middel til Iværksættelse af Anlægget, og har siden udvidet det med en sjelden Iver og Udholdenhed. Først begyndte man et Forsøg med Grøntglaspuftning ved 2 Mand; Aaret efter kom endnu 4 Pustere til, og siden har den vorende Søgning foranlediget Værkets Udvidelse saaledes, at medens Fabrikationen af Flasker af grønt Glas, som har været Hovedgjenstanden for Værkets Virksomhed, i 1826 kun udgjorde 56,000 Stykker, var denne i 1836 — 600,000 Stk. I bemeldte 11 Aar er fabrikeret 3 Millioner forskjellige Flasker, som ved Salg have ind-

bragt 244,000 Rbd. Den ved Værkets Anlæg opstaaede Concurrence har paa samme Tid bragt Priserne ned fra $10\frac{1}{2}$ Rbd. pr. 100 Glasfer, som de vare i Aaret 1826, til 6 à $6\frac{1}{2}$ Rbd. pr. 100. I Aaret 1831 blev en Hytte til hvidt Huulglas anlagt, og siden den Tid er her forfærdiget for 48,000 Rbd. Huusholdnings- og techniske Glasvarer samt Medicinglas. Samme Aar blev en tredie Hytte opført og indrettet til Tavleglas. Heraf blev forfærdiget for en Værdie af omtrent 16,000 Rbd., men uagtet Glassets Godhed og Billighed, gjorde dog indtrusne Omstændigheder det nødvendigt, i det Mindste for en Tid at ophøre med denne Drift. Bouteille: Tilvirkningen for Aaret 1837 var beregnet paa 800,000 Stykker. Kjøbenhavn er vel det vigtigste Affætningssted, men den directe Affætning til Provindserne tiltager bestandigt, og har i det sidste Aar udgjort over $\frac{1}{4}$ af Affætningen. Den udenlandske Concurrence, som i denne Retning er saa betydeligt formindsket i Kjøbenhavn, vil saaledes efterhaanden ligeledes fortrænges i Provindserne, og en Capital af 60—70,000 Rbd. aarligen herved vindes for Landet ved dette ene Værk, medens de betydelige Priisnedsættelser paa samme Tid skaffe Consumenterne en Besparing af omtrent 30,000 Rbd., et Forhold, som neppe turde findes ved noget andet indenlandsk Fabrikat.

Værket havde 1837: 1 Mester, 25 Svende og en Glasstikker med Lærling, til hvilke Arbejdslønnen aarligen er omtrent 9000 Rbd. *) Desuden holdes 55 andre faste Arbejdere, hvis aarlige Fortjeneste kan ansættes til omtrent 8000 Rbd. Sand, Kalk og Flint findes ved selve Værket; men af Afse indkjøbes aarligen omtrent 1500 Td. fra Holland, og ligesaa meget bringes til Værket ved Huusmand, der kjøre omkring og indsamle den i smaa Partier i Skovegnene i flere Miles Omkreds. Omtrent 12—1500 Skpd. Glasflaar indsamles aarligen af Fattige i Kjøbenhavn og i Provindserne. Tørvens Opkjøring (aarligen om

*) Ved disse Data er Status, som den var 1837, lagt til Grund. Ved et Værk af denne Art medfører en forøget eller formindsket Affætning let temporære Forandringer, men det som her er anført vidner noksom om Værkets betydelige Størrelse.

trent $2\frac{1}{2}$ Million Kubikfod raa Masse eller $\frac{1}{350}$ af Mosens be-
regneede Kubikindhold) og dens Hjemkjørsel beskæftige i Mai og
Junii sædvanligviis omtrent 300 Mennesker, hvis Arbeidsløn er
omtrent 9000 Rbd. For Transport af Fabrikater og Materia-
lier, hvortil for en stor Deel Bønder og Huusmand i Omegnen
leies, udbetales aarligen over 7000 Rbd. Af Materialier hentes
aarligen kun for omtrent 3000 Rbd. fra Udlandet. Til Fabri-
ken hører en Avlsgaard paa 220 Td. Land, hvorfra Arbeidernes
Deputater udredes, nemlig Foder og Græs til 36 Køer og 52
Faar, samt 50 Td. Rug og 50 Td. Byg. Fabrikens samtlige
Bygninger udgjøre 334 Fag, og Beboernes Antal beløber sig til
over 150.

Om Størrelsen af dette Foretagende faaer man et anskueligt
Begreb, naar man om Sommeren seer den Masse af Tørv, som
er opstabet i de rummelige Tørvehuse, og de store Stakke eller
rettere smaa Bjerger af Tørv, som ere opreiste i Nærheden af
Glashytterne. I vaade Sommer kunde det stundum synes for-
deeltigt at bringe Tørven hjem fra Mosen til Bærket paa den
vaade Bei ved Hjælp af Kanaler, som man ved et saa betydeligt
aarligt Forbrug af Tørv havde let ved at skjære for Pramme
hvor og naar man vilde. Ved Bærket findes ogsaa adskillige
Pramme, men da man ved Brugen af disse to Gange maatte
betjene sig af Trillebøer for at bringe Tørven fra Moilerne i
Prammen, og fra Prammen i Tørvehuset, er der vel i Almin-
delighed Grund til hellere at besørge Tørvens Hjemførelse ved
Bogne.

Naar Bærket gaaer, eller naar der blæses Glasfer eller hvidt
Hvulglas, er det meget interessant at see saa mange Arbeidere
behandle den gloende Glasmasse og manøvrere med den over
Hovederne paa sig selv og hverandre, uden nogensinde at gjøre
hinanden nogen Skade dermed. Omkring Svendene løbe Dreng-
e, som paa Stokke bringe de færdige Glasfer ind i Kjølvnen,
for at affvales langsomt.

Ved Bærket er et Magazin, hvor de færdige Glasvarer ind-
pakkes til Forsendelse. Ligeledes er der et Udsalgsted, hvor man
kan see Prøver af Bærkets Fabrikata, og gjøre Indkjøb af
samme til de bestemte særdeles billige Priser. Hos Kromanden,

der har Udsalget, er henlagt en Bog, hvor de mange Fremmede, som aarlig besee Glasværket, anmodes om at indtegne deres Navne.

Vi kunne ikke slutte denne Beretning om dette betydelig Anlæg, der repræsenterer den Retning, hvori man maatte ønske at Danmarks Godseiere og Capitalister vilde anvende deres Rigdomme, uden at fremføre de bedste Ønsker for dets fremtidige Flor, at den ædle Dame, der har foregaaet danske Mand med et saa hæderligt Exempel paa Mod og Klogskab, maa see de gladeligste Resultater af sine utrættelige Bestræbelser.

I de sidste to Aar har det viist sig nødvendigt at indskrænke Tilvirkningen af Grøntglas, og derimod at udvide Productionen af alle Slags Huusholdningsfager og tekniske Arbejder af Hvidtglas, saavel som af alle Slags Apothekerglas, hvoraf Affætningen betydeligt har tiltaget, og hvortil man i den overflødige Mængde af Flint, som findes i Nærheden, har et fortrinligt Material. Man har derfor allerede med Held produceret de finere Sorter Flintglas og Krystal, samt farvede Glasforter, men har ikke under den nærværende Indretning kunnet befri de alle gjorte Bestillinger. Sliberiet som bestyres af en duelig Sliber, modtager derfor ogsaa nu (1839) Udvidelse.

At Kalkklippen, hvorpaa Faxe ligger, er Guld værd for de Godseiere, som have Andeel i den, have vi allerede omtalt under 4de Afdeling, hvor vi viste, at dette dens Værd hidtil havde forhindret Udsiftningen der, fordi man frygtede for at tabe noget af det Terrain, man eiede, hvorunder der var Kalksteen. Hvor vigtigt Kalkbruddet der er, hvormeget det indbringer sine Eiere aarligt, og hvor mange Penge det sætter i Omløb, vil, som jeg haaber, blive klart af følgende Notitser derom.

Da Kalkstenen ved Faxe paa de fleste Steder vedbliver at være haard, uagtet den er udsat for Luft og Veir, og kun paa enkelte Steder smuldrer og forvitrer af disse, ere Sideræggene i Kalkkulerne eller, som Bønderne kalde dem, Liingrævene næsten alle lodrette. Disse Kuler indtage allerede et betydeligt Areal, og forstørres aarligt, da henved 1,600 Kubikfavn Steen der brydes af de større Stykker alene, som ere tjenlige til at sætte i Favn, og til at indsætte i Kalkovnene. Desuden løsbrydes under Arbejdet en stor Mængde mindre Stykker, som man med en

terminus technicus kalder Battering, og en Deel Kalkgruns, som enten forbliver i Kulerne og ligger iveien der, eller bortkjøres for at bruges som Beisfyld.

Da enhver Lodseier bryder paa sin Ager, og disse Agre ofte ere smaa, lægge Arbeiderne, som bryde Steen for den ene Lods: eier, meget ofte den afgravede Jord, Kalkgruset og Batteringerne saaledes til Side, at de ligge iveien for Brydningen paa Naboens Ager. Da der saaledes brydes fort paa mange forskjellige Steder, uden at der kan lægges een Plan for hele Arbeidet eller indføres en bestemt Orden ved samme, bliver Arbeidet derved langt besværligere og kostbarere, end det behøvede at være, der: som Lodseierne enedes om at lade det drive for fælleds Regning, og deelte Udbyttet efter Actier eller Lodder, som burde tillægges enhver i Forhold til den Andeel han eiede i Bjerget.

Hvormeget der aarligen brydes, beroer tildeels paa Afsetningen i det foregaaende Aar, dog kan man omtrent antage, at der brydes hvert Aar:

for Rosendal	600	Cubik-Favn	Steen.
for Strandegaard under Baroniet			
Gaunse	300	—	—
for Jomfruens-Egede	300	—	—
for Bemmetofte	300	—	—
for Sognepræsten	100	—	—

I Alt 1600 Cubik-Favn Steen.

Prisen paa en Cubikfavn Kalksteen er:

i Kulerne selv	13 Rbd.
ved Stranden	16 —
frit ombord leveret i de Færtsier, som	
indfinde sig ved Farsø Strand . .	18 —

Arbeidslønnen for at bryde og sætte en Cubikfavn Steen er paa Arbeidernes egen Kost 2 Rbd. 3 Mk. Man regner, at en dygtig Arbeider kan bryde og sætte en Favn Steen om Ugen. Stenen brydes med Jernkiler, Hammere og svære Jernstænger. Undertiden bores den ogsaa og sprænges med Krudt.

I varmt Veir om Sommeren er der trykkende heds i Kulerne, da det ikke kan lufte dernede, og ingen Skygge gives.

I Frostveir kan der ikke brydes, da Arbeiderne paaftaae,

at Frosten binder Stenen; og naar stærkt Sneefog indtræffer, fylder Sneen Kulerne, saa at der ikke kan arbeides. Af Vand generes man derimod ikke i Kulerne, da Kalkstenen inddrækker alt Vandet, der synker igjennem dens Ræver.

Boguleien af en Favn Steen, som udgjør 8 à 10 Læs, fra Kulerne til Farø Strand er 3 Rbd. Da man vel kan regne, at Transporten til Kalkværkerne i Nærheden af Farø, ved Bemmetofte, Bindbyeholdt o. s. v., omtrent er ligesaa dyr, saa kan man vel antage, at Kalkbruddet ved Kjørslær alene giver Omegnens Bønder en brutto Indtægt af 4,800 Rbd.

Steenbrydernes Antal er:

for Rosendal	30
— Jomfruens/Egede	12
— Bemmetofte	12
— Strandegaard	8
— Provsten i Farø	2

J Alt 64.

Brydes der nu 1600 Favne aarlig i alle Farøes Kuler à 2½ Rbd. pr. Favn, da er hele Steenbryder- og Opsætter-Løn- nen 4,000 Rbd. om Aaret, hvoraf altsaa kan regnes paa hver Arbejder 62½ Rbd.

Kunde Farø Bye blive udskiftet og Kalkbjerget frahegnet, samt Lodseierne forenes om at drive Kalkbrydningen i Forening for fælleds Regning, da vilde Arbeidet derved meget kunne let- tes. Man kunde gaae frem efter ordentlig Plan. Battinger, Kalkgruus og Jord vilde ikke saa ofte ligge Arbeiderne iveien. Opkjørselen af Kulerne er allerede nu noget besværlig, og vil med Tiden blive det mere, efterhaanden, som Kulerne blive dy- bere. Men dreves Brydningen efter een ordnet Plan, var det maafee muligt allerførst at bryde en Wei fra Kulernes Bund ud gjennem Bjergets østlige Side, hvorved man aldeles kunde undgaae at fjøre opad Bakke med de svære Steenlæs.

Hvor betydelig Lodseiernes Indtægt af Kalkbruddet maa være, vil man af foranstaaende Data selv kunne slutte. Stran- degaard s. Ex. udfisker aarlig omtrent 270 Cubikfavne Kalk- steen, og ved dens Kalkværk brændes hvert Aar 5 à 600 Edr. Steenkalk.

En Tid lang var Jomfruens Egedes Eier indskrænket i Benyttelsen af Kalkbruddet, fordi han manglede en Steenplads ved Stranden og Leilighed til Affætning og Udfibning der; men af bøde Geheimeraad Holstein Rathlou forhøiede betydeligt Jomfruens Egedes Bærdie, da det lykkedes ham at faae Arvefæste paa et Stykke Jord ved Faxe Strand, tjenligt til Udfibningssted og Steenplads, der hørte til en Universitets-Bondes Gaard; hvorved han, som forud var lodtagen i Kalkbjerget, ogsaa fik Deel i Affætningen og Udbyttet deraf.

I Kjøbenhavnsposten af 10de Januar 1838 er Udfibningen af Kalksteen ved Faxe Strand for Aaret 1837 opgivet at være 268 Ladninger (det er da vel ikke fulde Ladninger; men 268 Skibe, som efter at have været i Kjøbenhavn, indtog nogle Cubikfavn Kalk paa Retouren til Kalkbrønderierne ved deres Hjemstavn.) Sammensteds er den aarlige Udfibning af Kalksteen med et rundt Tal ansat til 1000 Cubikfavn; men der er vist Grund til at antage at den er noget større.

Da Kalkstenen fra Steenpladsene ved Stranden atter maa fjøres ud i Vandet, og der langes paa Baade, som bringe den ud til Skibene, ere Udfibnings- Omkostningerne atter en betydelig Summa, omtrent 2000 Rbd. aarlig, som Kalkbruddet sætter i Omløb ved Faxe Strand. Dets Bigtighed for Alle baade Høie og Lave i Faxe Sogn og dets nærmeste Omegn, er saaledes indlysende. Maatte kun Naturens rige Gave ikke evigt binde Faxe Bye i Fællesskabets fordærvelige al frie Udvikling hæmmende Bænker; men en ordentlig Udskiftning af dens Marker og en planmæssig Benyttelse af Kalkbruddet lade den indtage den Plads blandt vore meest velhavende Landsbyer, hvortil Naturen synes at have bestemt den.

Siden Aaret 1835 har Fiskeriet af Røstfild lige ud for Stevnsklint været fortrinligt. Silden indfandt sig tidligt og blev staaende ved Stevns 6 à 10 Uger. Ved de 3 Fiskerleier Bøgeffov, Høierup og Lillehedinge er fanget omtrent 20,000 Dl aarligen. 3 store Baade fra Faxe Strand have ogsaa begyndt at tage Deel i dette Fiskerie. Silden gaar en halv Alen fra Havbunden og tages med fine Garn af Hørgarn, der opstilles som et Gjerde. Silden vil trænge igjennem Maasferne, men

kan ikke, og naar den derpaa vil gaae tilbage, bliver den hængende i Gjellerne. Der er Grund til at troe at Fangsten kunde have været langt betydeligere, dersom ikke flere væsentlige Hindringer havde været iveien. De fornemste vare: at Baadene intetsteds havde Læ paa Kysten, men i stormfuldt Veir maatte trækkes paa Land; — at Silden og Fiskeredskaberne maatte bæres i Land 30 til 50 Alen, og — at der intet Salterie havde paa Stedet, hvorfor Affætningen var uvis og mislig. Med Salget af Silden gik det nemlig i de første Aar saaledes til:

Naar Baadene vare lagte for Anker, og Kjøbere ikke strax meldte sig i Forhold til Fangstens Størrelse, leiedes Bogne, og Sildene førtes nu enten til Kjøbstæderne Kjøge og Storeheddinge eller omkring i Landsbyerne. Var Fangsten derimod rig og Binden gunstig, førtes Silden med Baade til Kjøge og Kjøbenhavn for der at falholdes. Denne Affætningsmaade kunde undertiden være heldig; men var ogsaa ofte forbunden med Tab af Penge, og altid med Tab af Tid, da Fiskeriet derved i 2 eller 3 Dage maatte savne kyndige Hænder, som nødigen kunde undværes. Sildene have været saa fortrinlige om Høsten, at et vel indrettet Salterie, forbundet med en rigtig Behandlingsmaade, kunde gjøre dem til særdeles gode Handelsvarer; medens Baarsilden derimod er mager og af ringe Beskaffenhed.

Man maa haabe at denne vigtige Erhvervskilde vil vinde meget, naar de forhen omtalte Baadebroer ved Bøgeskoven og Nødvig Skandse komme ret i Stand, og naar Salterier paa selve Stedet blive anlagte. I Efteraaret 1838 begyndte Consul Grønvold i Præstø et saadant; men da han vel sildigt var bleven opmærksom derpaa, blev kun 200 Tønder der nedsaltede; man bør haabe, at den Begyndelse, som hermed er gjort, vil foranledige flere Handelsmænd og især Kjøbmændene i Storeheddinge til at skænke denne Sag den Opmærksomhed, den fortjener.

Bed Bøgeskoven var god Leilighed til at foretage Nedsaltingen. Der findes allerede et temmeligt stort grundmuret Huus, 2 Etager højt, som Kammerjunker Scavenius har ladet opføre, og som egentlig er indrettet til en Kridtmølle, hvor Kridtet til Brug for Malere og Glarmestere kan males med Qværne, som

sættes i Bevagelse ved Hestekraft. Men det lader ikke til, at det formlalede Kridt, uagtet det sælges til den billige Priis af 1 Rbd. pr. Centner, finder saa megen Affætning, at dette Etablissement kan betale sig. Skulde som en Følge heraf Kridtmøllens Brug ophøre, da er Huset bygget saaledes, at det let kan indrettes til et Magazin, som kunde blive til stor Nytte for Omegnen. Kjøbmandsskibe, som indfinde sig for at lades med opkjøbte Kornvarer, kunne nemlig kun anløbe Kysten med visse Vinde, og tør ikke dvæle ret længe paa en saa farlig og usikker Ankerplads. For disse vilde det være særdeles ønskeligt, om hele Ladningen kunde foresindes samlet i et saadant Pakhuus ved Kysten, og paa rede Haand til strax at modtages, saasnart de kom til Kysten; istedetfor at de nu maa ligge flere Dage og vente, indtil Sælgerne have faaet Bud, og omfider langveis fra i et Veir og maadeligt Tøre kunne tilbringe samme. I dette Huus kunde ogsaa let anbringes Salterier, naar man dertil vilde anvende det. Men maa Sildefangsten kun vedblive at være heldig, da ville Salterier nok fremstaae ved Kysten af Stevnsherred. *)

*) De Garn hvormed Silden tages under Stevns kaldes af Fiskerne Røringer eller Rødringer; formodentlig fordi de sættes nede paa Havets Bund. De ere af enkelt fint Hørgarn for at Silden ikke skal see dem, 4 Alen brede eller høie og jo længere desto bedre. Garnets ene Kant holdes mod Havbunden ved mange Smaastene, som ere bundne dertil; og da smaa Traklodsse ere befæstede til Garnets modsatte Kant, holdes det paa Havbunden opreist som et Gjerde. Ved hvert Garn er en Londe eller Boie for at finde det. De sættes paa 16 til 18 Favne Band, eller dog altid saa dybt at Fartøierne ikke kunne naae dem. Den Fisker som boer her filerer selv sine Garn om Vinteren af hjemmespundet Hørgarn.

27.

Hvilke Dele af Landbruget fortjene efter Local- og Tids- Omstændigheder især Anbefaling? fortjener den animaliske eller vegetabiliske Produktion Fortrinet? af den første igjen enten Qvæg- eller Faareavl, eller Hesteopdræt? hvilke Væxter, enten til Sæd, Foder eller Handel, kunne med meest Fordeel dyrkes?

At det allerede er meget længe siden at disse Spørgsmaal have sysselsat tænkende Landmænd, kan blandt andet sees af Columella i hans Fortale til 6te Bog; thi baade var han selv overbevist om at Qvægavl var fordeelagtigst, og mener at derfor i det latinske Sprog baade Penges og Eiendoms Benævnelser uddedes af Qvæg (*pecunia* og *peculium* af *pecus*), ligesom endnu hos de nomadiske Folkeslag al Rigdom bestaaer i Hjorde, og tillige beraaber han sig til Bestyrkelse for denne sin Formening paa et Udsagn af Marcus Cato. Thi paa det Spørgsmaal, ved hvilken Deel af Landvæsenet man snarest kunde blive rig? svarede Cato: "ved god Qvægavl." Da der atter spurgtes, hvad dernæst var meest indbringende? svarede han "middelmadig Qvægavl." Endeligt tilføie nogle Skribenter, at Cato til det Spørgsmaal, hvilken Green af Agerdyrkningen, der tilkom 3^{die} Rang med Hensyn til de Fordele deraf kunde ventes, skal have svaret: "Aet Qvægavl;" — hvilket sidste Svar Columella dog ikke anseer det troligt, at en saa viis Mand kan have givet.

Om vi end ingenlunde kunne anbefale Aet Qvægavl, saa ligger der dog den Sandhed til Grund for Catos Svar, at Qvægavl maa være Grundstøtten for Agerbruget, hvor dette skal gaar frem og hvor Jorderne skulle vinde i Kraft. Hovedreglen maa derfor være at stræbe efter saa stor Qvægbesætning, som paa det givne Areal ved dets hensigtsmæssigste Drift godt kan holdes: holdes i god Stand, ikke sultfodes. Men Besættningens Størrelse maa igjen bestemmes efter Jordernes Beskaffenhed, deres større eller mindre Græsrighed, Tillægget af Engbünd, Græsning o. s. v.

Vi have i det Foregaaende seet at en stor Deel af Præste Amts Jorder ere stærkt lerede, og derfor i Almindelighed bære bedre Korn end Græs. Paa disse kan Qvægbesætningen kun blive af Betydning, enten ved at bruge Sommerstaldfodring, eller ved at udlægge Jorden med Kløver og Thimothei: Græs strax efter Gjødningen. Saadanne Jorder findes især paa Møen, i Stevnsherred og i en Deel af Baarsø og Farø Herreder. Men Principet at udlægge Jorden i fuld Gjødningskraft er især udført i sin fulde Consequents af enkelte Landmænd udenfor Bondestanden s. Ex. Brødrene Valentiner, der have forpagtet Søeholm og Gjorslev i Stevnsherred. Hvad der af disse med saa megen Kraft er udført, er vistnok værd at efterligne, for enhver, som ikke savner Evne til at give sin Jord et Forskud ved Mergling og andre Grundforbedringer, og som ikke behøver ængstelig at spørge, om han strax første og 2det Aar kan opnaae den største Fordeel af sin gjødede Jord.

En anden Deel af Præste Amt, hvor Jorden er lettere, giver bedre Græs og Kløver, og hvor man har mere Engbund, egner sig derimod mere for animalisk Produktion, uden at derfor en Hovedforandring i Driftsmaaden var nødvendig. Dette er især Tilfældet med en Deel af Hammer og Tybjerg Herreder.

Vi ville nu høre nogle af de praktiske Landmænds Borte herom fra de forskjellige Egne.

Consistorialraad Lund i Kjeldbye: "I den simple Bondes Landbrug mener jeg at Kornavl og Qvægavl maa understøtte hverandre, og at det Agerbrug hos Bonden er bedst, hvor begge Slags Avl forenes til Fremgang for begge. Nærmere ved Hovedstaden, eller overalt, hvor Afsetningen er let og sikker, kan Tidsumstændigheder maaskee tilraade, at Kornavlens aldeles underordnes den animaliske Produktion; men paa en affjædes De og hos den simple Bonde vilde Forsøget neppe lykkes. At de fleste mønske Bønder saae for meget Korn, og maa udrede næsten alt af deres Kornskjeppe, er Grundfeilen ved deres Agerbrug."

Til dette Botum som er afgivet 1822 skulle vi blot hvad dets sidste Passus angaaer bemærke, at mange dygtige mønske Bønder ved at besaae Brakmarken med Grønfoeder og ved halv

Staldfodring meget have formindsket den re Feil, saa at man maa indrømme dem, at deres Landbrug, naar Kornpriserne ere gode, er saa fordeelagtigt, som det efter Omstændighederne omtrent kan være.

Proprietair Hastrup: "Forsaavidt den vegetabiliske Produktion bestaaer i Føde for Mennesker og Dyr er den uadskillelig fra den animalske. De staae i nøie Forbindelse, og ingen af dem kan i et velordnet Agerbrug udelukkes. Hvor Leiligheden tillader, bør Landmanden beslitte sig saavel paa Qvæg som paa Faar og Hesteavl. Har han noget af alle Dele, passer det i Almindelighed bedst til Afgrødens Fortæring, finder lettere Af sætning, og han er saaledes mindre udsat for til visse Tider, naar en Mængde Agerdyrkere formedelt en veebliffelig høi Priis have kastet deres Opmærksomhed paa en enkelt Frembringelse, at maatte bortgive en Vare, Artikel til Spotpriis. Qvægproduktion kan antages at lønne sig bedst i Nærheden af store Stæder, eller hvor der haves fede og græsrigge Enge; Faareavlen derimod, hvor der gives høie, tørre og magre Jorder, men tillige Enge, som give fortvorende og fint Høe til Winterfoder. Hesteopdræt bør tilraades Enhver forsaavidt den udfordres til Landmandens egen Besætnings Forbedring og Bedligeholdelse. Man vilde forgæves søge at skaffe sig saadanne Heste tilkjøbs, som de man i Almindelighed selv kan opdrage. Den, der har en god Arbeidshest, og selv har Brug derfor, sælger den sjelden; og om man end havde den fornødne Sagkundskab til at indkjøbe sig disse Dyr, vil man dog aldrig uden stor Bekostning kunne skaffe sig den fornødne Besætning af Heste. Men hertil troer jeg ogsaa at den almindelige Hesteopdræt bør indskrænke sig for de mindre Jordbrugere. Har Bonden een eller 2 gode Felhopper, vil han ogsaa nu og da kunne sælge en ung Hest og derfor indtage en samlet Skilling. Have derimod de større eller store Landbrugere Leilighed til at anskaffe Stutterie og at tillægge udmærket gode Heste, da gives der neppe noget Land, hvor dette Dyr lykkes bedre eller opdrages lettere end i Danmark; og forsaavidt deres Opdræt kan bringes derhen, at de kunne gaae i Handelen som Lyst- eller Liebhaberheste til For-

"syning for Cavalleriet og til store Fragtbeste, da er denne animalske Frembringelse den bedst lønnende."

For 15 Aar siden, da Dr. Hammer skrev sin Indberetning til Landhuusholdningselskabet, ansage man i Tybjerg Herred Gaareavl for at være fordeelagtig; nu derimod antage duelige Landmænd sammesteds at Qvægavl er fordeelagtigere.

I Bjeverskov Herred synes man hidtil at have lagt meest Vind paa den vegetabiliske Produktion, og Aarsagen hertil er efter Hr. Cancellieraad Mohrs Formening, at der mangler saavel gode Græsgange og Enge, som gode Tillægsdyr og sunde og passende Staldbygninger. "I ethvert velordnet Agerbrug bør den animalske og vegetabiliske Produktion saavidt muligt følge Haand i Haand med hinanden. Overalt er det en meget betænkelig Sag for den, der ikke har Formue, og altsaa ikke kan taale det øieblikkelige Afkast, at indlade sig i at tillægge Crea-turer til Salg. De vegetabiliske Produkter kan han gjøre i Penge, saasnart de ere indhøstede, og den Tid, som udfordres til denne Frembringelse, er ikke meget lang. De animalske Produkter især Heste og Qvæg kunne først efter flere Aars Forløb anvendes til Salg. Der staaer altsaa en Capital i denne Produktion, som den uformuende Landbruger ikke kan undvære; ligesom ogsaa Creaturerne ved uforudsete uundgaelige Uheld enten kunne døe eller blive beladte med saadanne Feil, at de ikke kan have en ringe Værdi, hvoraf altsaa maa følge et Tab, som Landbrugeren ei heller kan taale. Hertil kommer at det ingenlunde kan betale sig at tillægge Heste eller Qvæg med mindre disse ere af gode Racer, thi ellers kunde de langt lettere kjøbes."

"Dog fortjener Gaareavlen den mindre Landbrugers Opmærksomhed, fordi Gaarene ikke behøve kostbare Stalde, og Ulden altid kan affættes, samt fordi Lammene hele Foraaret og Sommeren kunne affættes til gode Priser, hvorfor den Capital, som anvendes til Produktionen, snart kan indvindes igjen, og den uformuende Landbruger erholder en Indtægt paa en Aarstid, da han ellers ikke har Produkter til Salg."*)

*) Med mindre han havde Smør at sælge.

Forf. Anm.

Forvalter Voethe voterer ligesom de forannævnte Landmænd for den forenede animalske og vegetabiliske Produktion; men han formener tillige, "at da Jordbunden i Stevns Herred er af den "Beskaffenhed, at Qvæg og Hestevål særdeles godt kan lykkes "tilligemed alle de hidtil brugelige Sædearter, kunde Saareavlen "overlades til de lettere og mere bakkede Jorder i Landet. Hvede "saaes i dette Herred for det meste overalt med Fordeel, og der "for bør denne Sædeart fortrinlig dyrkes her, da der gives andre "Egne i Landet, som ere mindre passende dertil."

Bønderne i Baarse og Hammer Herreder have længe anseet Produktionen af Flest for at være fordeelsagtig, og vistnok medrette, saalænge 1 Lb røget Flest holdt Priis med en Tønde Byg; især fordi Transporten af Flest for 200 Rbd. ikke er sværere end Transporten af Byg for 30 Rbd. Flestet fra Egnen om Bordingborg er vel anseet i Kjøbenhavn, rimeligvis fordi Bonden her hverken fæder Sviin med Balle eller Kartofler; men med Væter og Byg, og veed temmelig god Besked med Flestets Nøgning. Ofte kunne denne Egns Landmænd derfor staae sig ret vel ved at producere Flest; men naar Kornpriserne stige meget høit, kan det ogsaa indtræffe, at de maa fæde de Sviin, de nu engang have, med aabenbart Tab.

Naar Uldpriserne ikke ere desto høiere, er det sandsynligt, at den sjællandske Bønde staaer sig bedre ved at holde en Saarerace, hvis Uld er skikket til husslig Anvendelse, hvis Lam søges af Slagterne, og hvis Moderfaar, naar Lammene ere solgte, give god Melk, end ved at holde en finuldet Race, hvor Uldens Salg var Hovedsagen.

De fleste Bønder i Præstø Amt have en Gaafesflok, 2 eller 3 gamle Gjøes med deres Gjøeslinger i hver Gaard. I Amtets nordlige Deel med Undtagelse af Stevns Herred eller paa Strøget fra Everdrup til Rjøge, samt i Tybjerg Herred, have mange Bønder ogsaa Flokke af Ralkuner, og i sidstnævnte Egn ogsaa ofte Flokke af Vender. Af disse Fjerkreaturer indløser Bonden ofte en god Skilling, da de altid, især Vender og Høns, kunne afsættes til Baldhyerne eller Hønseskammerne. Bjeverskov, den nordlige Deel af Farø, samt Tybjerg Herreder ere især Fjerkreaturernes Hjem, og Hønseskammerne have derfor deres Standpaa-

terer i Hollose Molles Kro, i Sonnerup-Kroen og flere Steder. At denne Art af Produktion er fordeelagtig, saalange Kjøbenhavn aabner den saa godt et Torv som nu, omtvivler vist ingen Bondekone paa de nysnævnte Egne.

Rapsædens Dyrkning er i de senere Aar tiltaget i Præsto Amt; men synes, fordi flere mindre heldige Aar ere fulgte, efter hinanden, nu snart her at have culmineret, Skjøndt den aldrig havde naaet nogen synderlig Høide; og det vil nu beroe paa Forholdet mellem Rapsens og Sædearternes Priis, om den her vil faae videre Fremgang eller ikke. Flere Bønder have af Mangel paa Hegn og Fred valgt Avelen eller Sommerrapsen. Et Exempel fra Hovedgaarden Rosenfeldt, hvor der i Aaret 1835 avledes circa 350 Tønder Avel, som formedelst sin udmærkede Qualitet betaltes med 13 Rdd. pr. Tønde, var meget opmuntrende hertil. Men i Almindelighed bør Vinterrapsen foretrækkes, hvor det er muligt at have den i Fred; thi

- 1) lykkes den dog som oftest bedre;
- 2) staaer den feil, da har man som oftest Tid at saae andre Sædearter istedet, hvorimod Tabet, naar Sommerrapsen mislykkes, er total.
- 3) Da Vinterrapsen behøver 2 Aar til at opnaae Modenhed, kan den ikke blive saa slem et Ufrud iblandt de følgende Halme, som Sommerrapsen, der modnes i een Sommer.
- 4) Vinterrapsens Høst indtræffer, hvor man ikke har megen Høebjergning, paa en ret beleilig Tid førend den egentlige Kornhøst, Sommerrapsens derimod i det travle Efteraar.
- 5) Sommerrapsens Høst indtræffer saa sildigt, at Tærskningen paa Marken da maa antages at være vanskeligere og senere, da Dagene ere kortere, og Duggen falder tidligt.

28.

Gives der i Districtet noget særegent, som for andre Egne kunde gavne til Efterfølgelse eller Advarsel?

Da vi allerede under 27 forskjellige Afsnit have omtalt Amtets forskjellige Egne, og viist hvori de lignede hinanden eller vare

forskjellige, vil det ikke være Meget der endnu under dette Affnit kan være at sige om saadanne Egenheder, der kunne fortjene at følges eller være advarende Exempler.

Paa Nøen have mange Bønder Hestemøller til eget Brug. De første Møller af dette Slags vare kostbare; men efterhaanden lærte man at bygge dem simplere og mindre, saa at et saadant lille Mølleværk kunde have, naar Møllestenene ikke medregnedes, for omtrent 30 Rbd. Derved voxede deres Antal til over 90. Dens Windmøllere fandt sig foranledigede til at klage over dette Indgreb i deres Næringsvei, som dem syntes, og Sagen blev demonstreret fra begge Sider, og af Rentekammeret skal omsider være blevet resolveret, at de Bønder, som nu engang havde Hestemøller, maatte beholde dem, men at ingen flere nye maatte bygges. Denne Resolution, der søgte at gaae en Middelvei mellem den naturlige Ret og Privilegie-Retten, har dog ikke kunnet ende Tvisten; thi efter at den var falden, disputeredes der, om de saaledes lovligen eksisterende Mølleværker maatte flyttes eller ei; hvilket dog nu skal være bleven tilladt. At saamange Møller kunde opstaae hos Bønderne, og at disse stadigen paaftaae, at en saadan Mølle i saa Nar kan betale sig selv, synes at vidne om, at Windmøllerne tilforn maa have været for faa, saa at Concurrence imellem dem, med alle dens for Møllegjæsterne gavnlige Følger, ikke har fundet Sted. Den hele Sag og Nødvendigheden i at bilægge den ved en Resolution, hvis Princip vanskeligt lader sig udfinde, synes at være en kraftig Advarsel imod at begrænde den naturlige Frihed i Mølleværkers Anlæg.

"Nøen har 3 mærkelige Mangler," siger Consistorialraad Lund, "det har ingen Landsbyekroer, ingen omløbende Betlere" og Kjøbstaden har ingen Talletterie-Collecteur. *) Uden Tvivl "har især den første Mangel **) bidraget til, at de fleste Bønder, "uagtet al øvrig Overdaadighed og Tidernes Trængsel, endnu "ikke ere ødelagte, og at Sædelighed og Tænkksomhed findes hos "saa saare mange iblandt dem. Dog flyder Brændevinen næsten "overalt i Stree."

*) Hertil kan føies som den 4de Mangel, at det har ingen Møllevarpe.

**) De andre to viftnok ogsaa.

Bistnok ere 3 Egenheder her nævnede, som man maatte ønske man kunde tilegne hele Amtet. Forgjæves er Gartnerens Omhu, naar Muldvarpen undergraver hans Planter, og forgjæves stræber Læreren at udsaae Sæden til Dyd og Kundskab, naar disses spæde Planter undermineres fra privilegerede Steder, hvor Brændeviin og Kortspil vinke; Forgjæves arbeide større og mindre Samfund paa at udbrede rigtige oeconomiske Grundsætninger og Kundskaber og fremme almeen Velstand, naar den blinde Lykkes blinde Muldvarp undergraver den hunselige Oeconomies Grundvold og Velstandens Rodder, og smigrer Statsoeconomerne med, at de kunne slaae Muldvarpen og tage dens Skind, der skal afgive det fineste Peltsværk, og naar den som en anden Skattegraver indbilder den lettroende Mængde, at den opgraver Skatte til den; medens den kun graver dens Bølfærds Grav.

Fra Baarse og Hammer Herreder anbefaler man til Efterfølgelse den Raade hvorpaa Bønderne behandle deres Jorder med heel Brak og Vintersæd efter denne til 1ste Halm og Vært i 3die Halm; hvis Fordele forhen ere viste. Dog kan denne Anbefaling kun henvendes til de Egne, hvor Jorderne ikke ere altfor lette, og hvor man ikke allerede har et Sædsifte, der er ligesaa godt eller bedre.

Produktionen af det nysomtalte Bordingborg Egnens Fjæs vil man ogsaa herfra anbefale til Efterfølgelse; men det er indlysende, at denne Frembringelse aldeles vilde ophøre at være fordeelagtig, dersom Concurrencen om den blev altfor stor, hvis Udsørfelsen deraf ikke tiltog i samme Forhold.

Anvendelsen af allunerede Lammeskind til Vinterklæder forskaffer Bøndestanden en billig, varm og varig Dragt i den koldeste Tid. Men det er at beklage, at Adskillige dels af Fattigdom, dels ogsaa af Bane bære disse Peltse baade Sommer og Vinter; og det bør ikke lades ubemærket, at Nødsnødvendighed i Henseende til Linned sandsynligviis er dobbelt nødvendig, hvor disse Peltse vedholdende bruges.

Til Efterfølgelse kan ogsaa anbefales den hos de driftigere Bønder i Amtets sjællandske Deel temmelig almindelige Skik, at udlægge Jorder med en Blanding af rødt og hvidt Kløverfrø.

Den røde Kløver giver da en god Slet første Aar, og den hvide den fortrinligste Græsning i de følgende.

Undertiden har Sædskiftets Forandring og Markernes Omdeling foranlediget, at en halv Bøng her er bleven drevet eet eller 2 Aar længere end sædvanligt. For da at hjælpe en saadan medtaget Mark, hvor Tidslerne begyndte at tage Overhaand, til en kraftydende og rensende Hvile, har jeg udlagt den med lutter hvid Kløver, hvorved jeg rigtigt nok gik glip af en Høstet paa den, men derimod erholdt en fortræffelig Græsning, som Køerne begjærligen søgte, og hvorefter de malkede særdeles godt.

Fremdeles fortjener at anføres til Efterligning den Flid og Omhu, der saavel i de kongelige Skove, som af adskillige større og mindre Lodseiere vises for Rjeppes Hugsten, idet at sjelden noget ret Hæssel eller Pile-Stud henstaaer ubenyttet; men derimod varligen fredes og opelskes, for omfider paa visse Aarstider at hugges og udgjøres til Tøndebaand, for i denne Skikkelse at bringes i Handelen. Forsærdigelsen af saadanne Tøndebaand bliver derved, som alt er bemærket, en Erhvervskilde for mange Mennesker i Vinterens og Foraarets ledigste Tid.

Da man i den senere Tid atter har henvendt Opmærksomheden paa Hoveriet og dets Afsløsning, fortjener det at bemærkes, at en betydelig Deel af Hovedgaardene her i Amtet drives uden Hoverie, f. Ex. alle Kammerjunker Scavenius's Gaarde i Stevns herred, alle Hovedgaardene under Bemmestofte Kloster og Balløe Stift, Juellund, Holmegaard, Marienborg og flere. Af en Bøngdegård under Balløe og Bemmestofte svares i Hoveriepenge 50 Rbd. aarlig; af en paa 6 Tdr. Hartkorn under Marienborg Gods paa Møen svares i Hoveriepenge 40 Rbd. og desuden i Tærskerlon 6 Rbd. aarlig. Til Oplysning for saadanne Godseiere, som kunde ønske at afløse Hoveriet, og derfor at have sikke Data om den Arbeidskraft, der kan udfordres til en Hovedgaards Drift, hidsættes følgende Notitser om den betydelige Hovedgaard Holmegaard, der tilhører Grevinde Danneskjold, og som ved den dueelige Aulsebestyrers Hr. Sørensens Medvirkning drives særdeles vel uden Hoverie. Denne Gaard som Grev Danneskjold tilkjøbte sig 1803 blev for hans Besiddelsestid drevet med fuldt Hoverie af 80 Bønder, foruden 4 frte Bønder, som formodentlig have gjort visse

Reiser. Efter at Godset er frasolgt, haves en Arbejdshjelp af 7 Ugedagsmænd daglig og 400 Høstdage og Ladedage af Godsets Huusmænd; men forøvrigt drives Gaarden ganske med egne Folk og Heste. Folkenes Antal er 10 Karle, 1 Smed, 2 Dreng, 6 Røgttere, 1 Meieriebestyrer, 1 Meierse, 1 Huusholderske og 14 Piger. Hesteholdet er: 24 Arbejdsheste, 1 Kjernehest, 2 Landseenerheste og desuden om Sommeren 4 Mergelheste, som alene bruges til Mergelkjørsel. Qvægbesætningen er bragt til 270 Meieriekøer, og 60 Toaars- og Cetaars-Qvier. Under Gaarden drives 8 store Marker, paa 70 Tønder Land hver, og 7 mindre, paa 10 Tønder Land hver, altsaa i Alt 630 Tdr. Land Ager. Engene som slaes og høstes til Gaarden indeholde et Areal af 370 Tønder Land. Denne betydelige Gaard drives med denne Arbeidskraft ei alene til Guldkommenhed; men staaer endog til ingen Tid, det være sig Vaar, Høst eller Efteraar, tilbage med sin Markgjerning for nogen af Egnens andre Gaarde, om end disse drives med Hoverie. Gode Afgrøder og rigt Udbytte af Meieriet godtgjøre ogsaa, at saavel Ager som Eng blive passede til rette Tid og paa rette Maade. Man seer altsaa her, at en stor Gaard kan drives særdeles vel uden Hoverie med en forholdsvis ringe Hestekraft.

Pileplantninger paa Hegnet, som finder Sted paa Møen, paa Strøget mellem Kallehave og Præstøe, samt i Egnen omkring Juellinge i Stevnsherred fortjene at anbefales til Efterfølgelse.

Til Advarsel maa derimod anføres:

- a. For de fleste Egne af Amtets sjællandske Deel Mangel paa Markfred, og deraf følgende sildig Saaening af Vintersæden, der ofte foranlediger at denne ikke bliver, hvad den efter Jordernes og Dykningens øvrige Beskaffenhed kunde og burde være.
- b. Denne Mangel i Forbindelse med Ulyst til at opføre Hegn foranlediger, at Bonden sjelden indhegner sin Brakmark, i hvilken Gæs og Gæslinger, Faar og Lam gaae løse. Derfor gaaer et fattigt Børn som Hyrdehund i enhver saadan Brakmark, for at vogte, som det kaldes, hvorved dels dette Børn forkøbles og forsømmes, dels Afgrøderne i Nærheden af Brakmarken alligevel utilbørligen medtages,

deels Brakmarken selv for den usle Græsningsskyld, den afgiver, bliver forsilbdt behandlet. Bedre var det derfor, at et Hjørne af Grønmarken indhegnedes til Gjæssene, Faarene holdtes i Toir og en Trediedeel af Brakmarken besaaedes med Vikker eller Vikkehavre, da denne Trediedeel sikkert vilde afgive et større Bidrag til Besætningens Underholdning, end den hele Brakmark nu giver.

- c. Altfor tidlige Egteskaber i Bondestanden, der ofte indgaaes, førend noget Boehave eller Huusgeraad er erhvervet eller Bolig er Egtesfællerne tilfikkret. Deraf følger igjen at saadanne Nyegifte leie Huse paa Vilkaar, som det er dem umuligt at opfylde, saasnart de enten faae nogle Børn, eller mindste Uheld indtræffer. Deraf følger tillige idelige Forlegenheder, Mangel paa Sædekorn og Sommerføde, som derfor maa tages paa Credit, i dyre Domme paa Foraarsauktioner, paa hvilke Betalingsterminen bestemmes til Michelsdag eller Mortensdag o. s. v.
- d. Fra Bjeverskov Herred anføres under denne Afdeling, at Jorden ofte gives for faa Ploiningen saavel til Vintersæd som til Vaarsæd, at Vintersæden saaes for silbdt, men Vaarsæden derimod for tidligt, hvilket sidste tilskrives en utidig Kappelyst.
- e. Fra Stevnsherred den Skik at brænde Halm af Mangel paa Brænde og Tørv, og at kjøbe Hvidkaalshoveder istedet for at plante Kaalen selv.
- f. Den sjællandske Mode at bruge Fjellesadninger paa Bogne istedetfor de lettere Kurvesletninger, som baade i Fyen og Hertugdømmene have været almindelige. At Kurvevogne allerede for længe siden ere gangne af Brug blandt de sjællandske Bønder, maa vistnok have sin Grund, deels i Mangel paa Kurvepil, og deels deri, at Bompengene paa Landeveiene i en lang Periode vare meget høiere af Kurvevogne end af Fjelleevogne.
- g. Fælledsskabet i Farsø og de tilgrændsende Landsbyer, som forhen er omtalt; da det er det forunderligste Sammensurium, der kan tænkes, og sætter Agerbruget meget tilbage.

h. Den Skik at holde Auktioner om Foraaret paa Sædekorn, Kartofler og andre Fødevarer, hvor der gives Credit til Michelsdag eller Mortensdag, og hvorved da den ene ubetankt somme Fattige overbyder den anden, og kjøber Korn til Priser, der langt overstige de ellers almindelige, især naar de i Hobetal tilstedeværende Marketenderfker have affat tilstrækkeligt Brændeviin, — er vel ikke egen for Præstø Amt; men viser ogsaa her sine fordærlige Følger. I hvor meget disse Auktioner end misbilliges af alle Veltænkende, saa gives der dog stedse Folk, som ikke undsee sig ved paa denne Maade at berige sig ved deres fattige Medmenneskers Forlegenhed. Desto mere maatte man ønske, at Mand, som havde Eyne dertil, vilde aabne fattige Bønder Credit paa Sædekorn til bestemt og billig Priis, saaledes som Justitsraad Povelsen i Sorøe skal have gjort i dette Foraar, og saaledes som en af Præstø Amts dygtigste Kjøbmand i et af de dyre Foraar gjorde. Da denne Mand havde begyndt en Auktion paa Korn, og saae at de forlegne Bønder opdræve det for hinanden til de urimeligste Priser, lod han ufortøvet Auktionen høre, og bekendtgjorde, at enhver Mand, til hvem det var muligt at give Credit, kunde lade sig tegne hos ham for det Korn, han ønskede, til en bestemt billig Priis imod Betaling til Michelsdag. Maatte kun Amtets Bønder opnaae den Grad af Velstand, og lære saa megen Forsigtighed og Forsynlighed, at de aldrig om Efteraaret bortsolgte, hvad de om Foraaret selv skulde bruge.

Da Tiendeydelsen i Kjarven er forbunden med en Deel Uleiligheder, er det at beklage, at den endnu finder Sted paa adskillige Steder her i Amtet. Da Tiendecommissairernes Befordring, naar de under deres Forretning ofte rejse frem og tilbage, kan være byrdefuld nok, og naar den betales med Penge, i høi Grad kan forøge deres Regninger, var det vistnok et billigt Ønske, at Deboerne i Egnen ved Bordingborg ikke skulde behøve at hente Formanden i deres Tiendecommission paa hiin Side af Kjøge, hvilket nu er Tilfældet.

Noogle Modificationer i et Par forældede Bestemmelser i Lovgivningen om Fæstere maa man vistnok paa Menneffelighedens Vegne meget ønske, især da Fattigvæsnets Bestyrelse paa de samlede Godser ellers kan blive næsten umulig. Det er nemlig forbudet Fæstere at huse Løsgjængere og at modtage Indsiddere uden Herskabets Tilladelse; men denne Bestemmelse bør nu sikkert modificeres derhen, at Herskabets Tilladelse ikke bør kunne nægtes, naar Sognets Fattigcommission har accorderet med Fæstere om at modtage et Almisselem.

Det staaer vel i Fattigcommissionernes Magt at bygge Fattighuse, for deri at kunne indlogere de Fattige, som fortrænges fra Godserne. Men det indsees let, at om en Fattigcommission har bygget et saadant Huus iaar, vil den kunne have det propfuldt inden Aaret er omme, fordi man paa Godserne kan udse lige saa mange af de fattigste Indsiddere, som det kan rumme, hvilket vistnok ogsaa meget ofte ufortøvet vil skee.

At indtinge de Fattige, hvem Godseierne ikke vilde tillade at erholde Huuslye i Sognet selv, i et Naboesogn, kunde synes en mulig Udvei; men deels vilde deraf flyde vidtløftige Forhandlinger med dette Naboesogns Commission eller Godseiere, deels vilde det være dobbelt vanskeligt og besværligt at skaffe slige udenfor Sognet boende Fattige Sygepleie og Lægehjelp. Endeligt vilde, hvis en Vagebond hjemsendtes af Øvrigheden med den Formaning til Fattigcommissionen: "at føie de fornødne" Foranstaltninger til at forebygge denne Persons gjentagne Vortgang fra Sognet," dette Hverv, som i sig selv er vanskeligt, blive det end mere, naar man var nødt til at indlogere den, hvis Vortgang skulde forebygges, udenfor Sognet.

Det er Fattigcommissionens Pligt at sørge for, at enhver Fattig, som har Forsørgelsesret i Sognet, erholder Huuslye; men paa Fæstegodserne staaer det i Forvalternes Magt, at forbyde alle Fæstere at modtage dem, og saaledes at gjøre det umuligt for Fattigcommissionen at skaffe de Fattige Huuslye paa anden Maade, end ved at lade dem gaae paa Omgang. Men Erfaring viser, at ved denne Omgang ikke sjældent smitsomt Udset og andre smitsomme Syger blive bragte omkring paa flere Steder. Desuden kan man ikke lade Syge og Sengeliggende gaae paa Omgang.

Godseiernes Ret til at forbyde Fæsterne at modtage Indsiddere skrives sig fra en Tid, da man dels ofte maatte tvinge unge Folk til at modtage Huse og Gaarde — og da dels Fattigforsørgelsen, forsaavidt en saadan fandt Sted, stæete godsviis og ikke sogneviis. Enhver Borneed var bunden til sin Fødestavn; men det var da ikke Sognet, men Fødestavnen eller Godset, som igjen var bunden til ham. Nu derimod er Sognet bunden til den Trængende; men Godserne eller Godset, hvoraf mange Sogne udelukkende bestaae, kan skyde ham fra sig. Denne Modsigelse er dog altfor skjærende til længere at burde være lovhjemlet. Godseiernes Ret til at forbyde Fæsterne at modtage Indsiddere, bør altsaa modificeres derhen, at den suspenderes saa ofte som Sognets Fattigcommission, for at erholde Huuslye til Almissemænd, seer sig i den Nødvendighed at træffe Overenskomst med en eller anden Fæster om at modtage dem. Det strider aldeles mod Statens Værdighed, ja mod Begrebet om en velordnet Stat, at enkelte Individer kunne have Ret til, ved et aldeles ugrundet og umotiveret veto at gjøre det umuligt for Statens Tjenere at fuldbyrde Statens i vise og menneskekjærlige Lovbud erklærede Villie, og skulle vore Fattigcommissionsmøder ikke vorde ligesaa frugtesløse, som de polske Rigsdage fordiim, er det nødvendigt at en Forandring stæer i denne Henseende.

29.

Hvad ansees i Almindelighed at kunne gavne Egnen med Hensyn til dens Localitet?

a. Under denne Rubrik har Hr. Cancellieraad Mohr iblandt andet bemærket:

- 1) "Gavnligt vilde det være, om der blev tænkt paa at
 - "skaffe Landbrugerne duelige Haandværkere, som kunde
 - "forfærdige deres Voksredskaber: Plove, Vogne o. s. v.
 - "De flette Haandværkeres Ophold paa et Sted forhin-
 - "drer ofte duelige Haandværkere fra at nedsætte sig der
 - "i Egnen, da de ere i Besiddelse af de fornødne Værk-
 - "steder, f. Ex. Smedierne, og da de levere deres flette

"Arbeide for en Priis der er saa lav, at den duelige
 "Haandværker umuligt kan levere sit gode Arbeid, hvor:
 "paa han anvender langt mere Tid og Flid, for samme
 "Betalning."

"Denne Ullæmpe kunde formeentligen hæves, naar et
 "vist Antal Bærnepligtige i ethvert Distrikt fritoges for
 "Udskrivning, imod at de tilpligtedes i visse Aar at staae
 "i Lære hos saadanne Mestere, om hvem det kunde for:
 "udsættes, at de vilde danne dem til duelige Landsbyer:
 "haandværkere.*)

- 2) "Dernæst troer jeg, at det vilde være til meget Gavn
 "for Landvæsnet, om det ødelæggende Talletterie blev op:
 "hævet. Ikke alene drager dette fordærvelige Spil store
 "Summer fra Landbruget; men det foranlediger tillige
 "Ulyst til Arbeide. Saalænge Nummerne til en Træk:
 "ning, til hvilken der er gjort Indsats, ikke ere trukne,
 "leve Spillerne i det søde Haab, snart at erholde en
 "saadan Gevinst, at de kunne leve af samme uden at
 "arbeide. Naar nu Haabet slaaer feil, opstaaer en Mod:
 "løshed, der gjør dem aldeles kjede af deres Forretninger,
 "og for at tvinge Lykken ødelægge de sig aldeles. Men
 "ere de saa heldige en enkelt Gang at erholde en Gevinst,
 "da er det ikke desbedre; thi da troe de at have opdaget
 "Hemmeligheden ved Spillet, og forcere deres Spillemaade
 "saaledes, at de til saa Trækninger have anvendt alt
 "hvad de eie."

- b. At Udskrivning af Færø og de tilgrændsende Byers Marker
 vilde være særdeles gavnlig, er allerede udførligen omtalt.
 Skulde Lodseierne ikke kunne forenes om dette Foretagende,
 da maatte man ønske, at den eller de af dem, som derom

*) Om Fritagelse for Bærnepligt her burde indrømmes, veed jeg
 ikke. Formeentlig kunde meget virkes til dette Formaal fra
 Godseiernes Side, naar de som f. Ex. afdøde Grev J. G. Moltke
 sørgede for at lade duelige Haandværkere oplære, og fra Bye:
 mændenes egen, naar de foretrak den fremmede duelige Smed for
 den i Byen fødte uduelige.

- kunde blive enige, maatte være istand til at affjæbe de øvrige deres Andeel i Farøe Bye og dens Kalkbjerg.
- e. En Skibsbro ved Farøe Strand, eller i det mindste en Baadebro, der kunde fritage Bognene for at kjøre i Vandet, vilde lette Udslibningen af Kalksteen. Men saalange hver Lodseier har sin Steenplads, maatte de vel ogsaa hver have sin Baadebro. Heraf fremlyser da atter Vigtigheden af at Lodseierne forenedes om at drive Kalkbrudet for fælleds Regning som en Association.
- d. En Baadebro ved Bøgestoven i Stevns Herred, forhen omtalt.
- e. At Præstøe Amt erholdt en Landboeforening, og ved den:
- f. Et Udsalgssked for gode Agerdykningsredskaber.
- g. Sifferiets især Silbesifferiets Udvidelse, og Anlægget af Salterier paa Kysten af Stevns Herred.
- h. Daavildtets Formindskelse i adskillige Skove.
- i. Et Vaskhus og en Baadebro ved Hesteskoen, hvorfra Udslibning kunde skee, naar Isen om Foraaret ligger altfor længe i Præstøe Fjord.
- k. Udvidelse af den allerede begyndte Kystfart med store Baade, helst Dæksbaade paa 80 til 100 Tønder. En saadan Baad ført af en Svemand og en Dreng kan indtage mere Last, end der kan kjøres paa 10 Vandervogne; Hestespøder, Hestebeslag o. s. v. spares, og paa dens Vej ere hverken Bomme eller Kroer. Vøndernes i mange Henseender ødelæggende Kjøbenhavnstogser vilde derved formindskes, og Kjøbmændene i de mindre Kjøbstæder vilde bedre lære at indsee den Sandhed, at de allermest fremme deres eget Vel ved at holde sig saa nær muligt til Hovedstadens Priser.
- l. At Vønderne i en stor Deel af Amtets sjællandske Deel, som har gode og kraftige Jorder lærte af Møenboerne, at det er til ingen Nytte, at de lade deres Marker ligge ud til Græs i 4 eller 5 Aar; og at de ved at forandre deres Drift til større Lighed med den møenske, kunde avle i det mindste $\frac{1}{3}$ Deel mere Korn, uden derfor at formindskes deres Qvægbesætning.
- m. At Sommerstaldsfodring maa blive almindelig for det første paa Møen, og denne frugtbare Des stræbsomme Vønder,

derved og ved Brugen af den nordamericanske Plov maa blive istand til at udvide deres Besætning af Hornkvæg.

n. At Boelsmand og Huusmand med større Jordlodder maa lære at kjende og nytte Ploven til 1 Hest, ligesaa vel som f. Ex. Parcellist Hans Jacobsen paa Hjelms Mark i Dams: holte Sogn.

o. At en Maadeholdsforening her maatte indskrænke Brugen af Brændeviin. Dette Forslag vil neppe finde de Herrer Brændeviinsbrænderes Bifald. Jeg vil derfor tillige gjøre et andet, som vil behage dem bedre, nemlig at Brændeviinsbrænding paa Landet aldrig maa blive tilladt, hvor fordeelagtig for Landmanden den end kan siges at være. Ved flere andre Leiligheder har jeg omtalt Erfaringens Vidnesbyrd fra de Egne af Jylland hvor Brændeviinsbrænding paa Landet er almindelig, den jævne og stadige Sölen og Völen i Brændeviin, som der finder Sted; men et Vidnesbyrd fra det eneste Sted i Danmark, hvor Frihed til at brænde Brændeviin hidtil har fundet Sted, som har staaet i et offentlig Blad, bør gjentages her, om det derved kunde komme til flere af de Lands Kundskab, der kunne have Indflydelse paa Afgjørelsen af denne meget omtvistede Sag. "Denne "Frihed er en Forbandelse som hviler over Bornholm, hvilket alle forstandige Bornholmere erkjende; skjøndt Mængden af Bønderne uden Tvivl dog saare nødig ville opgive den, da dette Lands Indvaanere stemfor andre ere paaaholdne paa deres Friheder og nedarvede Vedtagter hengivne. En stor Mængde Korn forspildes i de smaa usle Bærker, hvilket noksom er kjendeligt i Bornholms Handelsbalance. Brændevinen bliver slet, og det er langt fra at der er nogen egentlig Udsørsel deraf; tvertimod forbruges den i Landet selv. Deraf er Følgen, at en Tjenestekarl gjør Fordring paa 4 à 5 Gange daglig at erholde Brændeviin, ikke at tale om at de daglige Snapsere i Høst og Vaar stundum kunne stige til 8 à 10. Endog smaa Børn faae hyppigt deres Portion Brændeviin. Den Smule Fordeel, der kunde vindes med Hensyn til Kreaturholdet, er altsaa overordentligt dyrt betalt. Men hvad der er Hovedsagen, Folkets Mo:

"ralitet lider stor Skade derved; thi der er neppe noget andet
 "Sted i Danmark, hvor der forholdsvis er saa mange
 "Drankere som paa Bornholm; ikke endda saa mange der
 "egentlig beruse sig; men en overordentlig Mængde af de
 "saakaldte "Seigdriffere," som bestandig gaar i en Svimmel;
 "ja hvad der, i det mindste for Familielivet, er endnu værre,
 "endog blandt Huusmødrene er det samme ofte Tilfældet, og
 "deraf resultere de allersørgeligste Følger, endog for de kom-
 "mende Slægter."

Jeg vil med mit Ønske om en Maadeholdsforening ingenlunde have sagt, at der i Præstøe Amt driffes mere Brændevin end andensteds, eller at vore Drankere mere end andre fortjene Charakteren imprimis egregie; men naar man seer, hvor meget af denne Nektar her destilleres aarlig, og hvor lidet deraf udsøres, maa det Ønske blive levende, at Almuen maatte lære at sætte sin Glæde i Nydelse af en mere spirituel Natur, hvortil den ved at indskrænke sin Nydelse af Spiritus kunde finde tilstrækkelige Midler; eller at den dog heller vilde kjøbe Klæder, Huusgeraad og deslige for den Sum, der nu anvendes til Brændevin, af hvilken i det mindste de $\frac{2}{3}$ Dele kunne antages at være udgivne alene til Fornøielse uden nogen Nødvendighed.

p) Høveriets Afløsning imod fuldstændigt Bederlag; thi hvor ofte det end er sagt, saa kan det ikke ofte nok gjentages, at Høveriet tilvisse er ligesaa skadeligt for Hovedgaardene, som nyde det, som det er for Bønderne, der yde det.

q) Livsfæstets Forandring til Arvesætte eller Selveiendom; men NB. ikke til Forpagtning. Eiendomsretten giver Jorder og Landbygninger større Værd, fordi den fremkalder mange smaa Capitaler til deres Forbedring, idet den skaber Pant og Sikkerhed for dem; medens paa de samlede Godsers Gode; eieren er den eneste, der kan faae Penge tillaans mod lov- lige Renter, fordi han er den eneste, der har sikkert Pant at give derfor. Desuden ere simple og rene, klare og bestemte Forhold de bedste, fordi de forebygge den megen unyttige Strid om Pligter og Rettigheder, der letteligt opstaaer, hvor Forholdene ere mere indviklede og uklare. Hvor det

rette gode Forhold mellem Herskab og Fæstere endnu finder Sted, hvor gjensidig Velvillie og Tiltro hersker, hvor rigtige Principer for Godsbestyrelse følges af Herskabet, og Fæsterne erkjende og paaafkjenne, at de have et godt Herskab, der kan Fæste-Indretningen meget vel bestaae saavel med Fremgang i Agerbruget, som med Tilfredshed og Velvære saavel for Eierne som for Fæsterne. Jeg kjender saare mange Exemples paa Herskaber, hvis Fæsternes Lod er saa god, som nogen anden Statsborgers, og som dog have betydelige Indtægter af Fæstegodset, især ved Indfæstninger, fordi den gamle Fæster hos dem er i Stand til at henlægge en samlet Skilling (indtil 1000 Rbd.) til Indfæstning for sin Søn. Men hvor Godserne ere komne i Speculanterens Hænder, der ikke kunne give Hønen Tid til efterhaanden at lægge de gylde Væg; men ville opskjære den strax for at faae dem paa eengang; der forverle, eller lade som de forverle, den betingede Eiendomsret, de have tilkjøbt sig over Fæstegodset, med en ubetinget; der er Tilstanden rigtigt nok anderledes. Hvor det ældre mere patriarchalske Forhold mellem Herskabet eller Husbonden og hans Fæstere er forsvundet, og de mere betragte hinanden som blotte Contrahenter, er deres Opmærksomhed altfor ofte stadigen henvendt paa at bevogte deres Rettigheders og Forpligtelsers Grændser med en Vengsteligheid, der forbitter dem Livet eller i det mindste spilder dem Tiden paa begge Sider. Burde et Arbeide udføres, der var til Gavn baade for Eier og Fæster, f. Ex. at ulede Vand af en Tørvemose, som ved forøgede Kræfter vilde være saare let, saa spørges der strax, paa hviler dette Arbeide Herskabet eller Bønderne, og istedet for at hjælpes ad med at grave en ubetydelig Grøvt eller opføre en lille Vandmølle til at bortmale Vandet, requirerer man Landvæsenscommissairer, antager Landinspecteurer og Procuratorer, holder Aftedsmøder og procederer i mange Aar til højeste Ret, og naar Processen, der har kostet 3 Gange saa meget, som Arbeidet kunde have været udført for, er til Ende, er man lige saa klog, som man var da den begynde. Desværre ere Jorddrotter og Fæstebønder

ikke de eneste i Danmark, hos hvilke den Aand, som jeg vil kalde den flette juridiske, har fortrængt den velvillige og kristelige Aand, der kunde lede til Kræfternes gavnlige Forening, ikke de eneste, som henvende deres hele Opmærksomhed paa at afsøge Grændser for hinanden, istedetfor at forene sig om at benytte Naturens Kræfter og Kunstens Opfindelser til at forbedre Livets Vilkaar for Alle. Desværre ere Jorddrotter og Fæstebønder ikke de eneste, som naar Dagen bliver hed og Solen brander, stride om Vælets Skygge, ligesom Vælets Leier og Eier i Demosthenes's Fabel, indtil de begge blive liggende asmagtiggende paa Veien, istedetfor at hjælpes ad at opslaae et Telt, eller i Enighed at fortsætte Reisen til de naaede et skyggesfuldt Træ, hvor baade de selv og Vælet med kunde finde Skygge; men dette lidet lystelige Skuespil kan man dog betragte paa Fæstegodserne af sidstnævnte Slags vel saa tidt, som andre Steder. Man maa derfor ønske Fæste forandret til Eienendom. Men uden at være blind for Fæsteindretningens svage Sider, eller rettere sagt for de Uleiligheder det kan have, naar Godserne komme i Eieres Hænder, der beherskes af urigtige Maximer, kan man dog have Grund til at foretrække den for Bønderjordernes Bortforpagtning eller Udleien. Jeg har ofte tilforn yttret mig herom, og skal derfor ikke gjentage det her, da jeg haaber og troer, at de sørgelige Erfaringer fra andre Lande, s. Ex. Irland, nu tilstrækkelig maa have aabnet alle retsindige og forstandige Dannemænds Øine over det Forkastelige i et System, som medens Fæstesystemet dog kun bringer Bryderier og Fortrædeligheder og i saare mange Tilfælde ikke engang disse, men derimod betrygger for Ulykker, ufeilbarligt vilde bringe Ødelæggelse og Fordærvelse over Danmarks Bøndestand og over hele Landet. *)

*) En agtet Forfatter har nyligt meent, at Bøndergaardens Forpagtning vilde blive et Veddeløb for unge Bønder. Det vilde da være et frydeligt Syn at see vor hele Bøndestand ansporet som Veddeløbsheste, for at vinde Præmier, ikke til sig selv,

r) At Straffeanstalten paa Møen maatte finde passende Beskæftigelse for sine Arbejdere ved at danne en Hørberegningsanstalt, hvorhen Hørrøen kunde leveres i Straaet og hvor fra den kunde modtages heglet tilbage.

Maaskee kunde man derved ledes til ogsaa der at etablere Hørspindemaskiner, naar man kommer efter Hemmeligheden ved deres Construction.

s) Oprettelsen af Bogsamlinger og Læseforeninger for Bondestanden i ethvert Sogn, eller hellere endnu i enhver Landsbye. Bondestanden havde i lang Tid saaliden Nytte af Litteraturens Frembringelser, som om disse ikke vare at finde i Danmark, men i Maanen. Der var en Tid, da man troede, at Jordens Dyrker kunde gjerne gaae i Blinde, ligesom Flagermusen, der var berøvet Synet, kunde flyve i Blinde. Man troede at Oplysning var skadelig for Bonden, og kun tjente til at gjøre ham misfornøiet med sine Kaar. Man beraadte sig paa, at han i sin Blindhed dog dyrkede Jorden, ligesom den blinde Flagermus fløi uden Anstød. Men det var Dyrkning derefter. Bonden og Flagermusen beholdt vel begge Jølelsens Sands, der advarede dem imod at støde Hovedet altfor haardt mod Væggen; men begges Stræben efter at finde Næring var lige ufuldkommen. Det er derfor et af vor Tids vigtigste Fremstridt, at dette er bleven anderledes, at man har indseet, at Agerdyrkeren, han være Bonde eller Herremand, ligesaa vel behøver Oplysning og Tænksomhed til at udføre sin Dont tilbørligt, som nogen anden Mand. Landhuusholdningssekskabet og Trykkesfrihedsekskabet have begge staaet ind paa den Vej, som i denne Sag vistnok er den rette. Det er derfor ikke uden Befymring, at Agerdyrkningens og Bondestandens Venner maa see Medlemmernes Antal i begge disse Ekskaber at formindskes. Skulde Trykkesfrihedsekskabets Bestyrelse ikke have Resignation nok til bestandigt at udholde Tryk fra

men til Andre. At lære Bønder Agerbrug, blev da en Art Training, og den bedste Almuens Lærer fortjente da Navn af den dygtigste Jockey.

alle Sider, ret ligesom Selskabets Titel og Paastrift var denne "maa trykkes," da kunde dette Selskab maaskee som et Samfund for Folkeoplysning forene sig med Landhuusholdningselskabet. Vel er det første Selskab kongeligt, og det andet ikke; men at det ikke er dette, maa vel efter vore Former ansees for en Feil in formalibus. Det forenede Selskab for Landhuusholdning og Folkeoplysning kunde da bestaae af 2 Sectioner, 1 for Landhuusholdning med Contingent som hidtil 10 Rbd., og en anden for Folkeoplysning med Contingent som hidtil 2 Rbd. Folkebladet kunde vedblive under den forandrede Titel Ugeblad for Landhuusholdning og Folkeoplysning og blandt andet mere optage de Aarsberetninger, Landhuusholdningselskabet pleier at udstæde. Kan en saadan Forening ikke komme istand, da vil her, som ellers saa ofte, Kræfternes Adspaltelse foraarsage, at langt mindre udrettes, og stor Skade vilde det dog være, om et af dem eller begge disse Selskaber skulde bringes til at standse med deres Arbejder for Folkeoplysning, hvis Frugter nu begynde at være saa kjendelige trindt omkring i Landet.

Blandt de Ting, som kunde ansees gavnlige for Præstøe Amt, bør ogsaa nævnes Etableringen af et lille Bogtrykkerie og et dermed forbundet Adresscontoir i en af Amtets Kjøbstæder, helst Næstved eller Præstøe. Ved saare mange Leiligheder kunde det interessere Amtets Indbyggere saavel i Kjøbstæderne som paa Landet at faae en eller anden Bekjendtgjørelse udbredt i Omegnen i muligst Hast; men saalænge alle de Blade, som bære Navn af sydsjællandske, maa trykkes i Kjøbenhavn, er Omveien altfor lang for enhver Kundgjørelse, hvormed det iler. Nu trænger maaskee den ene Landmand til at erholde reen Sædehyede, og en Wiil fra ham boer maaskee en anden, som havde den at sælge, om han dertil vidste en Kjøber; men af Mangel paa et Blad, som bliver almindelig læst, og som snart nok kan bringe Avertissementer til almindelig Kundskab, faaer den første ikke at vide, hvor let han kunde erholde, hvad han behøver, og saaer sit urene

Sædeforn. Om Foraaret ønsker maaskee en Landmand at sætte nogle Tønder af Rohans Kartofler, og 1½ Mål fra ham boer en anden, som af disse har overvintret flere, end han bruger; men den ene ved nu ikke af den anden at sige.

En Væder af engelsk eller spansk Race er om Efteraaret løbet bort fra sin Eiermand; han søger efter den i de nærmeste Byer; men til at søge den ved et Avertissement, er dettes Indrykkelse i Blade, som trykkes i Kjøbenhavn, en altfor lang Omvei; thi et Creatur, som er løbet bort om Lørdagen, kan efter de nu bestaaende Anordninger om denne Sag allerede være solgt ved Auktion af Sognefogden den paafølgende Onsdag. Et lille Bogtrykkerie, hvorfra et Blad, der blev almindelig læst i hele Amtet, udgik flere Gange ugentlig, kunde altsaa allerede med Hensyn til Avertissementer alene være meget gavnligt for denne Egn.

Fortegnelse paa nogle sydsjællandske Idiotismer eller særegne Ord og Talemaader, som man maa kjende, for at kunne forstaae Bønderne i Præstøe Amt.

- 1) At dørre paa o: at stole paa.
- 2) At hinne o: at indhente.
- 3) Der o: vorder.
- 4) En Squattel o: en Svingel paa Hammelen.
- 5) At verre om, virre'om eller hverve, siges Verterne, naar de udarte og blive til en Art store lyse Biffer, som Bønderne kalder Lendser.
- 6) En Zeister o: en Skade, Fuglen af dette Navn.
- 7) Ondskab o: Røtter og Mius.
- 8) Værkelig o: gnaven, vanskelig.
- 9) Gnaven er Landveien, naar den gnaver eller slider stærkt paa Bognen.
- 10) Et Pidsketoi o: en Pidsk med Skæft og Snært.
- 11) En Siirknalder o: en Pidsk til 4 Heste.
- 12) En Jernspade o: en Spade.
- 13) En Jerntype o: en Fork.

- 14) En Andring eller Andoer, en Sko af Træ under en Slæ:
deme.
- 15) At lave o: at istandsætte, eller forfærdige.
- 16) Et Stegerse o: Bondens Kjøkken, det Sted, hvor der
steges.
- 17) Jeg bliver fred o: vred.
- 18) Fæl og fælt o: meget, viel.
- 19) At undsee sig ved o: nødigt at ville, undslaae sig for eller
undskylde sig for. Folk undsee sig ved at give Tiggeren,
naar han kommer for tidt.
- 20) At fare vild om o: at laane, tigge eller tage paa Credit
paa Auctioner; f. Ex. "De have ikke andet til Sommersøde
"end det; de skulle fare vild om."
- 21) At age o: at lade sig kjøre; men at kjøre o: at være
Ruds, holde Tømme og Vids.
- 22) At stride o: at kaste, paa syensf at Fyle.
- 23) Det er feil o: usandt.
- 24) Det er Værsko (vær saa god) sandt o: en høfligere Maade
at bekræfte paa, der svarer til de Fornemmers: "Om For:
ladelse!" "Tillad mig!"
- 25) At nære sig mellem Folk o: at gaae om at tigge.
- 26) Et Hors o: en Hoppe, Og syensf et V.
- 27) En Punderkæppe o: Pundtærskerens Løn.
- 28) En medliden Vinter o: en mild Vinter.
- 29) Sindig o: sagte, langsomt.
- 30) Magelig o: let. "Det kan jeg magelig" o: derved har jeg let.
- 31) At mukke med sin Dreng, siges Husbonden, naar han
stjænder paa ham, maaskee fordi Drengen ofte mukker igjen.
- 32) At være møt af o: at være kjed af; f. Ex. Han gav sine
Folk Sødgrød hyer Aften, men deraf blev han møt for:
rend de.
- 33) At forandre sig o: at gifte sig.
- 34) At vende om igjen, siges Syge, naar de begynde at kom:
me sig; og begynde de saa tillige at pille lidt o: at
kunne spise, ere de gjerne uden Fare.
- 35) At tage med Magt o: stuprum violentum inferre.
- 36) at komme i Forlegenhed o: at blive greben i Tyverie.

- 37) At være om Noget : stræbe at skaffe det.
- 38) At stene en Kniv : at slibe den paa en Steen.
- 39) At tjerne Byg : at tørste Stakkene deraf.
- 40) Avn paa Byg : Stak.
- 41) Stubbe : Buske.
- 42) At tylle : at tyse eller stille f. Ex. et lille Barn.
- 43) Mølletrud : Mølletrang.
- 44) En Bod : et Stænge eller en Slyde under aaben Him-
mel paa Pæle, hvorpaa kan sættes Halm eller Hø i Stak.
- 45) Sneeføi : Sneefog.
- 46) At ylle op : at optrævle; Snoren ylles op : bliver ul-
den, flosset, optrævlet.
- 47) Indførelse : Diarrhoe, Durkløb.
- 48) Bind eller Bindsel : Forstoppelse, Obstruction.
- 49) Seelse, lollandst Seetøi, fyensst Lysning ; : Lys eller Lampe
til at see ved.
- 50) Middasten : Eftermiddags-Mellemmad.
- 51) Frokost, et tidligt Maaltid, som ved enkelte Leiligheder ny-
des før Daven.
- 52) Fremfagt, : aabenmundet; den som siger frem alt hvad
der falder ham ind.
- 53) føi : undseelig flau. "Han blev ganske føt ved det."
- 54) Mundhou eller Mundhov : Mundheld; maaskee Mund-
hob, som hober sig i Munden, eller som den hober at sige,
gjerne siger.
- 55) Et Billede : et Skelet. Han seer ud som et Billede,
om en Syg der er meget aspillet, saa at han kun er Skind
og Been.
- 56) dull : døsig dørst; dullhærrig forhærdet, forstøffet.
- 57) Femerste Gryn : Grubbegryn.
- 58) At knive af eller knive til : tilsfjære med Kniv.
- 59) Jevnt : langsomt; Kloffen gaaer for jevnt.
- 60) Uhorlig : uhyre, en uhorlig Støi.
- 61) Kropstykke : Skjorte eller Særk.
- 62) At faae Gæs : blive færdig.
- 63) At faae Læs nok : at faae ondt ved at komme ud af

noget. Kan den, som gaaer barbenet hytte sig for at fryse.
Svar: "Ja han skal faae Læs nok."

- 64) Trøg ∴ tro og tryg; en trøg Mand til sit Arbejde ∴ En som bliver trolig derved.
- 65) Gjerne ∴ nok, saavidt jeg veed, s. Ex. Der var gjerne femten ∴ Saavidt jeg veed var der femten.
- 66) Gold, flyensf seen. Koen sættes gold, Koen senes eller malkes seen.
- 67) Rurer ∴ ruger over. Larken kurer sine Smaa.
- 68) Laffer ∴ laber. Hunden eller Katten lakker Mælk.
- 69) At stikke lige ad ∴ at flyde Gjenvei, og metaphorice at jadske med sit Arbeid.
- 70) Eier ∴ flyde. Jeg eier ham 10 Rbd. ∴ Jeg flyder ham 10 Rbd.
- 71) Et Raadd; mænsf Fræt ∴ Kobbel, det Stykke af Lodden som besaaes med een Sædeart.
- 72) Et Gaande ethvert Fad eller mindre Kar, Bøtte eller deslige.
- 73) Levemaade ∴ Mad og Drikke; at faae god Levemaade; at faae godt at spise og drikke.
- 74) Omtanke ∴ Betænkning.
- 75) Orke eller aarke formaae; Han spiser mens han orker, og sover saa han snorker.
- 76) En Grisfel ∴ det Nedsfab hvormed Brødet sættes ind i Ovnen.
- 77) Kunte, mænsf Kulte en sammenkastet Strimmel Væter, Bikker, Høe eller Riving.
- 78) Seer godt ∴ seer godt ud. Det fede Sviin seer godt; men det magre seer daarligt.
- 79) De Smaa ∴ Muus. De Store ∴ Røtter.
- 80) Stinke ∴ gysse. Det stank i hende ∴ det gysse i hende.
- 81) Understander ∴ Stolpe; meest Skillerumsstolpe.
- 82) Tykke ∴ Tykning af Træer, Lund. Skovledstykket.
- 83) Utingen eller Umenen, Koldfeberen.
- 84) Skjever eller Skever, en mystisk Sygdom hos Børn, som flogne Koner kunne curere, men som jeg ikke har kunnet faae nogen tydelig Forklaring om.
- 85) Venns ∴ naar eller dersom.

- 86) Vinke eller vindke α : blive vind, helde, vasse.
- 87) Køerne binde op α : slaae fra eller sætte af paa Mælken.
- 88) Koste α : Maff.
- 89) Grøve α : Grut.
- 90) At lade grøve α : lade grutte.
- 91) At styne α : at stevne eller stive Pile.
- 92) At lege eller leie en Humle Urt α : at affoge den.
- 93) At gjøre Brænde ud α : sauge, fløve og sætte i Favn.
- 94) Mønningen α : Rygningen paa Huset.
- 95) At mønne α : at rygne Huse.
- 96) En Kulle til en Plov α : Forkjærren.
- 97) En Tosse α : en Bussemænd.
- 98) Dum α : Døvsium.
- 99) At sølle α : at svælge, synke.
- 100) At braate α : at aftarvffe Rug eller Hvede uden at bryde eller speie Halmen, saa at den er brugelig til at tage Langhalm af.
- 101) En Braate α : et Neg afbraattet Halm.
- 102) En Svoger α : baade en Svigersøn og en Svoger.
- 103) At riste α : at pløie Stubjord om Efteraaret.
- 104) At lægge Jorden α : at give Jorden den første Foraarspløining til Byg; hedder paa Mæen at skjørre, formodentlig det samme som skjøre eller skjørne, gjøre skjør.

Slutning.

Uagtet Forfatteren, da han omtrent for $\frac{1}{2}$ Aar siden afleverede dette lille Skrift, troede at have sluttet det, er der dog nu, da det næsten er færdigt fra Pressen, et Par Gjenstande, hvorpaa han ønsker at henlede sine Læsers Opmærksomhed, forinden han for denne Gange tager Afsked med dem.

Det ene er det store Gode, som Præstøe Amt hidtil har nydt, at Familiernes Fred og Communernes Enighed ikke er blevet forstyrret ved religiøse Partier, et Gode som Amtets Deboere med al Flid bør stræbe at bevare. Det var saare meget at beklage, at den ene store Sandhed, som en af Danmarks udmær-

kede Aander fik Die paa, og sølte sig forpligtet til at forkynde i den danske Kirke, saaledes betog ham Synet for alle andre Sandheder, at han ikke itide selv hængede sine Tilhængeres Lyst til at danne et særskilt Partie; og var blind for de Virkninger hans høiroste Tale let kunde have i Landmandens Hytter. Saaledes skeete det da, at man paa flere Steder bestræbte sig for at forvandle Ordet til et borgerligt Sværd^{*)}, og allevegne vilde søge og finde aandelige Fjender; eller, om dette ikke kunde lykkes, idetmindste tragtede efter at erlange en Martyrkrone for sin Tro, uagtet hverken Kirken selv eller dens enkelte Medlemmer staae i nogen Strid med deres Omgivelser. Man glemte ganske at Martyrkronen vel er en Hæderskrands, naar Herren byder os at bære den for vor Tro; men naar aandelig Hovmod søger Kamp der, hvor der er Fred, blot for at glimre som aandelig Kæmpe, da bliver den Martyrkrone, hvormed den trager at smykke sig, til en Narrehætte, der vel kan fremkalde et medlidende Smil, men ingen medynksom Taare. En Tro, der sysselsatte sine Tilhængere langt mere med Tanken om Djævelen og hans Rige, end med Tanken om Gud den alhjærlige himmelske Fader, virkede forstyrrende paa mange svage Gemytter. Andre søgte, fængslede i Hykleriets Snarer, at slutte et Forlig mellem Christendommens Fordringer og Kjødets Lyster, saa at den syndige Attraa ideligt brød frem i deres Gjærninger; medens de meente, at en Tro, de pleiede i deres Indre, maatte kunne bøde derpaa. Naar da saadanne Menneſker søge at paabyrde Andre deres Meninger, naar de glemme Christi Aand, imedens de søge en Værelse i at kæmpe for hans Læres Bogstav, da har dette ofte havt meget sørgelige Følger; og Jesu sande usynlige Kirke kan ikke ansee dem for sine Venner, som, naar No og Tryghed herske, ved falske Nødsfrig om opdigtede Fjender bringe Uro og Forfærdelse iblandt dens fredelige Medlemmer. Dersom da Erfaringen fra andre Egne af Landet vidner om, at de som i Hjertet forlode Herren, for at slutte sig til Anklagelsens Engel, ikkun ere altfor mange; da maa det være en Advarsel for de Egne, som endnu i denne Henseende ere heldigere, om at bevare det sande christelige Liv, der er det bedste Værn mod slige Vildfarelser. Hine Bevægelser vidne stærkt om, at Aanden behøver Næring ogsaa under Straatagene; og paaminde Bondestandens Venner og Lærere alvorligt om, at sørge for, at den aandelige Næring, den erholder, er sund og styrkende. De paaminde alle Fædrelandets sande og oplyste Venner om, at sand Christendom er det bedste Værn mod alle religiøse Vildfarelser, og at de ende Aanders Herredømme aldrig vil blive stort, hvor Troen paa den sande Gud er levende. De ville da heri see en Bevæggrund mere, til af al Magt at fremme christelig Oplysning.

*) See Lantrops Prædikener, S. 45 og følgende.

At Ingen bør mistvivle om, hvad han i denne Henseende kan udrette, er en af de Sandheder, som vor forevige Konges lysende Exempel kraftigen har lært os, og dette er den anden Gjenstand, hvorpaa jeg ønskede at henlede Læserens Opmærksomhed. Det var en af de store Tanker, som foresvævede ham i hans Ungdoms skønne Morgenrøde, at have den nedtrykte, trælbandne og vankundige danske Bondestand op til at vorde en hædret, fri, oplyst og lykkelig Stand, og han fulgte den trofast paa sin Manddoms Kongebane, har den endnu varm i sit Hjerte med Alderens Sneer paa sin Isse. Og dog feiler det ikke, at han i de 55 Aar, han stod for Styret i Danmark, ofte har maattet lukke sit Øre for modfaldne Raad, for Forestillinger, der vilde vise ham sin Stræben, som forgjæves eller vel endog som farlig. Før han antog sig Regjeringen havde her været en Tid i Danmark, da alle Regjeringsmænd, saa vidner et samtidig Forfatter, blegnede, saa sage Bondefriheden bragtes paa Bane, og da selv en af dem, som var mildest stemt og formaade meest, yttrede: "den kritiske Materie om Bondens Trældom maa i mine Tanker varksom røre sig. Bondens Aag kan ikke afkastes, uden at Staten i alle sine Grundvolde skal bære." Hvor ofte har Frederik den 6te ikke maattet høre Ytringer af denne Art? Hvad han har virket for Bonden i andre Henseender, er klart for ethvert uomtaaget Blik; men hvad han har udrettet til Bondestandens Oplysning og aandelige Forædling, det vil maaskee blive os klarere, naar vi sammenligne nogle Træk af den sjællandske Bondestands Charakteristik, saaledes som Junge gav os den efter Naturen for mere end 40 Aar siden, med det, som vi alle nu see Bondestanden især dens yngre Deel at være.

"Trældommens trykkende Aag", siger nysnævnte Forf. *), "har givet hans Sjæl en Stivhed, som Friheden, ledsaget af Wijsdom, kun langsomt vil kunne blødgjøre. Mangel af Selvfølelse, og en vaklende Uvisshed om Mit og Dit, værdige Døtre af Slaveriet, har nedspændt hans Virksomhed, og udbredet en Dørfhed, som ved Tidens Længde er bleven en Bane og tilsidst en Natur hos ham". — **) "Inden Bonden kan imodtage Indtryk af Grefskaber, vil nok idetmindste et halvt Aarhundrede henglide i det Evigheds Dyb, som har opslugt saa mange Aartusinde; thi han føler endnu ikke sit Værd; Spørgt af Slavelærkerne er endnu for kjendeligt paa ham". — ***) "Bonden træder frem fra en fortvællende Skueplads til en anden ligesom med tilbundne Dine. For ham udbreder Flora forgjæves sine Blomstertepper over Engene, han seer ikke engang der, hvad Børnet bliver væk, han seer intet der uden

*) Side 11.

**) S. 55.

***) S. 367.

"Græs. Ubemærket af ham isøre Lundens Træer sig deres for: nyede Sommerdragt, han vandrer i Skovens Skygger og seer "der ikkun Brände". — *) "Endnu har Udskiftningen ikke "stiftet nogen sand Nytte. Et Aarhundrede vil maaskee synke "hen i Evighedens Dyb, førend dette Amts Børn ville kunne "indhøste Fordelene af den sande Eiendom, som alene Jndheg: "ningen kan forskaffe; thi som Selveiere ere de udelukkede fra "den Understøttelse, som andre have nydt, og som Frie ligge de "udenfor Lovens Grændser, og de kunne da, hvad Bonden saa "gjerne vil, tillukke Vinene for den haandgribeligste Fordeel o. s. v."

Saaledes skildredes Bondestanden dengang af en Mand, der kjendte den nøie. Men Frederik den Sjette kjendte sin gode Sag og sit gode Folk, og han opgav ikke sit Værk, og nu staaer det fast grundet, valdigt befastet, og skal være hans evige Mindes: mærke til kommende Slægter; det staaer skrevet paa enhver dansk Bondes Mark, i enhver dansk Bondes Gaard, og i enhver af hans Sønners og Døttres Hjerter.

**) "Naar Erobreren er forglemt, naar den hovmodige Despot "ikke engang forbandes mere, skal den menneskekjærlige Konge, "sit Folks Belgjører, Sandheds og Oplysnings Ven, leve i kjær: "lig Erindring. Og hans Navn skal stedse straale lysere jo ly: "sere Tiderne blive, naar en lykkeligere og ædlere Menneskehed "bedre kan skjæln og paaafjønne den sande Størhed". Men "Aarbøggerne skulle heller ikke melde, at den danske Bondestand "ingen Taknemmelighed følte imod ham, eller at den ikke paa: "skjønnede hans Belgjerninger. Nei, den Slægt han har dannet "er en anden, end den han modtog 1784, og som Junge i sin "Tid skildrede. Havde vi ikke vidst det før, saa maatte det ble: "vet os klart den 16 Januar 1840. Det var den samme Følelse, "der samlede Almuen til Kirkerne over hele Danmark, og sjældent "har vistnok et Land havt en Sørgefest som denne. Følge vi da "hans Spor! arbeide vi i hans Aand! saa at vi samle vore Kræf: "ter til mandig Virksomhed, medens det endnu er Dag; at vi, "naar Aftenens Hvilestund kommer, maa efterlade et Minde i "nogle erkjendtlige Hjerter, saa skjönt som hans var hos et heelt "Folk.

*) S. 369.

**) Chr. Lütken, om det videnskabelige Liv, S. 23.

